БЪЛГАРСКИ СТАРИНИ

ИЗЪ

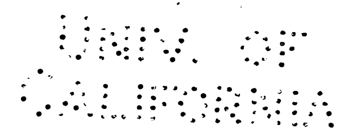

МАКЕДОНИЯ

СЪБРАНИ ОТЪ

ЙОРДАНЪ ИВАНОВЪ

ЛЕКТОРЪ ВЪ СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТЪ

ИЗДАВА БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

СОФИЯ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1908

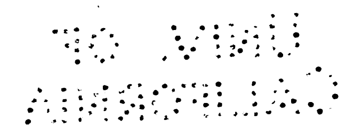

От̀ъ сѫщия:

Сѣверна Македония. Исторически издирванья. Съ образи и карти. София 1906. 8°. VIII + 420. Книжарница Олчевъ. Цѣна 5 л.

Прѣдговоръ.

Отъ октомври 1906 г. до марта 1908 г. пѫтувахъ изъ Македония съ цѣль да се запозная съ бита на тамкашнитѣ българе и съ уцѣлѣлитѣ останки на миналото имъ. Врѣмената бѣха крайно размирни и непригодни за научни издирванья: черковнитѣ и племенни вражди; всѣкидневнитѣ кървави разправи между чети, население и войска; подозрѣнието и прѣчкитѣ на властитѣ, — всичко това ме спъваше постоянно и не ми даде възможность да споходя и проуча еднакво всички кѫтове на страната. Каквото ми се удаде ново да обдиря или извѣстно вече да провѣря, събрахъ, слѣдъ точенъ прѣписъ или фотографска снимка, въ прѣдлагания сборникъ отъ литературни, исторически и етнографски паметници на българското население въ Македония. Въ друга книга ще изложа своитѣ пѫтни, битописни и археолошки бѣлѣжки.

На всички лица, които ме улесниха въ тежкото и опасно пѫтуванье, както и на Българското книжовно дружество, което съ готовность издаде това дѣло, изказвамъ дълбоката си благодарность.

София, 1908.

Йор. Ивановъ.

Съдържание.

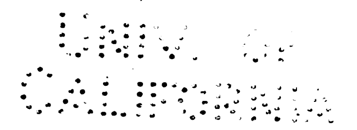

I.

Смолѣнски надпись.

Къмъ обдиренитѣ досега надписи на старитѣ български владалци Омортага, Маламира, Симеона и Самуила трѣбва да прибавимъ още единъ — Смолѣнскиятъ. Той е билъ забѣлѣзанъ отъ единъ френски калугеръ прѣзъ 1707 год., между рушевинитѣ на македонския градъ Филипи, и обнародванъ отъ Осана, Льо-Ба, Кирхофа и Димица. Надписътъ е билъ издълбанъ на „единъ видъ надгробенъ", бѣлъ и твърдѣ мекъ мряморенъ камъкъ. Паметникътъ е билъ унищоженъ пó-късно, та послѣдващитѣ пѫтници-старинаре не могли вече да го забѣлѣжатъ. Напраздно и азъ го дирихъ при минаваньето си оттамъ, прѣзъ юли 1907 г. Тука обнародвамъ надписа, както е въ Сборника на гръцкитѣ надписи, кн. IV, № 8691 a. До сега той не е билъ използуванъ, при все че съдържа важни историко-етнографски посочванья.

1) . . . . . CONBOΥ	. . . .
2) . . . . ΕΚΘΕΟΥΑΡΧΟΥ	ὁ) ἐκ Θεοῦ ἄρχων . . .
3) . . . ΑΝΟCΑΠΕCΤιΛΕ	. . . άνος ἀπέστ(ε)ιλε(ν) . . .
4) . . ȣΛΟΝΤΟΝΚΑΥΧΑ	. . ούλον τὸν καυχά-
5) . . ΟΝΔΟCΑCΑΥΤΟΝΦΟCΑ .	(ν)ον δώσας αὐτὸν φοσά(τ-
6) . . ΤΑΚΤΟΝ . . ȣΒΟΛΑ	ον) τακτὸν . . . .
7) . . ΑΝΚΤΟΛΚΑΝΑΟΙΛΑΚΟ	. . κ(αι) . . . . κο(λ-)
8) . ΟΒRΟΝΚΟΚΑΥΧΑΝΟC . .	οβρὸν κ(αὶ) ὁ καυχάνος (ἐ-
9) . . ΤȣCCΜΟΛΕΑΝȣ	πὶ) τοὺς Σμολεάνȣ(ς)

(. . . . Поставениятъ отъ Бога князь . . . анъ изпрати кавхана . . . була, като му даде отбрана войска . . . . пѫтеводитель и кавханътъ къмъ смолѣнетѣ . . .).

Къмъ четеньето на надписа. 1-и редъ. Буквитѣ βου... може да са начало на думата българе, напр. въ родителенъ падежъ (βουλγάρων).

2-й редъ. Изразътъ ὁ ἐκ Θεοῦ ἄρχων (отъ Бога военачалникъ, владѣтель) се давалъ обикновено на християнскитѣ господаре. Въ проложното житие на свв. Кирила и Методия князь Борисъ е назованъ по сѫщия начинъ ... **а бльгаромъ ѿ Ба҃ кназь Борысъ.** Въ единъ шуменски надписъ и нехристиянинътъ Маламиръ е наречепъ ἐκ Θεοῦ ἄρχων (C. I. G. IV, № 8691 b, Мсб. XV, 139). Споредъ това, право се догажда Марквартъ, че този изразъ е просто прѣводъ на съотвѣтенъ домашенъ, старотурски — „тенгриде болмишъ канъ" т. е. отъ Бога станалъ князь.[1] (Marquart, Die Chronologie der alttürkischen Inschriften, 42). И въ Омортаговия търновски надписъ се споменава името Богъ (Θεός) : ὁ Θεὸς ἀξιώσῃ αὐτόν т. е. да го удостои Господъ. Проф. Златарски (Псп. LIV, 763, 764) мисли, че думитѣ ἐκ Θεοῦ ἄρχων са прикачени по навикъ, като византийски канцелярски изразъ. Успенски (Абоба-Плиска, 197) иска да даде реално значение на този титулъ и да го докара въ свръзка съ засилилото се при Маламира християнство въ България.

3-и редъ. Слѣдъ израза ἐκ Θεοῦ ἄρχων се очаква името на владѣтеля въ именителенъ падежъ. За голѣмо съжаление, отъ това име е запазенъ въ надписа само краятъ . . . άνος. Ако не прибѣгнемъ до прѣсилени прѣправки на окончанието . . . άνος отъ . . . αμος и го тълкуваме като часть отъ имената на българскитѣ князье Кардама (Κάρδαμος) или Пресияма (Πρεσιάμ), ще трѣбва да се спремъ на други двѣ възможни допълнения, едното Παγάνος и другото . . . . . χάνος. Че Паганъ (Παγάνος) е билъ дѣйствително върховенъ господарь на българетѣ, узнаваме отъ Теофана и Никифора. Първиятъ ни разказва, че слѣдъ Сабина българетѣ си поставили другъ господарь на име Паганъ (... ἔστησαν δὲ οἱ βούλγαροι ἕτερον κύριον ἑαυτῶν, ὀνόματι Παγάνον. Chronographia, Ed. C. de Boor I, 433). И Никифоръ нарича Пагана господарь на България (Παγάνος ὁ κῦρις Βουλγαρίας, Ed. Bonnae, 436).

---

[1]) Понятията Богъ, небе, свѣтлина се прѣдаватъ съ думитѣ *тангри* у уйгурцитѣ, *тенгри* у чагатайцитѣ, *танри* у османцитѣ и пр. Срв. Vámbéry, Etym. Wörterbuch der turko-tatarischen Sprachen, № 181.

За Пагановото властуванье (763—765 г.) срв. Златарски въ Исп. LXIII, 642—648 и Lombard, Constantin V, 49—51. Възстановлението ..... χάνος т. е. съ името на нѣкой български владѣтель и титула му „ханъ“ е сѫщо тъй възможна. Дори Омортаговиятъ надписъ въ Св. Четиридесеть въ Търново (срв. Мсб. XV, 130 сл.) съдържа подобенъ изразъ: τὸ δὲ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος ἐστὶν Ὠμορτὰγ κάννας т. е. ἄρχων Ὠμορτὰγ χάνος, както се срѣща послѣдната дума писана въ други надписи и текстове.

4-и редъ. Завършъкътъ — ούλον (им. п. — ούλος) ни напомня българо-татарскитѣ имена: Исбулъ (Ἠσβοῦλος), военачалникъ кавханъ при князь Маламира; Зергобулъ, пратеникъ на князь Бориса въ Римъ прѣзъ 869 г.; Сурсубулъ, велможа при царь Симеона, който водѣлъ сестра му, майка на царь Петра. Твърдѣ вѣроятно изглежда възстановлението (Ἠσβ)ούλον τὸν καυχά(νον), особено като се има прѣдъ видъ сѫщиятъ изразъ въ другъ надписъ, дѣто се говори за стария Маламировъ кавханъ боилъ Исбулъ кавханъ (ὁ παλαιὸς αὐτοῦ βοηλᾶς ὁ Ἠσβοῦλος ὁ καυχάνος. Срв. Мсб. XV, 139—140).

5-и редъ. Изразътъ δώσας αὐτόν вм. αὐτῷ е по новогръцки — δώσας εἰς αὐτόν, σ'αὐτόν или само δώσας αὐτόν.

7-и—8-и редъ. Втората половина на 7-я редъ и началото на 8-я ни наумѣватъ познати имена въ старобългарскитѣ надписи — βοηλᾶ, κολοβρός (Извѣстія русс. арх. инст. въ К-лѣ, X, 191). За първото име ΑΟΙΛΑ вм. βοηλᾶ има малко сигурность; пó-положително е четеньето κολοβρός, което отговаря на турското кологузъ (калаузъ) т. е. пѫтеводитель.

9-и редъ. Отъ съдържанието на надписа, прѣдъ винителната форма τοὺς Σμολεάνους прилича да стои едно πρὸς, или κατὰ, или ἐπὶ.

При недостатъчнитѣ окончания -άνος и -ούλον и при липса на други помагални вѣсти, за сега би било още рано да се произнесемъ съ положителность върху името на българския князь, при когото билъ въздигнатъ камъкътъ; формално трѣбва да приемемъ името Паганъ (VIII в.), когато пъкъ изобщо съдържанието ни кара да мислимъ за другъ пó-късенъ князь, отъ IX вѣкъ. При Пагана не се знае да е имало движение на българетѣ къмъ земята на смолѣнетѣ. Кавханътъ Исбулъ, ако тъй допълнимъ собственото име въ 4-я редъ, би билъ маловръстенъ още при Пагана (763—765), защото като

военачалникъ той се поменава чакъ при Маламира (831—836), въ шуменския надписъ (C. I. G. IV, 8691 b или Мсб. XV, 139). И тъй, като причисляваме Смолѣнския надписъ къмъ старобългарскитѣ, ще го отнесемъ къмъ края на VIII в. и първата половина на IX.

Историко-етнографски бѣлѣжки. Смолѣнскиятъ надписъ е единствениятъ отъ старобългарскитѣ надписи, който ни говори за словѣнско племе въ Македония и за отношенията на българската държава къмъ него. За опрѣдѣлянье положението на смолѣнската область ще помогнатъ запазенитѣ вѣсти за смолѣнетѣ и тѣхното епископство. Отъ списъка на черквитѣ, подчинени на цариградския патриархъ въ врѣмето на Лъва Прѣмждри (886—912 г.), знаемъ, че смолѣнското епископство се числѣло подъ филинската митрополия, която била най-източната въ Македония: Τῷ Φιλίππων, Μακεδονίας: ὁ Θεωρέου, ὁ Πολυστύλου (нѣкогашната Αὔδηρα), ὁ Βελικείας, ὁ Χριστουπόλεως (Кавала), ὁ Σμολαίνων, ὁ Καισαροπόλεως (между Кушница планина и р. Драматица),[1] ὁ Ἀλεκτρυοπόλεως (Ἀνακτοροπόλεως, сега Лефтера при Кавала). Ако се гледа реда на поменатитѣ епископства по бѣломорския брѣгъ, между лагоския и орфански заливи, смолѣнското ще трѣбва да диримъ между Кавала и Кесарополъ, въ правищката и кавалска кази т. е. близу до Филипи, дѣто е билъ намѣренъ и надписътъ.

А че смолѣнската область е била пó-голѣма и не е съвпадала съ малката епископия на това име, личи отъ вѣститѣ, споредъ които областьта на смолѣнетѣ е съставяла у византийцитѣ цѣла военно-административна тема, която се простирала между струмската тема и срѣднитѣ Родопи. Единъ актъ отъ 1079 год., сега въ светогорската лавра на св. Атанасия (срв. приложенията на Визант. Врем. IX, 125—126), е издаденъ отъ нотария и регистратора на смолѣнската тема за метоха на монастиря Сотиръ въ Йерисо, при светогорския провлакъ (Ἰωάννης Βέῤῥης βασιλικὸς νοτάριος τῶν οἰκειακῶν στρατευμάτων καὶ ἀναγραφεὺς Σμολένων). Между хрисовулитѣ и актоветѣ на Бачковския монастирь поменаватъ

[1]) За положението на Καισαρόπολις въ Зъхненско, въ покрайната Σραβίκιον (сега Здравикъ) и Ζαβάλτος (сега Семалтосъ), между планина Кушница и езерото Тахино, се говори въ Бачковския типикъ отъ 1083 г. Срв. въ Приложенията на Византійскій Временникъ XI, стр. 12.

се прѣзъ 1083 г. и такива за „темата на смолѣнетѣ“ (χρυσοβούλλια δύο περὶ τῆς ἀθῳώσεως τοῦ θέματος τῶν Σμολένων, или ... ἕτερον πιττάκιον περὶ τοῦ θέματος τῶν Σμολένων и пр. Виз. Врем. XI, Приложеніе, стр. 55). Прѣзъ края на сѫщия XI в., въ прѣдѣлитѣ на смолѣнетѣ (εἰς μέρη τῶν Σμολένων) живѣлъ пустинникътъ Филипъ (Срв. Šafařik, Slovanské starožitnosti II, 237). За положението на смолѣнската тема дава цѣнно указание Никита Хониатъ. Прѣзъ 1199 г. Иванко, убиецътъ на Асѣня, се отметналъ отъ гърцитѣ и помагалъ на Калояна, като завладѣлъ за българетѣ Родопитѣ и припадащето къмъ тѣхъ бѣломорско крайбрѣжие, съ градоветѣ Мосинополъ, Ксанти, Абдера, планината Кушница (Пангей) и подчинилъ темата на смолѣнетѣ (... ἀλλ' ἣν ὑπονοθεύων καὶ ἀφιστῶν Ῥωμαίων ὁπόσα ἐς Μοσυνόπολιν ἐπινένευκε μέχρι καὶ Ξανθείας αὐτῆς, καὶ πρὸς ὄρος τὸ Πάγγαιον καὶ τὸ θέμα τῶν Σμολένων ὑπεποιήσατο. Nic. Choniata, Bonnae, 680). Още сѫщата година обаче Иванко билъ заловенъ отъ гърцитѣ и убитъ. На смолѣнската область билъ назначенъ управитель Йоанъ Спиридонакъ, но и той прѣзъ 1201 г. се повдигналъ съ своето военно население противъ императора. Зетьтъ на послѣдния изгонилъ Спиридонака отъ Смолѣнско. Спиридонакъ избѣгалъ въ България (N. Chon., 708—709). Въ землището на нѣкогашната тема на смолѣнетѣ, която се простирала между струмската и родопската, и сега са запазени двѣ-три села, чиито имена наумѣватъ отчасти старото название на областьта и племето. На сѣверо-изтокъ отъ самото Филипи, въ планината, се намира голѣмото село Силянъ. Въ Зъхненско е селото Свилино или Шилиносъ. Въ една Душанова грамота отъ 1345 г. се подаряватъ на монастиря Св. Ив. Прѣдтеча при Сѣръ 40 жирни дървета, въ мѣстностьта Сфолено (ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Σφολενοῦ δένδρα τεσσαράκοντα βαλανδέα. Гласник XXVI, 23). Въ Ахѫ-челебийско е голѣмото село Смилянъ. На туй име, въ свръзка съ името „смолѣне“, напира Иречекъ (Пѫтувания, 392).

Името *смолѣне* ни води и къмъ единъ твърдѣ важенъ въпросъ въ историческата етнография на словѣнството. Словѣнското езикознание отдавна вече поставя руския и български езици въ една юго-източна група. Проф. Милетичъ, въ своитѣ изучванья върху члена въ руския и български езици, дойде до още пó-ясно схващанье на руско-българското племенно единство, именно въ смисълъ „за нѣкогашно непосрѣдно съсѣд-

ство и пó-тѣсно сродство на българскитѣ славяни и великорускитѣ племена“ (Сборникъ XVIII, 48). Въ подкрѣпа на това мнѣние идатъ историческитѣ вѣсти у византийскитѣ писатели, споредъ които словѣнскитѣ струи, които прѣзъ V, VI и VII вѣкове залѣли Мизия, Тракия, Македония и Морея, текли сé прѣко долния Дунавъ, отъ днешно Влахо-Молдавско т. е. че тѣ се отдѣлили отъ руско-словѣнската родина. Сé въ полза на това мнѣние говорятъ и общитѣ топографски и племенни названия, запазени у рускитѣ и българскитѣ словѣне. Прѣселенитѣ въ Мизия, Тракия и Македония словѣне донели отъ старото си отечество и своитѣ племенни имена, имената на своитѣ видни градове, и ги прѣдали въ новитѣ си селища. Да поменемъ най-крупнитѣ отъ тѣхъ. На руското плѣме **словѣни, идѣже нынѣ Новъгородъ**[1] съотвѣтствуватъ *словѣнетѣ* въ Македония и областитѣ имъ ... τὰς κατὰ Μακεδονίαν Σκλαβινίας; на **дреговичи**-тѣ въ Русия, които **сѣдоша межю Припетью и Двиною,** отговарятъ *драговичитѣ* около Солунъ; на **смолняне**-тѣ и тѣхния градъ **Смоленьскъ** отговарятъ нашитѣ *смолѣне* (σμολένοι, σμολαίνοι, σμολεάνοι) по р. Мѣста, между Родопитѣ, Струма и Бѣло море; на рускитѣ **сѣвери, които сѣдоша по Деснѣ, и по Семи и по Сулѣ,** прилѣгатъ *сѣверитѣ* по източна Стара-планина (Theoph. Chronographia. Ed. Boor, I, 436); името на града **Плесковъ** (сега Псковъ) е било прѣнесено върху старата българска сто́лица *Плисковъ* (Πλίσκοβα, Πλσκα у византийскитѣ писатели и надписитѣ); въ свръзка съ названието на българския **Прѣславъ**[2] се нахождатъ едноименнитѣ руски **Переяславьць** и **Переяславль.**

Тѣзи и др. подобни вѣсти, като говорятъ за нѣкогашна сродна цѣлина на руси и български словѣне, прѣди още да захване разселваньето на словѣнското племе, посочватъ едновремѣнно единството на словѣнетѣ въ Мизия, Тракия и Македония.

---

[1]) Поменати въ Несторовата лѣтопись. Спб. 1872.

[2]) Проф. Успенски е наклоненъ да приеме, че името на българския **Прѣславъ** е просто прѣводъ на гръцкото ὑπέρφημον (прѣславенъ) Срв. Абоба-**Плиска,** 236—237. Това тълкувание изглежда натегнато. Изразитѣ като **прѣславнаго града Кіева** (срв. Срезневскій, Свѣдѣнія и замѣтки, LXXXI, 12), **прѣславныи нашъ гра Трьновъ** (срв. пó-долу, глава VII, № 8) са извѣстни.

II.

Царь Симеонови погранични стълбове при Солунъ, отъ 904 г.

За каменни надписи при Солунъ съ името на българския царь Симеона най-първо се научилъ данскиятъ ученъ пжтникъ Кингъ,[1] сетнѣ за това узнали директорътъ на руския арх. институтъ въ Цариградъ Успенски, германскиятъ въ Солунъ генераленъ консулъ Мордтманъ и българскиятъ търговски агентъ въ сжщия градъ Шоповъ. Когато прѣзъ 1898 г. дошълъ въ Солунъ Успенски да види лично паметника и го проучи, той билъ вече прѣнесенъ отъ турскитѣ власти въ валийското управление. Тука Успенски е могълъ да види надписа и да провѣри своитѣ изводи, получени по́-рано отъ фотографската снимка и отпечатъка, които му проводилъ управляещиятъ руското въ Солунъ генерално консулство К. Н. Лишинъ. Откато се разчу и писа[2] за тази българска старина, тя скоро стана невидима: властитѣ заявиха, че камъкътъ е изпратенъ въ султанския музей въ Цариградъ. Постжпкитѣ на заинтересувани лица — да се узнае нѣщо за сждбата на паметника, останаха ялови. Напраздно напослѣдъкъ и азъ дирихъ въ цариградския музей да зарна старината ... Въ Солунъ казватъ, че камъкътъ билъ прѣнесенъ въ Цариградъ, а въ Цариградъ директорътъ на музея заявява, че не знае нищо за такъвъ камъкъ.

Прѣзъ прѣбиванието си въ Солунъ узнахъ, че данскиятъ пжтувачъ Кингъ е забѣлѣзалъ каменenъ стълбъ съ името на Симеона при с. Вардаровци (солунска каза), на лѣвия брѣгъ на р. Вардаръ. Самъ Мордтманъ ходилъ въ с. Вардаровци да дири старината, но тамъ му казали, че гърци я прѣпели въ нѣкой монастирь. Г. *** пъкъ се научилъ, че такъвъ камъкъ имало дѣйствително, но билъ падналъ въ Вардара, понеже

[1]) За това съобщи и Милетичъ въ Български Прѣгледъ, 1898 г., ноември, стр. 142—143.

[2]) Вѣстникъ „Знаме“ отъ 14 януари 1898 г.; вѣстникъ „България“ отъ 16 януари 1898 г.; Г. Баласчевъ, Надписъ отъ врѣмето на царь Симеона (Български Прѣгледъ за 1898 г., мартъ, стр. 61—78); Ѳ. И. Успенскій, Пограничный столбъ между Византіей и Болгаріей при Симеонѣ (Извѣстія русскаго археол. института въ Константинополѣ, III, 184—194).

билъ надъ самия брѣгъ. А понеже при с. На́ръшъ, което отстои на 20 километра сѣверно отъ Солунъ, са били намѣрени два стълба съ надписи, то съ вардаровския тѣ ставатъ три.

Низкото солунско поле (десетина метра надъ морското равнище) е оградено на сѣверъ съ градоборската верига (555 м.). Тя се прорѣзва отъ р. Галикъ и върви снизена (100—200 м.) на западъ до самия Вардаръ. Симеоновитѣ погранични камъне са били поставени именно по този гребенъ, на владѣещитѣ висини и проходи, единъ при Вардаровци, други два при Наръшъ надъ галишкия проходъ. При с. Вардаровци и сега още за прѣзъ рѣката Вардаръ има пѫтно съобщение съ чунове, а галишката тѣснина при Наръшъ еваженъ стратегиченъ пунктъ, който пази както желѣзопѫтния мостъ, тъй и съобщението между солунското поле и кукушко-дойранската покраина.

По́-добрѣ запазениятъ надписъ на едната отъ наръшкитѣ кръгли колони (вис. 1,20 м., диам. 57—55 см.) се състои отъ 5 реда. Ето намаленъ отпечатъкъ отъ него, възстановлението и прѣвода му:

ЄΤΟΥCΑΠΟΚΤΚ,SΥΙΒΙΝΖ
ΟΡΟCΡΩΜΑΙΩΝΚ,ΒȢΛΓΑΡ
ЄΠΙCΥΜЄΩΝЄΚΘΥΑΡΒȢΛΓΑΡ
ЄΠΙΘЄΟΔΩΡȢΟΛΓȢΤΡΑΚΑΝ
ЄΠΙΔΡΙCΤΡȢΚΟΜΙΤΟΥ

Ἔτε(υς ἀ)πὸ κτ(ίσεως) κ(όσμου) ˊSΥΙΒ ἰν(δικτιῶνος) ζ
ὅρος Ῥωμαίων κ(αὶ) Βυλγάρ(ων)
ἐπὶ Συμεὼν ἐκ Θεοῦ ἄρχ(οντος) Βυλγάρ(ων)
ἐπὶ Θεοδώρυ ὀλγου τρακανῦ
ἐπὶ Δρίστρυ κομίτου.

(Въ година отъ създание мира 6412, индиктъ 7-и (904 отъ Хр.). Граница между ромеитѣ и българетѣ. Въ врѣмето на Симеона, отъ Бога князь на българетѣ, при Теодора оглу-тархана[1]) и при комита Дристра).

Поменатитѣ въ надписа лица Теодоръ и Дристъръ са познати болѣре при Симеона. Теодоръ е билъ магистъръ. Симеонъ го е пращалъ на два пѫти за прѣговори въ Цариградъ, прѣзъ 892 и 913 г., както се учимъ отъ продължителя на Теофана, стр. 359, 385. Дристъръ пъкъ е билъ управитель на струмишката область. По заповѣдь на Симеона, той прѣнесълъ мощитѣ на двама отъ струмишкитѣ светци въ Брѣгалница. За него узнаваме отъ житието на тивериополскитѣ мѫченици и синаксара имъ. (Срв. повече за това у Баласчева, 74—75).

На втория На́ръшки стълбъ (високъ 1,28 м., диам. 46—47 см.) имало сѫщо тъй слабо запазенъ надписъ. Отъ буквитѣ, които могълъ да прочете Успенски, личи, че и този надписъ е ималъ сѫщото съдържание. Вѣроятно, единиятъ камъкъ е билъ обърнатъ къмъ българска страна, а другиятъ къмъ гръцка. Интересно е написанието βουργάρων вм. βουλγάρων, както и повечето новогръцки говори го изговарятъ: βούργαρος, съ ρ вм. съ λ. Ето запазенитѣ думи и букви (срв. у Успенскій, 185):

. . . . СРѠМ . . . . N КАΙ ВȢРГАР . .
. . . . ΘΥ . . . . ВОΥ . . .
. . . . ГОΥ FАКАNОΥ
. . . . ОΥ КОМІТОΥ

---

[1]) Въ единъ старотурски надписъ срѣщаме сѫщитѣ думи *огулъ-тарканъ*. Срв. Marquart, Die Chronologie der alttürkischen Inschriften, 32. Радловъ прѣвежда думата *огулъ* съ *синъ*. Въ Симеоновия надписъ тази дума наистина е начъртана съ метатеза на *г* : ὀλγου, както и τρακανοῦ вм. ταρκανοῦ, но това е познато звуково явление въ турско-татарскитѣ говори. Тъй, койбалско-карагаското нарѣчие произнася думата *огулъ* като *олакъ* (момче) и *олганъ* (дѣте) т. е. както въ Симеоновия надписъ. Срв. Vámbéry, Etym. Wört. d. turko-tatarischen Sprachen, № 50. Титлата *тарханъ* е позната.

III.

Зографски подписъ отъ 980 г.

Зографскиятъ български монастирь, който бѣ запазилъ за науката и поколѣнието своето прочуто глаголско евангелие отъ X—XI вѣкъ, таи въ книгохранилището си най-старото, до сега познато, датувано словѣнско писмо, отъ 980 год. То е словѣнскиятъ подписъ въ единъ гръцки продавателенъ листъ, даденъ отъ стария притежатель на монастирчето Св. Апостоли Тома на новия му покупатель Онисифора, прѣзъ год. 6488 отъ създание мира или 980 г. отъ Хр. Продавателното е запазено въ два екземпляра, както са съхранени и много други подобни светогорски паметници. Първиятъ отъ тѣхъ, който се пази подъ знакъ $\frac{\omega}{\beta.\ 1}$, е пергаментъ — 36 см. $\times$ 26 см., много пострадалъ и залѣпенъ на платно. Писмото му (33 реда) е хубаво скорописно, завързано, пожълтѣло и на много мѣста изтрито отъ врѣмето или изчезнало заедно съ покжсанитѣ части на пергамента. Писарьтъ е ималъ опитна ржка. Този актъ е приподписанъ саморжчно отъ петима свидѣтели иноци и игумени; други двамина старци били подписани единъ отъ писаря, а втори отъ своя ученикъ, старцитѣ обаче поставили своержчно кръстови бѣлѣзи прѣдъ имената си. Дата: 18 августъ, 8 индиктъ, год. 6488 — 980.

Вториятъ екземплярь съдържа и една прибавка — имената на всички ония иноци и игумени, които се случили въ Зографския монастирь при прѣговарянето за продажбата, на 23 юни сжщата година и индиктъ. За истиностьта на изложеното се подписва своержчно, на словѣнски, игуменътъ на Зографския монастирь Макари. Паметникътъ се пази при знакъ $\frac{\omega}{\beta,\ 1\ и\ 2}$. Написанъ е отъ друга ржка съ сжщия видъ писмо на пергаментъ, 41 см. $\times$ 28 см., сжщо тъй залѣпенъ на платно. Писмото (36 реда) и тука е пострадало, но, благодарение че

първата главна часть се повтаря и въ двѣтѣ продавателни, текстътъ може да се допълни задоволително.

Изпърво актоветѣ са се пазѣли у покупателитѣ на монастирчето Св. Апостоли, което се нахожда на 20 минути източно отъ Зографъ, но когато то пó-сетнѣ било продадено на послѣдния монастирь, и продавателнитѣ минали у новия притежатель.

Ето смалени фотографски снимки, прѣписъ и прѣводъ на двѣтѣ продавателни, отъ които първото обхваща точка 1-а, а прибавката къмъ второто — точка 2-а.

1-о.

σίγνον μᾶ	Θω- μο χ	σίγνον	Ἀθα-	σίγνον	Κυρί-
καὶ ἡ	γουμένου	νασί	ȣ μ χ	λλου	μ χ

† Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. | Θωμᾶς μοναχὸς καὶ ἡγούμενος τῶν (καὶ) τῷ μακαριωτά|τῳ κυρῷ Ἀντωνίῳ. Πέπρακα εἰς ὑμᾶς μετὰ τῶν| ἐμῶν ἀδελφῶν. Ἀθανασίου μοναχοῦ καὶ Κυρίλλου.| πρὸς ὑμᾶς τοὺς πνευματικοὺς ἀδελφούς· τὸν κύριον Ὀνησίφορον. καὶ τοὺς γνησίους| σου ἀδελφοὺς τὸν ἀγρὸν τὸν ἐπονομαγόμενον τοῦ Ξηρο|κάστρου. τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους, εἰς| νομίσματα ξδ′ μετὰ τῆς οἰκοσκευῆς αὐτοῦ. καὶ βιϐλίων ἕξ. μιναία τέσσαρα. γενε|σοπαροιμία. καὶ ὁ κλίμαξ. καὶ ἱερὰ τὰ τῆς ἐξοπλήσεως αὐτῶν. Ἀπῆρα | δὲ ἐγὼ τὸ βορδόνην. Τοῦτα πάντα λαϐόντες. ἀσφαλιζόμεθα πρὸς ἡμᾶς· τοὺς εἰ|ρημένους πνευματικοὺς ἡμῶν ἀδελφοὺς τὸν κύριον Ὀνησίφορον καὶ τῶν τοῦ μέρους σου. τοῦ μὴ ἔχειν ἐξουσί|αν ποτὲ καιρῷ ἢ χρόνῳ. τοὺς μοναχοὺς τῶν κε(λλίων τοῦ) κυρίου Ἀντωνίου. κίνησιν τὴν οἱ|ανοῦν. ἢ ἀγωγὰς καὶ ταραχὰς διεγείρειν πρὸς σὲ τὸν πνευματικὸν ὑμῶν ἀδελφὸν, κυρὸν Ὀνησίφορον, καὶ | τοὺς ἐκ τοῦ μέρους σου. ἐὰν δὲ δοκιμάσῃ τίς ἐξ ἡμῶν. πρὸς ἀνατροπὴν τῆς τοιαύτης πρά|σεως καὶ ἀσφαλίας χωρῆσαι, ἐν πρώτοις ἵνα μὴ εἰσακούεται παρὰ παντὸς κριτη|ρίου πολιτικοῦ καὶ ἐκκλισιαστικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκδιώκεται παρὰ τῶν ἁγίων γερόντων τοῦ| καθ᾽ἡμᾶς Ἁγίου ὄρους. εἶθ᾽οὕτως ἔχει ὅστις εἴη. καὶ τὴν ἀρὰν τῶν ΤΙ′ καὶ ὀκτὼ ἁγίων

1-о.

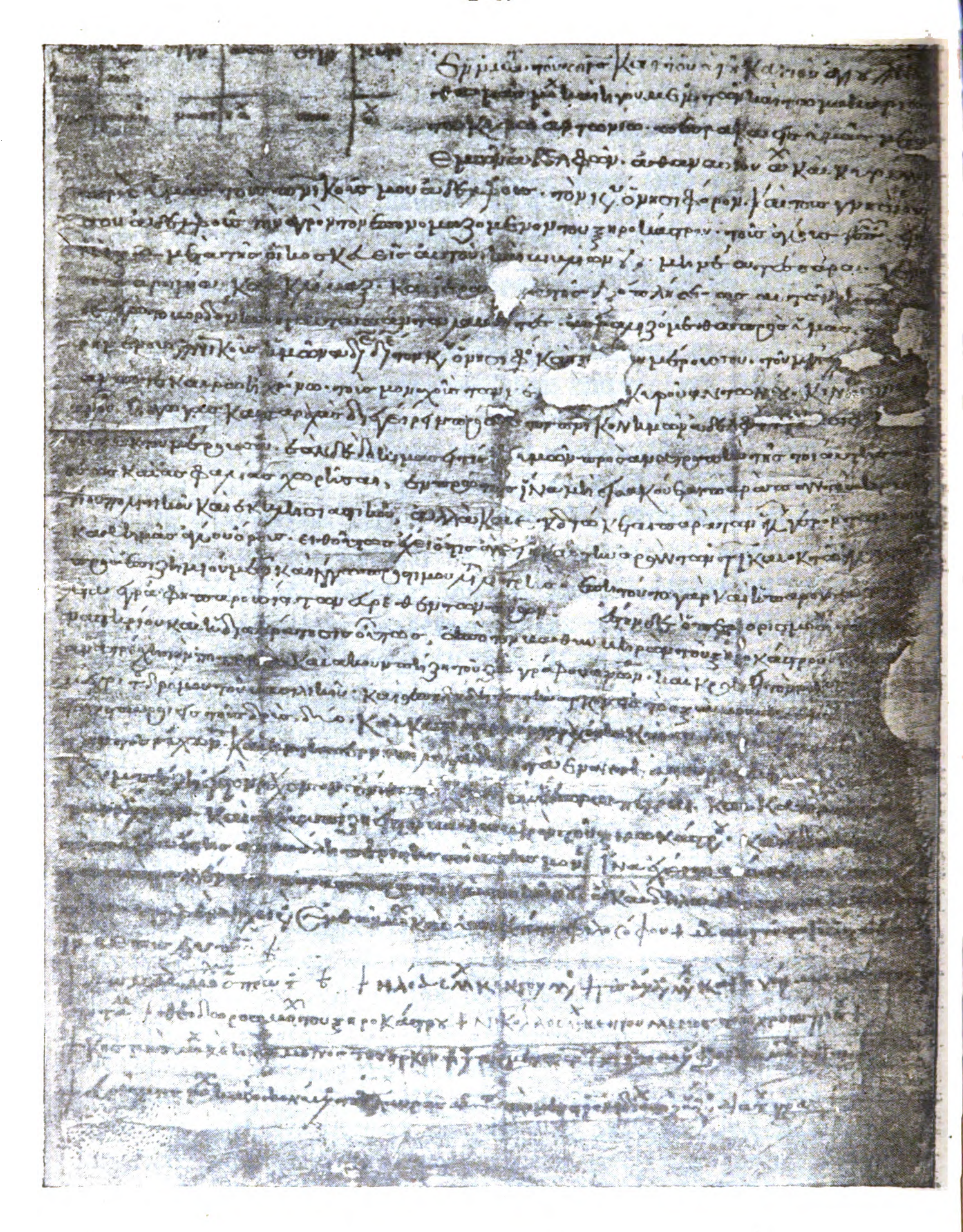

2-о.

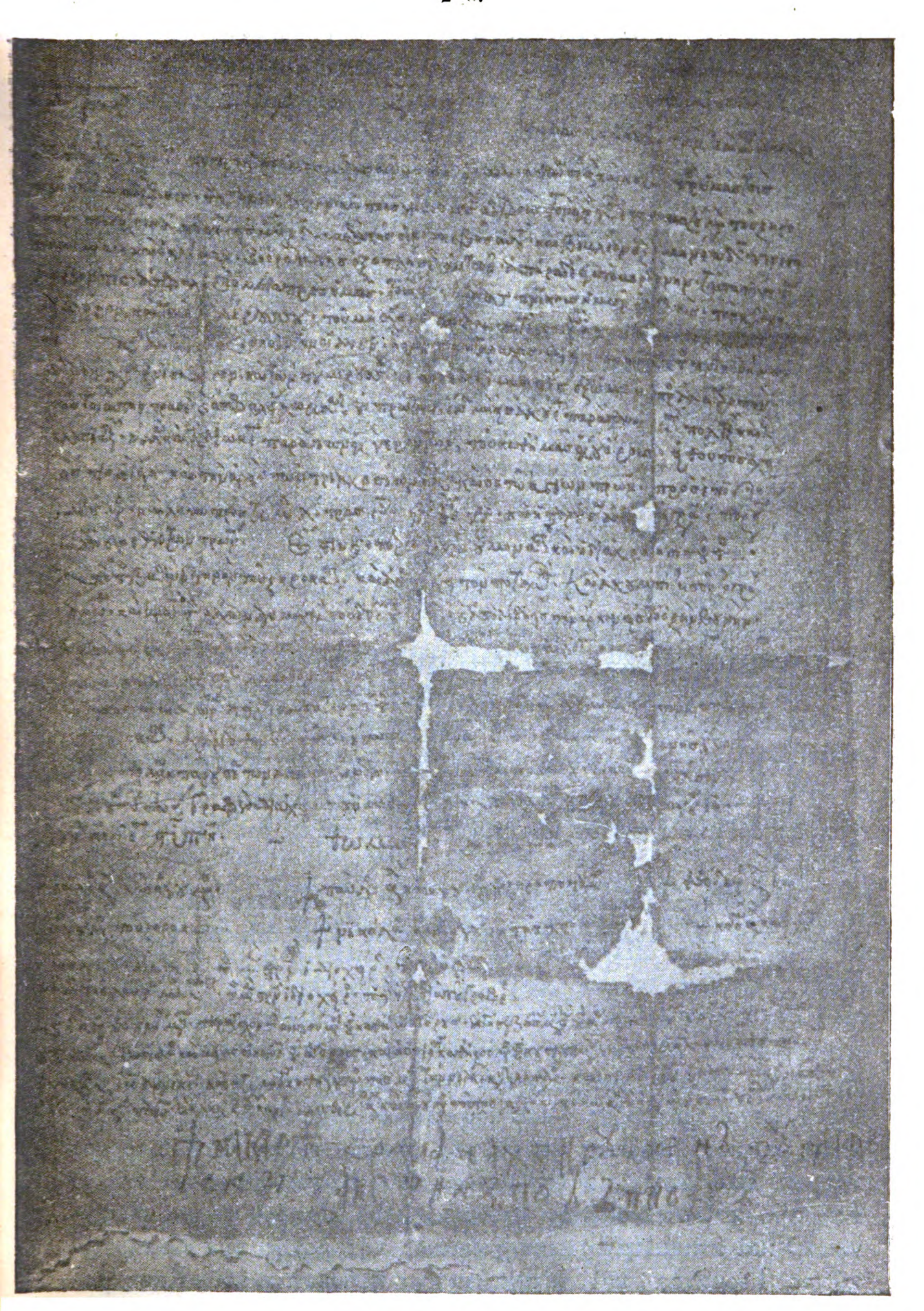

πατέρων|. προσεπιζημιούμενος καὶ λόγῳ προστίμου λίτρας γ'. ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ ἡ παροῦσα ἀσφάλ|ια ἐγράφη παρουσίᾳ τῶν εὑρεθέντων πατέρων.

Ἔστιν δὲ ὁ περιορισμὸς τοῦ μο|ναστηρίου καὶ ἡ διακράτησις οὕτως. ἀπὸ τὸν βαθὺν βηρὸν τοῦ Ξηροκάστρου. καὶ| ἀνατρέχει τὸν ποταμὸν. καὶ ἀκουμπίζει τοῦ Ζωγράφου ἄνωθεν. καὶ κρατεῖ τὸν ῥάχωνα μέχρι| τοῦ δρόμου τοῦ βασιλικοῦ. καὶ ἀποδίδει είς τὴν Ἄρκον εἰς τὸ ὀξὺν βουνήν. ἐν ᾧ καὶ| εἰσὶν σταυροὶ εἰς τοὺς δρῦς δύο. καὶ κατέρχεται τὸ ῥαχώνην ῥαχώνην καὶ ἀντικρὺ εἰς τὸ ῥυακί|τζην τοῦ ῥάχωνος. καὶ ἀντὶ περνᾷ τὸ λαγγάδιον τὰ ἐναντία τοῦ ῥυακίου. καὶ ἀ|κουμπίζει εἰς τὸν ῥάχωνα. ἔνθα στέκουν αἱ ἄσπραι πέτραι. καί κατέρχεται εἰς τὸν ῥάχω|ναν ῥάχωναν. καὶ ἀκουμπίζει εἰς τὸν βαθὺν βηρὸν τοῦ Ξηροκάστρου.

Καὶ ἐδόθη καὶ| τοῦτο. ἵνα ὅστις ἀναβάλῃ περὶ τῆς τοιαύτης μονῆς. ἵνα ἔχῃ τὸ ἀνάθεμα. παρουσία| τῶν ἀποσταλέντων παρὰ τοῦ πρώτου. καὶ τοῦ κοινοῦ. οἵ καὶ δηλωθήσονται ἐν τῷ ἰδίῳ| τόπῳ. Γραφὲν διὰ χειρὸς Συμεὼν μοναχοῦ καὶ ὑποκτήτου φιλοσόφου † μηνὶ αὐγούστῳ ιη' ὥρᾳ ἕκτῃ| ἰνδ(ικτιῶνος) η' ἔτους ,ϛυπη. (6488—980).

† Θωμᾶς μοναχὸς ὁ πρῶτος.

† Ἠλίας μοναχὸς καὶ ἡγούμενος.

† Παῦλος μοναχὸς καὶ ἡγούμενος τοῦ Ξηρο|ποτάμου.

† Θεόδωρος μοναχὸς τοῦ Ξηροκάστρου.

† Νικόλαος μοναχὸς καὶ ἡγούμενος τῆς Χρομιτζένου †|

† Κοσμᾶς μοναχὸς καὶ ἡγούμενος τῆς Ἄρκου. μάρτυς ὑπέγραψε τὸν μὲν σταυρὸν ἰδιοχείρως τὸ δὲ ὕφος διὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ †|

† Εὐθύμιος μοναχὸς καὶ οἰκονόμος τῆς Λαύρας μάρτυς ὑπέγραψε. τὸν μὲν σταυρὸν ἰδιοχείρως τὸ δὲ ὕφος διὰ τοῦ γραφέως.

2-ο.

† Κατὰ δὲ τὴν κγ' τοῦ ἰουνίου μηνός. παρατυχόντες οἱ ἡγούμενοι τοῦ καθ'ἡμᾶς Ἁγίου ὄρους ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Ζωγράφου· ὅ τε| ὁ τιμιώτατος κύριος Δωσίθεος καὶ μέγας οἰκονόμος τοῦ Ἁγίου ὄρους καὶ ὁ ὁσιώτατος καθηγούμενος τοῦ Κουτλουμουσίου κύριος Γαβριήλ. καὶ ὁ ὁσιώτατος ἡγούμενος| τοῦ Μακροῦ κύριος Ἰωαννίκιος. καὶ ὁ τιμιώτατος καθηγούμενος τῆς μονῆς τῶν Νεακυτῶν κύριος Γερμανός. καὶ ὁ τιμιώτατος ἡγούμενος τοῦ Κασταμο-

νίτου κύριος Ματθαῖος|. καὶ ὁ τιμιώτατος κύριος Παχώμιος. καὶ κληρικὸς τῶν Καρεῶν. Ἐλευθέριος μοναχὸς καὶ ἡγούμενος τοῦ Τροχαλά. Κοσμᾶς μοναχὸς. καὶ ἡγούμενος τοῦ Σκορπίου. καὶ ἑτέρων οὐκ ὀλίγων †

† макарие еромонахъ. игоумене зоуграфь
сїе [illegible] подьписахь се

Прѣводъ.

1-о.

Знакъ ма	на Томонахъ	Знакъ	на Ата-	Знакъ	на Кири-
и и-	гуменъ	наси-	я монаха	ла	монаха.

† Въ името на отца и сина и светаго духа, Тома монахъ и игуменъ .... и на блаженѣйшия господинъ Антония.

Заедно съ моитѣ братия Атанасия монаха и Кирила продадохъ на духовнитѣ си братя господина Онисифора и роднитѣ му братя землището наречено Св. Апостоли Ксирокастренски, съ покѫщината, 6 книги — 4 минея, 1 парейменикъ, 1 лѣствица, и съ всичкитѣ черковни утвари, за 64 монети. Взехъ си само мулето. Всичко туй като получихме, обезпечаваме ви, васъ горѣпоменатитѣ наши духовни братя — господина Онисифора и другаретѣ му, щото никога занапрѣдъ монаситѣ (отъ келиитѣ) на господина Антония да нѣматъ право да вършатъ каквато и да е постѫпка, или да завеждатъ дѣло или да те смущаватъ съ каквото и да е, тебъ, нашия духовенъ братъ господина Онисифора и твоитѣ другаре. Ако ли нѣкой отъ насъ се опита да развали тази продажба и отстѫпи отъ обезпечението, то такъвъ да не бѫде слушанъ отъ никое сѫдилище, било гражданско или черковно, но и да бѫде изгнанъ отъ светитѣ старци на нашата Св. Гора. Ако ли се случи обаче това, то, който и да би билъ той, да подпадне подъ проклятието на 318 свети отци и му се наложи глоба отъ 3 литри. За доказъ на горньото се написа това увѣрително, въ присѫтствието на находещитѣ се тука отци.

А границата и обладанието (държавата) на монастиря са слѣднитѣ: отъ дълбокия виръ на Ксирокастро се покачва нагорѣ по рѣката, допира горѣ въ Зографъ, върви по хребета до царския пѫть и се завръшва въ Арка съ остра планина, дѣто се намиратъ и кръстове на два дѫба; оттамъ се спуща се́ по гребена до отсрѣщната на гребена рѣчица, допира се до гребена, дѣто стоятъ бѣлитѣ камъне, и се́ по него се спуща и допира до дълбокия виръ на Ксирокастро.

Това се даде съ цѣль, ако нѣкой би промѣнилъ границата на този монастирь, да бѫде проклетъ. Даде се въ присѫтствието на изпратенитѣ лица отъ протата и събора, които и ще се подпишатъ на сѫщото мѣсто.

Писано съ рѫката на монаха Симеона, нареченъ и философъ, мѣсецъ августъ 18, въ 6 часътъ, индиктъ 8, година 6488 (980 отъ Хр.).

† Тома монахъ, протъ.

† Илия монахъ и игуменъ.

† Павелъ монахъ и игуменъ на Ксиропотамъ.

† Теодоръ монахъ отъ Ксирокастро.

† Никола монахъ и игуменъ на Хромицена †

† Козма монахъ и игуменъ на Арка, свидѣтель. Кръста подписа саморѫчно, а думитѣ чрѣзъ ученика си †

† Евтими монахъ и икономъ на Лаврата, свидѣтель. Кръста подписа саморѫчно, а думитѣ чрѣзъ писаря.

2-о.

† На 23 день на мѣсецъ юния, въ свещената обитель на св. великомѫченика Георгия присѫтствуваха случайно игуменитѣ на нашата Св. Гора: честнѣйшиятъ господинъ Доситей и великъ икономъ на Св. Гора; прѣподобнѣйшиятъ катигуменъ на Кутлумушъ господинъ Гаврилъ; прѣподобнѣйшиятъ игуменъ на Макро господинъ Иоаники; честнѣйшиятъ катигуменъ на монастиря на неакийцитѣ господинъ Германъ; честнѣйшиятъ игуменъ на Кастамонитъ господинъ Матей; честнѣйшиятъ господинъ Пахоми и клирикъ Карейски; Елевтери монахъ и игуменъ на Трохала; Косма монахъ и игуменъ на Скорпия, и други не малцина.

† Макарие ероманахъ . игуменъ Зуграфъ-скъı: за истинѫ подъписахъ

Този старински актъ, ако и да бѣше извѣстенъ на науката отъ бѣлѣжкитѣ на Леонида и особено отъ издирваньето на Бодянски,[1] се́ пакъ си оставаше забравенъ и непризнатъ. И може би основателно, защото нито актътъ бѣ проученъ, нито словѣнскиятъ подписъ вѣрно прѣдаденъ. Обнародванъ напослѣдъкъ въ приложенията на Византійскій Временникъ XIII, стр. 1—3, подписътъ и тукъ съдържа въ единъ редъ нѣколко груби грѣшки, като изпущанье на ъ, замѣна на ѫ съ ȣ и др. Естествено е, че при подобни издания всѣки би оспорвалъ достовѣрностьта на паметника отъ X вѣкъ.

Прѣди всичко, паметникътъ палеографично се отнася право къмъ означеното врѣме. Ржкописитѣ и грамотитѣ отъ X в., които разгледахъ въ Св. Гора, иматъ сѫщиятъ бързописъ. За по́-здраво установление посочената древность на двѣтѣ продавателни спомагатъ поменатитѣ и приподписани свидѣтели въ тѣхъ, защото тѣ са били дѣйствителни, исторически лица отъ втората половина на X вѣкъ. Въ общата светогорска кондика, която се пази въ Карея и въ която е помѣстенъ и първиятъ уставъ на светогорскитѣ монастири отъ 971—972 год.,[2] личатъ имената на повечето отъ свидѣтелитѣ въ нашитѣ двѣ продавателни: протътъ Тома,[3] Павелъ Ксиропотамски, Гаврилъ Кутлумушки, Илия, Антони, Козма, Никола и др. Онѣзи старци, които са измрѣли или били замѣстени въ управителскитѣ си длъжности, между 972 и 980 г., естествено е, не се поменаватъ въ продавателнитѣ. Прѣзъ 972 г. игуменъ-притежатель на Зографъ е Георги Зографътъ (Γεώργιος ὁ Ζωγράφος), поменатъ въ първия типикъ, а прѣзъ 980 г. игуменъ е Макари, чийто словѣнски подписъ ни занимава тука. Споменуваньето въ прибавката на второто продавателно само мѣсеца, показва именно по́-горнята година и индиктъ.

Най-послѣ, още единъ фактъ отнася разгледвания актъ къмъ X в. Продаденото прѣзъ 980 г. монастирче Св. Апостоли, било наименувано съ името на новия си притежатель — Онисифора, както туй е било случай и съ много други тогавашни келии и монастирчета. Въ една грамота отъ 1049 г.

---

[1]) О. М. Бодянскій, въ Чтенія въ Имп. общ. ист. и древн. Росс. 1873, кн. I.

[2]) Прѣписъ ми достави любознателниятъ отецъ Йоилъ Зографски, комуто съмъ благодаренъ и за други услуги прѣзъ прѣбиванието си въ Св. Гора.

[3]) Прѣзъ 972 г. протъ е билъ Атанаси, замѣненъ въ 980 г. съ Тома. Срв. Γεδεών, Ὁ Ἄθως, стр. 321.

монастирчето вече е титулувано съ името на покойния си притежатель Онисифора (... ὁ μοναχὸς Διονύσιος ἡγούμενος τῆς μονῆς τῶν ἁγίων ἀποστόλων, τῆς οὕτως ἐπονομαζομένης τοῦ Ὀνησιφόρου ... Срв. Виз. Вр., прил. къмъ XIII т., 7—8).

Зографскиятъ актъ, покрай голѣмата си важность за историята на атонскитѣ монастири, има особена цѣна за уяснение началната сѫдбина на словѣнската писменость и езикъ. Думитѣ βῆρος (**виръ**) и ῥυακίτζα (**рѣчица**), употрѣбени въ акта вмѣсто гръцкитѣ λάκκος и ῥύαξ посочватъ словѣнско влияние въ гръцкия езикъ въ Атонъ. Словѣнскитѣ племена се поселили не само изъ Македония; тѣ проникнали и на югъ въ Морея, по бѣломорскитѣ острови и Халкидонския полуостровъ. Изрично свидѣтелство за словѣне въ Св. Гора прѣзъ VIII в. е запазено въ книгохранилището на Кастамонитския монастирь. Прѣзъ врѣме на царьетѣ иконоборци, казва се тамъ, словѣнскитѣ племена рѫхини и сагудати, слѣдъ завладѣванье на Македония, „най-послѣ дойдоха въ светата Атонска гора, съ всичкитѣ си челяди, защото нѣмаше кой да имъ се опре или да воюва съ тѣхъ“ (... τέλος ἦλθον καὶ εἰς τὸ ἅγιον Ὄρος μὲ ὅλα τοὺς τὰ γυναικόπαιδα. διότι δὲν ἦτο τινᾶς νὰ τοὺς ἀντισταθῇ καὶ νὰ τοὺς πολεμήσῃ. Вж. повече у Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония, 68, Успенскій, Исторія Аѳона III, 311). Пó-късно тукашнитѣ словѣне ги виждаме съ словѣнскитѣ имъ имена въ разни запазени въ Св. Гора актове. На единъ гръцки актъ отъ 943 г., за опрѣдѣлянье границата между светогорскитѣ и йерисовски земи, словѣнетѣ се подписватъ съ гръцки букви, както за подобни случаи поменава и черноризецъ Храбъръ: Константинъ Халума (Χαλοῦμα), Иванъ Гораздъ (Γοράζδου) и Кънигъ Непровадъ (Κυνῆγος τοῦ Νεπροβάδη). (Срв. Успенскій, ibid. 318). Прѣзъ 960 г. поселенитѣ около Йерисо словѣне се наричатъ българе. Интересно е, че докато тѣ възприели гръцко-християнски лични имена, прѣкоритѣ си запазватъ словѣнски — Владко, Дѣтко, Рѫкавина, въ иверския актъ отъ 982 г. Срв. за това пó-долу, стр. 22. Български селища се споменаватъ и на касандрийския полуостровъ. Въ една грамота въ руския светогорски монастирь отъ 1068 г. се говори за междитѣ (границитѣ) на българскитѣ селища — τὰ σύνορα τῶν Βουλγαρίνων[1] (Срв. Григоровичъ, Очеркъ², стр. 67).

---

[1]) И въ Дуклянската хроника западнитѣ българе при царь **Самуила** се наричатъ Bulgarini вм. Bulgari.

Нашиятъ подписъ отъ 980 г. подсѣща за особено ранно разпространение на словѣнската писменость въ Св. Гора. Ако игуменътъ на българския монастирь прѣзъ 980 г. се подписва съ словѣнско писмо, явно е, че той въ своитѣ младини т. е. въ началото на X в. е могълъ да го научи било при своя старецъ въ Атонъ, било въ Македония и България, дѣто то особено закрѣпнало при Климента и другаретѣ му. Подписътъ прѣдставя правиленъ кирило-методиевски словѣнски езикъ съ издържани форми и букви, най-правилна употрѣба на **ъ, ы, ж.** Запазена е и друга древня особеность — избѣгванье на йотуването при **ероионахъ**, **Макарие**. Името Зографъ се пише често съ **ѹ** и въ грѫцкитѣ паметници. Сѫщото срѣщаме и въ старобългарскитѣ текстове **Ꙃѹграфъ** или **Изѹграфъ**. Въ Самуиловия надписъ имаме **о** вмѣсто **ѹ** — **Самоилъ**. Второто **о** въ думата **ероионахъ** е прѣсечено съ дълга права черта като **а**. Другитѣ **а** въ подписа са съставени отъ полумѣсецъ и отъ прѫчица. Писачътъ или е написалъ, по погрѣшка, прѫчицата най-напрѣдъ, като е смѣталъ, че пише послѣдньото **а** на думата **ероионахъ**, и послѣ се оправилъ, като написалъ цѣлото **о** върху прѫчицата, или пъкъ, ако съзнателно е искалъ да прѣдаде нѣкой тъменъ звукъ, замѣстникъ на грѫцкото ο въ μοναχός, приелъ е бѣлѣга **а**. Подобенъ случай имаме въ руското произношение мана́хъ вм. монахъ, словѣнското **мънихъ, къметъ** (κωμήτης). Свършеното врѣме **подъписахъ** съ **и** се срѣща еднакво писано въ старитѣ паметници съ **ь** и **и**, споредъ това дали то се е повело по неопрѣдѣлената или сегашна основа: **пьсати** — **пьсахъ, пишѫ** — **писахъ.**

Зографскиятъ подписъ се отнася къмъ най-старитѣ български паметници и по своята графика. Изобщо той има полууставенъ видъ. Подписвачътъ, несрѫченъ, е захваналъ по́-полека, съ чъртици при крайщата на буквитѣ, ала отъ втората дума е продължилъ по́-свободно. Подобни чъртици са поставени и въ втория редъ на буквитѣ **к** и **ы**. Въ Самуиловия надписъ, който е само 13 години по́-младъ отъ Зографския, сѫщо тъй са употрѣбени чъртици на нѣкои само отъ буквитѣ. Буква **а** напомня изобщо формата на старитѣ паметници и на **а** въ Самуиловия надписъ. Сѫщо тъй **є, к** (особено това въ втория редъ), **х, г, ф, с, ж** са писани както и въ Самуиловия надписъ. Буква **ъ**, съ завита горня часть, се срѣща въ старитѣ полууставни и бързописни

текстове. Образътъ на **ꙁ** е запазенъ въ два вида: едното като Z, което отговаря на гръцкото уставно Z, и другото като гръцкото скорописно ʒ, съ дълга завита опашка. Буква **оу** е прѣдадена съ **ȣ**. Въ Самуиловия надписъ **оу** е прѣдадено и по двата начина: **оу** и **ȣ**. Буква **о**, било отдѣлно, било въ състава на **ȣ**, не изпълня ширината на реда и има видъ на малко колелце. Опашката на буква **р** слиза малко отъ реда; кржглата часть на **р** е малка, както и у другитѣ стари паметници. Срѣдната часть на **м** слиза до основата на буквата въ два случая; въ началното **м** тя стои по́-високо. Буква **д** е съ байраче, което се издига надъ реда. Особенъ интересъ поражда формата на единствената въ подписа буква **т**, въ думата **истинѫ**. Понеже пергаментътъ тъкмо тамъ е билъ сгънатъ и прокжсанъ, очакваната буква **т** е запазена само наполовина и въ нищо не наумява кирилско **т**, а, напротивъ, съдържа часть отъ глаголско **т**, което има слѣдната форма — **ⰒⰓ**. Безъ съмнѣние, не за забава, не отъ писарска слободия е поставено това глаголско **т** отъ старческата ржка. Навѣрно, Макари ще да е билъ свикналъ по́-рано и съ глаголската азбука. Този фактъ, както и глаголскиятъ подписъ отъ 982 год. (за него по́-долу), ни завеждатъ въ редъ размишления за сждбата на глаголското писмо и неговата употрѣба срѣдъ югословѣнетѣ прѣзъ X вѣкъ.

Главното обаче и очебиеще заключение, което може да се извади отъ нашия подписъ, то е че той заедно съ Самуиловия надписъ и краткияВарошки надписъ отъ 996 год. са единственитѣ положителни писмени паметници, които изразяватъ живъ югословѣнски езикъ отъ X вѣкъ и то въ такива форми, въ каквито науката схваща кирило-методиевския езикъ. Въ това отношение тѣзи паметници иматъ голѣма научна стойность и подкрѣпятъ мнѣнието, че Кирилъ и Методи извършили прѣвода на богослужебнитѣ книги на познатото имъ вече словѣнско нарѣчие, говорено отъ солунскитѣ словѣне, а не на нарѣчието на моравцитѣ, или, както за това ясно е изразено въ Папонското житие на Методия ... „и щомъ изнамѣри буквитѣ и състави рѣчьта, той (Кирилъ) тръгна за моравския пжть, като взе съ себе си и Методия“ (**и абїе оустроивъ письмена, и бесѣдоу съставль, поѧти сѧ атъ Моравьскаго, поимъ же Меѳодіа**).

IV.

Глаголски подписъ отъ 982 г., въ Иверския светогорски монастирь.

На този актъ пръвъ обърна внимание ревностниятъ издирвачъ на светогорскитѣ старини архимандритъ Порфири Успенски. Срезневски изслѣдва акта прѣзъ 1861 г. по нѣколко фотографски снимки (гл. Извѣстія Имп. археологическаго общества III, вып. 1, кол. 3—8) и се произнесе скептично за него; четири години по́-късно, прѣзъ 1865 г., слѣдъ цѣннитѣ разяснения на арх. Успенски (Извѣстія имп. арх. общества V, кол. 13—19), Срезневски, въ една забѣлѣжка къмъ разясненията, призна, че въпросътъ за акта и неговиятъ словѣно-глаголски подписъ е откритъ. Бодянски призна акта и подписа за истински (Чтенія въ Имп. общ. ист. и древн. росс. 1873, I, стр. 9). Поради голѣмитѣ пакости и бъркотия, що бѣ причинило послѣдньото голѣмо земетресение въ Св. Гора и въ библиотеката на Иверския монастирь, не ми бѣ възможно да прѣгледамъ въпросния паметникъ. Тукъ се задоволявамъ съ факсимиле отъ Севастияновитѣ снимки, което се́ пъкъ удостовѣрява изобщо несъмнѣностьта на глаголския подписъ.

Иверскиятъ актъ отъ 982 г. е удостовѣрение (ἀσφάλεια), дадено отъ жителитѣ на крѣпостьта Йерисо на иверската лавра въ подтвърждение на това, че монастирьтъ Коловски (τοῦ Κολοβοῦ) е подчиненъ на Иверската лавра и че принадлежащата на Коловския монастирь земя при Йерисо, наречена Γραδίσκα, била дадена отъ монаха Ивана Иверски на йерисовци за 100 златни монети за 29 години, а тѣ въ замѣна му дали земя въ полуострова Лонгосъ. Актътъ е отъ год. 6490—982, мѣсецъ юни, индиктъ 10, въ царуваньето на Василия и Константина (Μηνὶ ἰουνίου ἰνδικτιῶνος δεκάτης ἐν ἔτει τῷ ,ςυϞ ἐπὶ βασιλείας Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου). Подписанъ е отъ йери-

совския епископъ Теодора, отъ игумена на Лаврата Атанасия и др. мирски лица. Интересни са словѣнскитѣ подписи на Василия Стоимира, Власия Владка, Николая Дѣтка (Νικολάου τοῦ Δεάτκου), Антония Ржкавина (Ρωγχκαβηνα), подписани съ гръцки букви; а най-любопитенъ е глаголскиятъ подписъ, отъ който, за съжаление, личатъ добрѣ само нѣколко букви, та ще бжде прѣсилено да диримъ въ него четеньето **зн(а)к(ъ) гиоргі попъ** (споредъ Успенски) или **Грьгора** (споредъ Срезневски). Чини ми се, че въ снимката могатъ се узна добрѣ само буквитѣ:

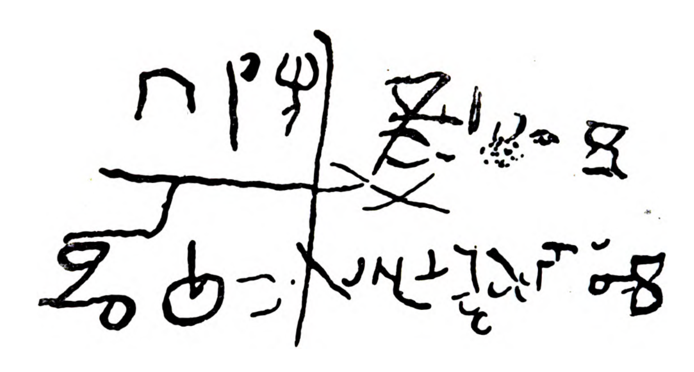

Ⱀ (т. е. **н** въ жглестата глаголица) въ края на първия редъ, **Ⰳ (г)** въ началото на втория редъ, **Ⱃ (р)** до нея, и найпослѣ **Ⱏ (ъ)**. Четвъртата буква въ първия редъ прилича на послѣднята въ сжщия редъ т. е. на **Ⱀ (н)**. Споредъ това, подписътъ ни се явява съ нѣколко прочетени букви:

. . . (Ⱀ) . Ⱀ (. . . (н) . н)
Ⰳ Ⱃ . . . . Ⱏ (г р . . . . ъ)

Че словѣне е имало заселени въ землитѣ около Св. Гора, това се посочи по̀-горѣ, стр. 18. А че и около самия градъ Йерисо, който лежи на шията на Атонския полуостровъ, е имало българе, които са могли да се подпишатъ за свидѣтели въ горния актъ, това узнаваме отъ хрисовула на царь Романа, даденъ на светогорския монастирь на Йоана Коловски въ 6468 г. или 960 сл. Хр. Между друго, въ хрисовула се казва: „На монастиря Йоанъ Колова били подарени 40 освободени отъ данъкъ чифлигаре (парици), въ замѣна на тѣзи малки парчета земя, които отдавна са принадлежали на мо-

настиря въ йерисовската покраина, и взети отъ поселенитѣ на тѣзи мѣста роби българе“ (... παρὰ τῶν ἐνσκηνωθέντων ἐκεῖσε σκλάβων βουλγάρων. Извѣстія арх. общ. V, кол. 17).

Глаголскиятъ подписъ въ иверския актъ отъ 982 г. е отъ високо значение за историята на глаголицата, толкозъ повече, че той се явява въ датиранъ паметникъ отъ X вѣкъ и съдържа начъртание на буквата н, познато до сега само въ тъй нареченитѣ хърватски прѣписи. До колко обаче е правдиво мнѣнието, че българската глаголица е сложена само отъ кржгли буквени форми, ще ни посочи новооткрития отъ менъ Битолски трипѣсникъ, за което гл. по́-долу.

V.

Царь Самуиловъ надписъ отъ 993 г.

Прѣзъ 1888 г. въ с. Германъ (Прѣспанско) била сградена нова черква току до самата западна врата на старинската малка черквичка. Като копаели, изровили плоча съ словѣнски надписъ и я прикжтали. Още тогава се разнесе слухъ за находката и за прочетеното въ надписа име Самуилъ. Кънчевъ, който пжтува̀ изъ Прѣспа, не узна нѣщо повече за плочата.[1] Едва въ 1898 г. надписътъ бѣ виденъ отъ Успенски, директоръ на руския археологически институтъ въ Цариградъ, и на слѣдната година биде издаденъ и обясненъ.[2] Надписътъ, бидейки отчупенъ, не бѣше възможно да се възстановятъ съ положителность имената на Самуиловитѣ родители, а особено туй на майката, отъ което бѣ запазена само една буква. Сега обаче, откато търсенитѣ имена станаха извѣстни отъ обнародванитѣ прибавки въ вѣнския Скилицовъ прѣписъ № 74,[3] и надписътъ може да се допълни съ увѣреность. Въ този прѣписъ четемъ, че Самуилъ и братята му били синове на мощенъ комисъ на име Никола и майка Рипсимия (δυνηθένθων κόμητος ὄντες παῖδες Νικόλαος ὀνομαζόμενος μητρὸς Ῥιψίμης).[4] Името Рипсимия е запазено въ християнската агиография. Така се нарича една мжченица погинала въ Армения прѣзъ IV вѣкъ. Паметьта ѝ се празднува на 30 септември. Въ словѣнскитѣ

---

[1]) Мсб. IV, 40.

[2]) Успенски, Флорински и Милетичъ дадоха своитѣ бѣлѣжки въ Извѣстія русскаго арх. института въ Константинополѣ IV, вып. 1, стр. 1—20, за год. 1899. Иречекъ и Ягичъ писаха за надписа въ Archiv. für Slav. Phil. XXI, 543--557. Милетичъ писа по сжщото и въ Български Прѣгледъ, год. V, кн. IX—X, 274—278.

[3]) B. Prokić, Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes, codex Vindobonensis hist. graec. LXXIV München, 1906.

[4]) Срв. Кедринъ, бонско издание, II, 434 и Прокичъ, стр. 28.

прѣводи името се пише **Рипсимиꙗ**. Поради калугерството на мѫченица Рипсимия, името ѝ е получило широко гражданство срѣдъ женскитѣ монастири. Вазовъ въ своя романъ „Подъ игото“ поменава калугерката Рипсимия, една отъ сестритѣ въ метоха на Бѣла Черква.

Ето факсимиле и възстановенъ прочитъ на Самуиловия надписъ:

1. ✝ в(ъ) имѧ ѡтьцꙗ и съ-
2. ина и стаго доуха а-
3. ꙁъ Самоиⷧпъ рабъ бж(и)

4. полагаѫ памать (ѡтьц-)

5. ꙋ и матери и брат(ꙋ и-)

6. а кръстѣхъ си(хъ) [1]

7. имєна оусъпъш(ихъ Ни-)

8. кола рабъ бжи (Риѫмин-)

9. ѣ Дав(и)дъ написа (са въ)

10. лѣто отъ сътв(орениꙗ миро-)

11. ꙋ ҂ѕ·:ф а . инъди(кта ѕ) [2]

---

[1]) На плочата (1,25 м. дълга и 0,52 м. широка) дѣйствително стоятъ три издълбани кръстовидни трапчинки. Металнитѣ кръстове, които стояли въ тѣхъ, не са намѣрени.

[2]) т. е. 6501 — 993 г., индиктъ 6-и.

VI.

Варошки надписъ отъ 996 г.

Въ самото южно подножие на скалиститѣ Маркови кули до Прилѣпъ се намира с. Варошъ и неговиятъ старински монастирь Св. Архангелъ. Прѣзъ 1861 г., като разкопавали около черквата рушевинитѣ, за да възобновятъ монастиря, намѣрили между друго и една мряморна колона. Заедно съ двѣ други колони, донесени отъ близкитѣ развалини на варошкитѣ черкви, билъ съграденъ и подпрѣнъ трѣма на монастирската черква. На първата колона е запазенъ единъ отъ най-старитѣ словѣнски надписи, който за удобство нека наречемъ *Варошки надписъ*. Надписътъ е издълбанъ въ хубави букви, но, при обновление на монастиря, билъ е бѣлосанъ съ гѫстъ слой варь, който покрива цѣлия стълбъ. При все това надписътъ доста личи. Той е билъ виденъ първенъ отъ архимандрита Антонина, който миналъ тука прѣзъ 1865 г. и го прочелъ тъй: (**въ**) **лѣто ҂ѕфд** ἁγιώ(τατος) **еп҃пъ А҃дри февр. ζ.** При това Антонинъ забѣлѣзва: „Цифровыя буквы вырѣзаны такъ ясно и отчетливо, что недаютъ повода ни къ малѣйшему сомнѣнію въ вѣрности ихъ чтенія. И такъ какойто святѣйшій Епископъ Андрей былъ тутъ (молился, скончался..) 7 февраля 996 года“ (Поѣздка въ Румелію. Спб. 1879 г., стр. 326). Членоветѣ на руската археологическа комисия прѣзъ 1898 г. се задоволили да прочетатъ надписа прѣзъ варьта, която го покрива; ето защо тѣ, вмѣсто да оправятъ четеньето на Антонита, направили нови грѣшки и прочели надписа тъй: **в лѣто ҂ѕфдк** (6524—1016) **оуспе дани(л) еп҃пъ февр. ζ**... (Извѣстія русскаго арх. института въ Константинополѣ IV, вып. 1, стр. 125). Това двойно четенье ме накара да се вгледамъ пó-внимателно въ паметника, та измихъ полека закоравѣлата варь по стълба, изчистихъ надписа,

и отдолу се показаха истинскитѣ букви и знакове, отъ които снехъ книженъ отпечатъкъ, тукъ намаленъ два пѫти:

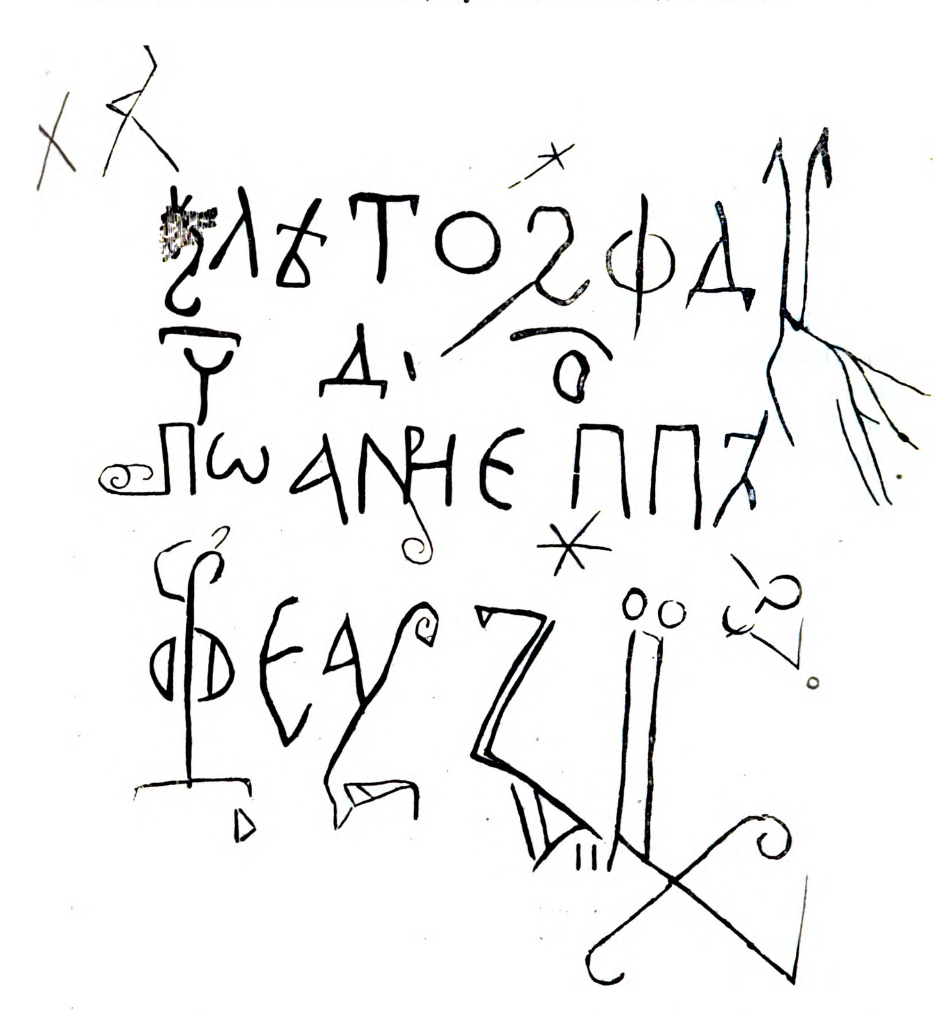

При първата думица камъкътъ е отчупенъ, та едва се познаватъ частитѣ на **въ.** Втората дума е ясна: **лѣто.** Датата на годината е прѣдшествувана съ знака на хилѣднитѣ — една коса чъртица, както и въ Самуиловия надписъ, а отгорѣ и втори знакъ посочва, че тука имаме числени букви. Слѣдъ датата ҂ѕ̄фд т. е. 6504—996 слѣдва орнаментенъ знакъ, какъвто има и при първата буква на втория редъ и на края

на надписа. Тѣзи орнаментни чъртици са пó-тънки и пó-малко врѣзани отколкото буквитѣ. Тѣ са забъркали Милюкова да прибави къмъ датата още една числена буква **к**. Знае се обаче, че нито гърцитѣ, нито словѣнетѣ не са писали 24 съ **дк**, а само **кд**, κδ'.

Вториятъ редъ почва съ съкратената дума **пѡ** т. е. **пѡѵн** (почина). Името на покойника е **Ан҃рн** т. е. **Андрн**(є), съ чинъ **еп҃пъ** т. е. **епнскопъ**. Титлата надъ послѣдната дума е **с҃**, но при дълбаньето длѣтото е отчупило кѫсче отъ мрямора, та крайщата на **с** се съединили. Именителната форма на името на епископа се очаква да е **Андрнє**, та ако се вземе тя, ще трѣбва да се приеме, че каменодѣлецътъ си е послужилъ съ послѣдньото **є** и за слѣдната дума.

Третиятъ редъ съдържа мѣсеца — **фєѵр**(**оѵарн**) и деня — **зі** т. е. 17-и.

И тъй, Варошкиятъ надписъ отъ 996 год. ще се прочете така:

въ лѣто ѕфд

пѡ Ан҃рн еп҃пъ

фєѵвр з҃і

Или развързано:

въ лѣто ѕфд пѡѵ(н) Андрн(є) епнскопъ фєѵр(оѵарн) з҃і.

Палеографски надписътъ прѣдставя най-стария познатъ видъ на словѣнскитѣ букви и напомня досѫщъ начъртанието въ Самуиловия надписъ, отъ който е пó-младъ само 3 години. Титлитѣ ⁓ и ⌒ ги виждаме въ старитѣ словѣнски паметници отъ XI вѣкъ, като Остромировото евангелие, Савината книга. Буквата ї съ двѣ точки сѫщо тъй срѣщаме въ Савината книга.

Поменатиятъ въ надписа епископъ ще да е билъ или битолскиятъ, подъ чиято власть още тогава се е намиралъ Прилѣпъ (Καὶ τὸν ἐπίσκοπον Βουτέλεως εἰς τὴν Πελαγονίαν καὶ εἰς τὸν Πρίλαπον ... въ грамотата на Василия отъ 1019 г.) или неговъ помощникъ, който е държалъ Прилѣпско. Че Прилѣпъ понѣкога е ималъ свои владици, виждаме отъ единъ надписъ на икона въ монастиря Трескавецъ, отъ год. 1651 ... **мнтрополнтъ прнлѣпскы Іоснфъ.**

VII.

Бѣлѣжки за нѣкои грамоти и ржкописи въ Света-Гора.

---

1. **Къмъ началната история на Зографския монастирь.** Най-стари запазени спомени за Зографъ се намиратъ въ светогорския уставъ отъ 972 г. и въ Зографския актъ отъ 980 г. (Срв. стр. 10 и сл.). Подъ бѣлѣгъ Б. 7. въ Зографъ се пази и другъ твърдѣ важенъ паметникъ за историята на този монастирь. За съжаление, той е съхраненъ по прѣписъ отъ XVI в. Първообразътъ ще да е осталалъ въ цариградската патриаршия, бѣто билъ занесенъ съ други книжа, за да се издаде отъ патриарха Теолипта прѣзъ 1586 г. грамота по единъ монастирски споръ. Тази грамота се пази въ Зографъ подъ бѣлѣгъ ѡ. є. 12. Грамотата Б. 7. прѣдставя спогодба; тамъ е разрѣшенъ спорътъ между игумена Ивана Селински, който притежавалъ монастирчето Селина, сега подъ Зографъ, и Павла Иванички, владѣтель на монастирчето Иваница, сега сжщо тъй подъ Зографъ. Грамотата носи дата 8 май 6567 г. или 1049 сл. Хр. Ето началото ѝ:

† **М҃ца маїа и҃. настоещемꙋ ἰндиктꙋ в҃ı.**[1] **бисть сьпрѣ=ние ѿ мнѡ́гы҃ дни҃ междꙋ кѵ́р Ἰѡанѡ҃ игꙋменомь Ѥели́нскы҃. и меж҃ꙋ кѵ́рь Павлѡ҃ Ива́ничкы҃. и не възмогоше сьмирити се никакоже** . . . Тогава Ив. Селински се оплакалъ на светогорския протъ Теофилакта, който проводилъ на мѣстото вѣщи лица, които да разгледатъ оспорваната граница между двѣтѣ монастирчета. Протътъ слѣдъ това прѣсждилъ въ полза на Селински, за което и билъ даденъ този актъ, приподписанъ отъ старцитѣ,

---

[1]) **Година ѕ҃ф҃нз҃ има индиктъ в҃, а не в҃ı. Погрѣшката показва, че оригиналътъ ще да е билъ на гръцки, дѣто е било β′, и сетнѣ въ словѣнския прѣводъ β′ е прѣдадено съ в҃ї, т. е. чъртичката при β′ послужила за ı въ в҃ї.**

проводени да засвидѣтелствуватъ мѣстото: **И вьдасть се кѵ́рь Їωанꙋ Селинскомꙋ; по сихъ а҃ще кто҃ ѿ нихь дрьзнеть и начне҃ разарати и сьмꙋщениѥ начне҃ подвизати и сии прѣдаль и ꙋставь потворити. или҃ ини по прѣшьствию и҃. да бꙋде҃ ѿтꙋжденѣ ѿ с҃тиѥ и ѥдиносꙋщние троице... вь лѣто҃ ѕ҃ф҃н҃з.** (6557—1049). **и п҃отписа́ше се въсѣ҃ прѣ҃ ими же сьтворено биск҃. игꙋмени сътворшеи прѣдѣль.** Слѣдватъ подписитѣ: йеромонахъ Теофилактъ — протъ на Св. Гора, монахъ Антони отъ Филотей, Теодоръ — игуменъ Дохиарски, киръ Леонтие **коз . . . тинь,** (ὁ Κοσμίτζης?), киръ Яковъ Малогитски (Ὁμολογητῶν), киръ Диониси Монодендрийски, киръ Мелентие — монахъ отъ Маврокорма, киръ Илия — монахъ Ливадийски, киръ Анастасие — монахъ, киръ Яковъ отъ Св. Ипатия. А че оригиналътъ се е отнасялъ къмъ означената година 1049, най-добрѣ се вижда отъ токущо изброенитѣ свидѣтели, които са били дѣйствителни лица отъ това врѣме. Въ една грамота въ Зографъ отъ 1049 г., бѣлѣгъ **ω. в.** 3., и въ друга пакъ тамъ отъ 1051 г., намираме подписитѣ на горнитѣ свидѣтели игумени: протътъ Антони Филотейски, игуменътъ на Дохиаръ — Теодоръ, Леонти на Космица, Яковъ Омологитски и др. (Срв. и Виз. Вр. Прил. XIII, 9, 11, 12).

Въ грѣцката грамота, отъ 1049, пазена въ Зографъ при бѣлѣгъ **ω. в.** 3. и относеща се до монастирчето Св. Апостоли, сега подъ Зографъ, между подписалитѣ я свидѣтели стои и името на съсѣда Иванъ игуменъ Зографски: † Ἰωάννης μοναχὸς καὶ ἡγούμενος τοῦ Ζωγράφου. Нѣма съмнѣние, този Зографски игуменъ Иванъ е сѫщиятъ игуменъ Селински, който се присъединилъ съ келиитѣ си къмъ Зографъ, дѣто братята, отъ благодарность, сѫщата година го избрали игуменъ на уголѣмената Зографска обитель.[1] Ето защо Иванъ Селински въ по́-къснитѣ монастирски прѣдания личи като единъ отъ основателитѣ на българския монастирь Зографъ, за което ще имаме случай да поговоримъ.

2. **Патриархъ Ефтими Търновски въ Селинската кула.**

Прѣзъ 1365—1370 г. Евтими, който още не билъ патриархъ, прѣкаралъ въ Св. Гора, изпърво въ лаврата на Св. Атанасия, а сетнѣ въ Зографъ. За да може да се отдаде на по́-

---

[1]) До подобно заключение, малко по другъ пѫть, е дошълъ още П. Успенски въ Второе путешествіе, 247—8.

усамотенъ съзерцателенъ животъ и книжовни занятия, Евтими си избралъ не централнитѣ зографски келии, а Селинската кула, или както за това свѣдочи ученикътъ му Цамблакъ: **столпъ онъ иже въ тои честнои горѣ егоже Селина нарицають.**[1] Тука **столпъ** ще рече кула, пиргъ, каквито има още по старитѣ монастири. Въ историята на Зографъ[2] за това четемъ . . . **поидѡше Їѡаннь Сѣлима съ братїами . . . идѣже бѣшѧ стльпь глюемы пиргѡ.** Както се видѣ по́-горѣ, селинскитѣ келии минали подъ Зографъ още прѣзъ 1049 г., за да останатъ подъ него прѣзъ XIV в., когато тамъ живѣлъ Евтими. Кога била съборена кулата и келиитѣ напуснати, не се знае. Но че това не е станало твърдѣ отдавна, личи отъ остатъцитѣ на кулата и другитѣ сгради, които се намиратъ на $^1/_2$ часъ отъ Зографъ, на дѣсно край самия пѫть, що води отъ Зографъ за Хилендаръ. Селинскиятъ пиргъ и келии са били разположени, както това сочатъ развалинитѣ, къмъ югъ. Голѣми дървета сега засѣняватъ рушевинитѣ, изъ които пропълзва балканско поточе. То ще да е прохладявало до неотколѣ жадния пѫтникъ, ако сѫдимъ по пустата чешма, която е най-новата старина въ тази мѣстность. Съединено съ други потоци, то тече къмъ Зографъ, завива на юго-западъ и, като рѣкичка, влива се въ морето. Нѣкога тя е носила името **Іоанова Селимова рѣка,** както се учимъ отъ царь Калимановата грамота, дадена на Зографъ. Въ една низка природна скала е издълбанъ голѣмъ крѫгъ като подница. Тамъ, съ помощьта на още единъ горенъ водениченъ камъкъ, са изстисквали маслинитѣ за дървено масло. Сега рушевинитѣ на старата Селина се наричатъ „Старъ монастирь“.

3. **Сводна грамота за историята на Зографъ до XIV в.** Това, което старцитѣ въ Зографъ са знаели било отъ прѣдание, било отъ стари монастирски грамоти и рѫкописи, вложили са го, прѣзъ XV в., въ едно общо кратко повѣствование, написано въ видъ на грамота, дарена ужъ на монастиря отъ царьетѣ Лъва Прѣмѫдри (886—912), Ивана Асѣна (1218—1241) и Стефана Душана (1331—1355). Грамотата е приподписана още и отъ деспота Углеша, година 1371. Тя се състои отъ три залѣпени пергамента, които образуватъ свитъкъ. Най-отдолу

---

[1]) Гласникъ XXXI, 266.

[2]) Помѣстена по́-долу въ извадки.

на свитъка е закаченъ златенъ печатъ (отвѫтрѣ сребро) съ образа на Стефана Душана и надписъ, отъ който едва личатъ думитѣ **Стфнь царь срб... и поморски...** Тази подправена грамота е запазена и по прѣписи на хартия въ Зографъ. По нея монастирското братство знае за миналото на монастиря. Тя е влѣзла току-речи цѣла въ повѣстьта за Света-Гора, печатана още въ 1659 г. подъ заглавие **Рай мысленный**.

Ако и фалшифицирана, тази грамота прѣдставя голѣмъ интересъ, особенъ като се уясни историята на подправянето ѝ. Иначе съобщенитѣ въ нея факти са много цѣнни за историята на Зографъ, стига само да се погледнатъ прѣзъ критични очила. Прѣди всичко, бие на очи анахронизмътъ на посоченитѣ събития: царье отъ IX—X, отъ XIII и отъ XIV вѣкове се събиратъ едноврѣменно, за да дадатъ правдини на Зографския монастирь! Като се знае, че дѣйствително едни отъ тѣхъ са оставили грамоти за монастиря, трѣбва да се прѣдположи, че нашата грамота е компилация, сводъ отъ изгубенитѣ вече отдѣлни монастирски грамоти. За врѣмето на компилацията — XV в. ни упѫтватъ главно пергаментътъ, палеографията и редакцията на паметника. Прѣкъ новодъ да се направи компилацията е далъ сръбскиятъ царь Стефанъ Душанъ, който прѣзъ 1351 год. дошълъ въ Св. Гора, взелъ нѣколко отъ старитѣ зографски хрисовули и си присвоилъ слѣдъ това часть отъ зографската гора за въ полза на сръбския хилендарски монастирь Св. Богородица. Зографци, по́-сетнѣ, кое по прѣдание, кое по прѣписи отъ изгубенитѣ хрисовули, нагласили своя новъ хрисовулъ и му прикрѣпили фалшифъ печатъ.

Цѣнно е въ този сводъ извѣстието за основанието на монастиря Зографъ прѣзъ 919 год. отъ трима братя охридчане — Мойсей, Аронъ и Иванъ Селима. Иванъ Селима е билъ дѣйствително единъ отъ подкрѣпителитѣ и уголѣмителитѣ на монастиря, но живѣлъ 100 и повече години слѣдъ тази дата, както видѣхме по́-горѣ. Тука историческото лице Иванъ Селима било смѣсено отъ легендата съ Самуила, който основава съ братята си Арона и Мойсея монастиря. Интересно е, че името на Селима въ повѣстьта за Св. Гора отъ Стефана Светогореца е замѣнено съ Василия (**Моѵсе́й и Аaро́нъ и̑ ѿ Васи́лїе**).[1] Основанието на монастиря е поставено прѣзъ сѫ-

[1] **Ра́й Мы́сленный** 1659 г., стр. 11.

щата 919 год. Въ надписа, който стои подъ самописната икона на св. Георгия въ съборната зографска черква, годината за въздиганьето на монастиря е 898. Трѣбва да се забѣлѣжи, че прѣзъ тази година Лъвъ Прѣмѫдри е билъ живъ; но и да се не забравя, че надписътъ е правенъ прѣзъ 1837 г. Ако се приеме год. 919 за съграждаиьето на главната обитель (ѡ҇би=тель ѡ҇бщѹ̑ съгра́ждаю҇тъ... въ лѣто ѕ҃у҃к҃з т. е. 6427 — 919), тогава може да се прѣдположи, че Лъвъ Прѣмѫдри прѣзъ 898 год. е дарилъ нѣкои права на непропирения още монидрионъ Св. Георги Зографски. Истинската хилѣдогодишнина, слѣдователно, на монастиря се пада на 1919 год. 23 априлъ.

Слѣдъ тривѣковно просѫществувание на Зографъ, прѣзъ втората четвърть на XIII в., главенъ криторъ на монастиря станалъ Ив. Асѣнъ II, който бѣше прѣвзелъ вьсѣ́ѫ ̓Аѳонскѫѭ... гѡ́рѫ.[1] Той и до сега се поменава при всѣка служба въ Зографския монастирь. Неговата грамота обаче не сѫществува въ монастиря, защото е била унищожена още отъ Душана. За унищожението на хрисовулитѣ, прибавя грамотата, Душанъ билъ наказанъ отъ Бога и не могълъ да отиде въ родната си земя, а се поминалъ въ чужда страна. Това ще е намекъ за скоропостижната смърть на Душана прѣзъ 1355 г., като се готвѣлъ за походъ къмъ Цариградъ. Отъ послѣдната прибавка въ грамотата личи, че и Иванъ Углешъ прѣглеждалъ зографскитѣ хрисовули, но не посмѣялъ да накърни нѣщо отъ монастирскитѣ правдини. Напротивъ, както се учимъ отъ една негова грамота отъ 1369 г., писана на гръцки и пазена и сега въ Зографъ, Углешъ посрѣдничилъ за разрѣшение спора между йерисовския епископъ Якова и Зографския монастирь, за мѣсто при Йерисо. Тази разрѣшителна грамота Углешъ далъ на Зографъ, слѣдъ като взелъ мнѣнието на светогорски избраници и синода на охридския архиепископъ Григория πανιερώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Βουλγαρίας. Углешъ се подписва † Ἰωάννης ἐν Χῷ τῷ Θεῷ πιστὸς Δεσπότης καὶ αὐτοκράτωρ ὁ Οὔγκλεσης. Хрисовулътъ е безъ печата, който е откѫснатъ. Пази се при бѣлѣгъ Ѡ. А. 14. Интересно е тука извѣстието, че Углешъ, който бѣ отметналъ сръбската политическа власть, отхвърлилъ сѫщо и сръбската патриаршеска власть, и се подчинилъ на охридската архи-

[1]) Ср. житието на св. Петка отъ патриарха Евтимия Търновски.

епископия. При рѣшение черковни спорове въ неговата държава, подъ която влизала и Св. Гора, той признава духовната власть на Охридската архиепископия.

Ето главнитѣ извадки отъ Зографската сводна грамота:

† Въ дни цр҃тва Льва прѣмꙋдрагѡ. блгочьстивыѥ хоругви. хрїстїанскыѥ съдрьжещꙋ. въ тѡ царствоу бѣста нѣкїе, три братїа по плъты, паче жѧ по оутѣшителю. сы оубо ꙗко въ дрѣвный нравѡ добродѣтели и тьзоименита. Мѡїсѵ, і Аарѡнъ, Іѡанъ Сєлїма . . . . ѿ места прьвиѧ Іоустинїанїе града Лихнидона. нѣга ѿ въсѣмь глаголемагѡ Охридь . . . . . и прѣвитаюѿ вишѐ рѣченнѣй горѣ . . . . и на тꙋ бгознаменнꙋ мѣстꙋ, ѡбитиль ѡбщꙋ съграждають . . . въ лѣто . . ѕ҃; у҃; кз҃; (6427—919) . . . и ѿ толѣ оубо наре се обитѣль именованїе даже и до нинѣ, Зꙋграфь.

. . . Сьї три свѣ цра ѿхридьскагѡ Оустинїана. бы въ оуши прѣмꙋдрагѡ Льва цра. и повсї и приѣ въ Адѡсцѣи горѣ . . . и Константина града патрїарх Анастасїа. и бы вѡ врѣме прилѫчисе андїѡхїскы патрїарха Грїгорїа. и бы ѡбщеѧ съвѣщанїе . . . . . . и слишавь црь Іѡаннь трьновьскы чюдеса дивѣсе бившѡмꙋ . . . и ѿ пѡвигсе и сьни патрїарха Трьновьскы Өеофїла, и повигше се въсы въ коупѣ., . . . придошие въ Стѣй горѣ Адѡнсцѣй . . . . въ кꙋпѣ въси съвѣть сътворише и поидѡше Іѡаннь Сєлима съ братїами своимы. и въсы црїе и патрїархы идѣже бѣшѧ стльпь глюмы пирѡ. . . . . . и сщнны патрїархы глахꙋ ей чтны ѡче слиши еже ми съборнѡ заповѣдахмо и поставихмо.

И придѣ блгочтвїи и хрлюбиви црь Стефань, срьбскы, дрьжещей блъгаркѫѧ землю, и грьчьскоую и въсꙋ въселѧнꙋю., въ лѣ. ѕ҃ѡ.н.д (6859—1351). индкто. д. и призвавь їгꙋмена Зꙋграфскагѡ, Грїгорїа. и придѣ їгꙋмень въ Хиландарь съсъ старца, Іѡана. и повелѣ блгочтвїи црь Стефа їгꙋменꙋ Зꙋграфскомꙋ ѡче їгꙋмене принеси ми хрꙋсовꙋлый еже имаши ѿ прѣжныхъ врѣменаа. ѿ благочтвїе цри и ѿ осщенны патрїархы: и принесе мꙋ їгꙋмень двѣ хрꙋсоволха, единь грьчьскь,

а дрѹгы бльгарскы, ѥ разгнѣвь ѡба хрѹсоволa, и наичнѹ четати. и ничтѡ нѥ може разсѹдити, зане бѣше запрѣтмнѡ ѥ свѣзан'ни, . . . и начнь млитисе . . . гспи мои ѡ Геѡргїе. і азь хѡщи оузѣти ѿ обитель твоꙗ нь земи рад ны моемѹ црьтвоу, нь дрѣваа ради монастирскыѥ потрѣбы . . .

. . . Црїю, и стенны патрїархы, иже написаше прьва сїа книга влѣ. ѕѡнд. (6859—1351).

инйктѡ. д.

. . . . и ре вьсь сьбѡрь амн амн амн., влѣ. ѕ..ѵ.кз. (6427—919) мца априлїа ки. днь.

† Да е вѣдомѡ втѡ лѣ ѕ.ѡ.н д. идикто. д. какѡ расипа на црь срьпскы, ѕ. хрософѡле. Стефа.[1] али нѧ мѹ бь на добро. и не прй до свои.[2]

(Слѣдватъ въ три реда надписитѣ на царьетѣ Лъва Прѣмждри, Ивана Търновски и Стефана Душана).

† Влѣ ѕ.ѡ.од. (6879—1369). индиктонь. д. дѣспо Ѹглѥ, призва (зографския игуменъ Данила, да му донесе монастирскитѣ грамоти, което и било направено. Деспотътъ ги прочелъ и си рекълъ: Горко на тогози, който прѣстжпи тази клетва!)

Слѣдва Углешовиятъ подписъ съ червено и привързанъ позлатенъ печатъ на Стефана Душана.[3]

4. **Черква св. Димитъръ въ Зографъ, подчинена на цариградския патриархъ.** Съ една грамота (сега въ Зографъ) отъ цариградския патриархъ Филотея (1364—1376) се учимъ, че прѣзъ 1372 г. велможата *Браниславъ* (Μπρανισθλάβος) билъ издигналъ въ Зографъ черква св. Димитъръ, която отъ енорийска, зависима отъ йерисовския епископъ, става патриаршеска, ставропигиална. Грамотата е издадена отъ Гелцера.[4]

---

[1]) Отъ Да е . . . до Стефа палимсестъ.

[2]) Палимсестъ съ друго мастило.

[3]) Покойниятъ проф. Гелцеръ издаде сводната грамота по едно съвсѣмъ криво и непълно копие на гръцки, защото словѣнски не е знаелъ, а и старцитѣ не могли да му помогнатъ съ знанията си по старобългарския езикъ. Срв. Sechs Urkunden des Georgsklosters Zographu, стр. 523—529 въ Byz. Zeitschrift XII. Напослѣдъкъ грамотата бѣ издадена безъ ударения и съ нѣкои погрѣшки въ правописа въ Прил. на Виз. Вр. XIII, ср. 169—174.

[4]) Byz. Zeitschrift XII, Sechs Urkunden usw. Сѫщо и въ Виз. Врем., Прил. XIII, 105—106.

5. **Духовната власть на Охридската архиепископия въ Италия, островитѣ и Далмация.** Че Охридската архиепископия е имала подъ властьта си и една широка италийска епархия, това се научаваме отъ четири писма на охридския архиепископъ Паисия до италийския митрополитъ Тимотея, отъ год. 1566. Тѣ се пазятъ въ Зографъ. Тѣ ще да са били донесени тука, заедно съ други още документи, отъ послѣдния охридски архиепископъ Арсения, който умрѣлъ въ зографския конакъ въ Карея (Света-Гора). Тѣ бидоха обнародвани отъ проф. Палмова въ Славянское обозрѣніе, год. II, стр. 226—232, и напослѣдъкъ въ приложенията на Виз. Врем. XIII, 132—139. Най-важно е първото писмо на Паисия, въ което се говори за италийската епархия, подчинена на Охридската архиепископия съ слѣднитѣ свои подчинени енории: Апулия, Абруцо, Василиката, Калабрия, о-въ Сицилия, о-въ Малта, Далмация, както и за правата на италийския митрополитъ. На мѣстото на покойния митрополитъ Пафнутия архиепископъ Паиси назначава за неговъ замѣстникъ корчанския епископъ Тимотея, който билъ ржкоположенъ за корчанската катедра още отъ прѣдшественика на Паисия, архиепископа Никанора. Православното население въ Италия, подчинено на архиепископията, било гръцко и албанско. Титлата на италийския митрополитъ била слѣдната: Πανιερώτατος μητροπολίτης πάσης Ἰταλικῆς ἐπαρχίας, καὶ τῶν ἐνοριῶν αὐτῆς Ἀπουλίας, Ἀμπρούτζης, Βασιλικάτα, Καλαβρίας, Σικελίας, Μελίτης, Δαλματίας, ὑπέρτιμος καὶ καθολικὸς ἔξαρχος πάσης δύσεως.

6. **Монастирьтъ Св. Георги на Вирпино бърдо, при Скопье.** За тази, сега загинала старина, знаемъ отъ грамотата на българския царь Константинъ Асѣнъ Тихъ (1258—1277). Грамотата се пази грижливо въ Хилендаръ. Тя биде издавана отъ Срезневски и Шафарика по чужди прѣписи и фотографска снимка. Наскоро ще бжде издадена отъ Г. Илински, доцентъ въ Харковския университетъ. За положението на монастиря Св. Георги ни упжтва отчасти грамотата, дѣто между друго четемъ: **сьше̑шю цр̄в ми вь Долнѧѩ землѧ ѡбрѣте цр̄в ми манастирь великомжченика Хв̄а Георгиꙗ Горга. сьза̑нна Романомъ стыимь црм̄ъ на брьдѣ Вирпинѣ прѣмо Скопии гра́да надь Серѣвж** . . . Но тъй като монастирьтъ е разоренъ отдавна и името Вирпино забравено, всички досегашни прѣд-

положения за положението на старината си останаха пакъ прѣдположения.[1] Сега обаче, благодарение на свѣдѣнията, които събрахъ на самото мѣсто отъ селяне, чиито ниви се нахождатъ на нѣкогашно монастирско землище, може съ положителность да се посочи мѣстонахождението на монастиря Св. Георги. Рѣка *Сърава* (Сѣрѣва) извира отъ Църногорията, тече право на югъ, прорѣзва града Скопье и се втича въ Вардара, врѣдъ града. На 5 километра сѣверно отъ Скопье, до р. Сѣрава, се нахожда село *Бутелъ*, поменато и въ грамотата (Боутелскы пѫть). На западъ отъ селото, прѣко Сѣрава, се простира хълмъ, който се спуща отъ Църна-Гора и върви успоредно край рѣката. На една сѣверна изданка на хълма, наречена сега *Бр́до* (Кирпино бръдо), се нахождатъ турски укрѣпления (табя); на друга южна изданка са турски гробища. Между двѣтѣ изданки, току срѣщу с. Бутелъ, единъ километъръ на западъ, селянетѣ посочватъ мѣстото, дѣто нѣкога е „имало голем *манастир Свети Ѓорги*“.

7. **Драгановъ миней.** По името на прѣписвача Драгана можемъ назова и многоцѣнния ръкописъ въ Зографъ № 55, миней за цѣла година, отъ XIII вѣкъ. Драгановиятъ миней се състои отъ 219 пергаментни листа, размѣръ 19·5 × 13 см. Липсватъ листове въ началото, срѣдата и края. Писмото, срѣдньобългарска редакция, е дребенъ полууставъ, по 40—41 реда на страница. Паметникътъ, при втората си подвързия, е пострадалъ много, понеже са прѣрѣзани нѣкои приписки. Влагата е повредила и много цѣли листове. Пъкъ и човѣшка ръка е посегнала и то тъкмо на онѣзи мѣста, дѣто се засѣга паметьта на св. Методия, службата на царь Петра Български, на св. Ив. Рилски и др.![2] Този паметникъ е билъ

[1] Новаковичъ (С Мораве на Вардар, стр. 59) дирѣше монастиря всрѣдъ града Скопье, на мѣстото на джамията Иса-бей. Кънчевъ (Псп. LV—LVI, 2—3) го посочваше на източния до града хълмъ, дѣто е тексто Гази-баба. Азъ прѣдполагахъ да не е нагоричкия Св. Георги, дѣто също тъй протича р. Сѣрава (Сѣв. Македония, 108).

[2] П. Успенски, който е повредилъ много светогорски ръкописи, а други цѣли задигналъ, отрѣзалъ нѣколко листа и отъ Драгановия миней. Срв. Срезневскій, Древние слав. пам. юс. письма, 120. Въ по-ново врѣме другъ русинъ отрѣзалъ още 6 листа отъ паметника — службитѣ на св. Кирила и Методия — и ги занесълъ въ руския светогорски монастирь св. Пантелеймонъ. Обпародва ги А. Александровъ въ Р. Фил. Вѣстникъ XXIX, 192—207.

забѣлѣзанъ още отъ П. Успенски и Леонида, които направили и нѣкои извадки безъ всѣка филологична стойность.[1]

Прѣписвачътъ на миния е записалъ при свършъка на мѣсецъ марта долу твърдѣ дребно: † **Пиши ѡкланїче Драгание ѡко ꙁа грѣхы твоѩ б҃ъ твои мѫчитъ та . пиши странїче.** Друга важна бѣлѣжка на листъ 16[б] долу, сега едва познаваща се, казва: † **сїа слꙋжба прѣведена ѿ грьцкꙑ҃ . книгъ** ·:·

Паметникътъ е отъ XIII в. Не само палеографично той се отнася къмъ това врѣме; взаимната смѣна на носовкитѣ, която прѣзъ XIV вѣкъ вече придобива типичния срѣдньобългарски изводъ, тука е въ своето начално образуванье. Липсватъ йотувани юсове и **ѥ**. Употрѣбени са непослѣдователно **ъ** и **ь**, **ꙑ** и **ы**. Въ срѣдисловието **ъ** е замѣстенъ на мѣста съ **о**. Ударения нѣма. Прѣписвачътъ тукъ-тамѣ си служи съ гръцки бързописни лигатури или отдѣлни букви. Срѣщатъ се и архаични форми и изрази. Изданието на цѣлия паметникъ би допринело много за уяснение звуковитѣ и формални страни на срѣдньобългарския езикъ.

Този цѣненъ за българщината миней съдържа, покрай друго, службата на св. царь Петра Български, службата на св. Иванъ Рилски, службата на св. Петка, службата на св. Методия словѣнски просвѣтитель и др. Първитѣ двѣ са помѣстени по́-долу, глава XIII, XV. Всѣка една тетрада, състоеща се отъ по 8 листа, на края на послѣдния листъ, долу на полето, е номерирана още на врѣмето съ арменски букви, които имали и цифрено значение. Всѣка буквена цифра е придружена съ двѣ титли, надъ и подъ. Важното е въ случая, че числата отъ 10 нагорѣ не са прѣдставени съ два знака — десетица и единица, както е въ по́-новия арменски,[2] въ гръцки, словѣнски и др., а се́ съ по единъ знакъ, заетъ отъ азбуката по редъ. На 17 тетрада е поставено словѣнско число ꙁ҃і. Слѣдъ него

---

[1]) Извадкитѣ на Успенски биdоха напечатани въ неговото издание Второе путешествіе, срв. стр. 154 и сл., а Леонидовитѣ прѣписи обнародва И. Срезневскій въ своитѣ Свѣдѣнія и Замѣтки № LXVIII (приложение къмъ XXVIII т. на Запискитѣ на имп. ак. на наукитѣ въ Петербургъ. 1875 г., стр. 403—429).

[2]) Срв. *A. P. Pihan*, Exposé des signes de numération, Paris 1860, стр. 239—242.

липсва една бройка, както и слѣдъ ȣ̆ липсватъ три знака, означени тука съ точки:[1]

Въ службата на св. Димитрия Солунски, прѣдъ и надъ нѣкои думи се забѣлѣзватъ особени *нотни знаци* съ черни и червени пржчици.[2] Ето тѣзи знаци отъ листъ 48б, заедно съ текстъ:

твоѫ· ⁝ · Ино. Гла. а. Веселиса ѡ Гн граде Солоунъ. радуса и ликоуи вѣроѫ. свѣносащи Дïми | трïа. прѣславнааго стрпца и мка истины. въ | ѡдрѣхъ имѣѫщи ꙗко скровище. въсприими чюе | съ ицѣлениа вида. и виждъ оупражнѣѫща инопле | мен'никъ шѫтанïа. и благодарствьно кь спсоу | възови Гн сла тебѣ · ⁝ ·

или по-долу:

Сла. И н Гла. ѕ:

Днѐ съзываѐть на. стрпца всемирноѐ трьжьство. | придѣте оубо

празнолюбци. свѣтло празноуим | пама ѐго глаще. раду и са, гѐже ризѫ неуьстиꙗ ѿ | врьгь вѣры ради. въ мѫжьство же дховноѐ ѡбль | кль ѐси себе. раду и са.

---

[1]) У Успенски тѣ стоятъ. Тогава още не били откраднати нѣкои листа.
[2]) Червенитѣ части тука са прѣдадени съ точици.

8. **Животописи и служби на български светци.** Климентовото житие отъ Хоматияна, Наумовото словѣнско житие отъ X в., проложнитѣ жития на св. Ивана Рилски, св. Параскева, Илариона Мъгленски, св. Симеона Сръбски и др. са помѣстени в големия зографски *прологъ № 47.* Този паметникъ има 332 листа, голѣмъ форматъ 40 × 26 см. Писмото е сръбска редакция, полууставъ, два стълба на страница, по 40 реда всѣки. По правописа и по водния знакъ на хартията — лѣствица съ четири стѫпала, прѣписътъ трѣбва да се отнесе къмъ XV в.[1] Прѣписвачи са били братята попъ Иванъ Милошевъ отъ дебърското село Пископие и братъ му Никола.[2] Отъ бѣлѣжката на листове 1—4 личи, че прологътъ отдавна е принадлежалъ на Зографъ: **Си прологъ ѥсть ѿ Стѣи гори ѿ монастира зовомаго Зографь храмь стго великомнка и победоносца Ха воина Георгіа.** Срв. и бѣлѣжката отъ 1781 г. отъ архимандрита Игнатия, глава XXIII, № 77. Приличенъ по съдържание е и другъ зографски прологъ за шесть мѣсеца, № 88, отъ XV—XVI в. Въ него са помѣстени проложни жития на св. Ивана Рилски, Илариона Мъгленски, св. Параскева и др. Обемътъ и редакцията на житията са както въ пролога № 47. Дори тука правописътъ на редакцията и ударенията са пó-издържани.

Синаксарътъ № 103, отд. II г. 6, въ зографската библиотека, е отъ първостепенно значение за произведенията на търновския патриархъ Евтимия. Този паметникъ има 432 листа, размѣръ 27 × 20 см., съ жълтеникаво писмо, срѣдньобългарска редакция. Писанъ е отъ нѣколко рѫцѣ и почерки, но сé се забѣлѣзва, че нѣкой опитенъ книжовникъ, комуто принадлежатъ най-вечето листове, е пипалъ и упѫтвалъ прѣписа на цѣлата книга. Неговиятъ почеркъ е прѣходъ между полууставъ и бързописъ. Отъ сѫщата рѫка и мастило е писанъ и други паметникъ, № 3, Слова и поучения на св. Василия Велики, прѣзъ год. 1367.[3] Това вече ни упѫтва за врѣмето на синаксаря, XIV в. Пъкъ, освѣнъ това, и различнитѣ водни знакове на хартията му се отнасятъ сé къмъ сѫщия вѣкъ.

---

[1]) Срв. *Лихачевъ,* Палеографическое значеніе бумажныхъ водяныхъ знаковъ. Спб. 1899, III, № 4239; II, стр. 278.

[2]) Срв. глава XXIII, № 16.

[3]) Срв. глава XXIII, № 8.

№ 103 обаче е писанъ слѣдъ № 3, както личи отъ думата „патриархъ", която придружава името на послѣдния търновски архипастиръ, а Евтими станалъ патриархъ около 1375 г. Нѣма съмнѣние, синаксирьтъ е най-стариятъ познатъ прѣписъ съ Евтимиеви произведения, отъ врѣмето на самия патриархъ, ако не и на самия писарь на Евтимия. Отъ познатитѣ стари прѣписи на Евтимиевитѣ произведения, само въ № 103 се срѣща изразътъ **прѣславныи нáшъ грⷣа Тръновъ** съ думата **нáшъ**, въ заглавието на житието на св. Петка. Отсетнѣ думата **нáшъ**, както и **кvрï**, въ заглавията на житията, са били стъргани съ ножче, но сé се познаватъ слабо. Туй говори доста за рода на прѣписвача (българинъ) и за врѣмето на прѣписването. Интересно е, че писмото на Зографския служебникъ на Евтимия, както и на Софийския,[1] паметници отъ XV в., са много прилични на писмото въ № № 3 и 103. Това показва, че всички ще произхождатъ отъ едно общо огнище, и че прѣписвачитѣ на служебницитѣ са школували на едно мѣсто.

Синаксарьтъ № 103 е сборникъ отъ слова и жития. Отъ пó-опитната ржка са писани произведенията на патриарха Евтимия: житието на св. Ивана Рилски, на св. Илариона Мъгленски, на св. Параскева; похвалното слово за св. Гаврила отъ епископа Климента, словото на Теофилакта за Въведението на Дѣва Мария и др. Издаденитѣ отъ Калужняцки жития на св. Ивана Рилски, св. Илариона и св. Параскева, бидейки печатани по прѣписи отъ XV в., зографскиятъ прѣписъ отъ XIV в. има всички прѣдимства.

Въ *зографскитѣ синаксари № № 117, 160,* паметници отъ XVII в., писани отъ една ржка, се съдържатъ служби или помени на св. Ивана Рилски, св. Илариона Мъгленски, св. Петка, св. Кирила словѣнски просвѣтитель (14 февр.), св. Якима Осоговски. Праздникътъ на св. Петка е поставенъ на 14 октомври, а прѣнасянето мощитѣ ѝ — на 26 юли. Важенъ приносъ къмъ редакциитѣ (не буквени) на св. Ивановата служба прѣдставя **Ѵинь кáко поблѣеть пѣти ѹтнын пархаклисъ прпⷣѡбномѹ оⷮцѹ Ιѡáнnѹ, Рылскомѹ поустнножителю** (№ 147). Ето поменитѣ за горнитѣ светци:

---

[1]) Зографскиятъ биде издаденъ отъ *Сырку*, Литургическіе труды патріарха Евѳимія Терновскаго, вып. II, а за Софийския писа *Милетичъ* (Мсб. IV) и изтъкна разликитѣ между двата.

Феврарїе, дї. днь

Памеⷮ стго Кѷрила философа и оучителꙗ словенскаго.

троⷪ҇, глаⷭ҇, д҃.

Ѿ пелень прилежно прѣмѹдрость сестрѹ себѣ сътвори. прѣсвѣтло видѣю ꙗко дѣвѹ чтѹ. и сїю прїеⷨ, ꙗко златими монисти оукрасиль еси своѭ дшѹ и оумь. и обрѣте се ꙗко дрѹгыи Кѷриль на земли. разѹмоⷨ и именемь прѣмѹдре.

коⷩ҇ глаⷭ҇, в҃.

Тврьдый оумомь, и бгодъхновенныⷨ оученїемь озараѥ мирь. прѣсвѣтлими лѹчами оꙋтече въселеннѹю ꙗко млънїи Кѷриле сте. разсѣваѥ бжїе слово. на сѣверѣ и западѣ, и югѣ, просвѣщаѥ въсѣхь. нь ꙗко имыи дрьзновенїе къ Хѹ. непрѣстанно моли о въсѣхь нась :~

(№ 160).

мцⷭ҇ь ѡктоврїе, дї. днь.

(Памеⷮ) прѣпѡбныѥ мтре наше Петкы.

троⷪ҇, глаⷭ҇, и.

Въ тебѣ мти извѣстно спсе се еже по ѡбразѹ. прїемши бо крть послѣдовала еси Хѹ. и творещи оучаше. прѣзирати оубо плъть прѣходить бо. попецижe се о дши вещи безъсмрътнѣи. тѣмже и съ агглы радѹет се прѣпѡбна дхь твой:

Ко, глаⷭ҇, г. двал днь: —

Стѹю въси застѹпницѹ, сѹщѹю въ бѣдаⷯ. благочьтно въспоемь Параскевы стѹю. та бо житїе оставльши, нетлѣѥмо въ вѣкы прїе това. Сего ради славѹ обрѣте чюдесемь. благодѣть бжїемь велѣнїемь :~

(№ 160).

м҃цъ ѡктѡвріе, д҃і д҃нь.

(Пам҃е) прп҃ѡбнаго ѡ҃ца нашего Іѡанна Рилскаго.

тр҃о, гл҃а, а҃.

Покаанію ѡснованіе. прописаніе оумилєніа, ѡбразъ оутѣшенїа д҃ховнаго съвръшеніа, тъчно а҃гглѡмъ бі҃ житіе твое прп҃ѡбне. въ м҃лтва бо и въ пощенихъ и въ слъзахъ, ѡ҃че Іѡанне моли Х҃а Б҃а сп҃сти се д҃шамъ нашимъ :~

ко҃ гл҃а . ѕ҃. по҃ рѹкописнаго :~

Бл҃гтію б҃жіею ѡбогатилсе еси. и дѣлы извѣстилъ еси званіе. и іави е Іѡанне оугодникъ Х҃а Б҃а. въ м҃лтвахъ и въ постехъ дарованіи б҃жіа д҃ха исплъни се. и бысть недѹгѡ прогонитель. и застѹпникъ д҃шамъ нашимъ :~

(№ 160).

а҃вг҃ѹ, ѕі. д҃нь

(Пам҃е) прп҃ѡбнаго ѡ҃ца нашего Іѡакима Сарандапорскаго. иже въ горѣ Осоговецѣи постившаго се.

тр҃о. гл҃а, в.

Житіе си оустроій, въ своимъси богатъствѣ, д҃ши си стежавъ, бл҃жене ѡ҃че Іѡакиме б҃гомѹдре. съна бо ѡчи твои николиже пріеста. безпрѣстаніа молбы Б҃ѹ приносе мы же ти се молимъ непрѣстанно. моли сп҃сти се д҃шамъ нашимъ.

ко҃. гл҃а, в. въ м҃лтва:

Въ молба не оусипае прп҃ѡбне. въсприемъ силѹ на сѹпротивнаго врага. тръпѣніемъ бо свои прп҃ѡбне ѡ҃че Іѡакиме възшъ на н҃бса. іако жизнь тлѣннѹ ѡставивъ на земли. на нетлѣніе прѣселилсе еси на н҃бса. тѣмже те хвалимъ въси и прѣпрославлıаемъ:·

(№ 160).

Службата и житието на *Св. Якима Осоговски* не се намѣриха нито въ Зографъ, нито въ Хилендаръ. Единъ ржкописъ обаче съ службата и житието на светеца, писанъ отъ Теодосия Лековъ прѣзъ 1789 г. въ Хилендаръ се намира въ София въ частни ржцѣ. Ржкописътъ се състои отъ 44 л., 4°, писмо полууставно, руска редакция. На 1[б] листъ стои бѣлѣжка **Во сла́вꙋ стыѧ единосꙋщныѧ животворѧщыѧ и нераздѣли́мыѧ: троцы оца и сна, и стагѡ дха по проше́нїю высокопреподобнѣйшегѡ проигꙋмена киръ оца Давида написа́сѧ книга сїѧ слꙋ́жба, и со житїе прпбнагѡ и бгоно́снагѡ оца нашегѡ Їѡа́кима О҆сого́вскагѡ. во сти Бгѡ сохраняемои царскои и патрїаршескои славеносербскои великои Лавре Хилендарь. Въ лѣто 1789 года мца февраля 25 дня.**

На крайния листъ 44[б] прѣписвачътъ е прибавилъ за себе си: **Аще кто из православныхъ и христолюбивы хрїстїа сїю книжицу буде: читати: то да изволитъ и сїе знати: ибо я человѣкъ неучёнъ, граматики не учился: а по прошенїю преподобнѣйшаго проигумена Давида, почти по нужди потрꙋдихся: аще ли в чесомъ противъ: ортографїи, право не написалъ: в томъ прошꙋ Бга ради, мене простити, и своимъ Бгомъ просвещенымъ разꙋмомъ: мои погрѣшности прикрыти (поправити): а я за́ сїе до лица земли кланїюся Өеѡдо́сїй Ле́кѡвъ.**

9. **Евангелие на царь Георгия Тертеръ II, отъ 1322 год.** Това историческо четвероевангелие се пази въ хилендарската библиотека подъ № 7. Състои се отъ 214 пергаментни листа, размѣръ 29×20 см. Писмото е хубавъ уставъ, по 26 реда на страница, срѣдньобългарска редакция. Евангелиститѣ са прѣдставени цвѣтно по на цѣла страница, но боята тукъ-тамѣ е поизпадала. Евангелието е било написано по заповѣдь на младия и воинственъ български царь Георги Тертеръ II, който прѣзъ втората година на царуваньето си се поминалъ (1322—1323).

На листъ 96ª се намира слѣдната приписка отъ самия прѣписвачъ на евангелието:

† ѻц҃ꙋ іже, ✝ Сꙑ҇ и прѣжде сꙑ҇ и Б҃ъ ✝ подобаѥ † ꙋ ⷧ

бг҃омь, и црь црⷭтвꙋющи. и влка, прѣ владающи. творѧ и дѣла и съвръшаѧ хотѣніа и дѣла бл҃гаа. волєѧ волѧщи сѧ. и творѧщи волѧ єгѡ. Бл҃гоизволи оусрьдіємь ср҃ца своєг, вели́кыї црь Геѡ̑ргіє, Сн҃ь вели́каго црѣ Ѳеѡ̑ра Свѧсла, прѣдръжащимꙋ скіптра. блъгарскагѡ жє и грьцкаг, и изпісав сіє четвороблговѣстіе, повелѣніемь црⷭтва єгѡ, въ славѫ и хвалѫ, и чьсть. оц҃ꙋ и сн҃ꙋ и ст҃омоу дхоу. црⷭтвоу жє имъ, оставлєніє и прощєніє грѣхѡмь . вл҃ѣ. ѕ҃ ѿ . л҃. . єн҃ . є҃ .

Ἡ βίβλος ηδαι. τη″ δὲ ... [1]

+ ἈΥΕΜΕΩΜΕΩΑΩΟΥἌΗΑΧ =, ЧΜΟΡ

+ ЧΙΟΥ +

Тази приписка биде издадена, безъ послѣднитѣ редове, отъ И. Срезневски[2] по много погрѣшенъ прѣписъ на П. Успенски. Не стои по́-добрѣ и прѣписа на Дучича, който между друго прѣскочилъ една часть отъ най-интереснитѣ два послѣдни реда.[3] Въ прѣписа на Лаврова липсватъ мѫчнопрочитаемитѣ букви; не са забѣлѣзани и буквитѣ около първия кръстъ.[4] Послѣднята приписка е прѣдадена съ полутайни букви на гръцки езикъ. Съ явни букви тя изглежда тъй: † Ε'υσεββεστάτου ἄνα Χὸν, Γεοργίου † или поправено и допълнено: † Εὐσεβεστάτου ἄνα Χριστὸν Γεωργίου † (На благочестивѣйшия въ Христа Георгия) и се отнася слѣдователно до българския царь Георгия, за когото било написано евангелието. Прочитаньето ἄνα Χριστὸν

---

[1]) Тази бѣлѣжка е недовършена. Писана е на бѣлото поле, съ скоронисъ. Трѣба да се чете: ἡ βίβλος ἥδε. τῇ δὲ . . .

[2]) Древн. слав. пом. юс. письма, 350.

[3]) Гласник VLI.

[4]) Извѣстія втор. отд. I, 110 –111.

(срв. Глас LIII, 166) отговаря на подобнитѣ форми ἀνὰ χρόνον, ἀνὰ μέσον и др., а по смисъль на **въ Христа Бога благовѣрьнъ** и пр. или ἐν Χῷ τῷ Θεῷ πιστός (въ Христа Бога вѣренъ).

Ето часть отъ евангелския текстъ на листове 4б—5а:

Въ дни ѡны приде Іѡа҃нъ кр҃титель проповѣдаѫ вь поустыни иоудейстѣи и гл҃а. покайте са. приближи бо са цр҃тво небесное. сь бо ѥсть реченъ Исаиѥмь пр҃ркомъ гл҃ащемъ. гл҃а вьпиѫщаѥго въ пѹстыни. оуготовайте пѫть гн҃ъ. правы творите стьзѧ ѥго. самъ же Іѡа҃нъ имѣаше ризы своѫ ѿ власъ велъблѫжь. и поясъ оусменъ ѡ чреслѣхъ своихъ. пища же ѥго бѣ прѫзи и медъ дивий. тогда изыде къ немоу Иеросолимь. и вьсѧ Иоудеа. и вьсе при странне Иѡрданьское. и кръщаахѫ са въ Иѡрдань ѿ него. исповѣдаѫще грѣхы своѫ.

10. **Хилендарската българска история,** компилация отъ първата половина на XIX вѣкъ, се различава отъ другитѣ познати български истории. Съдържа много нови прибавки. Този хилендарски ръкописъ ще бъде издаденъ отъ университетския библиотекарь въ София, С. Аргировъ.

11. **Хилендарски писмовникъ (епистоларъ) отъ 1782 г.** Този писмовникъ, съдържащъ образци за писма до духовни и свѣтски власти и лица, билъ написанъ отъ монаха Спиридона въ Хилендаръ. Той сега се намира въ зографската библиотека, № 167. Съдържа 150 листа. Цѣненъ е много за историята на Хилендаръ, който прѣзъ XVIII в. се подържалъ току-речи изключително отъ български поклонници и помощи. Всички благодарителни писма въ писмовника са отправени (макаръ и за образецъ) се до български области и градове, и ни едно до сръбски крайща: **Ло́вечъ, Пазарџикъ, Копривщица, Софиѧ, 'Ески Загра, 'Ихтиманъ** и др. (Срв. листове 56, 63, 67, 76, 79, 83). Ето и едно таксидиотско писмо отъ 1772 г. за просия **во страны Бол'гарскія,** помѣстено на л. 2—3:

'Ексархіею вкра́тцѣ.

Показа́телъ сего ст҃ыя 'Аѳо́нскія горы Цр҃кія и патріа́ршескія С҃товведе́нскія 'Оби́тели мн҃тря Хиланда́ра, достовѣр-

нѣйшій и многотрудный служитель всечтнѣйшій господинъ ѡцъ нашъ Архімандритъ кѵръ Єлиссей. Єгоже по произволенію и соборному согласію, послахомъ во страны бол'гарскія, ради испрошенія милостыни ѿ доброхотныхъ дателей, в'помощь и окормленіе убогой вышереченной Нашой Обители, того ради всепокорнѣйше просимъ и молимъ всякаго званія и возраста православныхъ хрстіанъ, вездѣ дати ему свободное прохожденіе, и блгосклонную млтъ показивати. Чающе за то сторичнаго мздовоздаянія ѿ Хрта Гда, и пречтыя двы Бцы, со стыми ктиторы. Данно во стой ѡбитѣ Нашой Хиландарской, с'приложеніемъ ѡбачныя печати Митрскія сеѧ

,а҃ѱ҃ов҃го Года. Мца Маія ка҃. дня.

Стовведенскія ѡбители Хиландарскія
Смиренный Скевофилаѯъ:

12. **Зографски щампи отъ 1834 год.** Щампарското дѣло се явява твърдѣ рано въ монастиритѣ. За стари зографски щампи не можахъ да се науча. Намѣрихъ такива едва отъ 1834 г., калъпитѣ на които били гравирани въ карейския скитъ, както личи отъ гръцкия текстъ на щампитѣ. Тѣзи щампи (картини) иматъ размѣръ 34 × 30 см. На горнята половина на картината са изобразени: въ срѣдата св. Богородица, св. Георги отъ дѣсната ѝ страна, и св. Козма (прочутъ зографски пустиножитель). Отъ устата на св. Козма излизатъ думитѣ: Бце дво настави мѧ какѡ спасу сѧ. Отговорътъ на св. Богородица е: Да безмолствуе(ши) на единѣ. Подъ образитѣ стоятъ два надписа, единъ гръцки и другъ словѣнски:

Αὕτη ἡ εἰκὼν ὑπάρχει τῆς ἱερᾶς καὶ σεβασμίας μονῆς τοῦ Ζωγράφȣ τιμωμένη ἐπόνοματι τοῦ ἁγίȣ μεγαλομάρτυρος Γεώργιȣ ἐν τῷ ὄρει τοῦ Ἄθω κειμένη. Ἐχαράχτη ἐν τῇ σκύτῃ τῶν Καρεῶν ἐν ἔτει аѡлд (1834).

Сей ѡбразъ чудотворный обрѣтаетсѧ в'соборной цркве во ѻлтрѣ: Бца проглаголавшаѧ стому Космѣ Ζωγрафскому. лѣто аѡлд. —

На долнята по-голѣма половина на щампата е изобразенъ Зографскиятъ монастирь, арсаната при морето и нѣкои параклиси.

Отъ Света-Гора щампарството било прѣнесено и въ България. Николай Карастояновъ донесълъ своитѣ първи калъпи отъ

Атонъ, а послѣ самъ той съ сина си Атанаса захваналъ да приготвя подобни калъпи, първомъ отъ дърво, а сетнѣ отъ металъ.[1]

13. **Словѣнски имена на мѣсецитѣ.** Въ синаксаритѣ на три зографски четвероевангелия, № 39, 41, 43, се срѣщатъ, покрай латино-гръцкитѣ имена, и словѣнскитѣ наименования на мѣсецитѣ. И тритѣ паметника са пергаментни отъ XIV в. На корицитѣ на № 39 е писано отсетнѣ датата 1300 г., а № 43 е отъ 1305 г., споредъ приприскитѣ.[2] Имената на мѣсецитѣ са току-речи еднакви въ тритѣ паметника:

	№ 39	№ 41	№ 43
Септември	**Рѹенъ**[3]	**Роуїень**	**Рѹень**
Октомври	**Листѡпа҃д**	**Листопа҃д**	**Листопадъ**
Ноември	**Грѹдень**	**Гр҃оудє҃**	**Грѹдень**
Декември	**Стѹденъ**	**Стоудены**	**Стоѹденыи҆**
Януари	**Проснецъ**	**Просиньць**	**Проснецъ**
Февруари	**Сѣченъ**	**Сѣчень**	**Сѣчень**
Мартъ	**Сѹхъ**	**Соу҆хы**	**Сѹхы҆**
Априлъ	**Брѣзокъ**	**Брьзосокь**	**Брѣзокь**
Май	**Трѣвенъ**	**Тр҃ѣвьнь**	**Трѣвень**
Юни	**Изокъ**	**Изокь**	**Изокь**
Юли	**Чрьвень**	**Чрьвеныи҆**	**Чръвень**
Августъ	**Заревъ**[4]	**Заревь**	**Зарѣвь**

---

[1]) В. *Златарски*, Даскалъ Н. Карастояновичъ и неговата печатница Спсп. LXVI, стр. 626, 648, 649.

[2]) На л. 2а стои съ по̀-нова ржка: писана 6813 го., на л. 232а: писан... къ + ѕ. ѡ... инд. г. Двѣтѣ бѣлѣжки се допълватъ взаимно. Втората е прѣрѣзана при десетицитѣ на датата, но добавя индикта — трети. И дѣйствително, година 6813 или 1305 отъ Хр. има индиктъ трети.

[3]—[4]) Въ отхвърленитѣ отъ критиката Верковичови сбирки, въ които обаче още не е посочено кое е вѣрно, кое прибавено, срѣщаме пѣсни, дѣто Руйо е божество на виното, на гроздьето, което се бере прѣзъ септември — Рѹенъ:

„Боже ле, Рую Боже,
Изметъ ти, Боже, праве
Сега малу три години,
Да ти бера белу грозде,
Да ти точе руйну вину
И та служба служе . . . (Веда Словенахъ II, 325)

Въ друга пѣсень: Дуръ да ми дойде Заревъ-денъ,
Заревъ-денъ, Заревъ мѣсецъ (Ib. 454)

Този Заревъ мѣсецъ се пояснява (стр. 577): „есенскій мѣсецъ когато захващала зимата“, а въ горния нашъ списъкъ той е м. августъ.

Миклошичъ обясни подробно потеклото и смисъла на словѣнскитѣ мѣсечни названия въ Die slavischeen Monatsnamen (Denkschriften der K. Ak. der Wiss. Phil.-Hist. Cl. XVII, 1—32). Прѣстои да се съберать всичкитѣ запазени народни названия на цѣсецитѣ, докато общеевропейскитѣ имена не са проникнали изъ всички крайща на селското население. На островъ Ахилъ въ Прѣспанското езеро чухъ слѣднитѣ мѣсечни имена: 1. кóложегъ (януари), 2. сѐчко (февруари), 3. мартъ, 4. áприль, 5. май, 6. цръвеникъ (юни), 7. жéтарь[1] (юли), 8. áвгусъ, 9. рýянъ (септември), 10. митрофъ[2] (октомври), 11. листопатъ (ноември), 12. нѝкулъ,[3] (декември). Въ единъ ръкопись въ Битоля (срѣдньо-български юсовъ псалтирь) забѣлѣзахъ една бѣлѣжка, писана отъ малограмотенъ търговецъ. Поменати са мѣсецитѣ: мцⷭ҇а агꙋⷭ҇та, роуа, листо́па҇ль, коло҇кь, априла, маи.

[1]) Жетварь. [2]) Димитровденски. [3]) Николовденски.

VIII.

Словѣнско житие на св. Наума Охридски, отъ X вѣкъ.

Всички досегашни вѣсти за св. Наума могатъ да се сведатъ въ думитѣ: св. Наумъ, дошълъ отъ Моравия при Бориса заедно съ Климента, помагалъ въ работитѣ на послѣдния и се поминалъ въ монастиря, който носи името му. Друго нищо положително не може да се извлѣче отъ гръцкото Наумово житие,[1] образецъ на шаблонно византийско хагиографско съчинение, дѣло на охридскитѣ архиепископи отъ XIII в. Това житие, което е собствено разукрасено извлѣчение отъ пространното Климентово житие, съдържа и доста невѣрности въ своитѣ подробности. Малко по́-цѣнно е житието на св. Наума, запазено въ словѣнски прѣписъ отъ XVI в.[2] Въ него наистина се повтарятъ извѣстията отъ пространното житие на св. Климента, погрѣшно се прѣдаватъ имената (Виглиско вм. Вихингъ, Радиславъ вм. Боритаканъ, **Мын'сїи** вм. **Мvсїи**), прѣмълчаватъ се нѣкои дѣйствителни случки отъ живота на св. Наума, но все пакъ стои по́-горѣ отъ гръцкото житие, защото освѣнъ че съдържа повече факти, и изложбата му се отличава съ ясность и простота. На св. Наума въ него се отдава българско потекло (**Наоумъ прозвѣ въ Мин'сїю**), направата на монастиря — прѣзъ 905 г. (?) и смъртьта на светеца прѣди Климентовата.

Съвсѣмъ друго е словѣнското Наумово житие отъ X в., което по древностьта и историческитѣ си вѣсти, изложени простичко, безъ реторика, съставя първостепенъ изворъ за

---

[1]) Печатано най-първо въ москополската Аколутия 1740 г. Има отъ него и словѣнски нови прѣводи.

[2]) Въ сбирката на П. Сретковичъ. Гласник LXIII, 1—4. На Сретковича го донесълъ извѣстниятъ македонски учитель Йорданъ Х. Константиновъ Джинотъ, Срв. Срећковић, Историја I, 303.

живота на Кирило-Методиевитѣ ученици. Този паметникъ бѣхъ честитъ да открия въ голѣмия зографски прологъ № 47, който е прѣписванъ прѣзъ XV в. отъ попъ Ивана Милошевъ и отъ брата му Никола, отъ дебърското село Пископие.[1]

Мца, декеврїа, кг. пámеть

прпобнаго ѿца нáшего Наѹ́ма:

И се же брáтїе да не ѡ̑стáнеть безь пáмети, брáть сéго блаженнаго Климента. и̑ сьподроугь и̑ сьстрáстникь. сь ним же и̑ пострa мнóгыи бѣ́ды и̑ стрти ѿ е̑рéтигь, Наоѹмь презвѵ́терь сы. ѥгдá поставише ѥпкопа Клїмента. тьждѐ блговѣрнїи црь Сїмеѡ́нь, поусти Наоѹма подроуга ѥмоу вь нѥго мѣсто на ѹчителство. и̑ ть, таждѐ подвизанїа на бгооугодїе творе прбываше. дѣвьство имѣвь ѿ дѣтьства[2] и̑ до кончины. сьтвóри сы монастирь на и̑сходь Бѣлаго е̑зéра црквь стхь Архгглъ и̑ прѣбы вь оучителствѣ, з. лѣ. прости се оучителства. и̑ шь вь монастирь пожи, ї. лѣть. И на кончиноу свою прїеть чрьньчьскїи ѡбразь. тáко почи ѡ Гѝ, сó мирѡ мца декеврїа, кг. и̑ се же да е вѣдомо. прѣжe ѕ лѣть почи Наоѹмь презвѵтерь е̑пкопа Климента. и̑ се же вѣдóмо

[1]) Срв. глава XXIII, № 16.

[2]) Въ ржкописа стои дѣвьства. Прѣписвачътъ се е повелъ вѣроятно по слѣщата дума въ по-горния редъ.

боуди въсѣмь почитающомꙋ
ꙗко же прѣжде написахѡ. ꙗко
еретїци ѡвы моучнше много.
а дроугыꙗ продаше жидомь на
цѣнѣ. презвїтеры и дїакони.
ты же жидове поемше и вѣдоше
кь Беньткомъ, и вънюгда про-
дахоу е по строенїю бжїю. прїи-
дѣ же тогда црь моужь кь Бень-
ткомь, ѿ Коньстантина града.
цре дѣло дѣлае. и оувѣдѣвь о ни.
и ѡвыихь искоупи црь моужъ
и ѡвыихъ тако поемъ, вѣ въ
Констаитїнъ градь. и сказа
II. col. ѿ ни црю Василїю. и оустроише ю
пакы въ свое чины. и саны презвї-
теры и дїаконы, ꙗкоже и прѣжде
вѣше. и оурокы даше. и никто-
же въ работоу не оумрѣ. нь овїи
въ Коньстантинѣ градѣ. цреми
набдими покой прїеше. ѡвыи
въ Ельгарскоу землю пришьше съ
великою чьстїю покой прїеше.
а Моравскаа землꙗ, ꙗкоже бѣ
прорекль, стыи Мѳдѡдїе архїепї-
скопъ. за безаконїа дѣлма дѣ-
ль ихъ, і ересы. и за изгнанїе пра-
вовѣрныихь ѿць. и за стрти
их же прїеше ѿ еретїкъ. имже
ѡны вѣроваше, въ скорѣ мьстъ
прїеше ѿ Бга. не по мнозѣ же
лѣтѣ прїидоше Оугри пеѡнскїи
езыкь. и поплѣниша землю и и
опоустише Оугри. то въ Ельгары

бѣжааше. и̂ ѿста̀ землѧ и̂хъ
поуста Оу̂громъ вь власть. а̂з же
братїе, ѡ̂каанныи многоу печа-
ль и̂ памети блаженный ѿць нши
ради. хотѣще о̂брѣсти жи-
тїе и̂хь въсе написанно. иже ѿ
начела выше вѣлы въсе житїе и̂.
ꙗко на дальзѣ и̂ до кончины, и не
о̂брѣтохь. мало бѡ а̂зь вѣдѣ.
е̂лїко же ми сами блаженныи
ѿци сказаше. и̂ нꙋждахь се
писати и̂ не смѣꙗ. хотѣ веще
о̂брѣсти написанно. да нꙋще
а̂ще кто о̂брѣщеть и̂нѣми напи-
сано. да не зазрить нась ꙋ̂богы-
ихъ и̂ гроубыихь. вѣ бѡ ꙗко мно-
жае сего сꙋть сьтворили ѿцн. и̂
знаменїа сьтворили[1] многаа. нь се
е̂лїко намъ сказаше. а̂ дроуга по-
III col. тайше за смѣренїе и̂. се же самъ
доноудих се. паче же влка ме по-
оустй. иже и̂ такоже сего блже-
ннаго Климента оученикь бы-
вь. Марко е̂пкопь бывь въ Дево-
лсцѣи епкопїи. четврьтїи
е̂пїскопь вь Словенскїи е̂зыкь бы
Дѣволы. надѣꙗховѣ бѡ се ѿ блже-
нный сы ѿць молитвы и̂ мило-
сть прїети, и̂ блгть и̂ о̂ставле-
нїе грѣхѡвь ѿ млтиваагѡ Ба на-
шего· иже ре прїемлюи прка въ
и̂ме прче. мьзꙋ прчю прїемет.
и̂ прїемлей праведника въ и̂ме

[1]) Въ ржкописа сьтвори.

праведниче. мьзду праведни-
чю пріиметь. и пакы рече бж-
ствьніи апль Павелъ. помни-
те игоумены ваше иже глаше
вамъ слово бжіе. их же възы-
рающе на скончаніе житіа. по-
беще се вѣрою. тѣмже и мы
братіе, побим се блаженный
сихъ добромоу житію. иже
двство и чистотоу въсоу съхра-
нише. многыи бѣды и напа-
сти пострааше правіе вѣры бжіа
дѣла. да и мы съ ними вѣчнаа
блгаа оулоучимъ. ѡ Хѣ Ісѣ
Гн нашемь. емоу же іесть сла
Оцоу и сноу и стом8 дхоу. и
ннѣ и присно и въ вѣкы вѣко-
мь, аминъ:

Ето нѣкои по-главни изводи, които могатъ да се направятъ отъ този колкото кратъкъ, толкова и документаленъ паметникъ:

1. Съчинительтъ на житието билъ Климентовъ ученикъ и служилъ при дѣволския епископъ Марко, който сжщо тъй билъ Климентовъ ученикъ — **иже и такоже сего блаженнаго Клімента оученикъ бывь**).

2. Съчинительтъ живѣлъ прѣзъ края на IX в. и първитѣ десетилѣтия на X, когато, слѣдъ смъртьта на Наума и Климента, написалъ и житието. А понеже Симеонъ е поменатъ съ титлата **царь**, трѣбва да се приеме, че и житието е съчинено слѣдъ 924 год., когато Симеонъ бѣ поздравенъ отъ войскитѣ си, прѣдъ цариградскитѣ стѣни, като царь (ὡς βασιλέα).[1]

3. За написването на житието помогнали личния починъ у съчинителя и особено подканата на епископа Марко (**се же самъ доноудих се. паче же влка ме пооусти**).

---

[1]) Срв. Theoph. contin., Boonae, стр. 407. Възможно е обаче името *царь* да е прибавено сетнѣ отъ прѣписвачитѣ.

4. Живитѣ разкази на Климента и Наума прѣдъ съчинителя дали материалъ на послѣдния да напише житието (ѥлико же ми сами блаженныи ѿци сказаше).

5. Светцитѣ, отъ смирение, потаили нѣкои подробности отъ своя животъ (а дроуга потаише за смѣреніе).

6. Отъ ученицитѣ на Методия, едни били мжчени отъ еретицитѣ, други продадени въ Венеция на евреитѣ. И въ пространното Климентово житие се твърди, какво онѣзи „отъ пресвитеритѣ и дяконитѣ, които бѣха пó-млади, тѣхъ продаваха на юдеитѣ“ (§ XI).

7. Наумъ е дошълъ отъ Моравия съ свещенически чинъ. Прѣдъ смъртьта си приелъ монашески ликъ, въ какъвто видъ го виждаме изобразенъ изъ старитѣ черкви въ Охридско и Прѣспанско.

8. Продаденитѣ въ Венеция Методиеви ученици били откупени и доведени въ Цариградъ отъ нѣкой византийски сановникъ, въ врѣмето на царь Василия Македонецъ т. е найкъсно до 886 г., когато послѣдниятъ се поминалъ.

9. Въ Цариградъ Методиевитѣ ученици намѣрили подкрѣпа и били възстановени на прѣжнитѣ си чинове — пресвитери и дякони. Едни останали тамъ, а други заминали за България, дѣто ги прѣчакали съ велики почести.

10. Отъ пространното Климентово житие се знае, че князь Борисъ изпратилъ Климента отъ Прѣславъ въ Кутмичевица за учитель. Пó-сетнѣ, когато царь Симеонъ поставилъ Климента епископъ (993 г.), тогава сжщиятъ царь отпусналъ Наума за учитель, замѣстникъ на Климента, казва нашето житие (... Сїмеѡнъ поусти Наоума подроуга ѥмоу въ него мѣсто на оучителство). Явно е, че Наумъ е прѣстоялъ въ Прѣславско отъ 886 до 993 г. и тамъ е ималъ възможность да подбужда къмъ книжовна работа пресвитеръ Константина, пó-сетнѣ прѣславски епископъ (азъ оумаленный Константинъ оубѣжденъ бывъ на се твоими прошеніи брате Наоуме).[1]

11. Дати.

Наумъ, за когото знаемъ отъ пространното Климентово житие, че дошълъ прѣзъ Бѣлградъ при князь Бориса, прѣ-

[1]) За Константина гл. пó-долу, при неговия Проглась.

стоялъ въ Българско въ свещенически чинъ отъ 886—893 г. Когато царь Симеонъ назначилъ Климента епископъ въ 993 г., Наума проводилъ за замѣстникъ-учитель вмѣсто Климента, и като такъвъ Наумъ прѣстоялъ 7 год. т. е. до 900 г. Въ тази година (900) съградилъ монастирь Св. Архангелъ на Охридското (Бѣлото) езеро и тамъ прѣживѣлъ още 10 години. Прѣдъ смъртьта си, 23 декември 910 г., приелъ монашески чинъ. Поминалъ се 6 години прѣди Климента. Датитѣ се схождатъ напълно съ извѣстията въ пространното Климентово житие.

Наумовата паметь, спорѣдъ деня на смъртьта му, се празднувала на 23 декември. Прѣзъ този день се е събиралъ голѣмъ съборъ. Поради декемврийскитѣ обаче студове мнозина християне отъ околностьта не могли да посѣщаватъ свѣтлия день, та на 21 май 1720 г. било рѣшено отъ архиепископския съвѣтъ въ Охрида да се прѣмѣсти празднуваньето на 20 юни (... νὰ μετατέθῃ ἀπο τὴν κγ΄ τοῦ δεκεμβρίου μηνὸς ... εἰς τὸ ἑξῆς κατὰ τὴν κ΄ ἡμέραν τοῦ ἰουνίου μηνός. Срв. протоколитѣ на Охридската архиепископия, Мсб. X, 552). И до днешенъ день монастирскиятъ свѣтълъ праздникъ и съборъ ставатъ на 20 юни.

13. Охридското езеро по словѣнски е наречено Бѣло езеро. Елинското название λυχνιδία λίμνη (у Диодора) има сѫщото значение — свѣтло езеро (λύχνος — свѣтълъ, свѣтилникъ). Въ словѣнската служба на св. Еразма, който се е подвизавалъ въ Охридско (Лихнида) и който се смѣсва съ едного отъ седмочисленицитѣ — Горазда, се възпѣва Лукридската гора като „свѣтла“: **Лѹкридо свѣтло весели се** (Славянски гласъ, София, 1905 г., юлска книжка, 157).

14. Дѣволскиятъ епископъ Марко билъ ученикъ на Климента. Той билъ четвърти епископъ у словѣнския народъ. Понеже за Климента (въ пространното му житие) се казва, че билъ пръвъ епископъ на българетѣ, както тогава взеха да се наричатъ словѣнетѣ подъ българска власть (καὶ οὕτω δὴ Βουλγάρῳ γλώσσῃ πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ Κλήμης καθίσταται), явно е, че ще да е имало и други двамина епископи съ словѣнски езикъ. Единиятъ отъ тѣхъ е билъ Константинъ въ Прѣславъ и други непознатъ още. Ако ли пъкъ смѣтаме, по врѣме, Методия за пръвъ словѣнски епископъ, тогава дѣйствително Марко е четвърти: Методи, Климентъ, Константинъ (той при живѣ на Климента, въ 907 г., е епископъ) и Марко.

15. Моравската земя, прокълната отъ Методия заради нейнитѣ ереси и гонение на православието, била оплѣнена отъ маджаретѣ. Часть отъ неплѣненитѣ моравски словѣне се прѣселили въ България. Това извѣстие на житието се подтвърдява и отъ Константина Багренородни, споредъ когото останалитѣ живи моравци, слѣдъ погрома на държавата имъ въ 907 г., се пръснали изъ земитѣ на българетѣ (εἴς τε τοὺς Βουλγάρους) и на другитѣ съсѣди. (De Admin. imp., cap. 41) Важно извѣстие за българската етнография и стара книжнина (прѣнасяне на паноно-моравски паметници). Самиятъ фактъ за клетвата, произнесена отъ Методия, се подтвърдява отъ писмата на папа Иоана VIII и на папа Стефана V.

16. Маджаретѣ са наречени „пеонски народъ“ (Оугри пеѡн'скїи ѩзыкъ). Въ това наименование не трѣбва да се дири никаква етнографска смисъль, защото маджарската земя, — по́-старата Панония (Παννονία), въ византийскитѣ писатели се смѣсва съ Пеония (Παιονία). Срв. напр. Зонара II, 389, Бонско издание.

17. Отъ началнитѣ редове на житието може да се прѣдположи, че Наумовиятъ животописецъ е билъ съчинилъ по́-рано такъво и на Климента. Срв. за това и при бѣлѣжкитѣ ми къмъ житието на Климента.

IX.

Житие на св. Климента Охридски

отъ Хоматияна.

Запазени са двѣ гръцки жития на св. Климента — едното, пространно, отъ охридския архиепископъ и писатель Теофилакта (1084—1107), и другото, кратко, отъ Хоматияна. До като обаче, благодарение на Воронова, се изясни донѣйдѣ авторството на Теофилакта за първото житие, за узнаванье съчинителя на краткото житие липсваха извѣстия. Право се е догаждалъ Баласчевъ, че търсениятъ авторъ ще да е билъ или Хоматиянъ или Грогори, охридски архиепископи отъ XIII в. Нашиятъ словѣнски прѣводъ[1] на житието разрѣшава съмнѣнието въ полза на Димитрия Хоматияна и то благодарение на краегранието **Клѵмента чьтѫ пастырь блъгарьскїи** (**Димитрїе**) или както е въ оригинала Κλήμεντα τιμῶ, ποιμενάρχης Βουλγάρων Δημήτριος, което личи и въ написания отъ Хоматияна първи канонъ въ честь на Климента[2] и въ нашия прѣводъ. Този прѣводъ, освѣнъ че съдържа Хоматияновото посвѣщение, той е по́-издържанъ по смисъль и форма спрѣмо гръцкия оригиналъ, отколкото Бодлевия.[3]

Отъ краткото житие узнаваме, че Хоматиянъ е знаелъ пространното, отдѣто е могълъ да заеме подробноститѣ за гонението на словѣнскитѣ първоучители и тѣхнитѣ ученици отъ еретицитѣ (**ıакоже ѿ нихъ писанїе происхоженно кажеть** — ὡς ἡ κατ' αὐτοῦ διεξοδικῶς ἱστορία διέξεισιν). Отъ сравнението обаче на пространното и краткото жития трѣбва да се прѣдположи, че Хоматиянъ е ималъ на рѫка и други вѣсти и извори за

---

[1]) Намира се въ зографския рѫкописенъ прологъ отъ XV в., № 47. Срв. стр. 41.

[2]) Срв. *Баласчевъ*, Климентъ епископъ словѣнски, стр. LXXI—LXXII.

[3]) *Idem*, ibidem, стр. кг҃ и слѣд.

миналото на Климента. А че съ такива ще се е ползувалъ и Теофилактъ при написването на пространното житие, това установи Дриновъ въ прѣдисловието къмъ българския прѣводъ на сѫщото житие.[1] Въ краткото житие биятъ на очи извѣстията за потеклото на мизийцитѣ (българетѣ) и рода на Климента отъ тѣхъ, за рѫкополаганьето на Климента епископъ на цѣлия Илирикъ отъ Методия, смѣсваньето на имената на царя Бориса и сина му Симеона (тукъ нареченъ Михаилъ), и особено твърдѣнието, че Климентъ изнамѣрилъ по́-ясни образи за словѣнскитѣ букви (кирилицата), отколкото тѣзи на мѫдрия Кирила (глаголицата). Додѣто, слѣдователно, съ новонайдени паметници не се опрѣдѣли по́-ясно дѣйностьта на св. Климента, не трѣбва това кратко житие да се оставя на послѣденъ планъ като исторически изворъ, както туй правятъ Лескинъ, Хилфердингъ и др. Отъ думитѣ въ словѣнското житие на св. Наума — **и҆ се же бра́тїе да не ѻ҆ста́нетъ безъ памети, бра́тъ сего бла́женнаго Кли́мента**, трѣбва да се заключи, че авторътъ, ученикъ на Климента, е написалъ кратко Климентово житие и едва сетнѣ, при почванье житието на Наума, е могълъ да каже горньото т. е. и събратътъ на Климента да не остане безъ поменъ . . .

Мц҃ь ю҆лїе, к҃з дн҃ь.

Па́меть прп҃о́бнаго ѿц҃а на́шего, а҆рхїере́а Хв҃а̀ и҆ чю́дотво́рца Кли́мента е҆пк҃па бльга́рьскаа. и҆же въ Охридѣ.

с҃ Кли́мента чь́тѹ' пасти́рь бльга́рьскїи. и҆же добрѣ̀ ѹ҆пась Хв҃о стадо̀ прѣи́де къ желаемомоу. въ, к҃з. Кли́менть ѿ житейскы҃ прѣи́де:

(1)*) **Сь́ вели́кїи ѿц҃ь на́шь, и бльга́рскїи свѣти́лникъ. ро́да бѣ" ѿ Еѵро́пїи мисїйскыхъ и҆же и҆ бльга́рїи мно̂го разоу́мнїи. Увѣ́дѣ чл҃кь прьвѣ́е же ѿ Прѹ́си ѻ҆лимьвїйскые. къ сѣ́верномѹ ѻ҆кеа́нѹ, и҆ къ мрь́твомоу морѹ̂. ѿ Алеѯандровїе же роукы̀. и҆ позелѣ́нїа ѿганıаше̂. ма́лом же**

---

[1] Животъ дѣяния и пр. на св. Отецъ нашъ Клименгъ. Прѣвелъ Д. Матовъ, Срѣдецъ 1885, стр. 3—5.

*) Числата въ скоби съотвѣтствуватъ на отдѣлитѣ въ гръцкия оригиналъ.

лѣтомъ прѣшъшимъ. Съ оусилїемъ тежкимь Дȣнавь
прѣидоше. и искрьнаа вьсà наслѣдоваше. Панѡнию и
Далмантїю, Θракїа же и Илирикь. и мнѡгаа же маке-
(2) доньскаа и солȣньскаа. родною же житцею, бы̑ абїе прѣ-
пѡбнїи си мȣжь. ѿ чрѣва же мт҃ерна по Самоуилȣ
изьбрань бы̑ Бвй. и ѿ млньства бг҃олюбовно вьзлюби
житїе. прѣви же съ бжтьвнимъ Наȣмомъ. Ангеларїем
же и Гораздомъ. сщ҃енномȣ съпотыщанїемъ наоучи се
писанию. прѣложенное съдѣанїемь лоучьшїимъ, къ сиемоу
бльгарскомȣ ѥзыкоу. ѿ Кѵрила иже истинно бг҃омоудраго
и равноапл҃а ѡц҃а. и прьвого съ Меθодїемъ великїимъ
оучителюмъ. блг҃овѣрию и православнои вѣрѣ мысльнаго
ѥзыка. ӕко же плѡвитаа и блг҃аа земла, и ѥѵльское истинное
сѣме прїемъ. мнѡжанше на ѯ. на, р. по бжтвномȣ
(3) гласȣ, дѣлательство показа. ӕко ѿ тѣхь дѣль се, по-
ложи знаемо. ибо инѡчьское и дѣвьстьвное възлюби житїе.
кои ȣбо добродѣтелнїи ѡбразь не испита. кою же нас-
трасть не прѣмоудрева хитростъ. мльчанїем же из-
вьиный чюжи ѿгна брань. постом же и ины жестосрь-
дїемъ. любосластнаа ȣведаеть почела. непрѣстанним же
бдѣнїемъ и мл҃твою, стр҃тнїе и привидѣнїе очищае ѡбразы
дш҃и. паче же знаемаа ѥговѣ дш҃и. любов же нерасоуженнаа
(4) и смѣренїе нелицемѣрно. тако же къ бжтьвномȣ законȣ,
ѿ мекки ноктей съставлїень бы. Се оубо съдѣлатель
владоущихъ. и наставникъ мѵсїйскомȣ ѥзыкȣ. къ блг҃о-
вѣрию быв аетъ. и ѿ тѣ ѡц҃ь и ȣчителей. прѣтрьпѣвь
напасти ѿ обьдрьжещее тога еретичьскїе силы. ӕко же
(5) ѿ нихъ писанїе произхоженно кажеть. понеже Кѵрилъ ȣбо
бжестьвнїи, въ болшее житїе прѣстави се апл҃ьскȣю слȣжбоу,
и вѣровнаго таланта поданїемъ. вѣдомаа Андрїана по-
стави. тогаже папȣ презвѵ(те)рьскомоу Римоу. Меθодїе же
Моравѣ и Българїи архїепїскопь, ѿ тогожде папе пола-
гает се. тогда же и Климентъ на епїскопьскїи прѣстолъ
възводит се. въсемȣ Илирикȣ, и обьдрьжещеи земли бль-

(6) гáрскомꙋ ѥ̂зыкоу. ѿ Меѳóдїа ѥ̂пкⷭ҇копь постáви се. пáче же
прѣбыванїе твóраше, вь Лихúдонѣ грáдѣ иѧнрúчьскомоу.
ѡ̂крⷭ҇тнїй грáдовомъ бывши мⷭ҇ти. иже нн҃ѣ Охрúдь име-
ноует се, по мѵ҃сїйскомꙋ ѥ̂зыкꙋ. и̂ въ Кéфалїи именоуѥ̂мꙋ
бльгáрскимъ ѥ̂зыкѡ̂ Глáвница. и̂дѣ́же и̂ въспоминáнїа
(7) ѡ̂стави, рéкше кнúжїе. въ сїéм же ꙋ̂бò Лихнúдонѣ иже
вь Охрúдѣ, и̂ инїе бж҃твнїе цр҃кви. и̂бò свщ҃éннїи храмь си
ѿбщен врáчевство и̂ безмьзⷣное ѿ Бг҃а дáрꙋет се. нъ̂ сїà
(8) оу̂бò послѣ́днїи. а̂ ѥ̂же рéкохъ, ина же таковаа ѡ̂стáвиль
нⷭ҇ нáмь въспоминанїа. и̂ свщ҃éннїе кнúгы въ Охрⷣѣ. и̂ вы-
сóкаа помышлѥнїа ѥ̂гò, и̂ ст҃ые роукаа трꙋ́ды своѥ̂е. не
мьнѥ ѿ ѥ̂зыка вьсáкого почтéнна и̂ чьстнаа. нъ̂ ѩ҆ко Мѡѵ҃-
(9) сейскїе бг҃онапúсаннїе ѿ плóче ѡ̂нѥ̀. стльпи же кáменнїе
въ Кéфалїи нⷭ҇ вúдѣти и̂ до сúхъ лѣт стоéще. въ нúх-
же словесà начрьтаннаа. иже вь Хⷭ҇а ѿ тогòзи ѥ̂зыка прои-
(10) схожéнїе, и̂ с воинство знáменꙋю. понїéже бльгáрскїи ѥ̂зыкь
не вь̂ просвѣ́ти се крщ҃éнїемъ. и̂ звѣ́ренїе имѣáхꙋ варвáрь-
ское. Бг҃одхóвнїими своúми оу̂чéнїи вьсѣ́хъ къ бг҃ора-
зоýмию просвѣ́ти. и̂ нрáвь некрóткїи въ бл҃гыи прѣ-
ложи ѿбразь. бл҃гозáконно и̂ цѣ́ломоýдрьно, сихъ наоу̂чáе
(11) жúтию. кнѣ̂за же ихь Бóриша, пакы̀ витéискою банѥ́ю
ѡ̂бновú. и̂ потѣ́мъ ѥ̂гòза сн҃а Михайла. иже прь̂вїи цр҃ь
наречé се бльгáромъ. и̂ жúтию ихъ сътворù по ѡ̂бúчаю
хрїстїáнскомꙋ ѿбаче вь̂ ѥ̂зыкь ѩ҆ко ѥ̂дúного чл҃ка въздрьжа.
не жè невóлею нь̂ вóлѥю привóде ихъ, къ тѣ́сномоу и̂ при-
скрьбномоу иже ѡ̂ Хⷭ҇ѣ жúтїа пꙋ̂тꙋ идѣхꙋ бо не тькмо кь
прѣмоудрúмь ѥ̂гò словéсемъ, и̂ повѣ́стемъ поꙋ̂чéнїа. нь̂
и̂ къ мнѡ̂гый чюдéсемъ ихже Хⷭ҇ съврьшаше за своéго
соущего рáба. слѣ́пимь бо и̂ нѣ́мимъ, блюсти и̂ тврьдо
вѣщáти дарóваше. бѣ́соущих се исцѣлїáше. и̂ въсáкїе нé-
мощи изгонúтель бѣ́ше готóвъ. тѣмъ и̂ ѡ̂трóче нѣ́кое
(12) мл҃твою въскрѣсù. нареченнаго цр҃а бльгáромь Михайла.
тáко повúнна своúмь словесéмъ ѥ̂гò имѣ́аше. ѩ҆ко съдѣ-
лати ѥ̂гò цр҃кви зⷣатїи. и̂ въсà сьврьшáе тогово пове-

лѣнное. за тоую же любовъ еже имѣаше къ стомꙋ. и къ добродѣтелнма подаде се. и болшїи ѿ себе много
(13) лоучьшїи бы. Стыи же испльни се любвы безмлъвия. и прозрѣнїемь чистїмъ се воле избра. хотѣше ѿставити епїскопьскій, свой сань. ибо и старьство его бѣше паче главй. нъ не остави его Михаиль. нъ моле се мольбно, едва оумоли его. и до кончини егова живота, пастирно пасти ихъ. имѣаше бо се сице и въсако якь бѣ промышляти о паствинѣ. аще и старостию и немощию обьдрьжимь бѣ. къ дшевномоу спсению сихъ наставляе.
(14) моудрьствова же и ѿбразы инїе словеснїе явленнѣйшее. паче ихже знааше прѣмоудрй Кѵриль. и ѿ нихъ бгодьхновенно писанїе и сьборнна слова. и мнкы и пршбный житїа стхь. и сщенная пѣнїа, писанїемъ прѣдаде. яже и потьщанно блгонаоученїе дѣти наꙋчи. ѿ нихже достойнїихъ на їерейскїи степенъ възве. и варварскїи си соуровїи езыкь. въ езыкь стъ, своимъ потьщанїемъ прѣложи. Апльское дѣло съврьши. и апльской блгти того
(15) радй спсби се. понїеже прѣставлїению прїйде врѣме. ꙋченїемъ и повѣсть ми. мольбнїе и съставленїе смѣси рѣчи. и помоли се о паствинѣ. плаче се неоутѣшно, не можаше трьпѣти гыбѣлъ и оулишенїе своего пастира.
(16) къ Боу его же възлюбй прѣйде радуесе. чюдесми по прѣложенїа воузи. и сь вьсацѣ ми исцѣлѣнми проявляе прославльшаго его Га. и ныя съ аплы ꙋбо н, проповѣдникь истинѣ и равноапль. съ мнци же иже мнѡгащи за правое слово, оузы и ꙋбыенїа прѣтрьпѣвъ. въдвараеt се съ їерарсй и сь прпобнїими о паствинѣ и ѿ вьсѣмъ мирѣ, прошенїа творитъ къ Гꙋ. ихже ꙋслышавь за великїе свое щедроти. мтивъ намь да боудеть вь днь въздаянїа. оумлрдити се ѡ ихже въ житїи не моудро съгрѣшихѡ. томоу слава вь вѣкы. аминъ: ∾

X.

Похвално слово на св. Михаила и Гаврила

отъ Климента Охридски.

Отъ произведенията на епископа Климента Охридски, похвалата на светитѣ безплътни архистратези Михаила и Гаврила е позната по много прѣписи отъ XV вѣкъ насетнѣ. Отъ печатанитѣ[1] и менъ познатитѣ непечатани прѣписи изъ югословѣнскитѣ библиотеки и сбирки, първо мѣсто заема словото помѣстено въ Зографския синаксарь отъ XIV в., № 103, отд. П г 6, листове 168—171. Зографскиятъ прѣписъ, съ своята древность и юсова редакция, стои сравнително найблизу до началния видъ на това образцово въ рода си Климентово творение.

† Похва́лное бесплътнымъ, Мїханлу н҆ Гаѷрїнлу. Сътворено Клнмєнтωмъ 'Єпк҃опмъ.

Б҃лвн ѿ҃ѵ҃є †

**Наста̀ празнωлю́бцн прѣсвѣ҃тώє тръжьствω бе|сплът-
ный҃ сн́лъ, прѣспѣ́кажѧ ве́сь ѹ҆̆мъ н҆ ве҃ ра́зумъ. | прѣ-
свѣтла́мн зарѣмн ве́сь мн́ръ ѡ҆̆за́рѣжѧ. не въ | є҆̆стъствѣ бὼ
плътьстѣ сѫ́ще, нж҃ вь є҃стъствѣне | ѡ҆̆са́ѕає́мѣ. н҆ ра́зумнѣ
ѿ самого́ бж҃тва за́режѧ | съвтѫще҃. н҆ ѡ҆̂кр҃тъ прѣстωла 168б
бж҃їа, трепетнω | пр҃ѣстожщїє. крн́лы трепетно покры́важще
лн́ца | своа̀. н҆ не прѣста́ннымь гласὼмъ, тръст҃жа пѣ́снь |
Б҃у възсн́лажще гла҃тъ. ст҃ь. ст҃ь. ст҃ь. Г҃ь саваω҆̀ѳ, | н҆сплънь
вьсѣ зємлѣ сла́вы 'єгω̂. вь то́н бὼ ра́достн | свѣтлώстїѧ
бж҃тьвнωа поѹьтєнн сѫ́щє. ѡ҆̆вн прѣ|стώлн нарн́цажтса.**

---

[1]) Срв. Е. Пѣтуховъ въ ЖМНП. 1893 г., априли, стр. 305.

на нихже поучивае҃ тръбезна|чалнагѡ бж҃тва сила и҆ власть, дрꙋѕи же херꙋві́ми | и҆ серафіми. шестокрилни. и҆ четверѡзрачніи. | и҆ мнѡгѡ ѻ҆чити сѫще. дрꙋзи жѐ силы и҆ власти. дрꙋ|ѕи жѐ, гпствіа и҆ начала. дрꙋѕіи же а҆ггли и҆ арха́|ггели, безчислъная вѡинства. въси в ъ ꙋ҆ставѣ | своѐмъ, къждо прѣстоѧщѐ. и҆ на҃ кождо ра́кѡтоѫ | свои чинъ и҆маще. | Ѡ҆ви вьсегда прѣстоѧть славѣ | Бж҃іи, дрꙋѕи жѐ на служба посилаеми къ земнымъ. | ʼОви на казнь и҆ ѿмъщеніе неѹьстивымь, дрꙋѕи же | на спсеніе и҆ радость вѣрныѧ настављѧще. ꙗ҆ко жѐ | прѣжде показаса а҆ггелѡмъ бговидцꙋ Мѡѷсеꙋ въ гѡ|рѣ Сінаистѣи, ѡ҆бразь прчс҃ыѧ бцѫ. кѫпинѫ ѻ҆гнемъ | горащѫ, и҆ не ʼогнемъ, и҆ не ѻ҆пола́вшѫѧ. и҆ пакы то|мꙋжде Мѡѷсеꙋ ѻ҆бразь сѣнычи показа вь горѐ, | а҆ггл҃ѡмъ и҆звѣстно сътворъ, и҆ херꙋві́мь ѻ҆ба полы | ѻ҆лтарѣ ѡсѣнѧѫща ꙗ҆ви. г҃ пакы томꙋжде млащꙋса | къ Бꙋ̑ и҆ глащꙋ. Гн҃и а҆ще ѻ҆брѣть блгть прѣ тобоѫ, то | ꙗ҆ви|мнса самъ разꙋмно да вижда та. и҆ разꙋмѣа | ꙗ҆кѡ ѡ҆брѣтѡ҃ блгть прѣ тобоѫ. Гь҃ же р҃е кь немꙋ. | и҆ се̑ ти словѡ е҆же р҃е, сътвора. ꙗ҆ко ѻ҆брѣте блгть | прѣдъ мноѫ. и҆ р҃е Мѡѷси покажи ми Гн҃и славѫ твоѫ, | и҆ виждѫ а҆ще ѻ҆брѣтѡ҃ блгть прѣ тобѡѫ. и҆ р҃е е҆мꙋ Гь҃, | неможеши видѣти лица моегѡ҃ не може҃ бѡ̑ члкъ | видѣти лица моегѡ҃ и҆ живь быти. нѫ̑ се̑ мѣстѡ ꙋ҆ ме҃, | и҆ станеши при камен и҆ 169а
покрыѫ та рѫкоѫ моеа донде҃ | минойдѫ. и҆ ѿи҃мѫ рѫкѫ моѫ. и҆ тогда̀ задѣа моа̀ | видиши, лице же моѐ не ꙗ҆витса тебѣ. и҆ вьнегда҃ | видѣ Мѡѷси задѣа славы бж҃іѫ, просвѣтѣса лице | е҆гѡ҃ паче сіаніа слнечнагѡ. и҆ покрывъ лице своѐ | ꙋ҆брꙋсѡмь, и҆ тако къ людемь глаше. неможаа|хѫ бѡ̑ зрѣти на лице е҆гѡ҃, свѣтлости ра҃. и҆ пакы | велегласнѣишіи прркъ И҆саіа гле҃. видѣхъ Га҃ на прѣ|стѡлѣ высѡцѣ и҆ прѣвьзнесенѣ. и҆ серафіми стѡа|хѫ ѻ҆крт҃ е҆гѡ̀. шесть крилъ | е҆диномꙋ. и҆ шесть крилъ | е҆диномꙋ и҆ вьпіахѫ тръстѫѧ пѣснь глащѐ. ст҃ь. | ст҃ь. ст҃ь Гь҃ саваѡ҆ѳь, и҆сплънь вьсѣ землѣ славы е҃. | и҆ пакы

тъжде ʼІсаиа сказаѫ глеть, егда бѡлѣ | Іезекіа црь іѹден-
скыи. пріиде нань црь асиріи|скы ꙗко преꙗти гра, и
печаленъ бы црь брани ра | на лежѫщѫѧ на гра. и
помлиса къ Гѹ Бѹ гла. | помѣни Ги ꙗко ходихъ съ
истинож прѣ тобож, | и срцемъ съкрѹшенѡмъ. г ѹгѡдила
прѣдъ тобож | сътворихъ. и ре емѹ Гь, не бѡиса. не
имать | вьнити вь градъ твои, ниже имать вь немъ |
полѡжити стрѣлы ни щита. защищѫ бѡ | азь гра тъ
и спсѫ егѡ, мене ради и Двда раба | моегѡ. и съшедъ
аггль гнь и ѹби ѿ плька асиріискагѡ рпе тысѫщь. и
въставше заѹтра. | обрѣтѡшѫ въсѣ трѹпіа мртва. такова
бѡ | есть сила тѣхъ бесплътныихъ и бжтьвныи | слѹгъ.
иже съвѣмъ сѫща начальника велика|агѡ архістратіга
Міхаила, вѡеводѫ сѫща | бесплътнымъ силамъ. ѿ нихже
единъ | аггль приалъ бѣ власть строенію, и владеніе |
земнѡмѹ чинѹ. и не лѫкавенъ ни злъ сътворенъ ѿ 169б
Ба, | нѫ блгъ и блгѡстіѫ почтенъ бывъ, прѣвратиса |
ѿ блгѡсти на злѡбѫ. и гръдѡстіѫ исплъниса, по|мы-
шлѣаше противитиса твѡрцѹ своемѹ и Бѹ. | егѡже гръ-
дына и величаніе не тръпа архістра|тигъ Міхаилъ и съ
вьсѣми бесплътными чинми, | сътръгѡшѫ и на землѧ
г съ ѿстѫпными съ нимъ. | нареченными под нимъ
агглы. и бы тъмѣ нача|никъ. свѣта бжтвнагѡ лишивса
своеа злѡбѡѫ. и клатвѣ повиненъ. бѣсѡмъ прѣмѣниса |
ѿ аггльскагѡ сѫщьства и красѡты, и мѫцѣ | вѣчнѣи по-
винен са сътворн. не приплѣша'етса | злѡба къ бжтьвнѣи
блгѡсти, ꙗкоже Іѡанъ|Е'ѵлістъ вь видѣни своемъ глетъ.
брань бысть | на нбси. ибѡ архаггелъ Міхаилъ и въси
вѡе | егѡ, брань сътворишѫ съ зьміемъ. и съвръгѡ|шѫ
и ѿ чина своегѡ. Такожде глеть и Іѹда | стыи апль,
братъ Іакѡвль. глеть, великыи | же архаггелъ Міхаилъ егда
съ непріазніѫ ра|сѫждаашеса, не смѣ сѫда хѹлна на-
вести | нань. нѫ ре, да запрѣтить ти Гь о томь про|тивне.
таковѡ бѡ подѡбаеть ръвеніе имѣ|ти по Ги и твѡрци

своéмь, вь чинѣ бѡ̀ стоꙗ̨щє къждо, ѝ вь ѹ̓ставѣ своéмъ. ѩже ѝзречéн|нна свѣта ѝ красоты̑ бж҃тьвныѧ наслаждаѭтса. велн́чїа вь себѣ никоѥ́гѡ же ниже | злѡ́бы ѝмащє. є̑днн́ѫ вѡ́ла ѝ хотѣнїє въ | себѣ ѝмащє, є̑́же благостїѫ съблю́дати | ѹ̓ставъ свои, въ нéмже къждо ѝхъ ѹ̓чинєнъ | стои́тъ. вьсѣ же чю́деса. ѝ блг҃ѡдѣтн, си́ма | великыима а̑рхїстратїгѡ́ма дарѡва́шѧса ѿ | Бг҃ роду чл҃ьскомꙋ. ѿ сѣмь побѣда на прѡ|тывныа. дрꙋгыим же блг҃ѡвѣщенїє ила ра́дѡ|сть земномꙋ съставꙋ. ѝхже по́хвалы, ни | а̑зы́къ ѝзрéщи, ни ѹ̓мь постѝгнеть подобно | хва́лити. нѫ̑ противѫ нéмощи своéи, є̑ли|кѡ вьзможемь постѝгнѫти. надéжда скоѫ | възла́гаѫще кь ни́мь да ѝзрем ь неѝзреченнѫѫ | ѝхъ мл҃ть ѝ застѫпленїє ѿ вьсѣхъ напа́стеи. | си́ма бѡ̀ а̑рхїстра́тигѡма, нбс҃ныи крѫгъ чюде|сы ѝспльни Гь҃. ѝ земноѐ ѡ̑снованїє прѣсвѣтлѡ | ѹ̓краси. си́ма нбс҃наа вѡи́ньства, вь ѹ̓ставѣхъ свѡи́хъ трепетнѡ стоѩще съблю́даѭтса. | си́ма четвѡрѡча́стнїи кѡнци земнїи, недвижими съхра́нѣѭтса. си́ма мѡрска́а ширинá | повелѣнїємь бж҃їимь не ѝзли́внѡ чи́нь свои | съхра́нѣѭщи, ѝ прѣдѣла своє̑гѡ не прѣстѫпаѐтъ. си́ма чл҃кѡе є̑́стьствѡ, ѿ вьсѣкъ стра́стїи невредѣденно прѣбы́ваѐть. | си́ма бѣсѡ́встїи плъци прогѡ́ними ѝща́за|ѭть. си́ма ѝдѡлскаа прѣльсть, ѝс корене | раздрꙋшиса. си́ма црк҃вы свѣтлѡ ѹ̓кра|ша́ѥмы, правѡвѣрнѡ ѝ є̑динѡгла́снѡ, тръ|ст҃ое пѣнїє Бꙋ̑ вьзсила́ѭть. си́ма вьсѣ є̑́рес | потрѣ́бися ѝ правѡвѣрїє прѡцвѣте, вѣнча́|ваѭ правосла́вны ѝспокѣ́дники. си́ма вь са напасти ѝ стрс҃ти ѿгѡ́нятса, ѝ болѣзни | цѣлятса. къ ни́ма же є̑динѡгла́снѡ ра́до|стно припа́даѭще, съ похва́лоѫ, вьзпїи́мъ | рéкѫще. ра́дꙋйса а̑рхїстра́тїже Мїхаи́ле, | старѣ́йшинствомъ сꙋ́щи пръвыи воѐвѡ́да беспльтным си́ламъ. ра́дꙋйса а̑рхїстра́тїже Га|врїи́ле, пръвыи блг҃ѡвѣстниче вьсѣмь ра́дѡ|стемь. ра́дꙋйса а̑рхїстра́тїже Мїхаи́ле, | є̑диносѫ́щныѧ ѝ нераздѣлныѧ трс҃ѫ, пръ|выи скїптроно́сче. ра́дꙋйса, а̑рхїстра́тиже Гаврїи́ле, тръбезна- 170б

чáлнагѡ свѣта и́стинныи слꙋжителю. ра́дꙋнса а̑рхїстра́-
тїже Мїхаи́ле, за́реж трьбезнача́лнагѡ свѣта неи̑зреченно-
съвта́са и̑ весь ми́ръ | ѡ̑заръж. ра́дꙋнса ра́дѡстаа по́-
хвалѡ | Гаѵ́рїи́ле, ра́достїж вьселе́нжа ꙋ̑красивъ, и̑ ста-
рость Захарїинж вѣнчавь, бл҃гѡвѣ|щенїемь І̑ѡ̑а́нна кр҇тн-
телѣ. и̑ неплóдное | е̑стъство, плодонѡ́сно сътвóрнль
е̑си. | ра́дꙋнса а̑рхїстра́тїге Мїхаи́ле, попра́вын | тъмѣ
нача́лника и̑ прѣстѡ́лꙋ бж҃їꙋ достѡ|и́нѡ прѣстож. ра́дꙋнса
а̑рхїестра́тїже | Гаѵ́рїи́ле, вьпльще́нїꙋ бж҃їꙋ достои́нын | бл҃г-
ѡвѣ́стниче. ра́дꙋнса а̑рхїестра́тїже | Мїхаи́ле, съвтаиса
при́снѡ тръсаи́чнагѡ | бж҃тва неприкѡ́сновéннымь свѣт-
ѡ̀мь. | ра́дꙋнса а̑рхїстра́тїже Гаврїи́ле, безна|ча́лнѡмꙋ
слóвеси ѿч҃а зарені́а, прѣсвѣ|тлын бл҃говѣстниче. твои́м
бо̀ гласѡ̀мь | вьсѣ землѣ прасъвтѣса. твои́мь вѣща́-|
нїемь, пречⷭ҇таа и̑ непорѡчнаа Бц҃а ра́достїа | и̑сплъншнса,
бесѣмене ѿч҃а за́ра не и̑зреченнѡ зача́ть. ра́дꙋи́таса съ-
гласнаа, | тѡплаа застꙋ́пника вьсѣмъ прибѣгажщим | въ
крѡ́въ ва́ю. вы̏ бо̀ съкрꙋшиста прѣ̑те́кша | вь а̑́дъ съ- 171а
мрътныа верѣж, и̑ за́клепы грѡ|бныж сътры́ста. вьскрѣ-
шенїа ра́дѡсть мирѡ|нѡ́сицамь бл҃гѡвѣсти́ста. прѣвѣе
вь грѡ|бѣ а̑́дѡвныа си́лы съкрꙋшьша, и̑ вьзьпивша. вьзмѣ-|
те врата кнѧ̑зи ва́ши, и̑ вьни́деть цр҇ь сла́вѣ. | ѡ̑ни́же ѿ
страха ʼоцѣпенѣвше, и̑ лежаще | ꙗ̑ко мрътвїи гл҃ахж,
ктѡ̑ е̑сть съ̏ цр҇ь сла́вѣ. | паки́ же сїа̀ беспльтнаа ʼархї-
стра́тїга съ | бесплътными си́лами ѿвѣщаста и̑мъ. Гь҇ |
крѣпѡкъ и̑ си́ленъ, Гь҇ си́лень вь бра́ни. тъ̀ | е̑сть цр҇ь
сла́вѣ. вьсꙗдꙋ же на слꙋжбѣ бж҃їи | скорѡстїж ꙗ̑ко мльнїи
ѡ̑брѣтае́тесꙗ, про|тивныж съкрꙋшажще, и̑ вѣрныж вьзве-
села|щꙗ̀. паки бо̀ вь грѡбѣ ꙗ̑влъшаса, честь | пока́заста
ꙋ̑чеником Гд҇а своегѡ̑. е̑ди́|нъ сѣда ꙋ̑ гла́вы, а̑ дрꙋгы ꙋ̑
нѡгꙋ̀, и̑де́же | бѣ лежалѡ тѣлѡ Гд҇а ʼІс҇а, и̑ ре́ста. что̑ и̑-|
щете живагѡ съ мрътвыми, нѣсть | здѣ̑ въста бо̀ ꙗ̑коже
рече. и̑ паки̑ вьзхѡ̀дащꙋ Гꙋ҇ на̀ нб҇ѡ, ста́вша вь лицѣ
а̑пѡ|столстѣ, рекѡ́ста. мжжїе галилѣ|нстїи, чтѡ стои́те

зрѧще на нбо. съ | Іс възшедын ѿ васъ на нбо, такожде | пріидеть пакы, ıакоже видѣсте его | идѫща на нбо. тако бо подобаеть | чьсть творити Гу Бу и творцу своему. | тѣмь бо вьселеннаа вьсѣ просвѣтѣса. | тѣмь прръчьскыи ликъ, дховныѫ блгти | исплънисѧ, пророчьство свое свѣ|тло съвършн. тѣмь патріархи и пра|ведници вьси 171[б] светло вѣнчашѧсѧ. | тѣмь апостолскыи ликъ съгласно | трьстѫѫ пѣснь Бжн възсилаѫще, вѣнь|часа. тѣмь мѫче-никьскоѥ мно|жьство, прѣкрасными вѣнцы ѹвѧ|зеса. тѣмь архіерейскаа похвала, | нетлѣнныи радости сподо-биса. | тѣмь пустынножителе, жетен|скыѫ страсти и сласти ѹмрътвивше, | теченіе свое скончавше. тѣмь же и вь последніи днь гроби ѿвръзѫтса, | и ѹмершаа тѣ-леса пр҇стыимь гласо|мь ею оживша встанѫть. тѣмь | и ѿстѫпныи діаволъ съ бѣсы свои|ми свѧзань бѫдеть и вьвръжень | вь мѫкѫ вѣчнѫѫ, ѿ неѧ же да и|збавит ны млтвами ею, милостивыи Богъ нашь. | емѹже есть слава. съ | безначалнымъ | его ѿцемъ и вьсе|святымъ и благы|мъ и животворѧ|щимъ его дхомь | нн҇ѣ и присно и вь | вѣкы вѣкомъ. аминь †.

XI.

Прогласъ къмъ евангелието.

Стихотворение отъ епископь Константина (IX—X вѣкъ).

Отъ познатитѣ старобългарски стихотворения тѣзи на епископъ Константина заематъ първо мѣсто. Извѣстна е Константиновата азбучна молитва.[1] Другото негово стихотворение е тъй наречения „прогласъ“ (възвѣщение) къмъ евангелието, познато по нѣколко югословѣнски прѣписи. Рускиятъ прѣписъ е скратенъ и новъ, отъ XVI в.[2] Най-важенъ за сега трѣбва да се смѣта прѣписътъ въ Хилендарския монастирь, помѣстенъ въ началото на пергаментно четвероевангелие отъ XIII в., на листъ 2ª—4ª. Той е изданъ отъ архимандрититѣ Леонида и Дучича, които обаче малко марѣли за езиковната страна на паметника и го обнародвали съ много погрѣшки. Нѣщо повече; тѣ дори и не подозирали, че иматъ работа съ стихотворение, защото било наредено въ прозаиченъ редъ. Трѣбвало само да раздѣлятъ тѣзи редове по знаковетѣ на стиха (въ случая точки), за да получатъ желаното.

Прогласътъ, тъй прѣреденъ, се състои отъ 108 стиха, нагласени въ 12-сриченъ размѣръ и цезура слѣдъ петата или седмата сричка, което впрочемъ не е издържано еднакво строго на всѣкждѣ.[3] Заглавието е било прѣправено отсетнѣ, като са смѣсени двамата Костантиновци — братътъ Методиевъ съ епископа Константина. За да стане стихътъ правиленъ и да се усѣти ритмътъ и сѣчението, ще трѣбва да се поправятъ покваренитѣ сръбски форми въ истинскитѣ старобългарски, дѣто **ъ, ь** и въ краесловието си пазятъ гласа. Възстановката не може да стане на извѣстни мѣста, дѣто прѣписвачътъ е прибавялъ свои думи или поизмѣнявалъ старитѣ.

---

[1]) Мсб. XVI--XVII, 313—320.

[2]) Ib. XVIII, 323—324.

[3]) Обстойна студия за византийския 12-сриченъ стихъ даде неотколѣ *Paul Maas,* Der byzantinische Zwölfsilber (Byz. Zeitschrift XII, 279—323).

Прогласътъ е пламенна защита на новосъзданената слѣдъ Кирила и Методия книжнина, съ която словѣнскиятъ народъ ще прогледне, ще разумѣе божието слово, а то пъкъ „кърми човѣшката душа и укрѣпява сърдцето и ума“.

За съчинителя на прогласа и др. творения изпърво се прѣдполагаше, че ще да е живѣлъ въ Прѣславско и билъ епископъ прѣславски. Напослѣдъкъ обаче проф. А. Соболевски отъ Петербургъ отрече това и се опита чрѣзъ умуванье да посочи какво Константинъ билъ изпърво свещеникъ въ Солунъ, а сетнѣ епископъ въ гр. Брѣгалница.[1] Запазенитѣ обаче вѣсти за Константина и новитѣ данни на горѣобнародваното словѣнско житие на св. Наума идатъ да подкрѣпятъ старото мнѣние и да го пояснятъ. Константинъ, въ прѣвода си на словата на Атанасия Александрийски противъ ариянетѣ, се нарича „ученикъ Методиевъ“. Тълкуванието, че думата „ученикъ“ тука трѣбвало да се взема въ прѣносенъ смисълъ и да означава послѣдователь, е неосновано. Отъ смъртьта на Методия (885 г.) до 907 г. се изминали само 22 години. По това врѣме отъ Методиевитѣ ученици живѣеха: Климентъ, който се помина въ 916 г., Наумъ — въ 910 г. и епископъ Константинъ. Послѣдния, като по̀-младъ измежду Методиевитѣ ученици, ще да е постигнала сѫдбата на онѣзи млади дякони и пресвитери, които, споредъ Наумовото и пространното Климентово жития, били продадени въ Венеция и послѣ, слѣдъ откупуваньето имъ, дошли въ България прѣзъ Цариградъ. Ето защо Константинъ, ако и Методиевъ ученикъ дошълъ въ България, не личи между съзвѣздието, назовано „седмочисленици“. Като по̀-младъ и малоопитенъ, Константинъ още като пресвитеръ, около 894 година, подтикнатъ отъ Наума, работи своето поучително евангелие (**азъ оумаленный Константинъ оубѣжденъ бывъ на се твоими прошеніи брате Наоуме**). По-късно, въ 907 г., по заповѣдь на българския князь Симеона, Константинъ (като епископъ вече) прѣвежда словата противъ ариянетѣ, а ги прѣписва черноризецъ Тудоръ Дуксовъ, въ монастиря построенъ отъ князь Симеона, при устието на р. Тича (**на оустіи Тычѧ**). Всичко това е могло да стане въ Прѣславско, на Тича, дѣто е билъ и Наумъ до 993 г., когато билъ изпратенъ за Климентовъ замѣстникъ-учитель.

---

[1]) Мсб. XVIII, 70—73.

Бл҃женаго оучителіа нашего Константина философа слово·:·

Проглась юсть ст҃го юѵ҃лиꙗ.
ꙗкоже пр҃роци прорекли соуть прѣже.
Хс҃ь гредеть юзыки сьбрати.
свѣть бо юсть всемоу мироу.
рѣше бо ѡни слѣпии прозреть.
глоусии оуслышеть слово боукъвное.
Бг҃а познають ꙗко достоить.
тѣмже оуслышите Словѣни вси.
дарь бо юсть ѿ Бг҃а сь дань.
дарь Бж҃ий десныю чести юсть.
дарь бж҃ии дш҃амь николиже тлѣю.
дш҃амь тѣмъ иже и приимоуть.
се же юсть дарь. Матѳеи Марко Лоука Іѡань.
оучеть вьсь народь гл҃юще.
юлико лѣпотоу своимъ дш҃амь.
видите любите и радоуите се.
юлико же хотеть грѣхь тмоу ѿврѣщи.
и мира сего тлю ѿложети
и юлико житию райское ѡбрѣсти.
и избѣжати ѿ огнꙗ горещаго.
вьньмѣте ниꙗ ѿ всего оума.
слышите Словѣньскь народь вьсь.
слышите слово ѿ Бг҃а бо приде.
слово иже крьмить дш҃е чл҃вчьскию.
слово юже крѣпить ср҃ца и оумы.
слово вса готоваꙗ Бг҃а познати.
ꙗко бо без свѣта радость не боудеть.
ѡкоу видещию бж҃ию тварь всоу.
нь все ни лѣпо ни видимо юсть.
тако и дш҃а всака без боуковь.
не видещи бж҃иꙗ закона добрѣ.
закона книжна дх҃овнаго.
закона раи бж҃ии ꙗвлꙗюще.
кы ибо слоухь громнаго тоутна.
не слышавь можеть Бг҃а боꙗти се.

ноздри же паки цвѣта не оу҆хающи.
ка҃ко разоу҆мѣѥт'се б҃жиѥ чю҃.
оу҆ста бо ꙗже слад'ка не чюють.
ꙗко камена творѣть чл҃вѣка.
паче же сего д҃ша безбоукок'на.
мр'тва ꙗвлꙗѥт'се въ чл҃вѣцѣх'.
се҃ же в'се мы братиѥ замышлꙗюще.
гл҃ѥмь свѣть по҃бающь.
ѥже чл҃вки в'се ѿтлоучить
ѿ житиꙗ скот'ска и похоти.
да не оу҆мь имоу҆ще неразоу҆м'нь
тоу҆ждимь ѥзыкомь слышище слово.
ꙗко мѣдна звона гл҃а слышите.
се҃ бо с҃ты Пав'ль оу҆че р҃е.
мл҃ткоу҆ свою въздаѥ прѣже Б҃оу҆.
ꙗко хощю словесь петь издрещи.
да и в'се братиꙗ разоу҆мѣють.
неже т'моу҆ словесь неразоу҆мьнь.
можеть сказати немо҃щь сихь.
ѡбаче свою҃ прит'чю да приставлю.
многъ оу҆мь въ малѣ рѣчи каже.
нази бо вси безь книгь ѥзыци.
брати се немогоуще безь ѡроужиꙗ.
сь против'никомь д҃шь нашихь.
готовикь плѣнь моукы вѣчныѥ.
иже бо ѥзыци не любите врага.
брати же се мыслеще с нимь зѣло.
ѿврьзѣте прилеж'но оу҆моу҆ двери.
ѡроу҆жиѥ приѥм'ше тврьдо ин҃ꙗ.
ѥже коують книгы г҃ниѥ.
главоу троуще непрїꙗзни вел'ми.
боук'ви бо сиѥ иже прииметь.
моу҆дрость Хс҃ъ глеть.
и д҃ше ваше крѣпить.
ап҃ли же сь пр҃ркы вси.
иже бо сихь словеса гл҃юще.
и҃обокнї боу҆доу҆ть врага оубити.
побѣдоу҆ приносеще къ Б҃оу҆ доброу҆.
пльти бѣжеще тлѥ гноѥв'ныѥ.

кыи̑ б̑ чл҃вкь не разоумѣѥть.
кыи̑ не приложіть притче моудрыѥ.
сказающа бесѣды правинамь.
ꙗко бо тлꙗ̑ пльтехъ настоитъ.
все тлещи паче гноꙗ̑ гноѥщи.
ѥг҃а своѥго браш'на не имать.
тако д҃ша всака ѿпадаѥть жизні.
б҃жиꙗ̑ не имоущи жівота.
ѥг҃а словесе б҃жіꙗ̑ не слышить.
иноу же паки прит'чю м҃дроу ꙁѣло.
да г҃лѥмь чл҃вци любеще се.
хотеще расти б҃жиѥмь растомь.
кто бо вѣры сеѥ̑ не вѣсть правы.
ꙗко сѣмене падающе на никѣ.
тако на ср҃цихь чл҃вусцѣхь.
трѣбоующе дьж҃а б҃жии боуквь.
да вьзрастеть плодь б҃жии паче.
кто можеть прит'че в'се.
о҃бличающе безь книгь ѥзыки.
не вь г҃лсѣ смысльнѣ г҃люще.
ни а҃ще ѥꙁыки вса оумѣють.
пльтниѥ ѥже животь ꙗко вь снѣ.
не падающе крѣп'ко же стоѥще.
б҃оу ꙗвльше ꙗко храбри.
стоѥще ѿ десноую оу б҃жиꙗ̑ прѣстола.
ѥгда ѡгнѥм' соудить ѥꙁыкомь.
р҃ачюще се сь а҃нг҃лы вь вѣкы
пр҃но б҃х̑ славеще м҃тиваго.
всегда книжными п҃ѣми.
б҃оу поюще чл҃вкі милоующемоу.
ꙗко томоу п҃обаѥть всака слава.
чьсть же и хвала б҃жиꙗ̑ сыноу.
сь ѡ҃ц҃ѥмь и сь с҃тымь д҃хомь.
вь вѣки вѣкомь ѿ всеѥ твари.
а҃минь.

XII.

Два атонски прѣписа на Храбровото сказание за словѣнскитѣ писмена.

Съчинението на черноризца Храбра е познато въ науката главно по обнародвания още въ 1824 год. отъ Калайдовича прѣписъ (Іоаннъ ексархъ Болгарскій, 189—192) отъ год. 1348. Единъ новъ прѣписъ напечата Ягичъ въ своитѣ Разсѫждения. Въ Атонъ намѣрихъ още два прѣписа, единъ въ хилендарската, другъ въ зографската библиотека. Първиятъ бѣше издаванъ отъ Дучича съ много погрѣшки и всѣко немаренье на правописа,[1] а за втория се дадоха само бѣлѣжки отъ Лаврова,[2] та може да се каже, че тѣзи паметници са останали недостѫпни за науката. А тѣ поради своитѣ, ако и слаби, отклонения помежду си и спрѣмо прѣписа отъ 1348 г., заслужватъ да бѫдатъ обнародвани, та да послужатъ за уяснение потеклото и разпространението на Храбровото сказание.[3]

Хилендарскиятъ прѣписъ се помѣства въ единъ сборникъ № 473 отъ XV в., сръбска редакция, на листове $87^{а}$—$89^{б}$. Зографскиятъ се намира въ сборникъ № 125, на листове $54^{а}$—$57^{а}$. Този сборникъ — слова на пасха и псалми — е писанъ съ сръбска редакция на първитѣ 57 листа, а осталалитѣ 27 листа са срѣдньобългарска редакция. Паметникътъ изглежда да е отъ XV—XVI в.

---

[1]) Старине Хиландарске, въ Гласник LVI, 94—97.

[2]) Извѣстія втораго отдѣл. I 582—586.

[3]) И въ двата прѣписа липсватъ думитѣ: сѫтъ бо ѥще живи иже сѫтъ видѣли ихъ т. е. Кирила и Методия.

Ѡ писменѣ҆ чрънорызца Храбра †

(Хилендарски прѣпись).

87ᵃ Прѣжⷤ҇ оубо словѣне не имѣхꙋ книгь. нь чрътами и рѣзами чьтѣхꙋ и гатаахꙋ, погани соуще. кръстивше жеⷤ҇, рим'скыми и гръчьскыми писмены, ноуждаахоу се словѣнскы рѣчь без' оу оустроенїа. н҇ъ како можетсе писати добрѣ гръчьскыми писмены, Бк҇. или живѡть. или ѕѣлѡ или црковь. или чаанїе. или широта. или гадь. или юдꙋ. или юность. или езыкь. и инаа подобнаа симь. и тако бѣше мнѡга лѣта. потомже члколюб'ць Бь҇ строеи въсà. и не оставлꙗе члча рода без' разꙋма. н҇ъ въсà къ разоумꙋ приводе, и спсенїю. помиловавь родь члчь, посла имь стго Кѡстантїна философа нарицаемаго Кирила. моужа праведна и истинна, и сътвори имь, л҇, писмена, и осмь. ѡва оубо по чиноу гръчьскыⷯ҇ писмень. ѡва же по словѣнсцѣи рѣчи. ѿ пръваго же начьнь по гръчьскоу. ѡни оубо, алфа. а сь, азь. ѿ аза начеть ѡбое, и ꙗкоⷤ҇ ѡни подоблъшеⷤ҇ жидовскыⷨ҇ писменеⷨ҇ сътворише, тако и с҇ъ гръчьскымь жидове бо пръвое писме имоуⷮ҇ алефь. еже се
87ᵇ сказаеть оучинѥнїе съвръшаюше. въводимоу дѣтищꙋ и глюще, оучи се. еже ѥⷭ҇ алеф'. и гръци подобеще се томꙋ, алфа рѣше. и спобисе реⷱ҇нїе сказанїа жидов'ска гръчьскꙋ езыкꙋ. да реⷱ҇ть дѣтищꙋ вь оученїа мѣсто, ищи алфа. боиши се реⷱ҇ть гръчьскымь езыкоⷨ҇, тѣм' бо подобе се стыи Кѵриллъ, сътвори прьвое писме, азь. нь҇ ꙗко и пръвомꙋ сꙋщꙋ писмени азь. и ѿ Ба даноу родꙋ словѣн'скомꙋ на ѿвръстїе оусть. въ разꙋмь оучещим се боукваⷨ҇. великомь раздвиженїемь оусть въз'гласитсе. а ѡна писмена маломь раз'движенїемь оусть възгласетсе и исповедаютсе. се же соуть писмена словѣн'скаа. сице ꙗ҇ поба҆еть писати и глати а҇ б҇ в҇ г҇. дрꙋзїи же глють, почто ѥⷭ҇, ли. писмень сътворилъ. а может'се и мън'шимь того писати, ꙗкоⷤ҇ и гръци, кд, пишоуть. и невѣдеть колицѣми пишоуть гръ'ци. ѥст' бо ѻбѡ, кд, писмень. нь҇ не напл҇ънꙗют'се тѣми книгы. нь приложили соуть, двѡ҇гласныⷯ҇, аі. и въ

̓О писме́нѣхь, чрьно̀ ризца Храбра: ∾

(Зографски прѣписъ).

Прѣжде оу̓бо̀ словѣны не и̓мѣхꙋ книгь҃. нь чрьтами
и̓ рѣзами чьте́хꙋ и̓ гатахꙋ пога́ни сѹ́ще. Крьстиш се
рьі́м҆скыми писме́ны, ноуж҄ахоу се словѣн҆скоу рѣчь бе оу̓=
строенїа. нь҃ како может се писа́ти добрѣ грьчьскыими
54б писме́ныи. Бь҃ и̓ли̓ живо́ть и̓ли̓ ѕѣло̀ и̓ли̓ цр҃квь и̓ли̓ чаа́нїе,
и̓ли широ́та. и̓ли̓ ̓ꙗдъ. и̓ли̓ ю̓доу. и̓ли̓ ю̓но̀сть. и̓ли̓ ѥ̓зыкъ и̓
и̓на по҃бнаа си́мь. и̓ тако бѣше мно́га лѣта. потом҆же чл҃ко=
любць Бь҃ строѐи вс҃а. и̓ не ѿставлꙗе чл҃ча ро́да без҆ра́зоума,
нъ вс҃а къ ра́зоумъ приво́дѣ и̓ сп҃се́нїю. поми́ловавь ро҃
чл҃чь, пославъ и̓мь Конста́н҆тина философа нарица́емаго
Кѵ̓рила моу̓жа пра́вед҆наа и̓ и̓стин҆на. и̓ сътвори и̓мъ,
л҃и, писме҃. ѿва̀ оу̓бо̀ по чиноу грьчьскыи҃ писме҃, ѿва̀
же по словѣнсцѣи рѣчи ѿ прьва́го же начьнь, по грьчь=
скомоу. ѿни̓ оу̓бо̀, а̓л҆фа а̓сь҃ з а̓зь. ѿ а̓зь начнь ѿвое.
ꙗ̓ко҃ ѿни̓ по҃бльше се жи҃в҆скымь писме́номь сътвори́ше,
та́ко и̓ сь҃ грьчьскыимь. жи́дове бо прьвое пи́смe и̓моу҃,
а̓ле́фь. ѥ̓же се сказоуеть оу̓чинюе́нїе съвьрша́юще, оу̓чи҃ се
вь҃во́димꙋ дѣти́щꙋ гл҃юще. ѥ̓же ю̓ ̓але́фь. и̓ грьци по҃бѣше
се то́моу, а̓льфа реше. и̓ спо҃бы се рече́нїа сказа̀нїа жи҃вска
грьчьскомꙋ ѥ̓зыкоу. да ре҃еть дѣти́щꙋ въ оу̓че́нїа мѣсто,
55а и̓щи̓ а̓л҆фа. бои̓ши се ре҃ть грьчьскы҃, ѥ̓зыко҃. тѣм҆бо по=
добе се, ст҃ыи Кѵ̓рилъ, сътвори прьво́е писмѐ а̓зь. нь ̓ꙗко
и̓ прьво́моу сѹ́щꙋ писмени̓ а̓зь. и̓ ѿ Бг҃а да́номоу ро́доу
словѣн҆скомоу на ѿврьстїе оу̓сть въ ра́зоумь о̓учещим҆се
боук҆вл҃, велико҃ раз҃вижeнїе о̓усть възгла́си҃ се. а҃ ѿна
писме́на ма́ло҃ раз҃ви́женїемь о̓усть възгла́сет се, и̓ и̓спо=
вѣдю́т се. се҃ же сѹ́тъ слове҃скаа писме́на. си́це ꙗ҃ по҃ба̀етъ
писа́ти и̓ гл҃а́ти. а҃ б҃ в҃ г҃. дроу̓зи же гл҃ю, по́что̂ сѹ́ть.
ли҃. писме́нь сътвори́лъ ю̓, а̓ мо́жет се и̓ мн҃ьши҃ того
писа́ти, ꙗ̓ко҃ и̓ грьци, к҃д, пи́шоу҃, и̓ невѣде҃ коли́цеми
пишоу҃ грьци. ю̓сть бо о̓у̓бо, к҃д, писме́нь҃. нь не на=

чисменех же, г҃ ѕ҃ є. и҆, д҃, десетное. и҆ д҃ сътное. и҆ сьби-
раютсе и҆хь, л҃и. тѣм же подобно. и҆ вь тъжде ѡ҆бразь сътвори
88а стыи Кѵриль, л҃и писмень. Дроугїи же гл҃ють. чесомоу
соуть словѣн'скы книгы. нитого бо є҆сть Бг҃ сътвориль.
то ни а҆гг҃ли. ни соуть и҆жде конни. ꙗ҆ко жидов'скы и҆
рим'скы и҆ е҆ллин'скы. и҆жде ѿ кона соуть. и҆ приѥ҆ты соуть
Бм҃ь. а҆ дроузїи мнѣть ꙗ҆ко Бг҃ намь є҆сть сътвориль писмена.
и҆ не вѣдетсе что гл҃юще ѡ҆каанніи. и҆ ꙗ҆ко три'ми є҆зыкы
є҆сть Бг҃ повеѣлѣль (sic) книгамь быти. ꙗ҆коже въ є҆ѵ҃лїи
пишеть. и҆ бѣ дьска написана. жидов'скы. и҆ рим'скы. и҆
е҆ллин'скы. а҆ словѣн'ски нѣ тоу. тѣм же нѣ соуть сло-
вѣн'скыѥ книгы ѿ Бг҃а. кь тѣ что гл҃ѥмь. и҆ли что речемь къ
тацѣмь безоумїємь. ѡ҆баче речемь ѿ стыхь книгь ꙗ҆ко наоу-
чихомь се. ꙗ҆ко въса по редоу бывають ѿ Бг҃а. а҆ не и҆ногдою.
нѣст'бо Бг҃ сьтвориль жидов'ска є҆зыка прѣжде. ни рим'ска.
ни е҆ллин'ска. нь сир'скы. и҆мже и҆ 'Адамь гл҃а. и҆ ѿ 'Адама
до потопа. и҆ ѿ потопа дондеже Бг҃ раздѣли є҆зыки при
стльпотворенїи ꙗ҆ко же пишеть. рамѣшеном же бывшемь
є҆зыкомь. и҆ ꙗ҆коже се є҆зыци раз'мѣсише, тако и҆ нрави и҆
ѡ҆бычае и҆ оуставы. и҆ закони. и҆ хытрости на є҆зыкы.
88б є҆гѵптѣнωм же землюмѣренїе. а҆ пер'сωмь и҆ халдеωмь и҆
а҆сиреωмь, ѕвѣздочьтенїе. влъшвенїе. врачеванїе. чарованїа.
и҆ въса хытрость чл҃ча. жидовωм же стые книгы вь них
же ѥ҆ писано. ꙗ҆ко Бг҃ нб҃о сътвори и҆ землю. и҆ вса ꙗ҆же
на нїей. и҆ чл҃ка. и вса поредоу ꙗ҆ко же пишеть. е҆ллинωмь
граматикїю. риторикїю. философїю. нь прѣжде сего е҆ллини
не и҆мѣхоу своимь є҆зыкомь писмень. нь финичьскыми
писмены писаахоу своюу си рѣчь. и҆ тако бѣше мнωга лѣта.
Панамид'же послѣжде пришь. начьнь ѿ а҆лфы и҆ виты, ѕ҃і
писмень тькмо е҆ллинωмь ѡ҆брѣте. прѣложи же и҆мь Кадьмь
лисїи[1] писмена, г҃. тѣм же мнωга лѣта, д҃і, писмена
писаахоу. и҆ потомь Симонидь ѡ҆брѣть приложи двѣ
писмени. 'Епихарїи же сказатель, г҃. писмена ѡ҆брѣте. и҆

[1]) Вм. Милисїи.

плѣнѩют се тѣмы книгы. нь приложили соуть дво гласны,
аі, и въ чисмѣнехь, г, ѕ е. и ѳ десетное, и ѳ сът'ное.
и събирает се ихь. ли. тѣмже по'вно и въ тьже ѡбразь
сътворилъ ю сты Кѵри, ли. писмень, дроузы глють
чесомоу соу словѣнскые книгы. ни того бо Бь сътворилъ
ю. то ни аггли ни соуть. иже кон'ни. ѩко жидовскы
55б и рим'скы, и ел'лин'скы. иж ѿ кона соуть. и приет'ны
соуть Бмь. а дроузии мнеть 'ѩко Бь намь сътворилъ
ю писмена. и не вѣдет се что глють ѡкааніи. ѩко
тре'ми езыкы Бь повѣлел' ю книгамь быти. ѩко же
въ еѵліи пише. и бѣ дъска написана жидов'скы, и
рим'скы, и ел'лински. и словѣнскы нѣ тоу. тѣм же нѣ
соу словѣнскые книгы ѿ Ба, къ тѣмь что въз'глюемь,
или что рем кь тацѣ безоумиемь, ѡбаче ремь ѿ стый
книгь ѩко наоучихом се, 'ѩко вс порѧдоу бывают ѿ
Ба. а не иногою. нѣ бо Бь сътворилъ ю жидовска
езыка прѣжде. ни рим'ска, ни ел'линска, нь сир'скы. и'мже
и Адамь гла. и ѿ 'Адама до потопа, и ѿ потопа дон'=
деже Бь раздѣли езыкы при стльпотворении ѩкоже
пишеть. размѣшеном'же бывшымь езыко. и 'ѩкоже езыци
размѣсише, тако и нрави и обычае и оуставы, и закони.
и хытрости на езыкы. егѵп'теном'же землю'мѣріе, а
56а персом и хал'деѡ, и асиреѡ, звѣздочьтие. вльш'вение, враче=
вание. и вс хытрость члча. жидово же стыю книгы вь
ниже ю писан'но. 'ѩко Бь нбо сътвори и землю. и вьса
'ѩже на нюи и члка и васа порѧдоу 'ѩкоже пишеть.
еллино граматикию. риторию, философию, нь прѣже еллины
не имѣхоу своимь езыкѡ писмень. нь финьчьскы=
ми писмены писахоу свою рѣчь. и тако бѣше многа
лѣта, Паламидь же послѣже пришь, начьнь ѿ алфи
и виты, ѕі. писмень тькмо ел'лино ѡбрѣть. прѣложи же
имь Кадмь лисии писмена, г. тѣже многа лѣта, ѳі. писмень,
писаахоу. и потомь Симони обрѣт приложи двѣ писмены.
'Епихаріи ж' сказатель, г. писмена обрѣ, и събрасе г

съБра се ихъ, кд. по мнозѣх же лѣтѣх Дионисъ грама-
тикъ, ѕ, двѡ гласнѣ обрѣте. потом же дрꙋгыи, е. и
дрꙋгыи, г, чисменитаа. и тако мнози мнoгыми лѣты,
89а едва събраше, ли, писменъ. потом же мнѡгѡ лѣтѡ
миноувшѣ .бжїемъ повелѣнїемъ обрѣте се, о, моужь. иже
прѣложише ѿ жидовьска на грьчьскыи езыкъ. а сло-
вѣньскыю книгы, единъ стыи Кѡстантинъ, нарицаемыи
Кνриллъ. и писмена сътвори и книгы прѣложи вь малѣх
лѣтѣх. а ѡни мнози мнѡгы лѣты, з, ихъ писмена
оустрои. а, о, прѣложенїе. тѣмже словѣньскаа писмена,
стѣиша соуть и чъстнѣиша. стъ бѡ моужь сътворил' їа
ю. а гръчьскаа, еллини поганїи, аще ли кто реть ѩко
нѣ оустроиль добрѣ. понеже пострадають и еще. ѿвѣть
речемъ симъ. и гръчьскы такоже, мнѡгажди соуть по-
страшли. Акилла и Симмахъ. и потомъ ини мнози.
оудобѣе бѡ ю потворити неже прьвосътворити. аще бо
въпросиши книгочие грьчьскыю глю. кто вы есть писмена
сътворилъ. или книгы прѣложилъ. или вь кое врѣме то
рѣдци ѿ нихъ вѣдеть. аще ли вьпросиши словѣньскыю
боукаре глю, кто вы писмена сътворилъ есть, или книгы
прѣложилъ. то въси вѣдеть. и ѿвѣщавше рькоуть. стыи
Кѡстантинъ философъ, нарицаемыи Кνрилъ. тъ намъ
89б писмена сьтвори и книгы прѣложи. Медодїе брать его. и
аще вьпросиши въ кое врѣме, то вѣдеть и рекоуть.
ѩко вь врѣмена Михаила цра Гръчьска. и Бориса кнеза
Бльгарьскаго. и Растица кнеза Мо^ав^рска 1). и Коцелѩ кнеза
Блатеньска: Въ лѣта же ѿ създанїа въ сего мира,
,ѕт ѯг. соутже и ини ѿвѣти. юже и инде речемъ. а
нынѣ нѣ врѣме. таковъ разоумъ братїе Бъ есть даль сло-
вѣнѡмъ. емоу же слава и чъсть и дръжава и пкланѩнїе.
нынѩ и присно и въ бескнъчные вѣкы, аминь:

1) Буквитѣ ав са прибавени отсетнѣ отъ друга ржка.

к҃д. по мнóзѣх же лѣтѣ҃ Диѡнись граматикь, ѕ҃ двѡ҇-
гласны҃ ѡ҆брѣте. пото҃ же дроу҆гы и҆ дроу҆гыи, г҃. чисме-
нитаа. и҆ тáко мнóзы мнóгыми лѣты, ю҆два҆ събрáше.
56б лй, писмéнъ. потóм же мнóгомь лѣтѡ҃ миноу҆вше҃. бж҃їемь
повелѣнїемь ѡ҆брѣте се. о҃. моужь. и҆же прѣложише ѿ
жидов҆скаа на гръ҆чьскы ѣзыкь. а҃ словѣн҆скыю кныгы
ѣдынь ст҃ы Констáнтинь нарицáеми Кѵрылъ. и҆ писмена
сътвори и҆ книгы прѣложи въ мáлѣхь лѣтѣ҃. а҃ ѡ҆ни
мнóзы мнóгыими лѣты, з҃. и҆хь писмéнь оу҆строи, а҃. о҃.
прѣложенїе. тѣмже словѣнскаа писмéна. ст҃ѣиша соу҆ть
и҆ чт҃нѣиша. ст҃ь бо моужь сътворилъ ѧ҆ ю҆. а҃ гръч҆ска
ѣл҆лины погáны. а҆ще ли ктȏ ре҃ть нѣ добрѣ оу҆строилъ.
поню҆же се пространѧють, ѣще. ѿвѣть рѣчемь сиимь и҆
гръчьскы такоже҃ многажи соу҆ть пострáѧли, Акѵ҃ла и҆
Симма҃. и҆ пото҃ и҆ны мнóзы. оу҆добѣе бо ю҆ потворити
неже ли пръвое҆ сътворити. а҆ще бо въпрóсиши книгочїе
грьчьскїе гл҃ю ктȏ ви ю҆ писмéна сътворилъ. и҆ли книгы
прѣложилъ, и҆ли въ кое҆ врѣме. тȏ рѣдци ѿ ны вѣдеть а҆ще
57а бо въпрóсиши словѣнскые боукаре гл҃ю, ктȏ вы писмéна
сътворилъ ю҆. и҆ли книгы прѣложи҃ то҆ ви҃ вѣде҃. и҆ ѿвѣ-
щав҆ше рекоу. ст҃ыи Константинь философь нарицáемы
Кѵ҃рилъ. тъ нáмь писмéна сътвори и҆ книгы прѣложи.
и҆ Медодїе брáть ѣго҆. и҆ а҆ще въпросиши въ кое҆ врѣме,
то҆ вѣдеть и҆ рéкоуть. въ врѣме Михаила цр҃а Гръчьскаго
и҆ Бориса кнéза Блъгар҆скаго. и҆ Растица кнéза Мор҆вскаа
и҆ Коцѣлѧ Блáтска въ лѣта же ѿ създанїа мира ѕ҃ т҃ ѯ҃ г.
соу҆ть же и҆ и҆ны ѿвѣты юже инде рéчемь. а҃ нынѣ не҃
врѣме҆. такóвь рáзоумь брáтїе Бг҃ь дáль ю҆ словѣномь.
ѣмоу же слáва и҆ чт҃ь и҆ дръжáва, и҆ поклонѧнїе, и҆ нн҃ѣ
и҆ пр҃но бескон҆чнїе и҆ въ вѣкы вѣко҃ а҆мин: ∾

XIII.

Кратка служба на св. царь Петра Български.

Въ познатитѣ досега списъци на български светци царь Петъръ не се споменава. Но отъ нѣкои стари ржкописни пролози и минеи узнаваме, че царь Петъръ отдавна още е билъ причисленъ въ лика на светцитѣ и паметьта му се празднувала на 30 януари. Въ синаксаря на зографското евангелие № 43, отъ 1305 год., четемъ при 30 януари **Петръ цр҇ь Бл҇ьгарскꙑи.** Въ Станиславовия сипаксарь отъ 1330 г., писанъ въ Лѣсновския монастирь при Кратово, подъ 30 януари срѣщаме упоминание за светеца и тропарь: **мц҇а то҇ л҇ ст҇рть стго мч҇ка Иполита папы Римоу и дроуж҇и и Петроу цр҇ѣ бльгарьска. Тр҇. гл҇. д҇.**

Дн҇ь радостныѧ твоеѧ памѧть славити прѣпо҇бне, сьшедьшеса, Петре славьныи, чающе оулоучити тобоѫ ѿ Бг҇а мл҇ть и прощение грѣховь нш҇ихь. сего ради ѡ ѡстанцѣ своемь, ѿче Петре, ст҇е, м҇ниса кь Х҇оу Б҇оу ·⁚· [1]

Въ единъ прологъ отъ XIV в., при 30 януари, пакъ стои: **ст҇го м҇чка Иполита папы римьскаго и дроужинь его и Петра цр҇ѣ бльгар̒скаго.** [2]

Но особено е цѣненъ въ този случай зографскиятъ Драгановъ миней (трифологионъ) отъ XIII в.[3], дѣто е помѣстена и кратка служба на св. царь Петра. Още Порфири Успенски бѣ забѣлѣзалъ този текстъ и го помѣсти съ прѣправенъ и

---

[1]) *Ламанскій*, О нѣкоторыхъ славянскихъ рукописяхъ и пр., стр. 120.

[2]) *Востоковъ*, Описаніе рукописей Румянц. музеума, стр. 449.

[3]) За ржкописа гл. стр. 38 сл.

некритиченъ прѣписъ въ своето Второе путешествіе по святой горѣ Аѳонской, Москва 1880, стр. 154—155. И Срезневски сѫщо обнародва осма и девета пѣсень отъ сѫщата служба по прѣписъ на архимандрита Леонида.[1] Но и Леонидовиятъ прѣписъ бидейки непъленъ и съ погрѣшки, пълното и точно издание на службата се налагаше.

Понеже е имало двама български царье Петровци, явява се питанье кому отъ тѣхъ трѣбва да се отдаде светителското достоинство, на Симеоновия ли синъ или на Асѣновия братъ. Че светецътъ ще да е билъ Симеоновиятъ синъ, на тази мисъль ни навежда неговото дългогодишно *мирно* царуванье, неговитѣ старания за черквата, набожностьта му[2] и признанието при него (8 окт. 927 г.) и отъ гърцитѣ „царското" достоинство на българския владѣтель и „патриаршеското" на силистренския архиепископъ. Петъръ, братътъ Асѣновъ, е царувалъ иманѣма една година. Освѣнъ това, въ хрисовула на Константина Тиха за Вирпинския монастирь св. Георги, стариятъ царь Петъръ е нареченъ „*свети* царь Петъръ".

Важно е съобщението въ службата, че царь Петъръ приелъ монашески образъ (**Петра. ȋнокаͣго. бывшаго црь блъгаромъ**). Ако е тъй, трѣбва да се приеме, че Борисъ II е стѫпилъ пó-рано на прѣстола отъ деня на бащината си смърть, 30 януари 969 г. Кога обаче и какъ царь Петъръ е билъ прогласенъ за светецъ, не се знае. Но че това е станало скоро слѣдъ смъртьта на царя, упѫтва ни самата служба. Въ нея се съдържа едно цѣнно посочванье, отъ което може да се сѫди и за врѣмето на написваньето ѝ. Съчинительтъ се обръща заедно съ молещитѣ се къмъ светеца, който да възприеме сега молитвитѣ имъ тъй, както пò-рано, когато е билъ съ тѣхъ, е приемалъ любезно чедата си (**ꙗко же сыи прѣжде с нами ѿче. ȋ ꙗко и чада своꙗ приємла любезно. тако и нн҃ѣ приими млⷭ҇кы снѫ**). Съчинительтъ се явява, слѣдователно, съврѣменикъ на царь Петра, отъ X в. Той ще е билъ нѣкое духовно лице отъ сѫщия монастирь, дѣто и царьтъ прѣминалъ

[1]) Свѣдѣнія и замѣтки № LXVIII (запискитѣ на Академията XXVIII) стр. 417.

[2]) Дори и въ самата служба се изтъква: . . . добрыи оуставъ. єже по всѣ врѣмєна къ Богꙋ творѧ не прѣстааше.

иноческия си животъ. Така се обясняватъ и ония редове въ службата, дѣто се приказва за близко познанство на царскитѣ добри прави и животъ. Тази безименна службица се явява слѣдователно като новъ додатъкъ къмъ познатитѣ дѣла на старобългарската книжнина прѣзъ X в.

Отъ службата на св. царь Петра, за голѣмо съжаление, липсватъ двѣ страници. Тука я прѣдавамъ както си е заедно съ помена за прѣнасяньето мощитѣ на папа Климента:

мц҃. генаръ л҃ дн҃ь.

Прѣнесеньє моще҃ ст҃го Климента архїеп҃па рї|мьска. И пам҃ ст҃го оц҃а нш҃его Петра. инока҆аго. бывшаго цр҃ь бльгаромъ· : — кн҃ гл҃. ѕ҃. пѣ҃. а҃. | Ірмо҃. ѩко по соухоу ходикъ іс҃ль по безн҃ь стопа :· —

Пітрꙋ **Ѩко и . . . . (бы-)[1] въ застѫпникъ ѿ вѣ҃мы|хъ врагов протикн҃ы прѣбл҃жныи Петре мл҃и | Бг҃. за ны. Людеи твои҃ (нынѣ) ѡстаикь прири | . . . . . емъ мыслѣно къ гробꙋ твоемꙋ. Пе|тре црю прѣчн҃ыи. проса оуѩснениѩ оумꙋ да | (прославлѩемъ) та :· — Ѩко . . . . на спсе. | . . . . . чє учлкомъ стр . . ү . . ваатель разꙋ|ма. д . . мо. ѿзари наставлѣ . . . бжне наити | . . . Климента ⁊ниѩ рацѣ моще иже въсхожени. ·:·**

Нінѣ приими Хс҃тѵꙋ вѣрѫ ст҃а . . . . бл҃гоучьно. бл҃г҃ | дꙋшно прїстѫпаѭща прїлежно бо ѩвися. рацѣ

(2 страници липсватъ).

земля ханаанськѫ ѩко ꙋчѣше. кости твоѫ трьжво. | тѣмже носимъ ракѫ твоѫ сладкѫ. єже ст҃ити са на|мъ спо҃би :· — Ѩко же ре҃ прѣславне Исаиѩ. ал҃чѫщимъ | раздробимъ тѣло своє ѩко хлѣбъ дш҃амъ. тѣмже ти | вснѩшѫ кости пррчкыѫ. хладъ дх҃овный. єгоже напи|сати

[1] Полуизтрити мѣста, възстановени главно съ помощьта на Успенскиевия прѣписъ, направенъ прѣди 60 год., когато ръкописътъ не билъ много поврѣденъ.

са намъ спⷭ҇оби: — Кѫпинѫ тѫ древле образоваше | дво
мти Бгови д'цоу Моусе'ѡви. ꙗко насѫщѫ не ѡпали|мѫ.
бжтвный ѡгнъ страшныи. ѡ . алъжщаѧсѧ вл҃чце ∴ | не-
ꙑтлѫщѫѧ та истинѫѧ бцѫ ∴ пѣ и. ірмо. испламен:

Петрꙋ Препобны чинъ празноуѫ. радꙋѧтса днⷭ҇ с тобоѫ Петре
цр҃ю | прѣлженыи ѡч҃е. присно въ ѡбителѣ. тамо и зде
бѫди | намъ оучлоучити ∴ Ꙗко же сыи прѣжде с нами
ѡч҃е. и ꙗко | и чада своꙗ приемла любезно. тако и нн҃ѣ
приими млⷭ҇|вы сиѧ. и защити ны ѿ всѣкоѧ напасти ∴ —

Клй Видѣхом'ти чⷭ҇но мѫдре прѣславне мощное ложе
вѣрнїи. ꙗ|ко же древле 'Елисе'а славнаго. приближаемса
вѣрно. оу|мрьщвены грехы въстати тъщьщеса. блⷤ҇не
мвами днⷭ҇∴

Велитеⷭ҇ люⷣе Херсонцни. вѣрни ракѫ носаще изъ
ѡтока слав'|нѫ. Климентовѫ днⷭ҇. блгоѫхани'е дащѫ. и
вѣрныѫ велащѫ пожщѫ. оукрасиса блⷤ҇не сла твоꙗ стыи ∴

Б О тебѣ възвѣстишѫ прѣжде прⷪ҇рци вси. Іаковла дѡ-
брⷪ҇тѫ | та повѣдоуѫще. ѡвъдверта нбнѫѧ сѫш'тѫ. дрꙋ. ты.
кѫ|пинѫ. и рѫч'кѫ златѫ ∴ — пⷭ҇ ѳ ірмо. Бг члкⷪ҇ неꙋдоб ∴

Петрꙋ Како похвалимъ честнѫѧ ти главѫ. Петре црю стыи.
не м|гѫще си оума изяснити. ꙗко же ѡбичаѫ твоѫ: зраще
дѡ|брыи оуставъ. еже по всѣ времена къ Бⷪ҇у твора непрѣ-
стааше | Оуже ѡстанька си не прѣзри. въ влънах и боурех
велї|цѣ грѫжаемыи. честныи ѡч҃е нашъ Петре црю стыи.
ѿ | видимых и невидимых врагъ съпротивных. скоро избавлѣѫ ∴

Клй Ꙗко же слнце свѣтло не захода (всиа) намъ ѿ вѫс-
тока. рака | намъ Климен'това. растоѫщѫѧ си съвъкꙋп-
лѣѫшти. тѣ|мже все празнѫѧ славѫ (его) въсхвалимъ ∴

Възъпиемъ вси вѣрнии къ стомоу (помощь ми си
защища|и) Климен'те рабы си. (да любовнѫ бнеѫ дръжавлѫ
здра)|ви прѣбѫдемъ. (поганъ избавлѣши и ѿ всеа напасти).

Б Свое новое и хоудѣ(нишне стадо дво застѫпи ѿ
всѣкыѫ бѣ)|ды. и покры(и ꙗдромъ мрдиꙗ. и azыки раз-

гонищи) | проньрливыѫ. (и си҇лы. въстаѭщѧѫ на ны власти же)

Петрꙋ (Та҇ све҇. ст҇. гла҇ д҇.) (Дне҇ пама҇ ти творащихъ не прѣзри) | м҇твамі (къ вл҇цѣ ис҇проси жизнь изъобилѣнѫ дарове) | ти намъ. и҇ всего зла (избавитса намъ на земи и ꙋлоучити) | жизнъ вѣчнѫѫ (на н҇бе оу҇ вл҇кѫ. пр҇тыи ѡ҇че

Кли҇ Петре не прѣзрї) молащи҇са ⁘ . . . . . . Приидѣте вѣрны҇ н҇нѣ лї|ци пристѫпимъ. градете лю҇дѐ б҇ии градете таино́, тре- | петно цѣлоуѝмъ Климента великаа҇го, и҇ ꙋч҇наа҇го. ꙗ҆ко въ|сиѧ҇ въ ср҇цахъ сл҇нце свѣтло. нѝнѣ оу̀мъ просвѣща́ѫ҇ же и҇ | ѡ҇чи всиѧ҇. ѿ гроба своего ⁘

XIV.

Битолски трипѣсникъ.

Този постенъ трипѣсникъ (триодъ) се пази въ книгохранилището на Битолското българско търговско агентство. Тамъ билъ донесенъ прѣзъ 1898 г. заедно съ други словѣнски и гръцки ръкописи изъ околнитѣ села. Състои се отъ 101 пергаментни листа, форматъ 27×19 см., по 28 реда на страница; липсватъ началото и краятъ. Писмото е уставно кирилско, прошарено тукъ-тамѣ съ глаголски редове. Съ своята графика, съ фонетиката си, която прѣдставя прѣходно врѣме между старобългарската епоха и срѣдньобългарската, и найсетнѣ съ своитѣ глаголски редове този паметникъ трѣбва да се отнесе къмъ XII—XIII вѣкъ. Трипѣсникътъ е прѣписванъ въ западна Македония и отразява явни слѣди отъ живъ български говоръ. Неговата цѣна за историческата българска диалектология е неоспорима. Поради това той трѣбва да се издаде цѣлъ, като се проучи обстойно отъ езиковна и палеографска страна.

Нашиятъ трипѣсникъ не е прѣкъ прѣводъ отъ гръцкия оригиналъ, а *прѣписъ* отъ по́-стара словѣнска подложка. За това свѣдочи и самъ прѣписвачътъ въ бѣлѣжката си на листъ 54[а]. Отъ глаголскитѣ редове, пръснати изъ текста, може да се прѣдположи, че подложката ще е била глаголска. За мѣстопрѣписваньето и за самия прѣписвачъ узнаваме отъ бѣлѣжкитѣ на послѣдния, пръснати на разни мѣста изъ ръкописа. Ето тѣзи бѣлѣжки:

. . . . грѣшныї Георгие. вь Стльпень блюдѫ пиша҃. ѹ стыїхь Врачен. л҃. днь. де҃: помнилѹнте ме(не братнѥ) моѥ҃. що ми мрьзнеть ръхнцама. тѹ пиша҃: тѹ ѩдѣ҃. тѹ лежа҃ без огьн . . . пра . . (9[а]).

. . . . н ппѹ Георгиеве и мнѣ Георгиеве граматикѹ Ѳодоре Иванов . . . (10[а])

. . пол. Пиросова сн҃а еже ми донесе ѿ зажца в листькѹ. г҃. днь. ге҃: ⁓ (21[а])

.... нте ма бр҃ає. по много сн како патнс҃а нощнѣ пнш҃ѫще аще н грѫбо непльнѣ . . . (28ᵃ)

Поуї рабь бжен. єї. ге҃: Бѣлевь снь. младехень[1] помннанте . . . н ма стыї апл҃є Петре. гї. ге҃. пнс҃а сѫдѹзн. азь Геωргь грамматнкь прс҃те . . . (52ᵇ долу)

. . . харьтїє сї Петрь. Нвань коваչь. а ꙗзь ꙗгонїс҃а[2] пнсатї. догде мн не возьмѫть трнω҃. простѣте бр҃ає. вс҃ѣ нм҃ н ппа Геωргнꙗ ω Кѫпн (54ᵃ)

. . . ге҃. на Аѳанасовь днь. нї: простѣте бр҃ає мене Геωргнꙗ: (63ᵃ)

.... ᵀє тѣло мое дробнмое. крвь моꙗ пролнваема порѫгь мон . . . (64ᵃ)

. . . ворї дшнце моꙗ грѣшнаꙗ. що мн желаєшн сѫще. да вндншї кран кннж . . . (64ᵇ) ꙗко н корабннкь кран морю. ꙗко н болень зр҃акне ꙗко н ѹбогь пнщѫ себѣ н ωдѣꙗнне. Помннанте ма а вс҃ Бь. (65ᵃ)

. . . а що сн патнхь ω мраза весь, є ф҃є. що лн ω . . . (70ᵇ)

. . . мона ω Глнгоровца. к. днь. ге҃. помннанте ж а вс҃ Бь: — (77ᵇ)

. . . ѣбь домоке . . . нщешн . . . сть (88ᵃ)

Помннанте бр҃ає Нвана Ємностнна затѣ. ωтн мї даваше прѣсоль н малѣчнце (90ᵇ)

.... ⰶⰵ ⱂⱁⰿⰻⱀⰰⱀⱅⰵ ⰿⰰ ⰰ ⰲⰰⱄⱏ ⰱ̄ⱏ: —
(. . . ж помннанте ма а васъ бъ:) — (93ᵃ долу)

Покон н рьцї н ꙗдь заедно напнсахь простѣте ма (93ᵇ срѣщу лигатурата гр҃ въ думата прѣставленьї)

---

1) Буквата χ прилича отчасти на л, та думата може да се прочете и младєлинъ.

2) Ꙗгонїса отъ ἀγωνίζομαι, старая се, трудя се.

Прѣписвачъ на трипѣсника е билъ, слѣдователно, граматикътъ попъ Георги, родомъ отъ **Кѫпа.** Той живѣлъ въ **Стльпень,** а прѣписвалъ книгата въ черквата св. Врачи. Посоченитѣ мѣста, заедно съ поменатото село Глигоровци, се нахождатъ въ западна Македония. Горня и Долня Вапа са двѣ села въ горньо-дебърската покраина Джу́па; Вапила е село при Охридъ; св. Врачъ е село, съ запазени ощеермински черковища, въ кичевската каза; не далече отъ него, на пѫтя отъ Битоля за Кичево, се намира и село Стълпъ (изговаря се Са̀лпъ или Сапъ); Глигоровци е било въ съсѣдното Прилѣпско, но сега не сѫществува. Св. Врачъ, дѣто е прѣписванъ трипѣсникътъ, и Глигоровци се поменаватъ и въ една Душанова грамота за правдини на Трескавецкия до Прилѣпъ монастирь .... **Врачевьць и црькві светыи Врачеве** .... **поутемь оуз брьдо Глигоровци** ..... **ꙋ Глигоровцехь нивые** (Гласник XIII, 370, 376). Отъ приписскитѣ въ трипѣсника узнаваме, че прѣписътъ е правенъ зимно врѣме, прѣзъ декември и януари. Узнаваме сѫщо и за мизерията на тогавашното свещенство. Нашиятъ граматикъ Георги работи въ нѣмотия, безъ огънь. Донасятъ му този-онзи по нѣкой заешки листъ, за да пише своя триодъ; той е петименъ за храна и благославя онѣзи, които му донели прѣсоль и млѣчице. Но като забравя всичкитѣ несгоди, попъ Георги гледа съ истинска непритворна радость да види края на своята книга, и уприличава своето очакванье съ туй на корабника, който чезне за сушата, или на болния, който очаква здравье, или най-сетнѣ на бѣдния, който търси пища и облѣкло. Дата на прѣписваньето не е запазена, но ако се сѫди по мрачната картина и неволитѣ на българското свещенство, ще трѣбва да се прѣнесемъ къмъ византийското робство, прѣзъ края на XII вѣкъ, когато ослабналото византийско царство отъ междуособици, отъ религиозни смутове и богомилство, бѣ нападнато отъ сърби, маджаре, норманци, кръстоносци и когато, слѣдъ оттеглянието на послѣднитѣ, се подигна голѣмото словѣнско възстание.

Като оставямъ подробното разглежданье на паметника и неговото издание, тука ще посоча на кратко и въ общи чърти особеноститѣ на *фонетиката* му. Срѣдньобългарската фонетика се отличава главно съ особена взаимна смѣна на носовкитѣ, основана на срѣдньобългарския изговоръ. Тази смѣна

достигна до типичность главно въ паметницитѣ отъ XIV в. Въ това отношение Битолскиятъ трипѣсникъ прави прѣходъ между старобългарскитѣ и срѣдньобългарски паметници. Голѣмиятъ юсъ (ѫ) въ него стои на старото си мѣсто и не се замѣства съ ѧ. Ето за показъ нѣколко реда:

Житеискѫѫ славѫ. с҃те взненавидѣвь. кр҇тнѫѫ же мѫкѫ. с радостиѫ вьсприѫть. достохвалне м҃нче Ѳеѡ҃ре. прѣмѣнь землѫ. на нбс҃ѣ славѣ. и лицѣ причте сѧ. бесплътныіхь сихь. тѣмь жь с ними. за ны и Х҃ви м҃ли сѧ. ѡ҃вораши с҃те. прѣчестнѫѫ ти памѧ҃т: ⁓

Мца : фе : ѕ҃і : к҃а : с҃тго : м҃ка : Ѳеѡ҃ра: пѣвае҃: вь .а҃: сѫ҃: по҃: г҃л: и҃: д҃:· ⁓

○ водѫ п҃рошьше ꙗ҃ко сѹхѹ. изь егѵпетска:· ⁓

Бгѹ та рачителѣ Ѳеѡ҃ре. вѣдыі любовиѫ тѧ. неизбѣжноѫ запеньсѧ. дш҃ѫ же и тѣло. и словеса похваленнꙗ. взглашаѫ ти:· ⁓ **Написано бо велѣнием ти. бгомрьскыімь жрьтвѫ идоломь. є не Бгѹ живѹ. речено ти быі пожри м҃нче. Бгѹ же приводимь бывѫ.**

Любовиѫ бжиеѫ пригвоздь сѧ . . . (л. 4б)

Малкиятъ юсъ (ѧ), като пази мѣстата си, дѣто е и въ старобългарския езикъ, бива замѣненъ съ ѫ слѣдъ палатални съгласни. Това генерално срѣдньобългарско фонетично правило тука е приложено само отчасти. Ето примѣри на замѣна: **чѫдо, зачѫтиѥ, лежѫщому, стоѫщѹ, ѡставишѫ мѧ, бышѫ, ѫѕкь, концѫ зѣмньінѫ** и др.

Битолскиятъ трипѣсникъ не знае йотовани юсове; въ него не се срѣщатъ **ѭ, ѩ, ѥ**, а само **ѫ, ѧ (Ѧ), є**. Йотуваньето е изразено само при **ꙗ**.

Вмѣсто **ъ** и **ь** нашиятъ паметникъ употрѣбява изобщо единъ знакъ — **ь**, или ги изяснява въ **о, є**, или най-сетнѣ изпуща **ь** въ отворенитѣ срички. Има нѣколко случаи, дѣто **ъ** още се пази, прѣдимно въ прѣдлозитѣ (**въ, съгрѣшьша, въспоимь, възвеличимь, съ, възлѣи, прѣвъзносаще, съвлѣци сѧ** и др.). Но че това **ъ** не е изразъ на живото тогавашно произношение, се вижда отъ многото други примѣри, дѣто въ

подобни случаи и прѣдлози ъ е изясненъ въ о, споредъ говора на прѣписвача; пъкъ сѫщото става и съ ь, който се изяснява въ е: **со сльзами, несозданаа, патокь, весь, честно, оцеть, кѣнець, конець, болень** и др. Нѣкои примѣри ни навеждатъ на мисъль, че ъ и ь се слѣли въ единъ звукъ ъ, който не е отбѣлѣзанъ и се подразбира въ думитѣ: **взревнова, естство, взпихь, вздвиже, взмжщажще, врѣвзноси, вспѣвайте** и др. Тѣзи случаи ще да са се нахождали въ оригинала, отъ който е прѣписвано, защото живиятъ говоръ на прѣписвача въ припискитѣ знае произношение на ъ = ъ само при *tlъt и *trъt: **Стьпень, мрьзнеть, не плънѣ, кр(ъ)вь.**

Съ други думи, живиятъ български говоръ въ западна Македония, дѣто е прѣписванъ трипѣсникътъ, е знаелъ употрѣбата прѣзъ XII—XIII в. 1) на ж и а въ случаитѣ, които са познати и въ старобългарската епоха, съ промѣнено произношение на а въ ж слѣдъ палатални съгласни и 2) ъ = ъ въ групитѣ *trъt, *tlъt, ъ = о въ другитѣ случаи, ь = е въ затворенитѣ срички и изчезналъ въ отворенитѣ.

Ако гледаме въ извънтекстовитѣ бѣлѣжки на прѣписвача като на отразъ отъ тогавашенъ живъ български говоръ, трѣбва да приемемъ, че двойното число още се държало въ употрѣба. На двѣ мѣста попъ Георги е употрѣбилъ дуални именни форми: **що ми мрьзнеть ржчицама** или . . . **донесе ѿ зажца в҃ листькы.**

Глаголски редове. Въ Битолския трипѣсникъ са запазени глаголски редове току-речи на всѣки листъ. Глаголицата е писана отъ обиграна ржка, свободно, съ лигатури на мѣста. Това показва, че това писмо се е запазило въ употрѣба въ западна Македония доста късно. Бие на очи прѣди всичко начърчанието на глаголицата, което е смѣсь отъ жглести и кржгли форми. Жглестата глаголица се отдаваше досега само на хърватскитѣ крайща. Тука виждаме, че жглесто-кржглитѣ форми на глаголицата се употрѣбяватъ въ западна Македония отъ прѣписвачъ българинъ, чийто роденъ говоръ знае ж, а и вокализация на ъ въ о. Ето сборъ на глаголицата въ Битолския трипѣсникъ, успоредена съ кирилица, съ кржгла и жглеста глаголици.

Кирилица	Крѫгла глаголица	Ѫглеста глаголица	Смѣсена глаголица (Битолски трипѣсникъ)	Кирилица	Крѫгла глаголица	Ѫглеста глаголица	Смѣсена глаголица (Битолски трипѣсникъ)
а	Ⰰ	Ⰰ	Ⰰ	ф	Ⱇ	Ⱇ	
б	Ⰱ	Ⰱ	Ⰱ	х	Ⱈ	Ⱈ	Ⱈ
в	Ⰲ	Ⰲ	Ⰲ	ѡ	Ⱉ	Ⱉ	Ⱉ, Ⱉ
г	Ⰳ	Ⰳ	Ⰳ, Ⰳ	щ	Ⱋ	Ⱋ	Ⱋ
д	Ⰴ	Ⰴ	Ⰴ	ц	Ⱌ	Ⱌ	
є	Ⰵ	Ⰵ	Ⰵ	ч	Ⱍ	Ⱍ	Ⱍ
ж	Ⰶ	Ⰶ	Ⰶ	ш	Ⱎ	Ⱎ	Ⱎ
ѕ	Ⰷ	Ⰷ		ъ	Ⱏ	Ⱏ	Ⱏ, Ⱏ
з, ꙁ	Ⰸ	Ⰸ	Ⰸ	ь	Ⱐ	Ⱐ, ı	Ⱐ
і, ї	Ⰹ, Ⰺ	Ⰺ		ꙑ	ⰟⰊ	—	ⰟⰊ
и	Ⰻ[1]	Ⰻ	Ⰻ	ѣ	Ⱑ	Ⱑ	Ⱑ
—	Ⰼ	Ⰼ	Ⰼ	ю	Ⱓ	Ⱓ	
к	Ⰽ	Ⰽ	Ⰽ	ꙗ	Ⱑ	Ⱑ	Ⱑ
л	Ⰾ	Ⰾ	Ⰾ	ѥ	—	—	
м	Ⰿ	Ⰿ	Ⰿ	ѧ	Ⱔ	Ⱔ	Ⱔ
н	Ⱀ	Ⱀ	Ⱀ	ѫ	Ⱘ	Ⱘ	Ⱘ
о	Ⱁ	Ⱁ	Ⱁ	ѩ	Ⱗ	Ⱗ	—
п	Ⱂ	Ⱂ	Ⱂ, Ⱂ	ѭ	Ⱙ	Ⱙ	—
р	Ⱃ	Ⱃ	Ⱃ	ѯ	—	—	—
с	Ⱄ	Ⱄ	Ⱄ	ѱ	—	—	—
т	Ⱅ	Ⱅ	Ⱅ	ѳ	Ⱚ	Ⱚ	—
оу	Ⱆ	Ⱆ	Ⱆ	ѵ	Ⱛ	Ⱛ	—

[1]) Че Ⰻ = и, а Ⰺ = і, това показва и глаголскиятъ редъ въ зографския миней № 102. Срв. глава XXIII, № 6.

Лигатури употрѣбени въ Битолския трипѣсникъ:

мл, (мнл) · дв, (дѣв) · мү, (мжү) · ѿ, · ан, · (?) (а) · аг' (анг')

Ето всичкитѣ глаголски редове въ паметника, заедно съ съотвѣтенъ кирилски прѣписъ:

1[б] л., 24 редъ:

... мене ра̑ беславне прѣтрьпѣвь ⰻ ⱃⰰⱄⱂⰰⱅⰹⰵ ⱈⰵ̄

(и распатие Хе̄)

5[б] л., 20 р.:

проповѣда ⰴⰰⱘⱋⰹⰿⱏ ⰲⱏⱄⱅⰹⱀⱘ :·

(дажщимъ въстинж)

9[б] л., 4 р.:

... хвалаще вьспоемь. ⱂⱁⰴⰲⰹⰳⱏⰹ ⱄⱅⱃⰰⰴⰰⱀⰹⱑⱏⰹ :·

(подвигъи страданиѣъи)

17 л., 9 р.:

плача ⱆⱏ ⰲⱑⱍⱀⰰⰳⱁ ⱁⰳⱀⱑ :·

(үъ вѣчнаго огнѣ)

20[а] л., 13 р.:

... Хе̄ кр̑тъ ти и вѣньцъ. и ризѣ же и копию̑. гжбѣ же и гвоздием. покланѣж са. ⱀⰹⰿⰹ ⰶⰵ ⱄⱂ︦ⱄⰵⱀⱏ ⰱⱘⰴⱘ :·

(ними же сп̄сенъ бждж)

20[а] л., 24 р.:

... всѣмь намь Хе̄ ⰽⱁⱀⱏⱍⰰⱅⰹ ⱂⱁⱋⰵⱀⰹⰵ :·

(конъчати пощение)

20ª л., посл. р.:

... пощеннемь прнпа [illegible] :·
(днмъ Гн̃ин)

21ª л., 8 р.:

... коньчати [illegible] : [illegible] :·
(постьное: свѣтло)

22ª л., 15 и 21 р. повтаря се:

... блюди что творить [illegible] [illegible] :·
(чрѣвнаѣ похотъ)

25б л., 3 р.:

... прославити .. [illegible] [illegible] [illegible] :·
(та едине м҃лсрде)

25б л., 22 р.:

... вн҃жь убо д҃ше и҃ [illegible] [illegible] [illegible] :·
(что естъ постъ)

29ª л., 6 р.:

... подвн[illegible] [illegible] [illegible] :·
(гнж ти въскр҃сенне)

30ª л., 22 р.:

... ꙗко же блаждиаго окаꙗннемь. [illegible] :
(обращажщжа)

34ª л., 12 р.:

... и безь [illegible] [illegible] :·
(врѣменъж пищж)

36ª л., 22 р.:

... ꙗко до[illegible]
(бродавъ-)

39б л., 16 р.:

. . . Б҃жествьно пощение. ⰻⰿⱏⰶⰵ ⰱ҃ⰰ ⱂⱁⰸⱀⰰⰵⰿⱏ :~

(имъже Б҃а познаемъ)

40б л., 12 р.:

. . . ꙋчите ⰾⰵ ⱈ҃ⰰ ⱄⰾⰰⰲⰾⱑⱋⰵ :· ~

(ле Х҃а славлѣще)

43а л., 17 р.:

. . . потьщимь простр[ѣ]ти

ⱄⱔ· ⰴⰰ ⰱ҃ⰶⰵⱄⱅⰲⱏⱀⱘ ⱆⰾⱁⱆⱍⰻⰿⱏ ⰲⱑньцѫ

(сѧ. да Б҃жествънѫ оулоучимъ вѣ-)

43а л., 26 р.:

. . . и сꙋшѫща . . ⰳⱃⱑⱈⱁⰲⱏ ⱂⱁⱅⱁⰽⱏⰻ :· ~

(грѣховъ потокъи)

44б л., 16 р.:

. . . вѣчнѣи ти жиⰸⱀⰻ ⱄⱂⱁⰴⱁⰱⰻ :· ~

(ꙁни сподобни)

53а л., 17 р.:

. . . тѣмь ⰴ҃ⱎⰵ ⰿⱁⱑ ⰱⱑⰳⰰⰻ ⱄⰵⰳⱁ :· ~

(Д҃ше моѣ бѣгаи сего)

53б л., 17 р.:

. . . покланѣѭщѫ ⱅⰻ ⱄⱔ ⱂⱃⰰⰲⱁⰲⱑⱃⱀⱁ :· ~

(ти сѧ правовѣрно)

54а л., 20 р.:

. . . тѣмь ⱂⱃⰻⱂⰰⰴⱑⱅⰵ ⰻ ⱂⱁⰽⰾⱁⱀⰻⰿⱏ ⱄⱔ :· ~

(припадѣте и поклонимъ сѧ)

54б л., 19 р.:

. . . ꙋклонихь бо д҃шѫ ⰿⱁⱙ ⰲⱏ ⰳⱃⱑⱈⱏⰺⰻ :~

(моѭ въ грѣхъїи)

59б л., 16 р.:

... єда клатвѣ близь не ⰒⰎⰑⰄⰐⰅⰏⰟ ⰒⰓⰋⰄⰅⰞⰋ Ⰹ :·
(плоднемъ придеши и)

63б л., 21 р.:

... и цѣловати жее ⰕⰀ ⰘⰂⰀⰎⰀⰞⰕⰋⰋⰏⰟ :·
(та хвалащиимъ)

63б л., 25 р.:

... проуе подвига сего . и прѣ :·

ⰄⰂ Ⰽ(?) ⰆⰅ ⰀⰃⰎⰟ ⰄⰂⰑ ⰏⰕⰋ ⰖⰔⰕⰀⰡ ⰓⰀⰄⰑⰖ ...
в (к . же агг҃лъ д҃во м҃ти ӱстаѣ радоу ..)

64а л., 3 р.:

... ⰅⰎⰋⰖⰐⰋⰏⰟ :
... (єлиѵимъ)

64а л., 12 р.:

... да ѹ(вид-)ѹши ⰁⰃ ⰔⰂⰑⰅⰃⰑ ⰈⰀⰄⰐⰡ :·
(иши Б҃а своего ꙃаднѣ)

66а л., послѣдень р.:

... да ѿ гь .... ⰐⰋⰏⰟ ⰔⰀ :
(пр .... нимъ са)

68а л., 13 р.:

... нѫтьіи лѫкавнѣнша сдѣла д҃ше. не
ⰒⰑⰓⰀⰈⰑⰖⰏⰡⰂⰟ ⰁⰃ
(пораꙃоумѣвъ Б҃а)

68б л., 8 р.:

... идѫща на волное мѫуение имь же
ⰏⰋⰓⰟ ⰁⰖⰄⰅⰕⰟ ⰔⰒⰔⰅⰐⰟ :·
(миръ бѫдетъ сп҃сенъ)

71[б] л., 11 р.:

... ѡбласть и [illegible] :·

(машн ѣко млсрдъ)

75[б] л., 7 р.:

... и подаждь грѣ [illegible]

(ховъ ѡпоустъ)

81[б] л., 9 р.:

... вѣ [illegible] :

(рио славнимъ та)

82[б] л., 17 р.:

... нестрьпимаго сж[illegible] :·

(сждища твоего)

84[а] л., послѣденъ р.:

... пльтныїж

мыї [illegible] .. [illegible]

(сли омрачажтъ ма .. жтьи свѣте)

88[б] л., 13 р.:

... ѡ҇нне [illegible] :

(неприѣзннинъное)

88[б] л., 17 р.:

... трьние истрьгаж. [illegible]

(прѣстжпнаго спсе)

89[б] л., 22 р.:

... иӡ нечаꙗнниꙗ . ва .. [illegible] :·

(вьи иӡбави ма)

90[а] л., 5 р.:

... иӡбави са [illegible]

(намъ молимъ са)

91ª л., 17 р.:

... тр҃це є ⰴⰻⱀⰰ ⱂⱁⰿⰻⰾⱆⰻ ⰿⰰ
(днна помилоүи ма)

93ª л., посл. 2 реда:

... пите люне и прѣвь :⁓
... ⱏ ⰿⱆⰽⱐ ⱄ҃ⱅⱏⰻⱈⱏ ⱂⱁⰿⰰⱀⱑⱅⰵ ⰲⱑ ...
(ъ мӱкь ст҃ъихъ поманѣте вѣ ...
.... ⰶⰵ ⱂⱁⰿⰻⱀⰰⱀⱅⰵ ⰿⰰ ⰰ ⰲⰰⱄⱏ Ⰱ҃ⰳ :⁓
ж помииanте ма а васъ Б҃ъ)

95б л., 12 р.:

... никакоже ⱀⰵ ⱉⱄⰾⰰⰱⱋⰵ :· ⁓
(не ѡслаб(а)ще)

96б л., 3 р.:

... ꙗко силе ⱀⱏ ⱉⰱⰾⰰⱄⱅⰻⱔ ⰻ :· ⁓
(нъ ѡбластиѫ и)

97ª л., 3 р.:

... иѫ кь славѣ б҃жи ⰵⰴⰻⱀⱁⰳⱁ ⰿ҃ⱄⱃⰴⰰ
(единого м҃срда)

100ª л., 6 р.:

... прѣпо ⱑⱄⰰшⱔ ⱄⰵ ⱄⰻⰾⱁⱔ :· ⁓
(ѣсашѫ са силоѫ)

100б л., 6 р.:

... ꙁнаме ⱀⰰ ⱀⰻⰿⱏ ⰲⰵⰾⱑⱀⰻⰵ :· ⁓
(на нимъ велѣние)

101ª л., 24 р.:

... иже беꙁ матежа пощение ⱄⰲⱃⱏⱎⱏⱎⰵⱀ ⰴⱁⰱⱃⱑ
(свръшъшен добрѣ)

От тѣзи редове се учимъ, че съ глаголица са писали не само чисти старобългарски форми, но и срѣдньобългарски. Тъй, на 100ª листъ четемъ ⱂⱃⱑⱂⱁⱗⱄⰰⱎⱘ ⱄⱔ (прѣпоѩсашѫ сѧ), т. е. срѣдньобългарска форма съ замѣна на ѧ въ ѫ слѣдъ ш. Подобенъ е и примѣрътъ на л. 30ª: ⱉⰱⱃⰰⱋⰰⱘⱋⱘ (ѡбращаѫщѫ). Вмѣсто ъ и ь употрѣбенъ е само единъ знакъ, именно ъ (ⱐ), съ изключение на единъ случай, на 21ª листъ: ⱂⱁⱄⱅⱐⱀⱁⰵ (постьноє). Буквата ы е съставена отъ ъ и н (ⱐⰺ). Голѣмиятъ и малъкъ юсове (ⱘ, ⱔ) не знаятъ йотуванье; сѫщото е и съ є.

Ето снимки отъ двѣ страници (листъ 22ª и 43ª):

[illegible] црѣ нарекъ [illegible]
рениꙗ словесе · побѣдаше тѧ ·
ба и жжтсѧ лѣта познань бѫдеши ·
при дѣверѣма лꙗ вишни сѧ · сѧ сна лѣтѣ
ва нѧ десѧте естете твоꙗ си и птра хе · ч
стни на лан · проповѣдници нашн · б
[illegible]цѣ же приемлше · дѣꙗниꙗ постни
ꙗ · таинмь · мирно и непорочно · с
го до конца схраните ·:
Царь жанне великаго · ради лобѣ самь
песона · [illegible] пиа створи · храбра стра
намь [illegible] ньство предань бы · зло
мь о моимь · и но паремении комь · на
[illegible] ꙗкнсѧ · блюдноуто творить
[illegible]
[illegible] дна марабѧ · и сава братови урѣ
створи новесть · несмысльно похоть
ласѧ [illegible] брашна · не к царь жанием
высхотѣ [illegible] продань бы · и не быти ста
рѣнщомꙋ · блюдно боу то творить ·
[illegible]
Вере пнз вѣрне · великаго продрома
ѫжа сошже сѧ в пѫстыни · посташа сѧ
крѣпко · тѣмь и болен · ꙗко же рѣ вꙗ
нзь ж [illegible] жень [illegible] ннстоже не
[illegible] блюдноуто творить пощение [illegible]
[illegible] ни ш жсѧ зращеа нгль врнньства
[illegible] по нашем [illegible]

[illegible]
творьшаго всѣ е прѣмждрости
же та ко бо блажити достоить всита
мь· ꙗко же прорече рысамо· ꙗко жищи
мтрь благаго· бжена и чⷭта· блжж
да нашего:·· пѣ҃: ѳ҃: и҃: д҃: тѫже есть
мтрем дво жбыти· нетра нно дкаль·
дѣтни створѣти· на тебѣ бцⷣе· ѡбое бысь
мотрение· тѣм же та всѣ мо прѣна чема
непрѣстанно бчеели чимь:·
Низложи сило жкрта твоего· грьлагораца
урѣ внаꙗ похотѣниꙗ· непобнесѣ непосты
дно поститися· жесврьгы мировьско
наспѣвше вь естѣ ѕлакь въ зарь мьпротивнаго:
ланиꙗ· чаѥ жадѣм же ѕьа нѣмесѥ и прѣ
днимь градѣте· потьщималь прѣстрѣети
[illegible]
ньцж· пощениꙗ свѣтло:·
Ни мсам твами бцⷣж· анкь бжи
дьапль· ѡбещники сѫ ниесе твори
гьти· несвѣтлости непобн· спⷭи
ниꙗти:· ирмо: н҃: и҃: а҃: и сине ани
Масти· исамѣное срцемое· читы исп
иподажьм и источника слечь· источ
источника· амижи коуна· необши
ютьꙗ ко вь кругѣ· вся жбни

Ето прѣписъ отъ текста на листове 22ª—23б:

22ª д҃хомь прѣзра пр҃кь Аввак... щенниꙗ словесе. повѣдаше гл҃а. ... близжѫт сѧ лѣта познань бѫдеши. е... при҃де врѣмѧ ꙗвиши сѧ. сл҃а силѣ тво...

Дванадесате есте твоꙗ скиптра Х҃е. честних же приемшие. дѣꙗниꙗ постнаꙗ. та и҃мь. мирно и непорочно. сего до коньца схранити :· ⁓

Оудрьжание великаго. родило бѣ Самьпсона. и крѣпка створи. храбра странамъ. нѫ пиꙗньству прѣдань. бꙑ҃. злоꙗ умомь. иноплеменникомь. на рѫгь тѣмь ꙗви сѧ. блю҃ди что творить [illegible] :· ⁓

Ненавидима раба. Исава братови чрѣво створило есть. не смꙑсльно похоть. ласкрдиꙗ брашна. невздрьжаниемь. вьсхотѣвь продань бꙑ҃. и не бꙑти старѣишому. блю҃ди убо что творить. [illegible] :· ⁓

Сверѣпи звѣрие. великаго продрома. ужасошѫ сѧ в пустꙑни. постаща сѧ крѣпко. тѣмъ и болен. ꙗко же ре҃ ве҃ка. из жтробѫ женьскѫ никтоже не вьста. блю҃ди что

ѳ творить пощение д҃ши :· ⁓

Дивишѫ сѧ зраще а҃нгль воиньства. како невидимꙑ.

22б по нашему ѡбразу. | .... ви сѧ д҃во б҃це. егоже ми. сп҃е .... сп҃обити сѧ. вѣрнославащѫѫ та :· ⁓

... м҃о: гл҃а: д҃: Сѣдаи вь славѣ. на прѣстолѣ б҃жествьнѣ. на ѡблацѣ лекьцѣ. приде И҃сь прѣвꙑшнии Б҃ь. и спсе вопиѭщѫ. слава Х҃е силѣ твоеи Г҃и :· ⁓

Нѣмѫше славни. у Х҃а дрьзновение. ꙗко друзи сѫще его. славни а҃пли. дружьбꙑ неприꙗзньнꙑ избавите нꙑ. раздравше сти мое рѫкописание :· ⁓

Свѣть свьта сѫще мирови. ꙗко же Х҃ь нарече. сиꙗѭще во всѧ вселенѫ. учиници. тѣмь мое ѡмраченое ср҃це. сти просвѣтите. лучами молении вашихь :· ⁓

Естство дшѫ моеѫ. ѡбꙋчено растворите. соль сѫще земна. ꙗко же Хь нарече. и течение стое скончѧ спсѣте. грѣха кромѣ прѣславни :· ⁓

г̑ Прѣпѣтаѧ дво. чаескы ѫзкь. недоꙋмѣеть хвалити та бце. ꙗко прѣидѫща хвалѫ. бжѫ родила еси. едина чиста безмѫжнаѧ :· ⁓ пѣ: и: гл: а: ⁓

Егоже трепещѫть. аггли вои. ꙗко творца и Ба. поите свщеници. и прославите дѣти. хвалите люде. и пр :· ⁓

Пощениѧ даромь. приидѣте вѣрни. ꙋмь благочестно.

23ᵃ свѣтитсѧ ѿ семь. мысль же всѣхь. и дша с ними, поще|ниѧ бо врѣмѧ придѣть . . .

Побѣдеще сѧ Павлꙋ. великомꙋ брѣс . . . стомь живѣмь. постаще сѧ ꙗко же . . . тои. хвалить бо сѧ ѿ Гѣ бобно. пощениемь и мтвоѫ. вѣрно мѫжьствова :· ⁓

Ѿсти имѧ и ѿчисти. пощение чистое ꙋмѧ нашего. и тѣлеса благовѣрно. чтѫщихь та любовиѫ. вко ѿлѫченнемь. неꙋдрьжаниемь. брашны и питѣ :· ⁓

е̑ Ꙗко цвѣта на полихь. житниѧ ѡбрѣть . . вса[1] всели сѧ всѣхь садитель. воиѣми благоѫханиѧ источи. ѡбьѫхаѫщи ны. бгородителнице :· ⁓ Ирмо: гл: д :· ⁓

Ѿрокы прѹстынѫ. рожьство бцѫ спсло есть. тогда ѡбразꙋемо ннѣ пѣваемо. вселенѫѫ вса вздвиже пожще дѣ : ⁓

Ꙗко конѧ вы Хь спсь. въ мирное море вьвель есть. взмѫщаѫще его. прѣгорькынѫ воды. сладкыѫ творяще. сти аглн. Га поите зовѫще. и прѣвзноси : ⁓

На камени твьрдѣмь. ѡсновасте хвѫ црквь прѣславни. ѫже прѣчестноѫ своеѫ крвиѫ. искꙋпи спсь нашь. сти апли ѿ ѫзкь. вспѣваите зовѫще. и прѣвз :· ⁓

Извѣстни дрꙋзи. гии апли. ѫзци славни. за ны грѣшныѫ прилежно мнте. постное се течение. намъ без грѣха кончати. постащим сѧ присно. и прѣ : ⁓

---

[1] Чете се и като . . втѧ.

23б ...... въ д҃вце (всиѧ) изъ жтробѫ .... с҃лнце праведное. естствомъ ... темныѫ просвѣщаѫ единьствомъ. Г҃а поите ѕовѫще. и прѣвѕносите :· ⁓

Пѣ҃: ѳ҃: гл҃: а҃: свѣтоносна ѿблака. во нь же всѣ҃ в҃ка. ꙗко дож҃ь с н҃бсе на рѹно сниде. и вплътиса н҃ш р҃а бывъ ѹбо ч҃къ безначѫлныи. величаемъ вси м҃трь. Б҃а нашего чистѫѫ :· ⁓

Ѕаконадавцѫ постьныѩ ап҃лы г҃на. градете свѣтло почтѣмъ. мы҃ вѣрно. да достоино внемъ. Г҃ви послѹжьше. приемемъ великыѫ вѣнцѫ. приводаще на м҃ние Х҃ѹ : ⁓

Пощение мати есть великаго Самоилѣ. и Даниилѣ чю҃днаго. положь прѣславно, и Елисею̑ м҃ѫдромѹ. непобѣдима крѣпость. постим са бра҃е тьщно н҃нѣ. да с ними славим са ѿ Х҃ѣ : ⁓

Постомъ на колесници. Илиѧ҃ вѕать бы҃ї. постомже и Енохъ. живъ есть до селѣ҃. Д҃вдъ великы҃ падъ. пощь са въсталъ есть. и прѣбы҃ї пр҃ркъ пр҃ркмъ. симь вси побѣ҃нмъ са вѣрни :· ⁓

Б҃ Просвѣщенами ѕарѣми. всиꙗвша словесе. ис честнѫѫ ти жтробѫ б҃це дво. ѿсиꙗвшаго конца ѕемныѩ. просвѣти д҃шѫ моѫ. мракомъ стр҃стнымъ ѿмраченѫ да поѫ и т. н. на 24а.

XV.

Най-стара служба на св. Ивана Рилски.

Мцъ ѡктабрь. ѳі днь.

44а Памѧ прпобнаго оца нашего Іѡ(анна) . . . . . | пѹ-
44б стынника. прѣнесенъ бы ѡ Рылы въ Срѣдець | градъ. и ѡ Срѣдца прѣнесенъ бы въ Загорие въ | градъ Трапезницѫ. въ црство Іѡа Асѣнѣ црѣ. иже и донинѣ лежитъ тѣломъ. и чюдеса творитъ присно ·⁚· Вѣрь. сти лс. блань. мж. на ги възв. | ѡ. є. ѕ. и поємъ ст и. г. под'влць. Гла. а. по. нбнь ·⁚·

Въ постницѣ въсиꙗвшимъ. проѡбразованиє пѹстынное въспитѣниє. Срѣдечьскаго свѣтилника. словесы пѣньними. вси вѣрнии похвалимъ зоваще. радѹи сѧ великаꙗ слава. иже въ нашѧ дни ꙗви сѧ | прѣблажене Іѡне ·⁚· —ı— Посрѣ | двоѹ животоѹ ѹра|зоѹмив сѧ. блгоѹгодно мѣрило поставилъ єси ѡче | ибо тѫжѫщаꙗ ѡставилъ єси. разѹмѣв же присно прѣбы(в)аѫщаго. и к томоѹ праведнаꙗ твоꙗ дша оѹсръ|дно прѣблжне оѹклонилъ єси ·⁚· —ı— Радѹєши сѧ видѣв | съвршениє. троѹдовъ твоихъ. ихже ѡко не видѣ ни | оѹхо не слыша. доброты раискыѫ. имы свѣтло въ|здание подвигь твоихъ. истачаєть блтъ рака т|воꙗ. тѣло имы неразроѹшимо ·⁚· —ı— Слв. и н. гл. н:— |

Ихже ѡко не видѣ. ни оѹхо не слышало. ни на срце чл(о)в|коѹ не възыдошѫ. оѹготованаꙗ бгмъ. того възлюб|лъшимъ. сихъ ты въжелѣ. Іѡне бгодъхновенне. | възненавидѣлъ єси мирьскоє смѣшениє. и къ бгоѹ | єдиномоѹ прителкль єси. томоѹ помли сѧ да спа|сеть дшѫ нашѫ

ѩко м҃рдъ ·⁚· —+— Тѧ҃. про҃. дн҃е. ѿ прѣ|мѫдрости Соломона чтенїе ·⁚·

Прѣмѫдры и҆ а҆ще постигнеть скон҆чати сѧ въ по҃н | бѫдеть. и ѡ҆сѫдитъ праведникъ оу҆мираѫ҆ живы҆ї | неѹ҆стивыѫ҆. оуӡрат бо кончинѫ праведнаго. и҆ | не разоумѣѫ҆тъ что свѣщашѫ ѡ҆ немъ. ѩко по|връжетъ г҃ъ неѹ҆стивнѫ҆ безгласныи҆. и҆ прѣ҃же | потрѧсетъ имы ѿ ѡ҆снованиѩ҆ и҆хъ. и на плослѣ|докъ (sic) исъхнѫтъ въ лютыхъ. и памѧть и҆хъ погыбнетъ. и҆ придѫтъ въ помышлени прѣгрѣшени | ихъ. и ѡ҆бличитъ ихъ противѫ безоумноу и҆хъ. | тъгда станетъ съ дръзновениѥ҆мъ многомъ пра|ведникъ. прѣд҆ лицемъ ѡ҆скръбльшимъ ѥго. | и ѿместаѫ҆щимъ болѣзнъ. оу҆жаснѫт сѧ ѡ҆ прѣ|славнѣмъ сп҃сени ѥго. и рекѫтъ въ себѣ каѫ҆ще|и сѧ. и въ тѣснотѣ дх҃а въздъхнѫвшеи възгл҃ѧ. | тъи ѥстъ ѥгоже мы имѣхомъ въ посмѣхъ нѣ-|когда и въ притча поношениѩ҆ безоумьни. ж҃и |

(Тука липсва 1 листъ).

45ᵃ Кано҃. гл҃а. ѕ҃. п҃ѣ. а҃. ї҆рмо҃. ѩко по сѹхѹ ходи҆в ·⁚·

Ѕа дѣлъ твоихъ въсиѩвыи. великыи свѣ҃ прѣ чл҃ки. | въ житиистѣи҆ нощи просвѣщаѫ҆. всѣмь въспѣваѫ҆ | твоѫ҆ ми зара бл҃ти ѡ҆ч҃е Ї҆ѡ҆а҃не ѡ҆блистаи҆ ·⁚· —+—

Ѩко морьскыѫ҆ пѫчины боѹ҆рениѥ҆мъ. носимы҆ вса разѹ|мѣвъ. съблюлъ ѥ҆си самъ се҆бе. и҆ на горѫ въшедъ вль|нь морьскы҆. и҆змилаѥ҆ши прп҃обне ·⁚· —+—

Ѿврьглъ сѧ ѥ҆си мира и҆ самъ себе. и҆ кр҃тъ въземъ. п҆зва|вшаго та възыскалъ ѥ҆си. и въ поустыни обрѣтен҆ | и҆ томоу послѣдовавъ славѫ полоучилъ ѥ҆си ·⁚· —+—

Чрътогъ злать бы҆. дш҃вномоу женихоу прѣчта҃. ризы | браӌныѫ҆ ма оу҆бо не и҆мащи ѡ҆блѣци҆. ѩко да г҃а мо|ѥ҆го радости не лишѫ сѧ ·⁚·—+— П҃ѣ. г҃. ї҆рмо҃. нѣ҃ ст҃ъ ѩкоже ·⁚·—+—

Оу҆мр҃твивъ оу҆ды на земи. по҃мъ и҆ трѹды҆. и҆ живеши па|че чл҃къ на нб҃си. и҆ живѫща и҆мащи в себѣ сп҃а. Їѡ҆н҃е | прп҃обне ·⁚· —:—

Сладка грътань твоѧ. паче меда оучениꙗ твоѧ ѡче. тѣмь житеискыѫ сласти. горко родны | и прѣшедъ. нетлѣннѫ полоучилъ еси славѫ и сладо · ⁝ · —ı—

Водъ испльнь бывъ бга дха. точиши рѣкы ицѣлениꙗ. и море стрти исꙋшилъ еси. к тебѣ прихода|щимъ Иѡане прпбне · ⁝ · Оутвръжаеши ꙗко крѣп|каꙗ палица дшѫ моѫ и ꙗко жезлъ мѫчиши врагь мо|и пльцѣ. цвѣтом же твоеѫ ѫтробы. ꙋма моего двн|це. оудръжение прѣдложии · ⁝ · сѣ. гла. д · ⁝ · —ı—

Възыде прпбне на горѫ бнѫ, ꙗко же ѥ писан. и вса д|лоу влѣкѫщѫ печалъ ѡстави. ѡче Іѡне, притекъ|лъ еси къ бжевномоу камени. краиѫгльномꙋ хоу. | и пбмь въслѣдовавъ заповѣдемъ его ѡче. и въ стра|сти его и намъ оутврьди са. мли ха ба грѣхомъ ѡста|вление подати. чтѫщимъ любовиѫ твоѫ памѧ · ⁝ · —ı— | пѣ. д. ірмо хс мнѣ сила бъ и гъ ченаꙗ бо црквн · ⁝ · —ı—

Неносити паче единоѫ ризы. спсъ заповѣда оучени|комъ. ты же прѣвъзыде заповѣди. раболѣпно ѡ|бнажъ са въ единной кожи · ⁝ · —ı—

Разоума ѡстротоѫ помыслиvъ. ꙗко Адамъ изгна|нъ бы. ѿ мѣста едемьскааго не постив са. потъща|ль са еси вънити въ не. пмъ и млтвоѫ · ⁝ · —ı—

Бъ видѣ трьпѣние твое въ поустини. безъ всѣкб | ѡче брашна. сланоутокъ питаеть та. безь видѣ|ниꙗ раинаго. прозабаетъ тобоѫ пекын са · ⁝ · —ı—

45б Рьвение неплодьства. мрьскыѫ болѣзни въ твоемъ | рождтвѣ не ꙗвишѫса. нѫ и въ дѣвствѣ твое мьне би|шѫ. прѣпоны бы оу рождствоу. нова бо всѣ твоꙗ прѣ|чтаꙗ · ⁝ · пѣ. е. ірмо. бнемъ свѣтомъ ти блже. оутр · ⁝ · —ı—

На горѫ възыде гна. поѫща дда слышалъ еси. и на го|рѫ поустынѫѫ оустръмиса. вса зема гна бы|ти разоумѣвъ. егоже въжелѣвъ ꙗко гора Іѡне Сиѡ|нъ былъ еси · ⁝ · —ı— оувѣдѣвъ полоучити блжне. рабоу | несънными ѡчима. га своего ждѫщомоу. ноши | и дни

многы. съвръшааше млⷶ са. ꙗко бесплътенъ | бⷢа ѡбрѣтаж·:·
Нерасждно желаниѐ, хⷭ҇во въсприе́мъ по|велѣниеѐмъ дѣло
оусрⷣно съвршилъ ѐси. любовъ съ|родъства, бⷮатьство и
житеискжж пищж. поустыне|ж бⷧажне измѣнилъ ѐси·:·
Льстъ змина въ тла въведе | Еввж. не ты въпрашааше
како зачнж без мжжа сж|щни дв҃ца. оувѣдѣвши страшное
рожство. бⷢа родн|ла еси ѿ тла избавлѣжщиа·:·Пⷭ҇. ѕ. їрⷨ.
житенскаⷢ·:·—

(Т)ы ѡч҃е прѣдлежиши ꙗко же градъ высокъ. на
горѣ | прⷫпобне. и како можаше оукрыти са. нбо бⷢ знаме-|
ни и чюдесы. тебе прославивъ ѿкрыль ѐстъ·:·—

Възыде ꙗко же слышалъ ѐси. ѱаломъ пѣвца Дв҃да
на | горж гнⷭ҇а прⷫпбне. и въ домъ бⷢ Іакѡвлѣ и бысть
безна|чалныж трⷪцж домъ дшⷭ҇евный·:·— Каплѣми слъзъ |
твоиⷯ и камение горьское ѡкропаѧж испьстрилъ ѐ|си. тѣмъ
и къ камени прите. таинномоу хоу. и точи|ши ржкы и-
цѣлениеѐмъ прⷫпобне·:·Оу ꙗдаеѐмь стрⷭ҇а|ми болѣзнь нами.
к тебѣ златѣи ржчьцѣ. надѣж | са и пририцж. твоеж милⷭ҇ни
блⷢтъ. своими млⷮтва|ми растворши оусладн. и стрⷭ҇ти | ста-
жажщжж ма | пртⷭ҇ачаа ѡчисти·:·— кⷣ. глⷭ҇а. ѕ.·:· Блⷢтиж
ма бнж ѡбⷢлатн|лъ ѐси. дѣлы извѣстилъ ѐси званиеѐ. и ꙗви са
Іѡне | оугодникъ хⷭ҇а бⷢа. въ млⷮтвахъ и въ постѣхъ да-
рова|ни дхⷭ҇а испьлни са и бⷭ҇ недѫгомъ прогонителъ. и
застжпникъ дшⷭ҇амъ нашимъ·:·—

. . же въ тѣлѣ мрьтвѣмъ. аⷢгⷭ҇лкомꙋ оупⷣбилъ са
жиⷮ|ю пачє ѥстка. придѣте въспоимъ Іѡна прⷫбна|го. ть
бо ꙗко ѡтрѣби възмѣни миръ весь и ꙗже | въ мирѣ.
ꙗко да нбⷭ҇ныхъ полоучитъ. и възыде | на горж ꙗко же
Моисїи и Илиꙗ. и потоⷨ ѡчисти | вса видѣти спⷪби са.
троичьскыж свѣтлостии.

(Краятъ липсва.)

Наистина, нѣма положителни данни, по които да сждимъ
кога са почнали въ Българско да чествуватъ паметьта на
св. Ивана Рилски, но ако отдадемъ вѣра на най-старото житие

на св. Ивана[1] трѣбва да приемемъ, че още при царь Петра мощитѣ на светеца били прѣнесени въ София. Когато царь Петрови ловци намѣрили тѣлото на светеца, и обадили за това на господаря си, послѣдниятъ, по Божие внушение, поржчалъ да се прѣнесе тѣлото въ София: **бѣ бо рéчено тѣлу тому свето́му лежа́ти въ Срѣ́дци гра́дѣ . . . . . и дондѐ тѣло светаго въ Срѣ́деч҄ьскын град.** И най-старата служба на светеца, която намѣрихъ въ Драгановия миней отъ XIII в.,[2] ни упжтва да приемемъ, че твърдѣ рано, прѣзъ X вѣкъ, св. Ивана Рилски вече почитали като светецъ. Думитѣ въ службата **раꙋ̑н са великаа̀ слава. н̑же въ нашѧ дн҃и ıа̑вн са прѣблажене Іѡ҃не,** както и прославянето на св. Ивана като **Срѣдеч҄ьскы свѣтилникъ** показватъ, че съчинительтъ на службата живѣлъ прѣзъ врѣмето **въ нашѧ дн҃и,** когато се пръснала славата за св. Ивана Рилски и неговитѣ мощи въ София. Заглавието на службата е прѣправена отсетнѣ, когато тѣлото на светеца вече било прѣнесено отъ Асѣна I въ Търново. Това личи отъ сравнението на заглавието съ самата служба: докато на едно мѣсто св. Иванъ е „Срѣдецки свѣтилникъ“ и се явява въ „нашитѣ дни“, както казва съчинительтъ, отъ друга страна виждаме, че мощитѣ на св. Ивана лежатъ не въ Срѣдецъ, а са прѣнесени въ Търново. Че заглавието е послѣдня проширена прибавка, се вижда най-добрѣ и отъ други фрагментни прѣписи и прѣправки на старата служба, дѣто не се споменава за прѣнасянето мощитѣ въ Трапезица. Такъвъ е напр. поменътъ на св. Ивана Рилски, помѣстенъ въ зографския ржкописъ № 160. Срв. сжщо и текста за успѣнието на светеца, помѣстенъ по́долу, стр. 115.

Най-сетнѣ и отъ високата почеть, която св. Иванъ е ималъ срѣдъ българетѣ, може да се заключи, че твърдѣ рано светецътъ се е сдобилъ съ служба. Първиятъ български светецъ е билъ почитанъ наравнѣ съ Кирила и Методия, съ които **с нима же пѧтъ бѫди ѿ҃цъ Іѡ҃ поустына Рыльскѫѧ,** както се казва въ Григорчевия триодъ — отъ врѣмето на Калояна — **при цр҃и Калоѡıа.**[3]

---

[1]) Издадено отъ Милетича, по юсовъ прѣписъ отъ XIV в., въ приложенията на Църковенъ вѣстникъ, София 1902, стр. 130—140. По прѣписъ отъ XVII в. то бѣ издадено по́-рано отъ Гилфердинга въ Сочиненія I, 124—131.

[2]) Срв. стр. 38.

[3]) *Срезневскій*, Древные слав. пам. юс. письма, 117.

XVI.

Жития и поменъ на св. Ивана Рилски.

---

1. Проложно житие.

По древность, слѣдъ безименното старо житие на св. Ивана и туй на Скилица, иде проложното. То е съставено прѣзъ XIII в., слѣдъ прѣнасянье мощитѣ на светеца въ Търново отъ Асѣна I. Сырку дори прѣдполага, че то е писано отъ съврѣменикъ на послѣднитѣ описани въ житието събития.[1] И дѣйствително, голѣмитѣ подробности при описание прѣнасяньето на мощитѣ въ Търново е могълъ да ги знае само съврѣменъ писатель. Отъ думитѣ пъкъ за българската земя, която била **ѡбет҆шавшѹю грьѵ҆скꙑмь насилїємь,** прѣзъ врѣме на византийското робство, трѣбва да се приеме, че авторътъ на житието е билъ българинъ. Въ обръщението къмъ светеца за спасение на **бльгаре же и срьблє. г҃ помози дрьжавномѹ цр҃оу нашемѹ . . . .** думата **срьблє** е прибавена отсетнѣ отъ нѣкой прѣписвачъ сърбинъ или югословѣнски радѣтель, защото въ пó-стария прѣписъ (XIV в.) на сжщото проложно житие, № 196 въ охридската библиотека, четемъ: **. . . мл҃и са въсем҇тнкѡмѹ вл҃цѣ сп҇ти твоа҆ сърѡдникы єдинорѡдныи ти ѩзыкъ Блъгар҆скыи. и помози҆ дръжавноѡмѹ цр҃ю нашемѹ** и пр.[2]

Проложното житие се отличава съ положителни данни, сбито изложение, безъ излишна реторика.[3] То е бивало печатано нѣколко пжти: въ минеитѣ на Макария подъ 19 октомври, колона 1537—1541; отъ Филарета, въ неговитѣ Святые южныхъ славянъ, 2-о отд., 43; отъ Качановски, въ Христ. Чтеніе 1882 г. II, 248—251. Нашиятъ прѣписъ се съдържа въ два

---

[1]) Срв. Сборникъ статей по славяновѣдѣнію Спб. 1883, стр. 367.

[2]) Сега съжалявамъ, че не прѣписахъ цѣлото житие.

[3]) Сырку, пакъ тамъ, 367.

зографски пролога № 47, 88, отъ XV в. Печата се главно за нарѫчность на българскитѣ книжовници, които не могатъ да иматъ на сгода горнитѣ издания.

Мцⷭ҇ь ѡктоврїє, ді҃ днь.

Памєть прѣподобнаго ѡ҆ца нашего Іѡанна Рилскаго:

Стꙑи прпⷣобнїи ѡ҆ц҃ь нашь Іѡаннь великꙑи вь постницѣ. Бѣшє ѹ҆бо ѿ прѣдѣль славнаго града Срѣдьчьскаго. ѿ села нарицаємаго Скрꙋно. въ црⷭ҇тво хⷭ҇олюбиваго Петра црⷭ҇а бльгарскаго. а҆ грьчьскаго Кѡнстантина Дїѡгєна. родитєлꙗ и҆мꙑ благочьстива, и҆ нє ѕѣлѡ богата. племєнє бльгарьскаго. родитєлюма жє єго ѡ҆шьшима ѿ житїа. сьижє добродѣтєль ѿ младнхь нокти вьзлюбивь. вьса ѡ҆ставльша ємоу ѿ ѡ҆ч҃ьскїє чєсти, нищїимъ и҆ маломощнїимь раздавь. самжє въспрїємь мнишьскꙑи ѡ҆бразь ѿ ѡ҆чьства своєго и҆зꙑдє. ничєсожє и҆ного носє на тѣлѣ своємъ, тьчию єдиноу ризоу кѡжноую. и҆ на гороу нѣкоую вьзьшь високꙋ и҆ поустꙋ. и҆ тоу на добрꙋдѣтєль подвизашє сє. билиємъ диви питає сє. малоу жє врѣмєни прѣминоувшꙋ. дїавольскꙑимъ наважєнїємъ, разбойници єго нощїю нападошє. и҆жє и҆ ѕѣлѡ бꙑвшє и҆згнашє и҆ ѿтоудѣ. ѡ҆нь жє ѿ тꙑє горꙑ и҆зьшь, вьселисє вь поустиню Рильскоую. и҆ тоу крѣпкꙑи подвиза сє. и҆ въ дꙋпльно дрѣво вьшь. вь постѣхь и҆ въ молитвахь и҆ сльзахь нєпрѣстанно Ба҃ молꙗ прѣбꙑвашє. ѿ битїа тьчїю потрѣбоу тѣльснꙋю прїємашє. и҆ лица чл҃ча нє видѣ. нь сь ѕвѣрми дивїими бѣшє прѣбꙑваѥ. єгожє и҆ вєликоє трьпѣнїє видѣвь Бъ҃. на прѣлєжєщєє мѣсто сланоуткоу[1] и҆зрасти повєлѣ. и҆ ѿ того блжєнный на многаа врѣмєна питаашє сє. видѣнжє бꙑвь нѣкꙑми пастирꙑ, и҆ тѣми повсоу ѡ҆повѣдань бꙑвь. и҆ мнози кь нємꙋ притицаахꙋ. и҆нєоужнꙑє своє приносєщє. и҆ млтвами стго зравїє прїємлющє ѿхожаахꙋ. и҆ и҆зꙑдѣ слава прпⷣобнаго по всєи зємли той. и҆ мнози порєвновашє добродѣтєлномꙋ житїю стго. съ нимь и҆ жити и҆зволишє. и҆ въ

---

[1]) Отъ прологъ № 47. Надолу № 88, който е пó-правиленъ въ правописа, а иначе сѫщи думи и форми.

прилéжимѣ врьтпѣ цр҇ковь сътвóрише. мѡнастирь състáвише. начéлника ймоуще й пастира пр҇побнаго. ѻнже добрѣ пáсїи стáдо своѐ, й мнóгыѧ Гв҇и привéде. й велїа й прѣслáвнаа чюдеса сътвóрнвь. й въ гльбокоую стáрость дош҇ь, съ миромь кóнць житїю прїеть. прѣстáвль се къ нестáрѣющомꙋ се бл҇женьствоу. й тоу своими оучéники погрéбень бы҇. й врѣмени прѣш҇ьшꙋ не мáлоу, ꙗвй се оучéникомь своимь. й повелѣ прѣнести мóщи ѥгò въ Ср҇ѣчскый гра҇. ѡни же ѿкрывше гробь ѥгò, й видѣвше цѣло пр҇побнаго тѣло тли непричéстно. й бл҇гоую вóню испоущающеѥ прославише Ба҇. й тáко съ чьстїю прѣнесоше въ Срѣць. й положише ѝ въ цр҇кви стго ап҇ла ѥу҇лнста Лоукы. послѣжеже цр҇ковь прѣкраснаа създанна бы҇ въ йме ѥгò. й въ нюй пр҇побнагò положише. творещѧ дивныѥ й прѣслáвныѥ цѣлбы. й минавшимь мнóгымь врѣмене҇. двигсе оугьрскый крáль съ многою побѣдою. й прѣш҇ь поплѣнн грьчскою зéмлю. даже й до Срѣца достигь. й пр҇побнаго рáкоу съ тѣлесемь възéмь. слышал бó бѣшѐ й са҇ крáль ѡ чюдесѣхь пр҇побнагò. й повéлѣ съ мнóгою чьстїю кóвчегь нéсти въ стрáноу свою. й полóжити въ цр҇кви чт҇но. въ градѣ нарицаемѣ Ѡстригомѣ. й положень бывь тáмо сты҇. й непрѣстааше творе чюдеса й знáменїа й цѣлбы мнóгы. ѿ мнóгааже мáло да скáжемь, слышавь оубò ѡ нѥмь ар҇хїеп҇кпь ѡстрóгоскы҇ ꙗко великь ѥ҇ прѣ Бгомь пр҇побный. й прослáвлень чюдесы по всѣ҇ стрáнахь. не вѣроваше. нь гл҇ааше, не вѣмь азь сегò въ древный писанїй поминаѥмаа. й не хотѣше дойти й поклонити се ст҇мꙋ. й вънезаапꙋ прїемь ѡнѣменїе ѥзыка. й познáвь ꙗко тоѥ радй вины приключи се ѥмꙋ ѡнѣменїе. й тéкь скóро къ кóвчегоу пр҇побнагò. й припáде ѡблобызаѥ прóсе прощéнїа. Бж҇їи же оугóдникь сегò скóро оуслышавь. й тóмь часѣ своуꙁꙋ разрѣшивь. й пáкы ꙗсно гл҇аати тóмꙋ подáсть. ѡнже цѣлбоу полоучивь. й съ плáчемь прѣгрѣшенїе своѐ ѥже къ ст҇мꙋ всѣмь йсповѣдаше. слáве Ба҇ й пр҇побнаго величаѥ. й йна мнóгаа й прѣслáвнаа сътвори сты҇ въ оугьрсцѣй зéмлй. сїй же въсà расмѡтривь крáль. оудивль се ѡ прѣслáвный чюдесь ст҇го. пáче оужáсомь велїемь ѡдрь-

жимь бывь. оукрасивь ковчегъ стго сребромь и златомь. и ѡблобызавь мощи его. и съ великою чьстїю пакы въ Срѣць посла. и тако въ стѣи црквы своей пакы положень бы. въ лѣто, ѕ҃, х҃, ч҃е. (6695—1187) ендикто петы. Немногоуже врѣмени миноувшу. вънегда блговоли Бг҃, възвигнути падшую се скинїю и ѡбновити блъгарскую власть. обетшавшую грьчскымь насилїемь. и вънегда възнесе рогь блъгарскаго цртва при холюбивѣмь цри Асѣнѣ, емоу же име въ стѣмь кршенїи Iѡаннь. тьи оубо въ начело цртва своего. падшеие се градовы. блъгарскыие ѡбновы и потвръды. и хождаше по краие страны, прѣемлие градовы. доше же и до Срѣца, и того покоривь. и видѣвь стго и прпобнаго ѻца. и слыша прѣславнаа гаже о немь. и поклони се стму ковчегоу его. и ѡблобызавь прѣчтныие мощи его. повелѣ сщенному патрїарху Василїю. тако и иже съ нимь причто. възети всеславноую ракоу. и съ многою чтїю понести прѣ нимь до цркааго града Трьнова. и приставивь три ста воинь избранный на провожденїе стго. и тако патрїархь Василїе възложь на кола прѣчтноую ракоу. и тако соущїи вси съ нимь съ радостїю еше се поути. и идѣхоу съ веселїемь славеще Ба. и стго мтками наставлаемїи. съ ними же идѣхоу и мниси стго мѡнастира его. и игоумень Iѻаникїе и съ нимь бгобоязнивїи иноци. сам же блгочтвїи црь Iѻаннь Асѣнь, оускоривь и прѣваривь въ цркы градь. повелѣ скоро оустроити црковь въ градѣ Трапезыци на положенїе стго. и оувѣдѣвь гако приближилсе ie патрїархь Василїе и в си соущїи съ нимь носеще прпобнаго. и изыде самь въ срѣтенїе его на ѡкопь. и вси съ ни болгаре. и властеле, и все мнозство людїи. радующе се тѣлеси и веселеще се духомь. и видѣвше поклонише (се) мощемь прпобнаго ѡца. и порадоваше се радостїю неизглаглнною. и прѣбы на ѡкопѣ рака прпобнаго ѻца, з, днїи. донели же црковь съгражена боудеть. съвръшенѣ же бывшїи. и принесше положише стго съ многою чьстїю. исписавше црковь бголѣпно. въ лѣто, ѕ҃з. ѱг. (6703—1195) идѣже и до нынѣшняго дне лежить, чюдо твориваѥ тѣло

прп҇обнаго. исцѣлѥнїѥ безмъздноѥ, пр҇но текоущїи источникь истекаѥть. слѣпи бо приходеще вѣрою просвѣщаютсе. слоукїи исправлıаютсе; нѣми быстро и бл҇гоглıвѣ бесѣдоують. недоужнїи ѿ немощь въ силоу прѣлагаютсе. бѣснїи исцѣлевають. и вси въсакыми болѣзньми ѡдръжимїи, притичюще з҇равїе прїемлють. нь ѡ прѣчтнаа главо и бл҇гти ст҇го дха исплънена. спсово съ ѡцемь обиталище. прѣстоѥ оу прѣстола всѣхь цр҇а. и ıасно наслажаѥ се свѣта ѥдиносоущные тройце. и хероувїмскый съ ан҇гглы възглашаѥ пѣнь трис҇тоую. велико, и неислѣдованноѥ имѣїе дрьзновенѥ. моли се все млтивомꙋ влцѣ. спти твое сродникы, ѥдинорѡдни ти ѥзикь. блъгаре же и срьблїе. и помоѕи дръжавномꙋ црю нашемꙋ. и покоры ѥмꙋ всепротивные врагы подъ ноѕѣ ѥго. вѣроу непорочноую съблюди. грады наше оутврьды. мирь вcь оумири. глада и пагоубы избави ны. и ѿ нападанїе иноплѣменный съхрани ны. старыѥ оутѣши. юныѥ накажи. безоумныѥ оумоудрыи. вдовице помлꙋи. сироти застоупи. младенце въспитай. и все людїи свое съхрани ѿ всѣх напастей. и въ днь страшнаго соуда шоуїе ны чести избави. и съ десними ѡвцами млтвами си спсби. и слышати блженныи ѡнь гл҇а ѿ влкы Ха. прїидѣте блвенны ѡца моего, наслѣдоуйте оуготованоѥ вамь цртвїе ѿ сложенїа мироу. ıако томꙋ подобаѥть слава чьсть и дръжава въ безконьчные вѣкы, аминь:

2.

Поменъ за успѣнието на св. Ивана Рилски на 18 августъ.

Този поменъ се намира въ зографския общъ миней № 109, писанъ въ днитѣ на царь Ивана Шишмана. Славата въ помена (**въ постницѣхъ** и пр.) отговаря на тази въ старата служба.[1] Тропарътъ го срѣщаме и въ по́-къснитѣ прѣписи на

[1]) Срав. стр. 105 сл.

св. Ивановата служба. За датата на успѣнието — 18 августъ се твърди и въ най-старото житие на светеца: **Ѡтє́ць Іѡаннь ... почи ... мѣсеца августа въ иі день.**

Мца августа иі днь

Оуспенїе прпобнаго оца нашего Іѡанна рилскаг.

ве на гн възвах. по с ѕ и пое стры
глас в. по домеѐ фаоа.

Прозябленїе срѣдечьское. въспитавыѧ въ поустыни. прѣблаженне Іѡаннє. видѣнъ бысть при водахъ. напажити живы ѥдѡмстѣи: —

Наготѫ оуразоумѣвъ члка прѣваго. ризоѫ кожноѫ приѡдѣав сѧ. и въ чрътожнѫѫ свѣтлоѫ ѡдежѥѫ ѡблечеса: —

Ѡче сквозѣ ѡгнь и водѫ прошелъ ѥси. зимы бо и жара и ѡзлобленїа прѣтрпѣвъ и нинѣ оутѣшенїемъ ѡбогати сѧ: —

Слава глас а:.

Въ пѡстиницѣхъ въсиявшихъ ревнителѣ. поустынное въспитанїе. Срѣдечкаго свѣтилника. словесы и пѣнми, вьси вѣрнїи по длъгоу въсхвалимъ зовѫще. радуи сѧ великаѧ славо, иже въ наша дни ꙗви сѧ прпобне.

Тропарь прз нстомоу глас а: —

Покаанноу ѡснованїе. прописанїе оумиленїа. ѡбразъ оутѣшенїа, дховнаа съвръшителѥ. тъчїю аггеломъ житїе твое бысть прпобне. въ молитвахъ и въ пѡщенїи слъзахъ. оче Иѡанне моли Ха Ба о дшахъ нашихъ: —

Слава глас а. прпобномоу: —

Съ нбсными воинствы нинѣ въдваръѣ сѧ. съ прорѡческыми ликы. и съ аггелъскыми множъствы. и въсиявшии прѣже въ пѡстиницѣхъ. молиши сѧ за приходащѫѧ вѣрѡѫ къ твоѥмоу кровоу. ѡ вьсѣхъ напастеи избавити сѧ нам блаженне: —

3.

Житие на св. Ив. Рилски отъ Евтимия Търновски.

(По ржкописъ отъ врѣмето на съчинителя).

Най-пространно и художествено отъ житията на св. Ивана Рилски е Евтимиевото. То е запазено въ много прѣписи, пъкъ е бивало и печатано нѣколко пжти — отъ Ант. Радивиловски прѣзъ 1671 г. въ Киевъ, отъ Неофита Рилски прѣзъ 1835 г. въ Бѣлградъ, отъ Новаковича въ Гласник XXII (год. 1867), отъ Калужняцки въ Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius 1901 г., стр. 5—26. Първитѣ двѣ издания са въ прѣработенъ видъ; третьото е по сръбска редакция; четвъртото, критично и сборно, е по българска редакция отъ XV вѣкъ. Печатаниятъ долу зографски прѣписъ отъ XIV вѣкъ се явява като най-старъ; той е може би прѣкъ прѣписъ отъ автографа на послѣдния търновски патриархъ. За това глед. при описание на синаксаря № 103, отд. II г. 6, стр. 46. Житието се помѣства на листове 93ª—104ª.

93ª ✝ Житїе и жизнь, прпⷣбнагѡ ѡ҃ца нашегѡ Іѡ Рилскаⷢ.

✝ съписано кирї Еѵѳѵмїемъ патрїархѡⷨ Трънковскыиⷨ.

Бл҃ви ѡ҃.

Въ лепотѫ ѹбо ктѡ намъ поношенїи бы ꙗкоже не тъчїѫ о добрыⷯ лѣнивѣ имащимъ и нерадиⷡ, нѫ и завидащиⷨ єдиноплѣменънымъ добрыⷯ причастїѹ, аще млъчанїемъ бл҃женнагѡ Іѡанна житїе прѣшли бихомъ, и не въсѣцемъ тъщанїемъ по възможномѹ намъ написано ꙗко же начално ѡбразныи ѡбразъ прѣложили иже добрыѫ желаѫщимъ и ревнѹѫщимъ добродѣтели, на нⷯ и сице прѣжде иныⷯ пользи въсходащи. Обилно ѹбо подражанїе имащѹ за еже къ неⷨ въсѣхъ добродѣтелен сътеченїа, иⷬ малѫ же обаче могѫще иже на неⷨ възиращимъ приложити пользѫ. Довѡлно бѡ таковое бѫдеⷮ житїе не тъчїѫ иже съ многѣмъ трѹдомъ по стопамъ послѣдствѹѫщимъ великомѹ

ѻ҆нѡ́мꙋ, къ подобнѣи възвести славѣ приближъшїихса Бв҃и, нж҇ ѓ и҆же въ ма́лѣ ꙋ҆бѡ тѡгѡ̑ житїꙋ подражавшїи҃ дѡвѡ́лен̾ приложити ꙋ҆спѣхъ. Не тжчїж҃ нж и҆ тѣ҃ и҆же прѡ́стѡ въ слꙋсѣ бывшимъ, не непричастенъ пѡ́лꙃы вина̑ бꙋ́де҃. Може҃ бѡ̑ и҆ тькмо слышимо свож̑ и҆скапавь любѡвь въ слышжщїихъ д҃шахъ, и҆ па́матїж храними ꙗ҆ко̑ нѣкое
93б жжало быти, и҆ по малꙋ ѡ҆стрѣкати | тѣхъ къ подра҃нїꙋ. Е҆лма ꙋ҆бо ѡ҆бѡнимъ, съ повѣдꙋжщимъ ꙗ҆вѣ ꙗ҆ко и҆ слышжщїимъ прилагаетса д҃шевная пища, и҆ лѣпа̑ къ сп҃сенїю таковое житїе ꙗ҆витса, и҆ Бг҃ъ е҆гѡ̑ ради прославитса. ра́вно ѡ҆бѡимъ мнѣ̑ и҆мѣти потребж и҆ тъщанїе. ѡ҆вѣмъ ꙋ҆бо, е҆же ни ма́лѡ чтѡ̑ ѡ҆ставити полезно. ѡ҆вѣмже, неподѣлнѣ прохѡ́дит҃. паче же̑ симже и҆ ѻ҆нѣмь къ подражанїю тщитса. Безмѣстнѣише бѡ̑ бꙋ́де҃ е҆же ѡ҆ веществнѣи и҆ текжщои пищѣ телеснѣи. въсегда̑ творити намъ промышленїе ꙗ҆ко множайшее намъ вѡдащи тъщанїе, паче же и҆ ваще мѣры тж҇ прїемати къ пищи поплъзажщимса. ѡ҆ невещественнѣиже и҆ неистъщимѣи и҆ д҃шж ползꙋжщїи и҆ выиж҃ прѣбывающои, ниже̑ ма́лѡ попеченїе творити. гладѣмъ божтьвнымъ свож̑ д҃ша тажщж прѣзиражще. Се҇ ꙋ҆же ꙗ҆же ѡ҆ ѡ҆номъ повѣсти начало намъ творащимъ, самжж призвати ꙋ҆бо бꙋ́де҃ ѻ҆ногѡ̑ бл҃гть, ꙗ҆же ѿ Бг҃ и҆скрьно тъ҇ прїа҃ ѡ҆билнѣ, ꙗ҆ко да не ѿ ненаꙋченїа погрѣшимъ и҆скомое. ржка́ма възнаклма ꙗ҆ко же̑ гл҃етса е҆щен'нымъ касажщеса, и҆ паче дѡстоинства ꙗ҆же ѻ҆ногѡ̑ повѣдꙋжще, ꙗ҆ко да не мнѣе слышатела ѡ҆тъщетимъ, лꙋчьшїи҃ полꙃж ѡ҆ставлъше. А҆ще ꙋ҆бо дѡлнимъ и҆ тлѣжщимъ поне̑ и҆ ма́лѡ ꙋ҆момъ вънимала би̑ бж҃тьвнѣишїи сьи̑ мжжъ, и҆ ѻ҆нѣ чесомъ земнѣмь творила би̑ попеченїе, въ скѡрѣ тѡгѡ̑ мимо течи хѡтѣ-
94а хомъ па́ма҃, | и҆ забьвенїа ѿслати глжбинамъ. Е҆лма҃ прѣрѣни'ла въсѣ долꙋ ѡ҆ставлъ горнемꙋ вънимаше ѡ҆течьствꙋ свободномꙋ и҆ безбѣдномꙋ и҆ тврьдомꙋ. и҆ въсѣмъ ѡ҆бразомъ тъщаше са ѡ҆бщаагѡ постигнжти ѡ҆ц҃а и҆ съдѣтелѣ, нж҃жа и҆ намъ ꙗ҆же ѡ҆ немъ ѿчасти съповѣдати. Ꙗ҆же бѡ̑

иже прѣже на҃ о нем не хытрѣ нѣкако и грѫбѣ съпи-
сашѧ, сїа мы по лѣпотѣ ꙗко же клюѵимо есть ѹсрьдно
съповѣдати потъщахомса. извѣстно вѣдаще ꙗко ꙗже о
ѿц҃ѣхъ повѣсть, велити обыче ѿц҃елюбезны д҃ша, и къ рев-
ности въздвиѕати лѹчшои.

Блаженаго ѹбѡ сегѡ родителїе бл҃гоѹчьстиви по въ-
семѹ бѣшѧ, блъгаре же родомъ. рожденїе и въспитанїе
весь гл҃емѫ Скринѡ, въ предѣлѣ сѫще Срѣдечьскыхъ.
Есть же съ Срѣдецъ въ прѣдѣлѣ европїнскыхъ единъ
сѫщъ ѿ славныхъ и нарочиты градѡвъ. Въ той ѹбо веси
прѣбываѫще. бл҃гоѹчьстиви ѹбѡ сѫще житїемъ, м҃лтиви же
нравѡмъ. бышѧ двоимъ отрочатомъ ѿц҃и. ѿ ни же единъ
есть чюдныи съ Їѡаннъ. Въспитанъ ѹбо бывъ ѿ своихъ
родителеи добрѣ, и бѣ повинѹжеса тѣмъ въ всемъ, и
длъжнѫѫ въздаваѫ чьсть.

Врѣмени ѹбо немалѹ прѣшедшѹ, и родителемъ его
ѹмершемъ, тъ бѣ къ страсѣ г҃ни вынѫ. ѿ цр҃кве никако
же ѿстѫпаѫ, послѹшаѫ бж҃тьвны словесъ и сщ҃енаа
ѹченїа, ꙗко же дрѣво насажено прї источникѡ (sic) водны.
Нѣцїи же завистїѫ одрьжими лѣниви сѫще на бл҃гое, до-
94б садами и ѹкоризнами тогѡ обла|гаахѫ, лицемѣрна нари-
цаѫще и непотрѣбна до конца мирскаго прѣбыванїа. Въ
си ѹбѡ томѹ сѫщѹ, ѹмысли съвѣтъ бл҃гъ, растоучи сѫщаа
тогѡ въ рѫкы ѹбогы. ѿда и кесарови кесарева, ꙗко да
без забавленїа бж҃їа бв҃и дати възможетъ. Бг҃ же рекы и
, ѿ тьмы свѣтѹ въсїати. рекы и Аврааму иногда изыди ѿ
, земла твоѫ и ѿ рода твоего и прїиди въ земла въ
, нѫже ти азъ покажѫ, ꙗвлѣетса и семѹ по҃бнѣ, ничимже
мнее онѣхъ гл҃ъ семѹ вѣщаѫ, показавъ емѹ и мѣсто идеже
томѹ бл҃гоѹгодити възможетъ. Възбьнѫвь ѹбѡ ѿ съна и
расмотривь силѫ видѣнїа, распали са ꙗко елень къ источ-
никомъ водныимъ. въѡрѫжи са намыслъ наго Голїафа ꙗко
, же Дд҃ъ. прїатъ по дрѣвнеи повѣсти камени три, вѣрѫ
, гл҃а и надеждѫ и любовь. облече са въ брьна правды.

възлагаѥⷮ и шлѣмъ спсенїа бжтъвныи покровъ. ѿѥмлѥⷮ
власы съ страстми и похѡтми. шеⷣ въ монастирь, и малѡ
нѣкое тамо врѣмѧ прѣбывъ ради обоученїа. оставлѥⷮ земнаа
земныимъ, и пепелныимъ прѣсть. исходиⷮ мира и мирѡ-
дръжца ничъсѡже ино възѣмъ, развѣ ѥдинѫ одеждѫ кѡ-
жанѫ, прїиде въ показаннѫѫ тѡмоу горѫ. и съткоръ малѫ
ѿ хврастїа колибѫ, вь тоу прѣбываѫ поштенїемъ и бдѣ-
нїемъ оудръжаваѫ тѣлѡ. Сѥ оудалихса бѣгаѫ поѫ съ Двдѡⷨ
въдворихса въ поустыни. и чаа спсаѭштаго мѧ ѿ ма-
95а лодшїа и боурѧ. въздѣваа прѣ|пѡбныѫ рѫкы без гнѣва и
съмѫштенїа. ничтѡже къ снѣдь имы, развѣ былїе трѣвное
ѥже земли скотомъ прозѧбати обычѥ, и водѫ аже не
скѫдно истѡчници истѣкаѫтъ, скоⷬ быⷭ оу тебе вьпїѫ азъ
бынѫ с тобѡѫ. Ктѡ оубо сказати възможетъ тогѡ аже
тѡгда творѣше троуды. Ни бо то самое былїе поустынное
дѡ сытости прїимааше. нѫ малѡ ѕѣлѡ и скѫдно, и се
по захѡжении слнчнѣмъ. и водѫ же такоже, ѥлико тъчїѫ
вънатрънѣа прохладити. Слъзныи же пакы тогѡ истоу-
никъ ктѡ по стоанїю известиⷮ. въсенѡштнаа же такоже
стоанїа г҃ колѣнопрѣклоненїа. множицеѫ прѣобразоуѫште
себе бѣси, прихѡждаахѫ ѕвѣреи различныⷯ образы, оустра-
шити и ѿгнати тогѡ хѡтаще. Нѫ доблыи непоколѣблемъ
прѣбываше тѣхъ кьзньми. ꙗко же нѣкыи камень, твръ,
въсѧ приходѧштѫа нань влъны разбиваѫ и ѿражаѫ. или
истинⷩѣе рещи, ꙗко же адамантъ не ѫ бываше никакоже
ковѣмъ желѣзомъ.

Времени же не малоу прѣшеⷣшоу, прѣходиⷮ ѿ тѫдоу въ
ино мѣсто, идеже пештерѫ обрѣтъ темнѫ ѕѣлѡ и мрачнѫ,
тамо въсели сѧ. прилагаѫ троуды къ троудомъ и къ же-
ланїю желанїе. сълагаѫ ꙗко же любодѣлнаа пчела медъв-
ныѫ съты, и полагаѫ въ скрѡвиштеⷯ сръдечныⷯ. Къ сиⷨ оубо
томоу сѫштоу, спъ брата ѥгѡ отца и мтре оучаникса, прїиде
къ поустынѧ иде прпбныи прѣбываѫ бѣ. и многѡ троуⷣ
95б сѧ ѥдва възможе тогѡ обрѣсти. Блженⷩыи же | издалече

тогѡ҆ градѫщїа ѹ҆зрѣвъ, мнѣше мъутанїе се҆ быти, на мл҃твѫ
себе вдаⷯ҇. Приш҃ ѹ҆бо ѻ҆нъ и҆ на лици паⷯ҇, прошааше
бл҃венїа прїати. Ѻ҆н же и҆стин҆но се҆ быти вѣровавъ а҆
не мъутанїе, бл҃венїю тогѡ҆ спо҆бль съпрашааше прише-
ствїа вини҃. Ѻ҆н же ꙗ҆же ѻ҆ себѣ въсѣ вѣдомъ творꙑ҃ мѫжеви,
а҆бїе прїатъ бывлеⷮ и҆мъ. Лѹка̀ бѡ̀ семѹ бѣше прозванїе.
Тѡгѡ҆ ѹ҆бо зрѧ҆ прⷫ҇бнꙑ съ собѡѫ сѫща ꙗ҆ко жѐ нѣкꙑи
кедръ и҆же въ Ливанѣ мнѡжѫщ'сѧ, бл҃гѡдаре́стъвныѫ бл҃н
възсилааше пѣсни. вынѫ̀ реченое ѻ҆нѡ҆ въ ѹ҆стѣⷯ и҆мы, не-
злѡбивїи и҆ правїи прилѣплѣахѫ сѧ м'нѣ. И҆ бѣ҆ съ нимъ
въ пѹстыни ꙗ҆ко жѐ а҆гнѧ незлобиво и҆стиннымъ пасты-
ремъ пасомо, ꙗ҆ко жѐ дрѹгыи А҆велъ и҆ли И҆саакъ, прⷮча
въ въсе́мъ подражаѫ и҆же ѿ младенства̀ въ пѹстыни въспи-
тан'наагѡ. Нѫ҆ чтѡ҆ и҆же и҆ногда ден'ница и҆нѣ жѐ тьма̀
грьдѡсти ради быти наслѣдовавъ. и҆же землѧ̀ и҆ море по-
трѣбити велаи. ѿврьзыи на нб҃са ѹ҆ста̀ своа̀. рекыи по-
лѡжѫ прѣстѡлъ мои на ѡ҆блацѣⷯ и҆ бѫдѫ подобенъ вышнемѹ,
грьдыи и҆ велеречивыи врагъ. не могы трьпѣти дѡбрѡ-
дѣтели и҆ пѡдвигы мѫжа и҆сплъни сѧ зависти. Ꙁачаⷮ бо-
лѣзнь и҆ роди беззакѡнїе. ѿходи҃ ѹ҆бо въ и҆же по плъти
ст҃го братѹ въ ѡ҆бразѣ нѣкоегѡ҆ вѣдома. ѻ҆брѣтаетъ е҆гѡ҆
печалїѫ дрьжима, и҆ е҆сте́ствънꙑми жѫлы стрѣчема, и҆ не-
дѡѹ҆мѣѫща ѻ҆ лишени. ѻ҆трѡка, и҆ гл҃етъ е҆мѹ̀ сицевыѫ гл҃ы.
96а и҆же твое́а старости подпоръ и҆ твоегѡ домѹ наслѣдника
и҆ твоегѡ҆ сѣмене плⷣѡ. и҆же мт҃рнаѫ ѫтрѡбы и҆ твоиⷯ нѣдръ
ѻ҆трока лишивыи, І҆ѡаннъ е҆ твои брⷮ. Нощїѫ бѡ тъ҆ само
приⷲе и҆ твое ѻ҆троча възѐмъ, и҆мⷯ тѡ҆ ѹ҆ себѐ. Е҆же а҆ще
не въ скорѣ шеⷣ възмеши, ѕвѣре́мъ тъ҆ снѣдла бѫдеⷮ съ-
нѣдь. Обращеши же сѧ и҆ чадѡѹ҆бїицѣ не съ ѹ҆сръдїемъ
възыскавъ то҆. Гради ѹ҆бо гради дрѹже и҆ покаⷤѫ ти мѣсто,
и҆ ты҆ въ скорѣ шеⷣ възми своегѡ҆ сѣмене плⷣѡ. Сїа҆ ѹ҆бо
ꙗ҆ко ѡнъ слышавъ, ѻ҆блече сѧ въ печалнсть ꙗ҆ко въ ризѫ,
и҆ гнѣвныи ѻ҆бъе́млеⷮ е҆гѡ҆ ѻ҆блакъ, чтѡ не гл҃а и҆ чтѡ҆ не-
дѣѫ на непокин'наагѡ. Поемъ ѹ҆бо е҆гѡ҆ дїаволъ, въ пѹ-

стына ведѣше, ѹча и҆ распалѣѫ тогѡ̀ къ ѡ҆скръбленїю мѫжа. и҆ ꙗ҆ко близъ бывше мѣста, показавъ е҆мꙋ̀ пещерѫ̀ и҆здалече, а҆бїе ѿтидѐ. Ѡ҆нже ѹ҆бѡ шє̑ въ показаное мѣстѡ, ѡ҆брѣтаеⷮ стго. И҆ что не съдѣѧ тогда̀ на не́мъ досадами и҆ ѹ҆корнзнами ѡ҆бла́гаѫ. какѡ̀гнрл и҆ прѣльстника тогѡ̀ нарнча, и҆ до конца̀ мирскагѡ прѣбыванїа недостоина, и҆ древеса̀ и҆ каменїе на́нь поемла, въсѣчъскы тогѡ̀ ѹ҆бити начинаѫ. Нѫ что ѹ҆бѡ крѡка̑ вл҃кы кроткын ѹ҆ченикъ. стоꙗше мльча и҆ ничъсоже ѿни̑ѫ вещаѫ, къ ѹ҆мѣ реⷱ҇ное храна, а҆з же ꙗ҆ко̑ глꙋхъ не̑ слышѫ, и҆ ꙗ҆ко нѣмъ не ѿвръзаѫ ѹ҆стъ своихъ. Въсхытивъ ѹ҆бѡ съ гнѣвѡмъ и҆ кричанїе ѿ ѹ҆миленагѡ гла́са ѡ҆трока, и҆ мирꙋ градѣше къ мирꙋ скврънѣ и блѫдници, къ нечистоты и҆ скврънꙑ́ въсѣкоѫ мтри. ѿръже тогѡ̀ ѿ горы̀ бж҃їѫ горы̀ тѹчныѫ. горы̀ въ не́иже бл҃говѡли бгъ жити въ не́н.

96б Ꙗко ѹ҆бо сїа̑ бла́женын видѣ. | и҆ коварство дїаволее раз҆ѫди то̑ быти, печали тогѡ̀ ѡ҆бъꙗⷮ ѡ҆блакъ. и҆ слъзами себѐ ѡ҆блїавъ падеⷮ на лици мола са и҆ гла. гн. рекы и призови ма въ днь печали твоеа̑ и҆ и҆збавла та̑. и҆збави ма нинѣ вл҃ко. призри на ма̀ млрьдныим си ѻкомъ, и҆ ѿжени срдца моегѡ печа́ль. г҃ сътвори съ мноѫ знаменїе въ бл҃го. ꙗ҆ко бл҃венъ е҆си въ вѣкы а҆минъ. И҆ по молитвѣ седѣше скръба и҆ тѫжѫ ѡ҆ лишени ѡ҆трока. божше бѡ са е҆да̀ каковъ миръ томꙋ ѿведенꙋ бывшꙋ, съплетеⷮ са въ житенскыⷯ печалехъ. Нѫ что ѹ҆бѡ твориⷮ въ и҆же дѣти ѡ҆ставити къ немꙋ приходити повелѣвы гле и҆ зде ѡ҆трока ѿцꙋ, а҆ще и҆ не глы нѫ̑ вещми. ѡ҆ставѝ дѣта прїити къ мнѣ и҆ не брани е҆мꙋ̀ таковыхъ бѡ е҆стъ црко нбсное. Томꙋ бѡ ꙗ҆ко и҆дѫщꙋ пѫтемъ, змїа сѣкнѫ ѡ҆трока и҆ а҆бїе кроткыма дланима съмрть тогѡ въсприаⷮ. Сїа̑ ѹ҆бѡ ѿцъ ѡ҆трока ꙗ҆ко видѣвъ, недоѹ҆мѣашеⷮ чтѡ сътворити. ѡ҆баче възвращса къ прпбномꙋ съ стыдѣнїемъ кѹпно и҆ сѣтованїемъ, повѣдѹеⷮ ꙗ҆же на пѫти приключъшаа са. Ѡ҆н же томꙋ погребсти то̑ повелѣ и҆ въ своа̀ ѿтити. е҆же и҆

сътвори. прославивь ѹбо прпбныи бг҃ доволно о семъ,
бѣше прочее бес печали. Прѣбы же тѹ въ тои пещерѣ
дванадеса лѣтъ, ни единого покоа тѣлеснаго имѣѧ.
трѹды къ трѹдомъ и болѣзни къ болѣзнемъ прилагаѧ.
Сїа же дїаволъ зра, не прѣстааше въсѣчъскы того оскръ-
блѣѧ, овогда ѹбо ѹнынїемъ. овогда же лѣностїѧ. есть
97ª же егда | и страхованими многаѧми такоже и привидѣними.
Нѫ адамантъ дшеѧ Іѡанимъ никакоже ѧтъ бываше тѣ
въѕньми. обыдошѧ ма поѧ ѩко пчелы сѫ, и разгорѣшѧ
ѩко огнь въ трънии, и именемъ гнимъ противлѣахса имъ.
Днемъ ѹбо довольнѣмъ прѣшедшемъ, поемлѣ въселѫкавы
съ собоѫ бѣсовъ плъкъ въ образѣ разбойникъ. и сѹровѣ
на стго пришедше, бишѧ его немлтивно. и рѣжѫще и
влѣкѫще, отгнашѧ его от мѣста. запрѣщъше нектомѹ
смѣати приближитисѧ тоу. Он же и въсемъ своего влкѫ
гласѹ повинѹѫ са бѣ. велащѹ, аще гонат вы от града
сего бѣгаите въ дрѹгыи. не от града въ грд нѫ от пѹс-
тына въ пѹстына прѣхода. отходитъ ѹбо въ ино мѣсто
растоанїе не мало имащее. и тамо дѫбъ велен по древ-
неемѹ оному Авраамѹ обрѣт, въселѣетса въ нь. Нѫ онъ
ѹбо подъ амврїискымъ, троицѫ чюнѣ ѹврѣдивь отсилаеть.
съ же зде мыслънѣ прїемъ самаго того въ троици
покланѣемаго въ себѣ имѣаше живѫща бга. никако же
ѹнываѧ. нѫ пръваго правила своего крѣпцѣ дръжѫ са.
Нѫ что ѹбо творитъ иже въсѣ на ползѫ творай. ѩко
древле въ пѹстыни одѫжди маннѫ людемъ. и алчащѫа
исплъни блгъ, сицѣвѣмъ образомъ и зде творитъ. Повелѣ
бо земли израстити сланѹток въ прѣпитанїе стго. и
бѣ питаѫ са тѣмъ, тѣлеснѫѫ немощь мало ѹтѣшаѧ, и
ѫтробнѫа скѫдость исплънѣѧ. прѣхода от силы въ силѫ,
и въсхоженїа въ срдци полагаѧ. слъзныѧ истѣкаѧ источ-
никы, и напаѧ дшевныѧ бразды и класы добродѣтелныѧ
97б прозрѣтаѧ. Бѣ же рекыи. | Изъ тъмы свѣтѹ въсїати и
таинаа тъмы свѣт творай, не въсхотѣ на многѣ съкръ-

вѣнꙋ быти градꙋ врьхꙋ горы стоѧщꙋ, нѫ благоволи тогѡ
ꙗвити доброддѣтѣль. Пастырем бѡ тогда близъ нѣгде
пасѫщимъ ꙗко же иногда онѣмъ иже при х҃а моегѡ
рѡждъствѣ. и овцамъ благопокорнѣ къ пажити прилежѫ-
щимъ, напрасно ꙋстрьмивше бѣгꙋ сѧ ꙗшѧ. не по пѫти
нѣкоемъ обычнѣмъ. нѫ безь пѫтїемъ въсѣчьскы по пꙋсты
и жестѡкы и необычны мѣстѣ. и пришеше дѡ мѣста
идеже бѣ пр҃бныи, сташѧ. Пастыремъ ꙋбѡ къ слѣ же-
нѫщемъ и тыѧ ꙋставити невъзмогшемъ, приходѧ и ти
идеже ѡвцѧ сташѧ и ст҃гѡ видѣвше, ꙋдивишѧ сѧ. ктѡ
и ѿ кѫдꙋ и кыимъ образомъ само прїиде въпрашаахѫ.
Житїе же твое и ѿчьство ѿ кѫдꙋ.

Мое ꙋбѡ житїе по а҃плꙋ, на н҃бсехъ естъ, ѿнѫдꙋ
же сп҃ситель чаѧ ѿвѣщаваше. ѿчьство же, вышнїи
Їер҃лимъ. а иже зде мене ѿчьство въспїтавшее и гр҃,
не ваше естъ разꙋмѣти. Обаче елма зде обрѣтше сѧ есте,
дѡстоитъ напитати вы пꙋстынѫ пищеѭ. И повелѣ имъ
възѧти ѿ тꙋ възрастъшаго садꙋтка. Они же въземше
ꙗдошѧ въ сытость. И ꙗко ѿпꙋщени бывше отити, единъ
нѣкыи ѿ ни ѿ оставивъ стрѣже садꙋтка дѡволно, и ра-
достнѣ течаше въслѣ дрꙋгѡвъ, и ꙗко тѣ постиже и бывшее
показавъ, сътекше они растрѣгошѧ тъ ѿ рѫкꙋ егѡ.
и ꙗко ѿврѣзати начашѧ зрьномъ хранила, ничьсоже
98ª обрѣтошѧ. | г҃ абїе раскаавше възвратишѧ сѧ, и бл҃же-
номꙋ възвѣстишѧ, прощенїа просѧще съдѣаныимъ. Он же
прощенїю тѣхъ сп҃си рекъ. сице ѿ чада бл҃говоли въсе-
силныи б҃ъ, ꙗко да зде възрастѫ и зде иступленїе
прїемлѧ. Ѡни же чюдесе исплъньше, въ своѧ ѿходѧ хва-
лѧще и славѧще б҃а о въсѣхъ ꙗже видѣшѧ и слышашѧ.
сказаѫще по въсеи странѣ онѡ и къ окрѫтныи весехъ.

Нѣцїи же ѿ хрїстолюбивыи изволишѧ ити къ ст҃мꙋ
и бл҃венїе ѿ негѡ полꙋчити. Мѫжъ нѣкии дꙋхомъ нечи-
стыимъ лютѣ ѿ мнѡгъ лѣ съмѫщаемъ, ꙗко ꙋзрѣ сихъ
идѫщѧ, послѣдꙋѫ бѣше тѣмъ хѡтѧ прѣмѣнити сѧ ѿ не-

джга. И ꙗко пъприща единогω близъ стгω бывше, абїе
страсе егѡ дух неуты. и па вальше въпїѫ и гла, огнь
опалѣет ма и не могѫ напрѣ поити. Они же сказавше
егѡ влѣчахω (sic) съ нѫжеѫ. и паше на земла, прωшахахѫ
блвенїа получити. Он же прошенїе исплънивъ, въпрашааше
пришествїа винѫ. Ти же иже о себѣ сказавше, повѣдѫ
и иже о бѣснѫщимса, припаѫще и просаще тωгω ѿ
неджга премѣнити. Нъ Їωанъ никакоже на са надѣѫ са бѣ.
нѫ на ба ожививѫщагω мртвыѫ, и нарицаѫщаго не сѫщаа
ꙗко сѫща, не нашеѫ мѣры чада гла се дѣлω е не на-
шеѫ мѣры. Ба же единогω есть еже бѣсы изганѣти. и
мы бω члци подобострастни вамъ есмы, и тожде обложени
немощїѫ. Последуаше бω и въсемъ влчному гласу вела-
щому. егда въсѣ сътворите повелѣнна вамъ, гл̃ите
98б ꙗко не потрѣбни рабн есмы. Они же излиха належаахѫ
моляще са. Ꙗко убо тѣхъ видѣ прилежнѣ належѫщѫ
и неославно тωгω принѫждаѫщѫ, слъзами себе облїавъ,
паде на земла, и из глѫбины срдца въздъхнѫвъ, бже въ
троици стѣ и рекъ покланѣемыи, сътворивыи въсѣ ви-
димаа и невидимаа. егωже въсѣ боатса и трепещѫ, по-
милуи тварь своѫ, и не даждь влко сему на далъѕѣ мѫ-
чиму быти. не нашеѫ ради правды нѫ ради твоеѫ блгости
и щедрот твоихъ. Нѣмъ бω достоенъ блжени именовати
твое пртое има моими нечистыми и скврънными усты.
обаче на твоѫ надѣахса блгость, тебе призываѫ на по-
мощь. сам бω съ клатвоѫ обѣщалъ еси оусты рабъ своих
пррокъ, нехωтѣти съмрти грѣшнику. Сегω ради припадаем
ти въси и мили са дѣемъ, услыши нас съ нбсе стго
твоегω ꙗко блвенъ еси въ вѣкы аминъ. Сице убω тому
помолившу са, абїе бѣсъ изыде ѿ чака и здравъ бы
весь и славлѣше и хвалѣше ба. Сѫщїи же съ нимъ ꙗко
сїа видѣвше, ужасωмъ съдръжими бѣхѫ, и множаишѫ
вѣрѫ стажаше къ стму и молѣахѫ егω ꙗко да съ нимъ
прѣбываѫтъ. он же не попусти. наказавже тѣхъ прилежнѣ.

и ѿ тꙋ сѫщааго сланꙋтка доволнѣ ꙋчрѣдникъ, въ своꙗ
ѿпꙋсти. Запрѣтивъ имъ нектомꙋ смѣати прїити къ немꙋ.
Они же въ своꙗ въꙁвращъше сѧ, сѫпѫшествьника г҃
бл҃гошествъвна съ собоѫ имѣахѫ иже иногда бѣснꙋѭщагѡ
99а сѧ. Славѣ же ѿ толѣ по въ|сеи странѣ тои прошеⷣши
о немъ, хвалѣахѫ б҃а вьси и многѫ любовь и ревность къ
немꙋ стѧжавахѫ. доблыи же Іѡаннъ ꙗко сїа бываѭща
ꙋвѣдѣ, въставь ѿтиде ѿ тѫдꙋ, чл҃чскыѧ славы бѡѭ сѧ,
паче же до конца ненавиждѫ. бж҃тьвно иже наипаче при-
лежѫ и сладостнѣ въспѣвах, мнѣ же еже прилѣплѣти сѧ
б҃ви бл҃го есть, и полагати на г҃а ꙋпованїе мое. и обрѣ҃т
ꙋбо камень ѕѣло высокъ, абїе въсходи҃т ꙗко же б҃гови-
децъ иногда на сїнаискѫѭ. въходи҃т въ невъходимыи
мракъ б҃говидѣнїа. прїемлеⷮ и съ, б҃гописаныѧ скрижали,
нектомꙋ на скрижалеⷯ каменныиⷯ. нѫ на скрижалеⷯ ср҃ца.
Слъзами омакаѫ камень, и въсенощными бдѣнїи и въз-
дыханїи въ сто трꙋды плодѧ. единъ единомꙋ бесѣдꙋѫ, и
легкыма криломѡ къ н҃бси шествїе творѧ. нощныи прѣ-
тръпѣваѫ мразъ и дневныи варъ. неꙋсъпно еже око сице
тогѡ доблесть внѣ тръпаща зрѧ, силѫ томꙋ невидимо
и крѣпо подаваше наи паче. Ненавидаи же добра дїаволъ
несътрьпѣ на многѣ толикѫ доблесть мѫжа. нѫ поемъ
съ собоѫ легеѡнъ бѣсовъ, сꙋровѣ на ст҃го прїидошѫ.
что не дѣѭще и что не творѧще. бїѭще. пхаѭще. и вла-
чаще, абїе съ камене съвръгше ѿходѧⷮ, въсѣчъскы мрътва
тогѡ мнѧще и никако же жити хотѧща. лежѫ ꙋбо тамо
доблыи Іѡаннъ на многъ ча҃, едва въ сѧ приⷣше, стенѧ
и прѣнемагаѫ тѫжаше. и гл҃аше къ себѣ. въскѫѧ (sic) при-
скръбна еси дш҃е моа. въскѫѫ (sic) съмѫщаеши мѧ. ꙋпова҃и
99б на | б҃а ꙗко исповѣмсѧ емꙋ. спасенїе лицꙋ моемꙋ и б҃ъ
мои. и въставъ, пакы на камень възхождаше, и прѣ-
вагѡ правила своегѡ дръжаⷲе, вышнѣагѡ положи при-
бѣжище себѣ. Призираѫ иже на землѫ и творѧ ѫ трѧсти сѧ,
призираⷮ съ выше мл҃твиныимъ окомъ на своегѡ ꙋгод-

инка, и҆ а҆́гг҃лꙋ своє́мꙋ заповѣ́давъ є҆́же принѡ́сити є҆мꙋ
пищѫ на къждо дн҃ь. и҆ бѣ҆ прѡ́чее и҆ на не́мъ и҆спльнѣ-
є́мо писа́ное, хлѣ́бъ а҆́гг҃лкыи ꙗ҆де чл҃къ. въ си҃ ѹ҆бѡ и҆ си-
цевѣ҃ томꙋ сѫщꙋ, слꙋхъ ѡ҆ не́мъ ꙗ҆́кѡ прѣ́рѣ҃ са прохѡж-
дааше, є҆ли́кѡ и҆ ц҃рю ꙗ҆́же ѡ҆ не́мъ слышати и҆ въ жела́нии
быти. бл҃гѡчъстивомꙋ бѡ тогда̀ ц҃рю Пе́троу бльгарскагѡ
цр҃ва хорѫгви дръжѫщꙋ, и҆ въ Срѣ́децъ тогда̀ пришє́шꙋ
и҆ ꙗ҆́же ѡ҆ пр҃пбнѣмъ слышавшꙋ, посилае́тъ мѫжа ѕѣлѡ
хытры ловца̀ числомъ ꙗ҆́ко дева҃, на възыска́нїе ст҃гѡ. за-
повѣ́давъ и҆мъ не възвра́тити҃ а҆́ще тогѡ не ѡ҆бра́щѫ҃. ѡ҆ни
же за́повѣдь ѿ ц҃рѣ прїе́мше, быстрѣе не́же сло҃ Рылѫ
дѡстиѕаахѫ. въ мнѡ́гы ѹ҆бѡ дн҃и та́мо ѡ҆бьше́ше и҆ ничъ-
сѡ́же ѡ҆брѣ́тше, прѣнема́гаахѫ гладе́мъ. и҆ недѡꙋ҆мѣѫще
бѣ́хѫ. нижѐ поити къ ц҃рю смѣѫще, нижѐ а҆лчии по пꙋ-
стыни скытати са могѫще. ѡ҆баче стра́хъ прѣма́гааше
гла́дъ и҆ не прѣста́хѫ и҆щѫще. по́здѣ жѐ нѣ́когда ѡ҆брѣ́-
тошѫ ма́лѡ нѣ́кое знамє́нїе, и҆ тѣмъ прѣбыва́лище мѫжа
дѡсти́гше, бл҃венїе прїѧ́ти про́шаахѫ ѿ него̀. тъ̀ жѐ
бл҃венїѹ тѣхъ сп҃бль, въпра́шааше пришє́ствїа винѫ҃. ѡ҆ни
100ª же томꙋ ꙗ҆вѣ въсѣ̀ твора҃. | ꙗ҆́ко ѹ҆бѡ дш҃евныи҃ ѻ҆комъ
тѣ҃ провидѣ на́ па҃ дн҃ии, а҆лчны сѫщѫ, прѣлага́етъ тѣмъ
тра́пезѫ и҆ любе́знѣ ѹ҆чрѣди. и҆́же бѡ па҃ тысѫщъ ѿ па-
тїихъ хлѣ́бъ насытивыи, насыщае҃ и҆ здѐ дева҃ мѫжїи ѿ
є҆ди́ногѡ хлѣ́ба. и҆ ѿ чюдо, ꙗ҆кожѐ та́мо дѡвѡ́лнѡ ѹ҆крꙋхъ
ѡ҆ста́шѫ, и҆ здѐ по́лъ хлѣба ѡ҆ста̀ ѹ҆крꙋхъ. Сїа̀ ѹ҆бѡ ѡ҆ни
ꙗ҆́ко видѣвше, въ ѹ҆дивлє́нии бышѫ. и҆ и҆́же є҆ди́нъ недѡ́в-
лѣти тѣмъ хлѣбъ помыслившe, сїѝ по насыщении по́лъ
хлѣ́ба ѡ҆ставишѫ. И҆ възвра́щъше́ са, въсѣ ꙗ҆вѣ ц҃рю ска́-
зашѫ. Бжтвнѡ́ѫ ѹ҆бѡ рекно́стїѫ ражє҃г са ц҃рь, и҆ ра́дости
ѡ҆бьа҃ є҆гѡ ѡ҆блакъ, теча́ше ꙗ҆ко же є҆лень въ жѫ̀тъвныѫ
часы къ и҆стѡ́чникомъ водныи҃. поа҃т бѡ съ собо́ѫ и҆́же
то́мꙋ любезнѣишѫѧ, быстрѣ къ горѣ теча́хѫ. и҆ дѡшє́ше
рѣкы҃ гл҃емыѫ Рыла. ѡ҆брѣтошѫ ка́менъ веле́н высѡ́къ ѕѣлѡ
и҆ жестѡ́къ, и҆ ве́сма неѹ҆дѡ́бъше́стъвенъ. и҆ не възмо́гше

напрѣ҃ поити, възвратишѧ сѧ. а҆біе же на дрꙋгѫ въсхо́дѧ҆
горѫ высо́кѫ ѧ҆же Кнїшавѫ обыкошѫ окръстнїи тꙋ҆ звати,
и҆ ѿ тѫдꙋ показовахѫ емꙋ горѫ и҆ каменъ и҆деже прпⷣбныи
живѣше. и҆ невъзможе тамо цр҃ь поити стръмнины ради
и҆ жестости мѣстныѧ. нѫ҆ а҆біе посилаетъ два҆ отрока и҆хже
ѕѣлѡ любльѣаше, мола и҆ призываѧ тогѡ ѩко бл҃венїю
спⷣбити сѧ. Ѕѣло бо҆ въ сласть желааше егѡ видѣти. от-
рока же ѩко а҆біе рⷱ҇еное ѿ цр҃ѣ пріемше, въ скорѣ тамо
пѣше и҆ стмꙋ ѩвѣ творѧ҆. Он же невъзможна сїа быти
гл҃а. обаче ча҆ца ръцѣта црк҇ви рⷱ҇е. трꙋ҆ оубо твои и҆ прѣло-
100б женіе, | ѩко кадило бл҃гоко́н҇но бⷪ҇ви принесошѫ и҆ приѧти
быша. ты҆ ꙋ҆бо въ скорѣ отиди ѿ тѫдꙋ понеже мѣсто
а҆тло е҆, да некако нѣчто ненаачемо постражеши ты҆ же
и҆ иже с тобоѫ. нашѫ же худость не възможеши видѣти
въ нынѣшнїи вѣкъ. въ бж҃їи же и҆ ѕѣлѡ дрꙋгъ дрꙋга
ꙋ҆зримъ, и҆ радости онѫ҆ неизрⷱ҇ен҇ныѧ насладимсѧ, а҆ще
достоины плоды покаанїа ѿ сѫдꙋ ѿслемъ. Печаленъ ꙋ҆бо
велми бы҆ цр҃ь мнѧ҆ нѣчто велїе погꙋбль, отиде съ мно-
зѣмъ сѣтованїемъ и҆ скръбїѫ. и҆ а҆біе въ црк҇ва ше҆, посла҆
пакы къ немꙋ злата не мало, въ кꙋпѣ же и҆ овощїа раз-
личнаа и҆нокомъ клюцаемаа ра҆ бл҃венїа. посилаетъ ꙋ҆бо
, и҆ писанїе, и҆мащее сице. Въсечъстномꙋ ѿцꙋ І҆ѡанꙋ поу-
, стын҇ножителю, Петръ цр҃ь. слышаⷯ твоеѧ҆ дш҃ѫ бг҃олюбныи
, нравъ и҆ пꙋстынное въселенїе, и҆ невещественое а҆гг҃лкое
, прѣбыванїе. вкꙋпѣ же и҆ еже ѿ мира конечное ꙋ҆даленїе,
, и҆ велми твое въжелѣхъ видѣти прпⷣбїе и҆ твоихъ медо-
, точнынхъ насладити сѧ гл҃ъ, не малѫ ѿ твоегѡ зрѣнїа
, мнѣвь приплодити ползѫ. елма желанїе богатства и҆ сꙋетнаа
, слава вкꙋпѣ же и҆ сласти, не оставлѣѫ҆ наⷯ иже въ мори
, сегѡ сꙋетнаⷯ влажщихъ сѧ житїа, възникнѫти къ свѣтꙋ чи-
, стагѡ и҆ невещественнагѡ прѣбыванїа. помрачишѫ бо сѧ
, нашѫ дш҃евныѧ ѻ҆чи, печалїѫ и҆ мѧтежемъ иже въ мирѣ.
, и҆ се҆ нн҃ѣ ѩко ѿ сна некоегѡ глѫбока възбнѫвъ,
, въсхотѣхъ твоѫ҆ ст҃ость видѣти. елма же и҆ сеѫ҆ бл҃гти |

101ª лишихъ сѧ окааннꙑ ра҃ множъства моих҃ грѣхъ. молѧ сѧ и
, прилѣж твоемꙋ прп҃бїю, ѿрадѫ нѣкѫѭ ꙋтѣшенїа къ нам
, послати и печали простꙋдити знои. вѣсть бо вѣсть твое
, прп҃бїе єлико бꙋра мира и матежен облаци црк҃аа обꙋре-
, вати обыкошѫ ср҃ца. прѣклони сѧ ꙋбо блж҃еныи Іѡаннъ
къ моленїю въкꙋпѣ же и пѡстничъскыимъ снѣдем҃, възъ-
вышенїа съламлѣѫ рогъ. къ златꙋ же никако же, и въз-
, вѣщае҃ емꙋ сице. Бл҃гочъстивомꙋ и самодръжцꙋ блъгар-
, скаго скѵптра црю Петрꙋ, ꙋбогыи Іѡаннъ. прошенїе
, твое въсе испльнити, неполезно нам есть. обаче вѣры
, ра҃ твоеѧ и ꙋсрьдїа. въ ꙗже нам ключимыихъ испль-
, нѣемъ ꙋже. и пѡстничьскиѫ ꙋбо снѣди прїемлѫ. Злато же
, твое сам имѣи. ѕѣло бо врѣда таковаа иночъствꙋѭ-
, щїи҃. изранѣе же иже въ пꙋсты и неꙋтѣшны мѣстѡ (sic)
, прѣбывающїихъ. въ что бо и потрѣбꙋе҃ та иже хлѣба въ
, сытость никогда же прїемлѭ ниже самыѫ воды въ по-
, гашенїе жѫжды. нам бо еже жити хс҃, и еже ꙋмрѣти
, приобрѣтенїе. твое ибо дръжавѣ и таковым, сїа клю-
, чима сѫ҃. обаче ниже ты иже дїадимоѫ обложеныи дль-
, женъ еси въси҃ ꙋслаждати сѧ. рч҃ено бо е҃. богаство аще
, тече҃, не прилагаите ср҃ца. аще бо и писано есть дръ-
, жава црю богатство, нѫ въ ѡрѫжїа и воѫ то иставати,
, а не на своѫ сласти. къ ꙋбогыим же пакы и нищи, къ на-
, гым и безкровным. тѣмже аще хощеши съ земныимъ
101б и нб҃сное наслѣдовати | црк҃во, бѫди щедръ ꙗко ѡ҃цъ нашъ
, нб҃сныи щедръ есть. не ꙋповаи на неправдѫ, и на въс-
, хыщенїе не желаи. бѫди кроток же и тихъ. и бл҃гопри-
, стѫпенъ къ въсѣм. на въсѣхъ окрьсты твоѫ имѣи очи.
, да проливаетсѧ на въсѣхъ твоего милованїа масло. да
, не ꙋвѣсть шꙋица твоа что творитъ десница твоа. да
, исходѧ҃ нищїи радостни ѿ твоеѧ полаты. кнѧзи же твоѫ
, похвалы на ѧзыцѣ҃ да носѧ҃. да сїаетъ свѣтлостїѫ добро-
, дѣтелеи твоа багрѣница. чада же твоа да сѫ҃ въздыханїа
, и слъзы. памѧ҃ же съмрьтнаа да посѣщаетъ вынѫ твои

, ѹ҆мъ. бѫдѫщее же цр҇ство да мъчаетъ не лѣнѡстно твоѧ̀
, мысль. вале́н сѧ по̑ ногама мт҇ре твоеѧ цръкве. припаи
, ѹ҆сръдно и҆ връхъ прѣкла́нѣи то́ж прѣкѡпрѣстѡ́лникомъ.
, ꙗ҆ко да цр҇ь црс҇твѹѭщїи҇ и҆ г҇ь гѡ́спо́дствѹѭщїихъ видѣвъ
, таковое твое̑ ѹ҆сръдїе, пода́стъ ти ꙗ҆же ѻ҆ко не видѣ бл҃гаа
, и҆ ѹ҆хо не слыша и҆ на ср҇це чл҃кѹ не възыдѡ́шѧ ꙗ҆же
, ѹ҆гѡ́това в҇ъ любѧщїимъ е҆гѡ̑.

Цр҇ь же ꙗ҆ко сїа̀ проч҇тъ, мнѣше сѧ велїе нѣчто прїа́ти. и҆ любе́знѣ то̑ лѡ́бзавъ, и҆мѣше то̑ въ нѣдро̑ (sic) ꙗ҆ко же нѣкое многоцѣнно скрѡ́вище. часты́мъ проуч҇та́нїемъ сегѡ̑, мльвы мирскыѧ ѿга́нѣаше тъмѫ̑. Прѣбывъ ѹ҆бо блаже́ный Ї҆ѡа́ннъ на тѡ́мъ мѣстѣ всѣ̑ лѣ̑. з҃ и҆ четыри мц҇а, ни е҆ди́номѹ часѹ разлѣне́нїе и҆ли̑ ѹ҆ны́нїе пода́въ. нѫ̑ къ ревно́сти па́че ревно̀сть и҆ къ ѹ҆сръдїю оусръдїе прилагаѫ. и҆ просто ре́щи въ ста́речъстѣмъ въз-
102ª растѣ юнѡшъскоe показоваше тъщанїе. мнѡ́ѕи ѹ҆бо къ немѹ прихо́ждаахѫ недѫжныѧ своѫ̀ принѡ́сѧще, и҆ молит-вами е҆гѡ̑ здракы тѣхъ прїемлѧще ѿхождаахѫ. сла́вѣ же не малѣ по всеи земли то́и прошеши, мно́ѕи добро-дѣтѣлномѹ е҆гѡ̑ възревноваше житїю и҆ жи́ти съ ни̑мъ и҆зво́лишѫ. и҆ въ прїлежѫщимъ врътпѣ цр҇квь създавше ѻ҆бительъ съставишѫ, нача́лника и҆мѧще и҆ пастырѣ прѣпб҇-нагѡ. ѻ҆н же добрѣ пасы свое̑ стадо, и҆ многы къ г҇ѹ прїве̑, и҆ велїа и҆ прѣславнаа чюдеса сътво́ръ, въ глѫ-бокѫѫ доспѣ ста́рость. ꙗ҆ко ѹ҆бо свое е҆же къ г҇ѹ ѿхоже̑нїе разѹмѣ, на ма́твѫ себе ѻ҆брати. и҆ тѡ́плыѫ слъзы ѿ ѻ҆чїю и҆зливааше. и҆ колѣнѣ на землѧ прѣклѡ́нъ, б҃же гл҃лаше въседръжи́телю. прїими мѧ грѣшнаагѡ и҆ недостоинагѡ раба своегѡ, и҆ съчетаи мѧ ликомъ и҆збранный̑ твоихъ. ничто же бо на земли благо̑ сътвори̑ бж҃е. сего ради твоѫ молѧ бл҃гость, повелѣти тебѣ а҆г҇лѹ бл҃гѹ, ꙗ҆ко да не възбранен ми бѫде̑ възхо̑ ѿ лѫкавствїа д҇ховъ. и҆ г҇и въ рѫцѣ твои прѣдаѫ д҇хъ мои прирекъ, а҆бїе въ рѫцѣ

9

б҃жїи и пре́да́ д҃хъ. пожи́къ нѣгде даже до ѻ҃ л҃ѣ. и҆ тꙋ̀ своими ꙋ҆ченикы погребе́нъ бы́стъ. времени ꙋ҆бо не́ малꙋ прѣше́шꙋ. бл҃гоꙋ҆ханїе безчисльное и҆схождаа́ше. ꙗ҆ко ꙋ҆бѡ ракѫ ѿкрывше, ви́дѣшѧ тѣло прпⷣбнагѡ цѣлѡ въсьчьскы. и҆ въсѣкоѫ тлѧ̀ никакоже причастно. бл҃гоꙋ҆ханїе же и҆спꙋщаѫще. и҆ въсѣхъ въ бж҃твьнѫѫ ревность подвижѫще. славословїꙋ же ѻ҆бычномꙋ сътворенꙋ бывшꙋ, съ чьстїѫ прѣнесошѧ чьстныѫ е҆гѡ̀ мѡ́щи въ славныи гра҃ Срѣдецъ. и҆ положены бышѧ къ ц҃ркви ст҃го е҆ѵ҃листа Лꙋкы̀. послѣжде
102б же, създана бы҃ | ц҃рковь въ и҆мѧ е҆гѡ̀. и҆ въ неи положены бышѧ чьстныѫ егѡ̀ мѡ́щи дивнаа и҆ прѣсла́вна творѧще чюдеса̀. мнѡ́гꙋ же времени мимоше́шꙋ, въ ц҃ртво г҃рѣ грьчьскагѡ кирь А҆ндрѡ́ника. ѫгрьскынмъ вѡемъ съ своимъ и҆хъ кралемъ прѣше́шемъ и҆ грьчьскѫѫ землѧ да́же дѡ Срѣца поплѣнившемъ и҆ въсѣ по̀ нѡѕѣ покорьшемъ. и҆же и҆ мощи прпⷣбнагѡ съ сѡбоѫ въземше, въ своѫ странѫ ѿнесошѧ. бѣ бѡ̀ слышалъ тѡи краль ѡ҆ дивны҃ и҆ великы҃ прпⷣбнагѡ чюдесехъ. и҆же и҆ повелѣ чьстныѫ е҆гѡ̀ мѡ́щи къ ц҃ркви положити въ градѣ гл҃емѣмъ Ѻ҆стригѡ́мъ. и҆ тꙋ̀ прѣсла́вна и҆ дивнаа сътварѣахѫ чюдеса̀. въсѣкъ недѫгъ и҆ въсѣкѫ болѣзнь ѿ чл҃къ ѿгонаще. слꙋхꙋ же по въсе́и странѣ ѻ҆нои проше́шꙋ. и҆ въсѣмъ тамо сътѣкаѫщимсѧ. ненавидѧи же дѡбра дїаволъ, несътрьпѣ на мнѡ́ѕѣ славити сѧ прпⷣбномꙋ. нѫ̀ невѣрїа стрѣлоѫ срⷣце е҆пкпа гра҃ тѡгѡ ꙋ҆ꙗзви. и҆ не хѡтѣаше никакожѐ на поклоненїе прїѧти прпⷣбнагѡ мѡщѐмъ. гл҃а, никако же сегѡ̀ прпⷣбнаго въ ст҃хъ ѻ҆брѣтати. не тьчїѫ, нѫ̀ и҆ и҆нѣмъ възбранѣаше не прїѧти на тѡго поклѡне́нїе. а҆зь ре҃ въсѧ ст҃ыѫ и҆звѣстно свѣмъ и҆ никако же сегѡ съ ст҃ыми ѻ҆нѣми ѻ҆брѣтаѫ. и҆ а҆бїе бж҃їимъ сѫдомъ праведнымъ бразда̀ а҆зыкꙋ прїѧ. и҆ бѣше нѣмъ въсьчьскы и҆ никакоже вѣщаѫ. въси же и҆же сїе видѣвше и чю҃, страхѡ̀м ѻ҆бъѧти бышѧ. и҆ бѣ̀ помаваѫ и҆мъ, ꙗ҆ко же дрѣвнїи ѻ҆нъ и҆ чюныи За-

харїа а҆рхїере́н, рωднтель пр҃тчекъ. ꙗ҆ко ꙋ҆бω въ себѣ бывъ, и҆ винѫ таковагω не г҃ланїа расмотрнвъ, и҆ разꙋмѣ ꙗ҆ко не-|
103а вѣрїа радн въ ст҃го сїе пострáда, въ скорѣ къ раці ст҃го притéче, и҆ тώплыми слъзами тѫ҆ ѡ҆бнака́въ и҆ частыми въз-дыханми ср҃дчное съкрꙋшенїе показовалаше. б҃жїи же ꙋ҆гώдникь и҆ х҃овь въ въсемъ по҃бникь І҆ωа́ннъ, не въсхотѣ тωгω на мнώзѣ томи́ти. нѫ҆ въскóрѣ а҆зыка е҆гѡ҆ а҆зы раздрѣ́шн. и҆ бл҃гωглагωлива пакы҆ тωгω ꙋ҆строн. ѻ҆н же сїе҆ ꙗ҆ко полꙋчнвъ, бл҃гωдаренїа непрѣстанна къ б҃ꙋ и҆ тωгω ꙋ҆гώдникꙋ въз̾силωвалаше. Сїа҆ же въси слы́шавше и҆ ви-дѣвше, мнóжаишѫ вѣрѫ и҆ ꙋ҆срдїе къ ст҃мꙋ показовалахѫ, мнóгаа же и҆наа днвнаа и҆ ꙋ҆жаснаа чюдеса҆ въ земли ѫгръстѣи сътвóри ꙗ҆же не ѡ҆ставлѣе҃ на҃ врѣма пóдрωбнꙋ иска́зати. ꙗ҆ко оу҆бо сїа҆ въсѣ пóдрωбнꙋ ꙋ҆вѣдѣвь кра́ль, страхωмѣ и҆ ꙋ҆жасомь ѡ҆бьдръжнмъ бы҃. и҆ златωмъ и҆ сре-брωмъ ракѫ҃ пр҃пднагω ꙋ҆красивъ, и҆ чьстныѫ е҆гѡ҆ прилѣжнѣ ѡ҆блωбызавь мώщи, съ велнкоѫ чъстїѫ пакы҆ въ Срѣдецъ тыѫ҆ въз̾врáти. и въ ц҃ркви и҆же въ и҆мѧ тѡ҃ създанно и ты҆а полώжи. вл҃ѣ ҂ѕхче҃. (6695—1187) і҆ндїктїо́нъ. е҃. Немнωгꙋ же врѣменн минꙋвшꙋ вънегда бл҃гωвωли б҃ъ ѡ҆бнокити блъгарскѫѫ дръжавѫ. и҆ въз̾двигнѫти по писанномꙋ рéщи падшѫѫ сѧ сѣнь ѡ҆бетшавшѫѫ гръческымъ насилїемъ. въз̾днже рώгъ блъгарскагω ц҃рства. прї бл҃гоч҃стївѣ́ншимъ ц҃ри А҆сѣ́ни. и҆же въ ст҃ѣмъ кр҃щенїи и҆мѣнованъ бывь І҆ωа́ннъ. съ҆ ꙋ҆бω хорѫгви ц҃рьскїа ꙗ҆ко прѣемъ, въсѧ блъгарскыѫ гра́ды па҃шѫѧ сѧ дωбрѣ ꙋ҆твръди. и҆ ѡ҆бетшавшаѧ ѡ҆бнови. и҆ на
103б гръческое дωбрѣ ѡ҆поаса вся ц҃рьскω | покáрѣлаше ѡ҆к҃ртныѫ стра́ны. грады же и҆ вéси. ꙗ҆ко ꙋ҆бω дω Срѣ҃дца доше҃ и҆ сегѡ҆ по҃ сωбоѫ пóкωри, и҆ прѣславнаа и҆ безчнслънаа пр҃пбнагω чюдеса слы́шавь, а҆бїе къ тωгѡ҆ чъстнѣи ц҃ркви ꙋ҆стръми сѧ҆. и҆ пр҃пбныѫ ст҃го чъстнѣ ѡ҆блωбызавь мώщи. мнѣше сѧ нѣкое многоцѣнное скровище ѡ҆брѣ́сти. радости ꙋ҆бω многыѫ и҆сплънсѧ, и҆ веселїа д҃ховнагω, съвѣтъ съвѣща

бл҃гъ. бѡдѫщѫ ради чъсти и ѹтвръжені́е своегѡ цр҃ка,
прѣнести мѡщи прп҃бнагѡ ѡ҃ца въ свои прѣславныи гра҃
Тръновъ. и абіе посла къ п҃ріархѹ своемѹ кѵръ Василіѫ.
сѫщѹ тѡмѹ въ Трінѡвѣ велицѣмъ градѣ. писаніе велаще
, сице. Въсечъстномѹ б҃жіѹ архіереѹ кѵръ Василіѹ, и д҃ховномѹ
, ѡ҃цѹ нашегѡ държавнаго цр҃ва б҃жіимъ хотѣніемъ.
, ꙗко пріидохъ въ прѣдѣлы сіѫ, и Срѣдечъскыи постигѡхъ
, гра҃, чьстныѫ мѡщи прпо҃бнагѡ ѡ҃ца Іѡанна пѹстына Рылскыѫ
, жителѣ обрѣтъ чюдесми и исцѣлении испълнена,
, мнѣхса ѿ радости по въздѹхѹ ꙗкоже летати, славѣ бо҃
, мнѡѕѣ ѡ немъ въса сіѫ странѫ испълнши. и дивнаа и
, прѣславнаа творащіѹ исцѣленіа. не тъчіа ѹбѡ здѣ, нѫ и
, въса ѫгрьцкѫа държавѫ огласишѫ. симъ ѹбѡ тако имащимъ,
, сѫди мысль държавнагѡ нашегѡ цр҃ва пріити твоеи
, с҃тости здѣ съ въсѣмъ пріѹчьтѡмъ цр҃ковнымъ. и съ пѡбажщеѫ
, чьстіѫ, еже прѣнести сіѫ чьстныѫ мѡщи прп҃бнагѡ
, ѡ҃ца въ прѣславныи цр҃кыи наш гра҃. въ похвалѫ въ сегѡ
, цр҃ковнагѡ испълненіа и въ ѹтвръженіе нашегѡ | благо-
104ª чъстивагѡ цр҃ва. Сіа ꙗко б҃жтьвныи слышавь с҃ль, възрадова
са д҃хомъ и бѹ бл҃годарестъвнѫѫ въздасть молбѫ. и
абіе въ скорѣ весь цр҃кьныи събра причь. и въсѣ прѣреннаа
тѣмъ сказа. они же топлынимъ ѹсрьдіемъ и горащеѫ
д҃шеѫ въсѣ въ сласть пріашѫ. и въси единомыслъно
ѹсрьдно ѹстръмишѫ са и ꙗкоже нѣкое многоцѣнно
скровище въсхытити хотаще, и въ скорѣ съ своимъ
патріархѡмъ и ѹчителемъ Срѣдецъ достигѡшѫ. Бл҃гочьстівы
же цр҃ь Іѡ Асѣнъ, въсѣ ꙗже на провѡженіе с҃тго
чъстнѣ ѹгѡтовавъ, патріархѹ въсѣ вържчи. оставль и тѡмѹ
и. т. мѫжестъвны вѡинъ на провоженіе с҃тмѹ. сам же,
потъщав са спѣшнѣ въ свои цр҃кыи пріиде гра҃. и цр҃ковь
нача здати въ има с҃тго въ славнѣмъ градѣ Трапезици.
Патриархъ же въземъ ч҃тныѫ прп҃бнагѡ мѡщи съ въсѣмъ
причьтѡмъ. съ ними же бѣше послѣдствѹѫ и ігѹменъ ѡби-

тѣли прп҃бнагѡ. и҆ въси сѫ́щен по҃ ними миѝси. и҆ ꙗ҆́ко ѹ҆вѣдѣ цр҃ь патрїа́рха пришⷣ҇ша, въ скорѣ на срѣтенїе є҆гѡ и҆зыдѐ на мѣсто г҃лемое Кръсте́цъ, съ въсѣмъ своимъ си́гглитѡмъ. и҆ ѵъстнѣ лѡ́бꙁавъ ст҃го мо́щи, ѡ҆стави тѣхъ тѹ҆̀ прѣбы́ти на се҃мъ д҃нїи. донде҃ съꙁда̀на бы҃ цр҃ковь. и҆ тако тѫ҆̀ ѡ҆с҃щьше, ѵъстнѣ положишѫ прп҃бнаго въ не́и мо̀щи. въ лѣ҃ ҂ѕѱ҃г. (6703—1195) и҆де́же и҆ до д҃нешнѣго лежѫ҃ д҃не. раꙁлиѵнла и҆цѣленїа тво́рѧще въсѣмъ и҆же съ вѣрѡ̀ѫ къ ни́мъ приҏи́шѫщимъ. въ сла́ва Хѹ҃ и҆стинномѹ Бѹ҃ нашемѹ. є҆мѹже сла́ва съ ѡ҆ц҃емъ и҆ с҃тымъ д҃хо́мъ. н҃нѣ и҆ присно и҆ въ вѣкы вѣкѡмъ ✝

XVII.

Жития на св. Петка.

Св. Петка е на голѣма почить у балканскитѣ народи и особито у българетѣ. За нея са запазени нѣколко жития: едно на патриаршеския дяконъ въ Цариградъ Василика отъ XII в., друго — проложно, третьо — Евтимиево и четвърто — Цамблаково, което е продължение на Евтимиевото. Досега оставаше непознатъ авторътъ на проложното житие, което е най-разпространено. Докато едни прѣдполагаха (Качановски), че проложното житие иде отъ Евтимиевото, а други налучкваха основателно (Радченко), че то е съставено прѣзъ XIV в., сега може да се каже, че както службата, тъй и проложното житие са дѣло на прочутия черковенъ учитель-съзерцатель *Григория Синаита* (+ 1346 г.), който бѣ основалъ чутовна религиозно-мистична школа въ Св. Гора и Сакаръ-планина, съ много ученици българе. Това узнаваме отъ една бѣлѣжка къмъ службата и житието (проложното) на светицата, помѣстени въ скопския миней отъ 1420 год.[1] Бѣлѣжката е написана съ червенословки: **Творѣніє Григоріѧ Синаита**. Житието се нахожда всрѣдъ службата, съ която се почва и завършва. Ето началнитѣ редове на житието, толкова пѫти печатано и прѣвеждано у православнитѣ словѣне: **Сіа ста҃а Параскевіа бѣ ѿ вси Епифатъ нарицаємыи ѿ гра҃ Калиκратие. бл҃говѣрноу родителю** и пр.

Евтимиевото житие на св. Петка сѫщо тъй е било печатано нѣколко пѫти, но по нови прѣписи или по сръбска

---

[1]) Гл. глава XXIV, при скопскитѣ надписи и бѣлѣжки.

редакция.[1] Най-старъ неговъ прѣписъ, отъ при живѣ на автора Евтимия Търновски, се нахожда въ синаксаря № 103, II г 6, листове 74ª—82ª, въ Зографъ.[2] Тука слѣдватъ само извадки, които иматъ исторически интересъ:

Сїа̀ ѹ҆бѡ сїа̀ прп҇бнаа, ѿчъство имѣаше ʼЄпївáты . . . Когато Епиватъ и Цариградъ паднали въ ржцѣтѣ на фржзитѣ, **въ тѡ́же врѣмѧ бл҃гѡчьстїе свѣтлѣ и ꙗ҆вленн҇ѣ крѣпцѣ ѹ҆дръжавшѹ бл҃гѡчьстивѡмѹ цр҃ю блъгарскѡ́мѹ Ꙇѡа́ннѹ А҆се́ню с҃нѹ ста́раагѡ цр҃ѣ А҆сѣнѣ. и никáко же тѣ҇ лалáнїи ѹ҆жа́сшѹ сѧ. нж̑ и пáче врѣмѧ бл҃гѡполѹ́чно ѡ҆брѣ́тъ неѹ҆ьстивы҇ ѡ҆дръжа́нїе, храбѡ́рнѣ вьскѡ́чи и҆ вьсѐ Македѡ́нское ѡ҆бье́мшѹ ѡ҆дръжа́нїе. и҆ є҆ще҇ и҆ Сѣ́ръ, та҇ и съ вьсе́ж ʼАѳѡнскѡж пáче҇ и҆стин҇нѣ ре́щи, Ст҇ѡ́ж гѡрѡ́ж къ си́мже и҆ сла́вныи Сѡлѹнь съ вьсе́ж Ѳетталїе́ж, також҇е же и҆ трїка́лы.[3] такожде и Далматїж, ꙗ҆҇ и҆ а҆рванитскаа глатса държáва, да҇ и до Драчѣ. вь них же и митрѡпѡлиты и є҆пс҇кѡпы свѣтлѣ и бл҃гѡчьстивѣ постáви, ꙗ҆кѡ҇ свѣтлїи є҆гѡ́ хрїсѡ́вѹли вь сла́внѣи Лáврѣ ст҃ыж гѡры и҆ прѡтатѣ ѿкръве́нѡмь свѣдѣтелствѹж҇ лицемъ. и҆ не тъчїж си́ми докл҇ень бы҇, нж̑ и҆ дáже до црьвѹжщаго гра҇ крѣпкѡ и҆ мжже́ствьнѣ вьсѣ пѡкори жѐ и҆ пощ҇блада. и҆ самыи тъ҇ црьтвѹжщїи гра҇ повоюва жѐ и҆ покори. и҆ иже тамо дръжжщжа фржгы пѡданїа҆ ѹ҆стрѡ́и. Си҆це ѹ҆бо тѡ́мѹ вьсѣ ѡ҆дръжжщѹ и҆ покáрѣжщѹ, приспѣ҆ и҆ до него̀ слáва прп҇бныж. а҆́же вь҆ сласть ѕѣлѡ прїе́мъ, раждеже сѧ ср҇дцемъ. и ꙗ҆коже є҆лень пáлнимъ на и҆стѡ́чникы кѡдныѧ, си҆це нѣ́какво бѣ́ше тѡ́мѹ желáтелно є҆́же насладити сѧ сщ҇ен҇ныи҇ прп҇бныж мѡщен.** (л. 80).

Асѣнъ проводилъ извѣстие до фржзитѣ въ Цариградъ да иска мощитѣ на светицата, безъ каквито и да е скжпоцѣнности и украшения на ковчега. Фржзитѣ се съгласили на радо сърдце.

---

[1]) Срв. Kalužniacki, 59—77; четьи-минеитѣ; Гласник VIII, 131—141; Starine IX, 53—59 и др.

[2]) Гл. стр. 41.

[3]) Срѣщу думата **трїка́лы** стои странична бѣлѣжка: **Трїкалы Србїж и҆менѹе҇ ✝.**

Тогава: **Сїа же ꙗко слышавь самодрьжець, мнѣше себе по нбси лѣтати, и ѿ ѕѣлныѧ не имѣаше кꙋмо дѣнѧти радости. и тꙋ абїе посла всеѡсщеннагѡ Марка, митрополита сѫща великаагѡ Преслава съ многоѫ чьстїѫ, вь еже прїнести тѣло прпбныѧ ѿ Епїватъ вь славныи град Трновъ.**

Когато вече владиката приближавалъ Търново съ мощитѣ на светицата:

И ꙗко се увѣдѣ блгочьстивыи црь Іѡ Асѣнь, изыде изъ гра съ мтерїѫ своеѧ црцеѫ Еленоѫ, и съ своеѧ црцеѫ Анноѫ. и съ вьсѣми велмѫжы своими. Съ ними же и всечьстныи патрїархъ (кѵ) Василїе съ вьсѣмъ прїчьтомь цркѡвнымь. съ ними же и мѫжьствѡ многѡ безьчисльнагѡ нарѡда. црь же и вси сѫщїи съ нимъ, пѣши идѡшѫ ѿ гра на четыри пъпрїща съ многоѫ чьстїѫ вь срѣтенїе прпбнѣи, аже и своима чьстнѣ обьемше рѫкама, дшеѫ же и всѣмъ срцемь, любезно лѡбзаахѫ. и прїнесше положишѫ вь црквь црьсткѣи. иде и до днешнѣгѡ лежить днс. различна исцѣленїа подаваѫщи иже съ вѣроѫ и любѡвїѫ къ тои слвнѣи прїтекаѫщи рацѣ.

Какъ пъкъ мощитѣ са били прѣнесени отъ Търново въ Видинъ, а оттамъ въ Сърбия и пр., това е разказалъ Цамблакъ.

Цамблаковиятъ разказъ се намира, заедно съ Евтимиевото житие на св. Петка, въ синаксаря № 103, II г 8, въ Зографъ. Паметникътъ е отъ XV в., съ сръбска и българска редакции. По други прѣписи повѣстьта бѣ печатана въ Starine IX, както и отъ Калужняцки, стр. 432—436. Тя се цѣни особено за вѣститѣ, що ни дава за послѣднитѣ години на Видинското царство на Срацимира:

97ª Таже по многы си лѣтѣ, црꙋ ꙋбо бльгарскомꙋ не надѣюцꙋ се. людемже всѣ мирꙋющимь, и благочтїю растещꙋ ради мтвь прпбные сеи мтере. боурꙋ возвижеть и метежь непостоаньнь, иже ѿ начела самиренїа[1]

[1]) Самиренїа, сръбско произношение вм. съмиренїа.

ра́тникь. ц҃ра вар̓вар̓скаго на славнѣиши ѿнь гра҃ вьо̂рѹ-
жаеть ӥже ӥ пришь҃. в̓ьсе̂ оу̑бѡ̀ бльгар̓скїе прѣдѣ́ли ꙗко̂
гнѣзо̂ оудрьжа. на чю̂ни же гра҃ пришь҃, не доѹмѣваше
кь прїетїю. мѣ́ста оу̑бо̂ тврьдость зре̂ ꙗ̂же ӗ стрьмни-
97б намѝ горь ӥ хльмовь высокы҃ затворенно | ӥ стѣнами ве́ли-
кыми оукрѣплюно. ѿ вьноутрь же прпо҃бные мнѡ̂го чт҃ными
мощ̓ми трьгѹбо̂ оутврьжено. ӥ ꙗко воина непобѣдима
сїе по̂срѣ҃ ӥмоущӣ. ӥже тамо жителюмь. и по сӣ оу̑бо̂
вещей бѣзделнь хотѣꙗше вьзвратити се вар̓варь. кь
стѣна҃ ѿ части нечто а҃ще вьзмог̓ль би кь крѣпости
же прпо҃бные не ӥна́ко ѹспел̓би, развѣ̀ ꙗко сѣ́но кь
ѿг̓ноу. нь҃ и слишыть ӥ та̀ по҃бно. Мѡѷсе́оу̑ же Ї̈ере́мїи.
ѿвь оу̑бо̀ не мл҃и се о҃ люде҃ сӣ. ѿво же ӥзыди ѿ гра҃
се́го. мл҃твы бо̂ твоеꙗ ꙗко стѣ́на медна е҃ѹ кь възбра-
нюнїѹ гнѣва моего̂. ӥ тако ѿ горкїе повѣ́сти, грѣхоу
прѣвьшь҃шоу вь роукоу бы҃ абїе. ӥже никогда̀ сїе сполоу-
чити мнѣщомоу се. та̀же что̀. а҃ще оу̑бо̂ подро́бноу вашеи
любвӣ. ӥже то̂гда̂ творима прѣ҃ставлю пїсанїемь вѣмь
98а ӥзвѣстно кь печали ӥ сльзамь низведѹ вас̓. | нь҃ радӣ
трьжьства дн҃ю. а҃ще ӥ пол̓зѹ, о̂баче рӣданїю оу̑мальчахо҃
повѣ҃. о̂ стѣи же намь слово.

Ꙗко оу̑бо̀ вьса ꙗ̂же вь граде чт҃наа прѣ҃ лицемь
прино́сима бѣ́хоу ц҃ре́вѣмь. принесено̂ бы҃ ӥ вьсе чт҃ное еѝ
тѣ́ло̂, о̂бнажен҃ оу̑бо̂ ѿ мнѡ̂гоцѣнный ѿдѣ́анїи. малими
же нѣкыми ӥ хоудими о҃дѣжами о҃дѣано̂. сїе̂ испросивь
ӥже на Ӥстрѣ рецѣ Бдӣн̓скы҃ градѡ҃ црс҃твоующи ц҃рь. та́мо
вь свóа ѿпоущаеть. ӥдеже ӥ прѣбы҃ врѣме не мнѡ̂го.
Та жѐ вьгрьскомѹ кралю̂ ӥ сь ӥже по̀ ни́мь силами Доу́навь
рекоу прѣшь҃шѹ и Бдӣнь гра҃ прию́м̓шоу ӥвьвль (sic)
вар̓вар̓скїи начелныкь. лю́то бо сїа̀ бораше то̂гда. ӥ на
вьгрӣ е̂лико скорость вьо̂рѹжает̓се. и сьраженїѹ быв̂шоу
сихь оу̑бо до кон̓ца побѣжа́еть. вь рѣце же оу̑давити се
98б творить мнѡ̂жаишои части воин̓ства. | Ӥ та́ко свѣтлими

побѣдами красѹе се исмаилытинь. на Бдин'скыи приходить гра. и цра ѹбо кь нюмоу изьшьша небоеща се их' же ради кь нюмоу посла ь б"ѣ завѣщаніе. Свѣзана вь Просіискыи гра шпоущаеть. имѣніа же его вьсако число виш'ша соуща. вьзьмь и та' вь своѧ штоущаеть. Симь тако сьтвараемо. Тоу' сьлоучи се быти на видѣніе цревo пришедши, блгочьстивѣишои кнегини срьб'скыю земле соупроужници прнопоминаемаго и стго кнеза Лазара. сь двоими тое' и благочтивѣишими шрасльми, Стефанш Деспотш, и Елькш. нь и великаго и храбреишаго деспота Оуглюше соупрѹжници, Ефіміи бо именемь. Постничьства же оукрашене соущи. и одѣаніемь и добродѣтел'ми вь
99а прѣмоудрости же и остроѹми мншгыи | прѣвъсходещи. Си' коупно дрьзновеніе имоуще кь цароу. не града. не того шкртнаа. не имѣніа. ни' ина коѧ ш сицѣви просише. иже малоу ѹбо и врѣменнѹ имоущи сладш бескон'чнѹ же погибѣль. нь припаають любовію крѣп'ко сьдрьжими. просеще нетлѣнные моши прпбные се' мтере. они же насмиав'се и почто не ш иныи мншзѣ же и велицѣ цѣны дшиныи им'ѣніи просите ре, нь кости тькмо соухы и шноу' недвижими. они же. ш блженаго произволеніа. ш блгыи дшь бгольбьзнаго прѣложеніа. аще хощеши рѣше вьса наша прошеніа и имѣніа измѣнити на желаеми нами мощеи, готови есмы прѣложити. шни же похвалѧеть оубо тѣхь оусрьдіе обикоше бо добродѣтели и моучителю чю-
99б дити се вь роуцѣ же даеть симь просимое. | они же сіе шбьем'ше рекома, лобызаахоу. прилагаахоу кь очима и дшоу коупно и срце. слызы ш радости изливаахоу похвалѧахоу, припадаахоу. не имеахоу како насладити се любочьстіа ракы. и кон'ць мѵри мнгоцѣнными. и златими одѣанныи опрѣтав'ше вь свою землю сь многою чтію шнесоше. красоующе кѹпно и веселеще. тако востежавше скровище. емоу же мирь вьсь неравностоател'нь. и непо-

грѣшише прѣмоудри. нь сїе вь ст҇ѣи цр҇кви положено ӣже вь тѣ҇х домѹ, техь оубо ненавѣтно сьхранѧеть ѿ нахѡдещиⷯ прилогь. ибо еже на сьравнаго почьсть, на прьвообразное в҇лкы вьсходиⷮ. и благыми надеждами растѹть оупространѧеми. нь и сь҇ цр҇твовати тоⷢи гиⷯь оуповаемь за ниⷯ и сьстраше тои. и ѿ вар'варскыⷯ изеше
100ª роука. Боу оубо вьсхотевшоу, нь сиⷯ | зѣло потьщав'шими се, изв҇ѣ бо р҇е люди свое нь рѹкою Мѡѷсеовою и Ароніею. сьхрани Бь҇ и пр҇пбные ѿ варвар'скаго неистовства мощи. нь тьщанїемь и ревностїю сиⷯь бг҇олюбныⷯ и великопохвалныⷯ моужїи. И не зазрите ми на женьскую слабость моужьствьное приносеща име. разоума бо, крѣп'кое и моуж'ественное соудит се, а не естества видѣнїе. вь моужеⷯ причитаеть се Ан'на. и Июдїдь, и Девора. иже сили сьвориш҇е. иже царства оудрьжаше. иже цр҇е нечьстиви посрамише. и ниⷯ тѣⷯ земля вьса свѣтла и мнѡго ч҇тна ю҇. вьсакыми образы прѣизещ'на. и прѣвьсходещи вьса иже ѿ вьстока даже до западнаго океана цр҇твїа ѡна бо прошьш҇е тькмо исмаилите до конца смѣриш҇е и едва дихати оустроише. бл҇гочьстїе же ѿ р҇ѣди сьвориши, и тѣⷯ цр҇е же и кнезе потребише. и рѣтко едва аще обрещет
100б се тамо | црковь или сїщеникь. и се ѡтай и в земли сьекрытѹ соущѹ с҇тилищѹ.

Зде же симь бг҇овѣн'чанимь деспотⷪ. колико лѣть боримо ѡ сиⷯь, и такоже виногра обираемⷪ. и се не единою вь лѣⷮ, нь на коижⷪ дн҇ь же и ч҇а. жител'ствѹють ради пр҇пбнїе м҇лтвь, обладающе своими ако же и ѿ начела. бл҇гочьстїю множьство и добродѣтели подещѣ. Вь кыⷯ бѡ странаⷯ толико монастирїе рьци ми, таже велици и славны. вь кыⷯ граⷣовⷪ. где толико числа выш'ше иночьско мнѡжьство. агг҇льскою и несьпрѣжное житїе живоущїиⷯ. ѡвы оубо вь монастиреⷯ, на едино зреще единомыслеще. единодишѹще. и об'щенїемь еже дрѹгь кь дроуⷢ себе соуⷮ

ѻ̂браꙁь и̑ по̑писа́ніе кь добродѣтели. ѿви жѐ, вь беꙁмльвїа
нбїи сто́еще, ꙗ̑ко серафїми бж҃твномоу ꙋгажають. мысльно
101а жи|телство и наслаженїе имоуще. и̑ ѡ̑дрьжещи҃ мл҃твы прно
мнѡ̑жеще. гдѐ а̑рхїерее толико. гдѐ оусрьдїе кь Бꙋ҃, и̑ кь
бж҃твный. гдѐ бл҃гочинїе нарѡ̑да, е̑лико вь властѣ и̑ е̑лико
вь порꙋчны҃ нигдѐ, раꙁвѣ ꙁдѐ и̑дьже прпо҃бнаа иꙁволи
прѣбивати. идѐ вьсхоте оу̑покоити се. ѿе̑ть вл҃ка бльгар'=
скꙋю сла́воу ѿ нєѐ. дарова же е̑и срьб'скꙋю. ѡ̑ное ни
е̑дино҃ ѡ̑стающоу. Сицево и̑мѣ прѣне҃нїе дв҃хвалнаа мти.
и̑ Боу҃ и сїе сьтвор'шꙋ промисльнѣ, ꙗ̑ко да и запа́днаа
то҃ е пришьствїе. ѻ̂стѣт се и на лоучшаа наꙁаю҃ть.

XVIII.

Жития на св. Илариона Мъгленски.

1.

Извадки отъ Евтимиевото житие на св. Илариона.

Най-старъ прѣписъ на Иларионовото житие, написано отъ Евтимия, се нахожда въ зографския синаксарь № 103, II г 6.[1] Той е отъ XIV в. По́-новъ отъ него, отъ XV в., юсова редакция, напечата Калужняцки.[2] По сръбска редакция го печата Даничичъ.[3] Ето заглавието и краятъ отъ житието, по зографския прѣписъ:

† Житїє и҆ жи́знь прп҃бнаго ѿц҃а на́шьго І҆ла-
† рїѡна еп҃кпа Мо́гленскаго. въ немже и҆ како
† прѣнесень бы҃ въ прѣславныи на́шъ[4] гр҃ Тръ-
† нѡвъ. съпи́сано кνрї[5] Є҆νѳν́мїемь патрїа́р-
† хωмь Трънѡвскынмъ. (л. 123).

. . . .

по мнѡ́ѕѣ же врѣмени грьчьскому ѡ҆скѫдѣ́вшꙋ црт҃вꙋ и҆ ѹ҆малленꙋ въсѣчьскы, българскѡмꙋ же и҆ ѕѣлѡ възвели́чившꙋ сѧ, бл҃гѡчьстї-вѣишїи цр҃ь Калѡꙗ҆́нь българскѡе тѡгда̀ пра́вѣнїе скїптрѡ. ѕѣлѡ же хра́борствꙋѫ тѡгда̀, прѣꙗ́ть грьчьскѫѫ землѧ ча́сть не ма́лѫ. Ѳракїѫ г҃лѧ и҆ Македѡнїѫ, Трїкалы же и҆ Далматїѫ. къ си́м же Неа́дѫ и҆ Ѥ҆ла́дѫ, и҆ є҆ще же и҆ Є҆тѡлїѫ. и҆ слыша ѡ҆ блаженѣмь

---

[1]) Срв. стр. 41—42.
[2]) Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius, 27—58.
[3]) Starine I, 66—85.
[4]) и [5]) Тия думи са търкани съ ножче, та едва се познаватъ.

Іларіонѣ чюдеса и знаменіа ꙗже творить бь҃ єгѡ ради, желаніемь бж҃тьвнымь раждеже са. и ст҃гѡ бл҃гти насладити са хѡта, съ мнѡзѣмь посла ѹсрьдіемь. и съ довѡлноѫ чьстіѫ мѡщи прпо҃бнагѡ Іларіѡна въземь, съ кадилы же и ароматы въ свои славныи гра҃ прѣнесе Трънѡвь. патріархъ же ꙗко се слыша, изыде съ въсѣмь причьтомь въ срѣтеніе ст҃гѡ, съ свѣщами же, и кадилы, ѹсрьдиѡ ѡблобыза мѡщи хв҃а іерарха. и слъзами довѡлными тыа ѡбліавь, въ чьстнѣи положи црькви ст҃хъ и славныхъ великомч҃нкъ. м҃. аже и до нинѣ лежѫще, подаваѫть исцѣленіа невъзбраннѡ въсѣмь иже съ вѣроѫ и любовіѫ къ нимь приходащіимь. (л. 144ᵃ).

У Евтимия е допусната една грѣшка, че ужъ Калоянъ поставилъ мощитѣ на светеца въ черквата Св. Четиридесеть. Истината е, че Калоянъ е заповѣдалъ да се прѣнесатъ мощитѣ отъ Мъгленъ въ Търново, но черквата била въздигната послѣ отъ Ив. Асѣня II, прѣзъ 1230 г. Светецътъ билъ положенъ въ новата черква отъ Асѣня II. Това се уяснява отъ Асѣновия надписъ на една колона въ сѫщата черква и отъ краткото проложно извѣстие за прѣнасянието на мощитѣ на Илариона, находеще се въ зографския прологъ № 88, подъ 21 октомври, и помѣстено надолу.[1]

2.

Кратко проложно житие на св. Илариона Мъгленски.

Мцъ ѡктомврїе, ка҃. днь

Прѣнесеніе мѡщемь ст҃го Іларїѡна, єпископа Мьгленскаго.

Црьтвоующѹ Калоїѡанноу цроу блъгарскомоу. братоу стараго Асѣнꙗ цра. и прѣемшѹ грьческѹю землю. Тракь, Макєдѡнїю, Неадоу, и дошь до града Мьгенскога, и того прѣемшѹ ѡбрѣте ракоу прпо҃бнаго єпкопа, Іларїѡна, и бжтвнοю рєвностїю разжегсе. въсхоте прѣнести ст҃го мощи, въ свой настолнїи

[1]) Послѣднитѣ редове и тако . . . са прѣписани отъ пролога № 47, защото въ № 88 са отк҃снати. За тѣзи прологи отъ XV—XVI в., гл. стр. 41.

црътоую́щїи гра Трънов. е́же и҆ повелѣ соу́щїимъ е́же по̑ ѡ҆бла́стїю е҆го̀. и҆ дви́г'ше мо́щи съ ра́кою прѣне́соше с҃тго ѿ гра́да то́го. оу҆слы́шав'же па́трїар'хъ Трънова града, и҆ в'се́ю зе́млѥ блъ'гарскы́е, пришъ'ствїе с҃тго. и҆зы́де съ е҆п҃копы и҆ съ в'се́мь при́чтомь свои́мь. съ бо́лıары и҆ съ в'сѣмь наро́домъ. съвѣ́щами и҆ ка́дниломь. и҆ съ в'са́кыми бл҃гооу́хан'ными во́нıами на срѣ́тенїе с҃тго. и҆ вънесше положи́ше въ б҃госп҃снѣмь и҆ б҃охра́нимѣмь гра́дѣ Тръ'новѣ. м҃ца ѡ҆кто́мв'рїа, к҃а д҃нь. 'И ми́ноув=шїимь мнѡ́гымь врѣменѡ̑ и҆ лѣто̑. въспрїе́мь ца̑ртвїа, ску̑птрїи, но́вы ц҃рь І҆ѡан'нь 'Асѣнь. с҃нь ста́рагѡ 'А́сѣнıа ц҃ра. и҆ бы̑ цр҃твоуѥи ѡ҆бла̑ѥ на̑ блъ'гары, и҆ гръ'кы же и҆ фроу́гы, сръ'блѥ же и҆ а҆р'ба́наси. и҆ в'сѣми гра́ды ѿ мо́ра до мо́ра. и҆зво́ли се, то́моу ц҃роу І҆ѡа́н'ноу 'А́сѣню, съзы́дати ц҃рковь въ и́ме с҃тый̑ великом҃ни́къ и҆ до́бропобѣ́дный̑, м҃. и҆ та́ко ц҃кви съзи́данѣ бы́вшїи и҆ оу҆кра́шеннѣ бл҃голѣпнѣ. внесе́на бы̑ ра́ка съ мо́щми. трибл҃же́ннаго с҃тлıа 'Иларїѡна. и҆ положе́на съ чъ'стїю. пода́е ц҃ѣлбы вѣ́рою къ не́моу прихо́дещїи̑. е҆го́же моли́твами да спо̑бит нїи Гь ц҃ртвию свое́моу, :

XIX.

Бѣлѣжки по българската история въ словѣнския прѣводъ на Манасия.

(Хилендарски прѣписъ).

Словѣнскиятъ прѣводъ на Манасиевата лѣтопись, направенъ по поржка на българския царь Ивана Александра, е запазенъ въ три прѣписа — единъ въ Москва, други въ Ватикана и трети въ хилендарската библиотека. Той е важенъ поради своитѣ цѣнни прибавки за българската история. Ватиканскитѣ прибавки, въ успоредъ съ московскитѣ, бидоха обнародвани въ българската книжнина, съ неразвързани думи, отъ П. Гудевъ.[1]

Хилендарскиятъ прѣписъ се пази подъ № 333. Той съдържа 157 л. хартия folio, сръбска редакция. Първитѣ 38 листа са поучения, а на останалитѣ е помѣстена лѣтописьта. На послѣдния л. 157б има бързописна бѣлѣжка, която изглежда да е писана не отъ ржката на прѣписвача: † сїа кни́га рѣко̑ма̃ царо̑ста̃в'ни̃ мо̃на̂тїра Хила̂нра хра̃ вахо̃ пре̃стие· Бц҃е ва ста̃ ст҃ихъ по̂писа гре̂шїни̃ Ра̃хфаи̃лъ їермона̃ лето̃ ҂з̃ ф н (1550 г.). Приniскитѣ по българската история са писани съ киноваръ по полето на листоветѣ, като се почне отъ л. 90 та до 144 непослѣдователно. Тѣ бидоха веднажъ печатани отъ Дучича въ Гласника на сръбската Академия, LVI, но съ много опущения и прѣмного погрѣшки.

---

[1]) Срв. *Чертковъ*, О переводѣ Манассиной лѣтописи. Москва 1842. *Билярскій*, О средне-болгарскомъ вокализмѣ, по патріаршему списку лѣтописи Манассіи. Спб. 1858. *Дриновъ* въ Браилското пер. сп. II., 56—64. *Гудевъ* въ Мин. сб. VI, 311—361.

Прѣмѹдраго Манасїи лѣтописца, събранне лѣтно ѿ създанїа мирѹ начинающеє, и текѹщє до самого цр҃тва, кѵр Никифора, Ботаниѡта: (листъ 39[а]).

Цар҃тво Анастасїа цра. (491—518).[1]

При Анастасїи цри, начеше блъгаре поємати землю сїю. прѣшьшѹ Бьдинѣ. и прѣжде начеше поимати Долнѣю землю Ѡхридскоую. и по то сїю вьсѹ (л. 90[а]).

Ѿ исхода же блъгарѡ до нинѣ. ѿ о (870) лѣ. (л. 90[б]).

Цар҃тво, Кѡстентина Брадатаго (668—685).

При се Кѡстетинѣ цри, придоше блъгаре прєз Доунаи. и ѿєше грькѡ землю сїю въ ниєи же живоут и до нинѣ. разгнѣвше ихъ прѣжде же нарицаше се землѣ сиѣ Мисїа. Много же бесчисленни сѹщє, исплънише и сию странѹ Дѹнавѹ. і онѹ до Драча. и далеи ібѡ власи и срьбле. и прочїи вси єдино соуть. (л. 105[а]).

Цар҃тво. Льва. Иконоборца (717—740).

При се цри Львѣ. кѹмане нападоше на Црьнгра, и на всю землю. и, и потоноуше въ мори, и избиєни грькы. а прочїє блъгаре съсѣкоше вьса.

Въ дни се цара ѿвръже се Ры къ Фрѹгѡ. зарадн хоули єгѡ. (л. 111[а]).

Цр҃тво. Леа. сына. Константино (775—780).

При се Львѣ, бы кнѧзь бльгаро, Карда. (л. 115[а]).

Цар҃тво Никїфора Геника (802—811).

Съ Никїфо цр҃ь изыде на блъгарскѹю землю при Крѹмѣ кнези. испрьва оубо побѣди его. и расхыти имѣнїє носимое

[1]) Годинитѣ на царуваньето прибавихъ за прѣгледность.

ймь тогда. и по то̑ же събра се: Кр҄ъ съ своими ѡставшими ѿ разбоꙗ, нападе нощїю на ц͠ра. І не тькмо разби грькы, нь и самомꙋ ц͠рю главоу ѿрѣза. и ѡкова кр҄ъ ее сребро̑ и вливае вино в ню. дааше бльгаро̑ пїти :· (л. 117б—118а).

Ц͠ртво Михаила. Рагавеа (811—813).

Сь си̑ ц͠ремь па̑ Кроу̑ кн҄ѕ бра̑ състави по̑ Ѡдрїние, и разби ѥ. ꙗко и самомꙋ ц͠рви едва оутещи. Вьсе же ц͠ркое имѣнїе блъгаре възеше. и грьчьское (л. 119а).

Ц͠ртво Львa Арменїна Иконоборца (813—820).

Съ сиково̑ ц͠ремь па̑ Кр҄ъ бра се въ Θракн̑. испрьва оубо блъгаре побѣдише. гонꙗщи̑ же бльгарѡ̑ грькн. не ѡпаснѣ. възвратише се ѡни, разбише ихь, ꙗко мало и самъ. Кр҄ъ не оухващенъ бы̑. коню его па̑шꙋ под нимъ :· (л. 120а).

Ц͠рь грькѡ̑ Мїхаиль :· (820—829).

При се̑ ц͠ри в̑ста нѣкто гр̑ї менѐ Θома, и събра мно̑ число воинск̑. ꙗко мало не всоу гр̑скꙋю землꙗ и прия̑ хоте ѿети Мїхаилꙋ ц͠ртво. Нь изше̑ бльгарскы̑ кн҄зь Мꙋртагь, разби е. и побѣди. заме великꙋ любовь имꙗше съ Михаиломъ : — (л. 120—121а).

Ц͠ртво Мїхаила с͠на Θеофилова (842—867).

При се̑ Мїхаиле ц͠ри, и при м͠три ѥ̑ кр͠тише се бльгаре. ѿ толѣ же до ниꙗ лѣ̑. ф. и. ѕ̑. (511) **нѣкогда бо невѣ̑ ꙗко сестра блъгарьска̑ кнꙗза плѣнена бы̑ грькы, и въ ц͠рко̑ дворѣ прѣдана бы̑. и кр͠щена бы̑ и наоучена книзѣ. Въ ц͠ртво же си̑ ц͠реи мирꙋ соущꙋ великоу междоу грькы и блъгари и промѣнена бысть на нѣкоемъ болѣринѣ Θеодорѣ Коуфарѣ :· Пришьши же она не прѣсташе оучещи брата своѥ̑ ѿ вѣре Хв̑ѣ, дондеже и кр͠ти ѥго. оному же кр͠тившоу се въсташе блъгари на нь,**

хотеще оубити юго, яко вѣрѹ ихь оставльша. нь тьи изшь на бра, побѣди и. и ѿ толѣ крти, овѣхъ волею, а дрѹгыи и ноуждею :· (125б—126б).

Црство Василїа Македонѣнина (867—886).

При се Василїи цри кртише са рѹси. (л. 130б).

Црство Льва прѣмраго, сна Васие (886—912).

Сь Лвь црь, оугры изве по пизмѣ на Сїмеѡна цра блъгарѡ. понеже воискѹ юго мнѡгажды разби. иже и разбивше е поплѣнише блъга. а то затвори се вь Дрьстѣ. Сїмеѡ пакы воева на вѹгры поплѣ землю и, и самѣ разби и възвра се ѿ тоу бра състави съ грькы и побѣди и. (л. 132б).

Црство. Алеѯандра, брата Львева, и Кѡстентина сна Львова (912—959).

При се Кѡстентїнѣ цри. Сїмеѡ блъгарскы вънидѣ по мирѹ въ Црнгра, и блви се ѿ патрїарха, и ѡбѣдова съ црмь. и съ ни. изьшь же ѿ тѹ на плѣновати. и брани бывшы, побѣди злѣ грькы подващи. (л. 134а).

Црство Романа. Лакапїна (920—944).

При се цри Романѣ, блъгаскы црь Сїмео многажды до самого Цргра плѣни, паче же и цркы дворь пожеже, І Ѡдри приеть. и при се цри ѹмре.

Се цра вънѹкоу Петрь црь бльгарскыи имѣ женоу.

Црство Романа. сна Констетни Багрѣнородна (959—963).

При се Романѣ цри, Петрь црь блъгарскы оумре. снѡве же юго Борисъ и Рома — таланка сѹща въ Црнградѣ ѿпоущена быста въ своа :· (л. 137б).

Цр҇тво Никїфо́ра Фѡ́ки (963—969).

При се҇ Никїфорѣ цр҇и, плѣни́ше руси блъга́рскѹю ꙁе́млю подва́щь въ двою лѣтоѹ. цр҇еви Никї́форѹ иꙁве́дшѹ Свѧ҇сла́ва на нихь : ⁓ (л. 139б).

Цр҇тво Іѡа҇ Цимисхїа (969—975).

Сь҇ Цимисхїи цр҇ь прие҇ Прѣсл҇. и въꙁе҇ въса цр҇кые бѣлегы. и самого Бориса ѿве҇ въ Црҍгр҇. съвлече его тамо съ цр҇ки҇ и сътворы его магистра. се же есть сань вели҇ въ грьцѣхь. По при́ети же Прасла҇стѣмъ. Свеслаѹ҇ кнеꙁю рускомѹ, поплѣнившѹ бльгар҇коую ꙁемлю, и по҇ себе́ сътворшоѹ. и въ Дрострѣ емоѹ сѹщоѹ. ше҇ тамо Цимисхи съ мнѡгыми ратникы побѣди его. самого же своеволнѣ ѿпоустѝ. нь҇ и ть҇ доше҇ вь печенѣги, тамо скончa се съ всѣми своими : ⁓ (л. 142в).

Цр҇тва Василїа и Костантїна. с҇нѹ Рома҇ цр҇а (976—1025).

Съ҇ Василїе цр҇ь раꙁби Самѹила цр҇а блъгаро҇ подв҇. и прїе҇ Б҇дн҇, и Плискѹ, и Ве҇ Пресл҇ и Ма́лын, и прое҇ гра́довы мнѡ́гы. нь҇ и Скопїе прѣдано бы҇ емѹ Романо҇ с҇на Петра цр҇а. тамо бо бѣ даль емоу Самѹиль цр҇ь владати. ибѡ блъгаре до Ѡхрида и до Драча и далее цр҇твоваше : ⁓

Съ цр҇ь Василїе мнѡгь и бесчислны плѣновы сътвори блъгарѡ҇, и раꙁбоа люты. ибѡ раꙁбивь Самѹила цр҇а. еі хилїадъ блъга́рь ослѣпи. на въсако сто единого ѡставлѣа съ едѝнѣмь ꙩко҇. и ѿсла их́ь кь Самоуилѹ. видѣв же ихь онъ ѿ ꙗда оумрѣть : ⁓ (л. 142б—143а).

Самодрьжьство цр҇а Кѡстантїна. бр҇ Василїева (1025—1028).

Ѿ се҇ Василїа бы҇ блъгарсвое цр҇тво по҇ областїю грьчьскою, даже и до Асѣнѣ цр҇а блъгарѡ҇ прьваго : ⁓ (л. 144б).

XX.

Хрисовулъ на монастиря Св. Никола Мрачски (Орѣховски).

Най-цѣнната отъ старитѣ български грамоти, както по своята автентичность, тъй и по своя исторически материалъ, е безъ съмнѣние тази на Ивана Александра, дадена на монастиря Св. Никола **въ мѣстѣ нарицаемѣмъ Ѡрѣховъ**, на 1 декемврi 1347 год. Той биде издаванъ отъ Григоровича, Шафарика, Срезневски, Звънчарова (литографно факсимиле), Бобчева, но се и до днесъ оставаше неустановено за кой именно монастирь се отнася. Едни, водими отъ названието Орѣховъ, дирѣха монастиря при Горня-Орѣховица (Търновско) или при Орѣхово на Дунава; други, като гледаха, че първитѣ поменати въ хрисовула селища са софийски, дирѣха монастиря въ Софийско.[1] Сега, съ откриваньето и на втори хрисовулъ за сѫщия монастирь, съ нови подробности, въпросътъ за мѣстонахождението на монастиря се рѣшава. Освѣнъ това, новата грамота дава цѣнни вѣсти за топографията на горня Струма прѣзъ XIV в. и добъръ случай за образецъ на срѣдньовѣковенъ подправенъ документъ, каквито издирвачътъ срѣща често по монастирскитѣ и др. архиви.

Този цѣненъ за науката фалсификатъ се намира въ архивата на Хилендарския монастирь, между сръбскитѣ грамоти № 11.[2] Написанъ е на пергаментъ, 40 см. × 28 см. Печатътъ е откѫснатъ, но личатъ дупки и сиви слѣди отъ коприненитѣ нишки, о които той е билъ прикрѣпенъ. Писмото е полууставно, хубаво. На нѣколко мѣста има палимсести;

---

[1]) *П. А. Сырку*, Записки имп. рус. арх. общества II, 127—132; *Иречекъ*, Пѫтувания, 19; Училищенъ Прѣгледъ за год. 1902, II, 158—159, *Бобчевъ*, Старобългарски правни паметници, 160, 162.

[2]) Още Григоровичъ (Очеркъ путешествiя 2 изд., стр. 42) бѣ далъ бѣлѣжка за този паметникъ, но и досега оставаше неиздаденъ и необясненъ.

тѣ са означени по́-долу въ текста. Текстътъ е копие отъ хрисовула на Ив. Александра, съ прибавки на нови селища и названия, замѣна на думитѣ *царство ми* съ *кралевство ми* и съ подписъ на Стефана Уроша, краль на всичката сръбска земя и приморска, на овчеполската и велбуждската.[1] Дата има само за мѣсеца — септември 9 день (въ Ив. Александровата грамота е 1 декември 1347 г.). Редакцията на паметника е смѣсена — срѣдньобългарска и сръбска. Прѣписвачътъ, воденъ отъ първия хрисовулъ, писвалъ думитѣ съ юсове, а сетнѣ отгорѣ поправялъ съ съотвѣтни сръбски замѣстници ȣ или є, и то не навсѣкждѣ.

По всичко личи, че паметникътъ е подправенъ. Бие на очи, че току-речи всичкитѣ дарени имоти и селища на монастиря, пъкъ и той самиятъ, не са били нѣкога сръбски владѣния, та и не е могло сръбски краль да казва за този монастирь **монастирь кралевства ми, землѩ кралевства ми.** Послѣднитѣ думи не биха фигурирали дори ако Стефанъ Урошъ Дечански, съ позволението на Михаила Видински, би искалъ да даде правдини на монастиря. Хрисовулътъ на Ивана Александра за сѫщия монастирь и правдини много обезсилва нашата грамота, особено като се знае, че при Урошевци (Милутина, Дечански, Душана) никакви териториялни промѣни не са станали между Сърбия и България въ полза на послѣдната, та да могатъ едни и сѫщи селища да стоятъ ту въ български, ту въ сръбски прѣдѣли. Отъ друга страна пропущаньето на думата *царство ми* вм. *кралевство ми,* както и палимсеститѣ, нѣкои отъ които са писани дори и съ друго мастило, говорятъ най-красноречиво за подправката на документа. Има и цѣли прѣдложения изпуснати, прѣмѣстени или други прибавени. Прѣправячътъ е билъ българинъ. При всичкото си желание да пише по сръбски, той не е могълъ да се избави отъ **ж** и **ѧ**, и на едно мѣсто е употрѣбилъ чисто българската дума **голѣми** вм. **велики.** Подправката ще е извършена слѣдъ 1347 г. въ самия монастирь Св. Никола отъ неговия игуменъ, който е ималъ на разположение Ив. Александровата грамота. Но дали скоро слѣдъ тази дата или късно? Чини ми се слѣдъ много години, когато прѣправячътъ не е знаелъ дали поменатитѣ въ грамотата села са били български. Това врѣме е настѫпило при

[1]) Отъ тѣзи титли се вижда, че се говори за Дечански (1321—1331).

князь Константина Дѣяновъ, който слѣдъ 1382 г., като наслѣдникъ на̀ Неманичитѣ, владѣеше всички въпросни села по Струма, заедно съ монастиря св. Никола.[1]

Ето вѣренъ прѣписъ на този втори Св. Николски хрисовулъ.

Благоучьстивно что. и ѕѣло бо҃угодно. и всѣми похвалнѡ. еже кь ст҃ымь и бж҃ьствьнимь цр҃квамь. теплѫ(ѹ)[2] любо|вь имѣю. изредно оукрасити даромь же и повелѣнием цр҃кꙑимь. тожд҃е и вседрьжителю. бг҃оу оугодно ѥ҃ | и ѡ всемь бл҃гоприетно. тѣм же и кр҃вства ми. теплоу любовь а(е) имѣю кь сим бж҃ствьним цр҃квамь. и дрьзнокл҃|ние оусрь҃но. изреднѣ же кь ст҃омоу и тепломоу. помощникѹ и пособителю. кр҃вства ми. ст҃омоу и великослав|номоу. чюдотворцоу. архиерархоу хв҃оу Николѣ. еже и кь всакы бранехь. приклюучьшихса(е) кра҃тва ми. не ѿ|стѫпно теплѣ. помагаѫщомоу. кр҃лвств҃ѹ ми. тѣмже. и кра҃стко ми. се поменоувше слово пррка Дв҃а. еже ре҃ гн҃ | вьзлюбихь красотѹ домѹ твоего. и мѣсто вселении славы твоее. и иже ре҃ сь сими бж҃ьствьними цр҃квами. цр҃не | цр҃юють. и рогь цр҃скы вьзвишаеть са(е) и дрьжава и҃. оутврьжд҃ает се. и силны правдоу пишоуть. и ревноую кра҃ко ми. | семѹ словеси. и хоте сие бж҃ьствьние цр҃кви оукрасити. извѣстно ꙗко же ѥ҃ лѣпо. ꙗко же и сѫ(ѹ)щии мимошьдшеи | цр҃ие. соущи сьдрьжителие. скыфтра ц а р ь с к а а г ѡ.[3] оукрасишѫ(е) и ѕаписание. чьстна бо иачрьтана пи|смене. избранные. ихже оуѕрѣвше. кр҃вво ми. и поревноуѫ сим. и хота приложити. и покрасити. и чь҃ достоинѫ(ѹ) | бл҃годарениемь. сьврьшити хота(е) ꙗко же до҃ить. просвѣтити кр҃лвѹ ми. и направити коежд҃о мѣсто кою либо | цр҃кькь. не тькьмо великыѫ(е). еже сѫ(ѹ)ть ст҃ые лаври. нь и мали жже. в нихь же тькмо. нарицаеть са и просла|влѣеть са име ic҃а х҃а бг҃а н҃шего. и православнаа вѣра хр҃тиꙗньска. и того же ради бл҃гоизволи. кр҃во ми. | и видѣхь цр҃квь ѡбветьшавшоу. великославнаго и чюдотворца. архиера҃рха

[1] Срав. *Йор. Ивановъ,* Сѣверна Македония, 125—126.

[2] Поставената въ скоби буква е писана върху самата прѣдидеща, като поправка.

[3] Разреденитѣ думи са палимсести.

х҃ва Николы. Мраучскаагѡ. | развалнвь нс темелніа. н сьздавь. н попнсавь. н сьврьшнвь. ѩко же ѥсть лѣпо. н вйдѣвь. кра҃во мн. записа|вшее хрусоволе. с҃топоучевшнхь прьвый ц҃рен. н томоу поревнова. кр҃во мн дароватн настоѧщн сьн҃. | хрнсовуль. томоу на мастнроу кр҃во мн. с҃того н великославнаго чюдотворца. архиера҆рха. х҃ва Николѣ. | еже ѥ҃ вь мѣстѣ нарнцаемѣмь Ѡрѣховь. за все ѡбласть. н сьдрьжание. того мастырѣ н за вса(е) му | люди. н за вса моу работникы. н за вса(ѣ) му. гевгелниа. н за люди Ѡрѣховлѣнь. еже суть вь Срѣдьцн н селн|ща Бѣлнца. до межоу Костнна брода. н селнще Бобовцн. н селнще Дрьстрѣне. н конерьзь. н сѣнокосн в Ракн|тн. н Блатечнніцоу сь всѣмь браннщемь. н м҃трь б҃жню Перікола҆скꙋ с м҃сты н с в҃ноградо҃. і воднница у гра҃ ндеже аще соуть: нлн су|ть парніцн. нлн ѡроцн. нлн технитарне. нлн люе҃ кавы (sic) любо. нлн соуть ннва нлн внноградн. нлн сѣнокосн. нлн | жрьнвы (sic). нлн кипоурниа. нлн периводе. нлн браннща. нлн рибна ловнща. нлн ѡрѣшне. нлн ннные. каковые | лико соуть. стасн. н прнлежаннꙗ тога моностырѣ. сь всѣмь да ѡбладоуеть. ть҃ монастнрь. с҃таго архиерея | чюдотворца Николы. тоже внд҃ѣвь кра҃ мн прѣднн҃ ц҃рен мнмошьшнхь. вндѣвь прнложенниа. тоже҃ вн|дѣвь кра҃во мі прнложнхъ село Черѣнець н Скакавнцѫ. н к Перниолн вннѡградь с овощнемь. н селнще Чело|пекь. на Драговнщнцн. до Калоугерьского брода н до Рьжавнчьского дроума, н село Драчево на Строумѣ. | н воноградь (sic) в Дѣиачевѣ. н дроугн внноградь вь Скрннѣ. н дроугн внноградь к Житомнтсцѣ. его же ѥ҃ даль чрь|ностарець за построгь сн. межа ѿ Мракоу ѿ коудѣ нстнче Житꙋша догде втнче Блато. н кр҃ка мн настоѧщн | работннцн. нлн севастн нлн прахторы. ѡбла҃жщн по земли. кр҃ва мн. да не ѡбладоужть ц҃ркнинмн лю҃мн. | н глобн каковн любо оустраѩѥт се. вь лю҃хь манастірьскыхь. нлн малн нлн голѣмн. нлн фоунь. нлн | распоусть. нлн развон. нлн коньскы тать. нлн нне҃ проуче глобы. да не метехаж с тѣмн глобарѥн н се|вастн. кр҃ва мн разкѣ а҆рхнмоудрнть (sic) настоющн оу с҃тго Николе. да сн вьзнмать к'манастірь что е пра|вниа. також҃е н попове кон соу

в люехь к мастирьскы. да имъ не пакости великаа црькви. ни про|топопа ни ексарси. ни ины проуии. нь да прѣбывають свободно люе того манастирѣ. крлми. и да | имають льгьчиноу. дондеже живе. крко ми. нь и по сьмрти крка ми. кто боуде наслѣдникь. кралка ми | или снь или соуродникь. крва ми. или и инь кого бг оберетъ и посадить на прѣстолѣ. крка ми. да не | поперетъ. ни да разроушить сего хрисовула крка ми. нь паче да понавлѣеть и потврьждаеть. ѩко же ѥ | лѣпо. стымь и православнимь цремь творити. ѩко же и само. крво ми не разроуши ни пометноу. нь | пач потврьди и понови. и просвѣти. кто ли разроушить и поперетъ сего крисовула (sic) **крка ми таковаго да и|скоусить бг своимь праведнимь сѫдомь. страшнымь и невидимымь мечемь. и да имать клетвоу ѿ бг | и ѿ пртою его мтре. и ѿ. ві. апль. и ѿ всѣ стихь боу оугодившихь. и сь Юдоу честь да има. дарова. хрисо|вуль крво ми на всѣко из-вѣстно оутврьжение. свободоу чистьи вь оудрьжание вѣчное. манастирю стго | и великославнаго чюдотворца архиереѩ хва Николы. за все моу дрьжавоу и ѡбласти. и за люди и за всее | емоу правины. писа и подписа крво ми мца сект ѳ. дынь.**

Стефань Урошь кра ⁖ вь ха бг. вѣрни. и самодржавни. кра. всеи Срьскои земли и По|морьскои ⁖ и Ѡвчеплъскои. и Велъбоужъскои ⁖

Да дойдемъ сега на главното питанье — *мѣстонахождението на монастиря.* Поменатитѣ въ хрисовула селища се намиратъ въ Софийско, Радомирско, Кюстендилско и Дупнишко. Това ни упжтва вече донѣйдѣ дѣ да диримъ монастиря, който билъ, казва се, не отъ голѣмитѣ лаври, а отъ малкитѣ монастири. Прозвището на монастиря, нареченъ **Мрачьскы,** . . . . **вь мѣстѣ** . . . **Ѡрѣховь,** вече ни довежда прѣко къмъ търсеното. Покраината **Мрака** (сега Мраката) съ своето село Изворъ се споменава още въ 1330 год., по случай на Велбуждската

битка.[1] Тя и сега е запазила името си и обгржща 30 села около р. Струма, въ радомирската околия. Мрачски села сж: Пещера, Раянци, Калотинци, Враня-стѣна, Жабляно, Бѣлово, Блатешница, Калища, Егълница, Дебели-лакъ, Изворъ, Негованци, Кленовникъ, Житуша, Жедна, Каси-лакъ, Кондофре, Чуковецъ, Проваленица, Долни-Раковецъ, Горни-Раковецъ, Бобораци, Бѣланица, Върба, Прибой, Пчелинци, Поцърненци, Николаево, Лобошъ, Ковачевци, Райкиловци.[2] Единственията въ Мракàта монастирь Св. Никола лежи въ землището на с. Пещера. Селото е на 3 километра сѣверно отъ р. Струма, а монастирьтъ отстои отъ срѣдището на селото нѣщо на 2 километра на сѣверо-изтокъ. Монастирьтъ е расположенъ въ малка долина, обградена съ джбообрасли хълмове. Наблизу, въ мѣстото *Орѣшковецъ*, което отговаря на **мѣсто Ѡрѣховь**, се намира часть отъ монастирскитѣ ниви. Тази мѣстность се намира на около километъръ на юго-изтокъ отъ монастиря, на 2 километра отъ срѣдището на с. Пещера. Тази мѣстность много прилича на монастирската — една падина заобиколена съ хълмове отъ три страни. Орѣшковецъ се състои отъ ливади, ниви, гора и малко овощна и зеленчукова градина, съ изворъ, който напоява ливадитѣ и градинитѣ. „Нѣкога, казва прѣданието, цѣлата тази мѣстность е била монастирска, а сетнѣ е била усвоена отъ частни лица. По границитѣ на тази и други мѣстности има изкуствени могилки, за които се говори, че били поставени за прѣдѣлъ на монастирскитѣ имоти“.

За *историята* на монастиря Св. Никола ни даватъ вѣсти пакъ хрисовулитѣ. Отъ Иванъ Александровия хрисовулъ узнаваме, какво и прѣди този царь други владалци **съдръжателие скиптра блъгарскаго црства** били направили подаръци и оставили хрисовули на този монастирь и че, слѣдователно, послѣдниятъ е сжществувалъ прѣзъ врѣме на Асѣновци, ако не и по́-рано. Каква е била сждбата му прѣзъ турската робия, не е извѣстно. Нѣма съмнѣние обаче, че и него, по́-рано или по́-късно, е постигнала участьта на другитѣ български монастири — разорение и плѣнъ. Послѣднитѣ негови обитатели

---

[1]) **И приде на мѣсто глаголюмо Мракоу . . . къ прѣдѣлъ землю Блъгарьскыю въ мѣсто рекомо Изворн** (*Данило*, Животи краљева и архиепископа српских, 193).

[2]) Тѣзи вѣсти за Мракàта ми даде любознателниятъ учитель въ с. Пещера Е. п. Захариевъ. Нему джлжа и свѣдѣнията за сегашното състояние на монастиря св. Никола Мрачски.

монаси ще да са занели въ Хилендаръ монастирскитѣ грамоти или ще са ги прѣдали на хилендарски таксидиоти, за да се съхранятъ тамъ и до днесъ двѣ отъ тѣхъ.

Запустѣлиятъ кой знае отъ кога монастирь билъ поразчистенъ и уголѣменъ съ една скромна отшелнишка колиба едва къмъ 1840 година.[1] Врѣменниятъ неговъ първъ подновитель билъ странствуещиятъ свещеникъ Симонъ, който дошълъ тукъ съ сина си отъ родното си село Лѣва-рѣка (Трънско). Турскитѣ власти, като узнали за новоотворения монастирь, уловили попъ Симона, обѣсили го, а сина му мѫчили да се потурчи, докато най-сетнѣ той сполучилъ да избѣга въ Рилския монастирь. Скоро по това врѣме, първенци и свещеници отъ Пещера и другитѣ околни села се застѫпили прѣдъ властьта и получили позволение да пристроятъ при старата малка черква още една часть. Прѣзъ 1842 г. черквата била проширена. Първъ управитель на монастиря станалъ дѣдо Лазо Дамяновъ отъ с. Пещера. Службата прѣзъ празницитѣ извършвали свещеницитѣ отъ близкитѣ села. Слѣдъ двѣ години дошълъ тука отъ Кратово попъ Теофанъ, постригълъ се монахъ и станалъ управитель на монастиря. Подиръ Теофана управлението поемали пакъ дѣдо Лазо, светогорцитѣ йеромонахъ Рафаилъ, йеромонахъ Юстинъ, Раде Вилаетски отъ с. Върба (бивши служитель въ Рилския монастирь), монахъ Прокопи отъ с. Радибошъ. Прокопи билъ изпърво монастирски служитель, но послѣ билъ постриганъ отъ владиката Панарета, епископъ-помощникъ на кюстендилския митрополитъ Дионисия (1845—51 и 1858—60 год.). Прокопи построилъ двуетажно здание и се поминалъ прѣзъ 1879 г. Въ врѣме на освободителната война монастирьтъ билъ оплѣненъ отъ турцитѣ.

Слѣдъ освобождението монастирьтъ се управлявалъ отъ свещеници или отъ черковни настоятелства до 1895 г. Тогава, по екзархийския уставъ, монастирьтъ прѣминалъ подъ надзора на епархиалното началство и въ 1897 г. за управитель билъ назначенъ пещерскиятъ старъ свещеникъ Михаилъ Пешовъ. Дѣдо Михаилъ съборилъ слабата пристройка отъ 1842 г. и съградилъ нова по́-яка, като оставилъ древнята черквичка да служи за олтарь на новата. Той се поминалъ въ 1904 год.

---

[1]) Срв. краткитѣ бѣлѣжки за това въ издадената брошурка (16 стр.) отъ монастиря прѣзъ 1899 г. подъ заглавие — Значението на монастиритѣ и кратка история на монастиря Св. Николай въ с. Пещера (Радомирска околия).

Сега монастирски управитель е враня-стѣнския свещеникъ Дим. Петруновъ.

Монастирскитѣ имоти се намиратъ само въ землището на с. Пещера: 25 декара овощни градини, 28 декара ливади, 58 декара ниви, 455 декара гора. Добитъкъ има: 2 рала волове, 2 коня, 3—4 говеда, кози, свинье, домашни птици. Имотитѣ се обработватъ отъ монастирски ратае, на брой 7—9 души. Ратаетѣ се пазарятъ за по година. До прѣди възобновлението на монастиря, всичкитѣ му земи били взети отъ селянетѣ. Сетнѣ земитѣ били едни продавани на монастиря, други подарени, особено онѣзи, които лежали въ мѣста наричани още отъ старо врѣме „манастирски".

Старини въ монастиря сега нѣма. Прѣди години тамъ била намѣрена антична статуя. Единъ фрагментъ съ образъ на божеството Митра бикобоецъ билъ намѣренъ при копанье основитѣ на новата постройка. Пази се въ Народния музей въ София. Проф. Иречекъ видѣлъ у архимандрита Зиновия ръкописно евангелие отъ с. Пещера, отъ 16—17 вѣкъ, безъ юсове. Иконитѣ и надписитѣ на старата черквица са замазани.

Мѣстнитѣ имена, поменати по редъ въ хрисовула, са слѣднитѣ:

Ѡрѣховь, мѣстность при монастиря Св. Никола, до с. Пещера, въ Мракàта (Радомирско).

Срѣдьць. — София.

Бѣлица. Селце въ софийската околия, на з. отъ града.

Костинь бродь. Село въ софийската околия, на с.-з. отъ града.

Боговци. Село съ такъво име сега нѣма. Може би то да е Богьовци, раздалечено отъ Бѣлица и Костинъ-бродъ на по 10 километра.

Дрьстрѣне. Непознато село.

Конерьзь ?

Ракита. Село въ софийската околия, на 7 километра сѣверно отъ Брѣзникъ.

Блатечница. Село въ Мракàта, радомирска околия, на 5 километра южно отъ Струма.

Периволь, съ своя черква **Мтрь бжиꙗ**. Село въ кюстендилската околия, на р. Драговищица, притокъ на Струма. Старинската периволска черква пази още нѣкогашното си име — Успѣние Богородично. Новата се казва Св. Димитъръ.

(**Градъ Бельбоужды**). **Коденица ꙋ гра҃**. Разбира се градътъ Кюстендилъ.

Чрьнець. Селище съ това име сега нѣма, а само мѣстность на сѣверо-западъ отъ с. Скакавица.

Скакавица. Село въ кюстендилската околия, на десния брѣгъ на Струма.

Челопекь на Драговищица. до Калоугерьского брода и до Ръждавичьского дроума. Това селище, очевидно въ кюстендилската околия, сега не сѫществува.

Драговищица. Голѣмъ десенъ притокъ на Струма, който иде отъ кюстендилското Крайще.

Ръждавица. Село на лѣвия брѣгъ на Струма, въ кюстендилската околия, по-долу отъ Скакавица.

Драчево на Строумѣ. Такъво село нѣма.

Дѣꙗчево. Вѣроятно село Дяково, дупнишка околия, край пѫтя отъ Дупница за Радомиръ.

Скрино, отечество на св. Ив. Рилски. Село на десния брѣгъ на Струма, дупнишка околия.

Житомитьскь. Положението на този нѣкогашенъ градецъ остава за сега неизвѣстно. Той се споменава прѣзъ 1189/90 год., когато Стефанъ Неманя, слѣдъ отминаванье на кръстоносцитѣ, нахлулъ въ византийскитѣ области и разсипалъ градоветѣ Срѣдецъ, Перникъ, Земенъ (укрѣпление на Струма **Землнь**), Велбуждъ, *Житомитскъ,* Скопье и Лешскъ,[1] и послѣ се повърналъ. Тука Житомитскъ е поставенъ между Кюстендилъ и Скопье, а въ грамотата той слѣдва по редъ нѣйдѣ по-долу отъ Скрино на Струма. Иречекъ го търси на мѣстото на сегашния Пастухъ, надъ Скрино.[2]

Межа ѿ Мракоу ѿ коудѣ истече Житꙋша догде втиче Блато. За Мраката (покраина въ Радомирско) се каза по-горѣ. Рѣка Житуша извира отъ планина Колошъ, тече прѣзъ село Житуша (въ Мраката), село Негованци и се влива въ р. Блато, лѣвъ блатистъ притокъ на Струма.

Св. Никола Мрачьски. Прозвище на монастиря споредъ покраината (**Мрака**), въ която лежи.

Като оставимъ на страна обяснението на цѣннитѣ за срѣдньовѣковното държавно устройство термини, които се за-

---

1) *Љ. Стојановић,* Споменик III, 124.

2) Срв. *Иречекъ,* Пѫтувания, 608. — *Ивановъ,* Сѣверна Македония, 82, 83.

ключавать въ нашия хрисовулъ, ще се спремъ само на двѣ-три особености, които не личатъ въ Иванъ Александровата грамота:

Гевгелии. Въ Ив. Александровата грамота стои **зевгелїа**. Въ други паметници се употрѣбява формата **зевгарь**, която и до днесъ се е запазила въ народнитѣ говори. Думата е гръцка (ζευγάριον) и ще рече чифтъ, рало волове, а сѫщо тъй и оратна земя за едно ступанство. Формата **гевгелию**, ед. ч., е твърдѣ важна за обяснение името на едноименния македонски градъ Гевгели. Този градъ, допрѣди прокарваньето на крайвардарската желѣзница, билъ малко чифлишко село съ нѣколко зевгара.

Ръждавичьскы дроумь. Срѣдньовѣковното съобщение между Велбуждъ и Мракàта е вървѣло край Струма: Кюстендилъ—Стѣнско—(Ръждавица)—Скакавица—Земенъ (крѣпость)—Мракàта. То е работѣло до прѣди половина вѣкъ.[1] Още въ 1330 г. българскиятъ царь Михаилъ се упѫтилъ срѣщу сърбитѣ прѣзъ Мракàта, Земенъ за велбуждското поле. Въ Земенъ е било главното укрѣпление, което пазѣло този стръменъ пѫть. Срѣдньовѣковни укрѣпления стоятъ още и между Земенъ и Ръждавица. Новостроещата се желѣзница отъ Радомиръ за Кюстендилъ минава сѫщо тъй покрай този старински ръждавишки друмъ (δρόμος).

Интересни са и титлитѣ на краля Стефана Уроша Дечански, който владѣе освѣнъ сръбската земя и приморската (до Адриатика), още и овчеполската и велбуждската, като не сръбски. Часть отъ Овче-поле бѣше взелъ още Милутинъ, но срѣдището на Овче-поле, градътъ Щипъ, падна подъ сърбитѣ едва при Дечански, слѣдъ войната въ 1330 г.[2] Сѫщо и Велбуждско цѣло биде закрѫглено за сръбскитѣ владѣния при Дечански. Пасажътъ **Стефань Урошь кра ⁖ въ Ха Ба. вѣрни и самодрьжавни. кра. всеи Српьскои земли и Поморьскои ⁖ и Овчеплъсоки. и Велъбоужъскои ⁖** е цѣненъ за историческата етнография. Овчеполско (Щипско) и Велбуждско (Кюстендилско) право са поставени като не сръбски земи.

---

[1] Срв. *Иванов*, Сѣверна Македония, 279.

[2]) *Данило,* Животи краљева, 197.

XXI.

Зографска българска история.

ІСТОРІЯ

вкратцѣ ѿ Болгарословѣ́скоⷨ народѣ.

Болга́рскій наро́дъ изы́де дре́вле ѿ Че́рнаго мо́рѧ, ѿ рѣкѝ Во́лги из вели́кіѧ Скандина́віи и зва́хꙋ сѧ та́мо гиме́ри и киме́ри, е́гда̀ ѹмно́жиша сѧ, изыдо́ша пе́рвое на ѻвыѧ страны, и ещѐ пред' 'Алеѯа́ндромъ македо́нскимъ. 'Иллїри́къ пе́рвый краль бѧ́ше. пото́м же на ѕгфкв (3522 г.) по сотворе́нїи мі́ра, кралевя́ше ими краль Влади́лїй, ѻнь Фили́ппа македо́нскаго цр҃ѧ̀ побѣдѝ и под'да́нна его̀ сотворѝ. послѣдѝ же па́ки на ѕгхпе (3685 г.). бѧ́хꙋ два̀ брата имъ кра́леве Бре́мъ и Бо́лгъ, поне́же мно́гѡ крале́ве над'воева́ша, и мно́гѡ зе́млю ѹсво́иша, то́й наро́дъ назва́ сѧ по своемꙋ̀ именемъ. а то́й Бре́мъ повоева̀ за́паднꙋю странꙋ̀, и ѡсташа та́мо, по кра́й за́паднаго мо́рѧ, Блатї́йскаго ѹ Помера́нїй, назваша сѧ пеми сло́вацы пото́м же и брандибꙋ̀ри. а Бо́лгъ | на восто́чныѧ страны и зе́мли повоева̀ 1б
и ѹсво́и. и со свои́мъ наро́домъ посели́ сѧ, и назва́ша сѧ бо́лгары. кои пото́мъ со 'Алеѯа́ндромъ Македо́нскиⷨ вою́ѧй има имъ ѡ̂ста́ сѧ македо́нане. но па́ки, по хр҃сто́вомъ рождествѣ̀ в' ца́рство Оу̂але́нта царѧ̀ царегра́дскаго, па́ки ѿ Во́лги прїидо́ша, и дадѐ им' Оу̂але́нтъ да сѧ̀ насели́ша покра́й Дꙋнавъ. па́ки на ѕоуче (495 г.). по хр҃тѣ̀ в' ца́рство Анаста́сїѧ царѧ̀ гре́ческаго прїидоша с вели́кимъ вои́нствомъ ѿ Во́лги, и лю́то разби́ша гре́ческое вои́нство,

над рѣкою Зѹртою, и̂ ѹ҆свои́ша Ѳра́кїю, и̂ е̂два̀ ца́рь гре́ческїй со мно́гими дара́ми смири сѧ съ ни́ми, и̂ ѿи́до́ша ѹ҆ Сре́мъ, и̂ та́мо Ѳеодори́ргко готскимъ и̂талїйскимъ кра́лемъ ѡ̂бла́дани ѡ̂ста́ша в̓лѣто хр҇то́во ф҃г (503 г.). Пото́мъ па́ки в̓лѣто, ф҃д҃і (514 г.). прїидо́ша ѿ Во́лги с̓ **Вѵ̈талїа́номъ**[1] ҂а[2]
вождо́мъ свои́мъ, и̂ би́ша Ца́рь гра́дъ, и̂ ца́рь дара́ми смири́ сѧ с ни́ми, и̂ ѹ҆ Ѳра́кїю прїидо̀ша и̂ поселиша сѧ. и̂ по не́мъ во́ждъ бѣ, **Вѹ́кичь**, а̂ по Вѹкичи **Дра́гичь**. па́ки в̓лѣто, в҃ г҃
х҃ѯ҃ѕ (666 г.). множа́йшїй ѿ Во́лги и̂з̓ вели́кїѧ Скандина́вїй с вождо́мъ свои́мъ. **Орба́томъ**. в̓ца́рство Константи́на д҃
четве́ртаго, ти́мъ и̂менемъ ѹ҆свои́ша всю Ѳракїю. и̂ Мисїю, 2а
и̂ мно́го кра́тъ порази̇ воинство гре́ческое то́й Обра́тъ, и̂ на всѧ́кое лѣ́то да́нь взима́ше ѿ царѧ гре́ческаго. и̂ престо́лъ кра́ле́вскїй во Охри́тѣ поста́ви; а̂ пре́жде ѹ҆ Тр҇ново владѧхѹ, и̂ вси́ и̂дололатри бѧхѹ си́рѣчь и̂долослѹжители, и̂ то́й Орба́тъ велмѝ хра́бръ бѧше, и̂ на всѧ страны̀, а̂ найпа́че с̓грѐки. и̂ тогда̀ разѹмѣша гре́цы ка́ко ѿ Во́лги велѝкїѧ прїидо́ша, и̂ назва́хѹ и̂хъ Волга́ри. по сме́рти Орба́та наста̀ на крале́въство. **Бѹта̀ѧ** сы́нъ е̂гѡ̀ и̂ ѡ̂нъ е҃
велмѝ бѧше хра́бръ, и̂ тѧжкїй ра́ть творѧше. со Їѹстинїа́номъ вторы́мъ, и̂ всегда̀ побѣжда́ше, и̂ зе́млю ѹ҆своева́ше, и̂ да́нь ѿ царѧ взима́ше, дондеже живъ бѧше. по него́ же наста̀ на крале́вство сро́дникъ е̂гѡ̀ велмѝ хра́брїй.
Тревѐллїй ѡ̂нъ бѧше мѹдръ и̂ свобо́дъ щасл҇и всю́дѹ на ѕ҃
во́йскѹ и̂ непреодоли́мъ: ѡ̂нъ помо́же Їѹстїнїа́нѹ тре́тїемѹ, когда̀ бѧше А̓зи́ми е̂гѡ̀ и̂згна́лъ с п(р)есто́ла и̂з̓ Царѧ града, и̂ въ Херсо́нъ заточи́лъ. Треве́ллїй же по́йде на̀ Цр҇ъ градъ и̂ си́лою взѧ и̂ предадѐ Їѹстинїа́нѹ вѣрно, и̂ па́ки дрѹгїй пѹть безчи́сленнїи а̂ра́пи | бѧхѹ ѹ҆да́рили на царе- 2б
гра́дскѹю держа́вѹ, превели́к(їй)[3] ѿи́де с во́инствомъ свои́мъ

---

[1]) За прѣгледность, имената на българскитѣ царье поставихъ съ по́тлъсти словѣнски букви. Съ изключение на главнитѣ букви при собственитѣ имена, всѣкждѣ запазихъ правописа на оригинала.

[2]) Буквенитѣ числа отстрани посочватъ реда и броя на българскитѣ царье: Виталианъ, Вукичъ, Драгичъ и пр., които царували на югъ отъ Дунава.

[3]) Вм. Тревеллїй.

ѡтай, и̂ нападѐ на нѝхъ, и̂ посѣчѐ ѿ нѝхъ три́десѧтъ и̂ двѐ тысѧщи. и̂ прогнà и̂хъ ѿ всеѧ̀ держа́вы гре́ческїѧ, но ца́рь Їꙋстїнїа́нъ забы̀ толи́кое добродѣѧ́нїе, ꙗ̂же ѻ̂нъ є̂мꙋ̀ сотворѝ. но воздви́же бра́нь ве́лїю, и̂ завоева̀ болга́рскꙋю зе́млю, тогда̀ и̂ Триве́ллїй собра̀ своѐ вои́нство и̂ би́ сѧ с҆ ним҆ и̂ побѣди̂, и̂ є̂два̀ са́мъ ца̀рь Їꙋстїнїанъ с҆ неколи́ко ѹ҆течѐ в҆ Ца́рь гра́дъ. потóмъ. пóслѣ тóй бра́ни, Треве́ллїй позна̀ Бг҃а и̂ крести́ сѧ, и̂ бысть хрⷭ҇тїа́нинъ: ѻ̂нъ пе́рвый ѿ болга́рских҆ кра́ле́въ с наро́домъ свои́мъ вѣ̂рова, и монаⷭ҇ты҇ ѹ҆строи́ бли́зъ Ѻ҆хри́да, и̂ бы́сть мона́хъ. и на кра́ле́вство поста́ви старѣ̂йшаго сы̂на своегѡ̀ и̂менемъ, **Тервѣ́ла**, и̂ ѻ̂нъ бѧ̀ше хра́бръ в҆ вои́нствѣ, но по не́кое вре́мѧ ѡ҆брати́ сѧ на і҆дѡлослꙋже́нїе, тогда̀ Треве́ллїй, па́ки взѧ̀тъ кра́ле́вство, и̂ сы̂на своегѡ̀ ѧ̂тъ. и̂ и̂збодѐ є̂мꙋ̀ ѻ̂чи: и̂ речѐ почтò погꙋби́лъ є̂сѝ ѻ̂чи душе́в҆ныѧ, и̂ не ви́диши свѣ̂тлость вѣ̂ры хрⷭ҇то́вы, и̂ не́ си достóинъ. да зри́ши тѣ̂лесныма ѻ̂чи́ма, слн҃це и̂ мцⷭ҇ъ, и̂ поста́ви на кра́ле́вство сн҃а своегѡ̀ ю̂нѣ́йшаго и̂менемъ **Мѡѵсе́ѧ**, и̂ речѐ є̂мꙋ̀ стреⷭ҇жи́ сѧ сы̂не да не твори́ши ꙗ̂коже бра́тъ твóй. занѐ не ѻ̂чи тóкмо и̂збодѣ̂ти хощꙋ̀, нò и̂ главꙋ̀ ѿрѣ̂зати. по се́мъ па́ки возврати́ сѧ в҆ монасты́рь свóй, и̂ бы́сть ст҃ый, и̂мѧ є̂мꙋ̀ в҆ мона́шествѣ Ѳеѡкти́сть в҆ лѣ́то ѱг҃ (703 г.). ѻ̂нъ бы́сть пе́рвый хрⷭ҇тїа́нинъ и̂ ст҃ы́и ѿ болга́рскаго наро́да. и̂ Мѡѵсе́й сы̂нъ є̂гѡ̀ до́бръ бѧ̀ше и̂ си́ленъ на бра́нъ, и̂ дадѐ вели́кꙋю пóмощъ Львꙋ̀ Ї҆са́ѵрꙋ, когда̀ бѧ̀ху срацы́ны пришлѝ на Ца́рь гра́дъ, и̂зсечѐ два́десѧтъ и̂ двѐ ты́сѧщи срацы́новъ, и̂ прогна̀ и̂хъ и̂з гре́ческои ѡ҆бласти. по сме́рти є̂гѡ̀ прїѧ̀тъ корóнꙋ, срóдникъ є̂гѡ̀, **А̂сѣ́нь Вели́кїй**, во вре́мѧ того̀ же Льва̀ Ї҆са́ѵра, и̂ и̂мѣ̂хꙋ любóвь ме́ждꙋ собóю с҆ царемъ Львóмъ, и̂ пóмощъ є̂мꙋ̀ вели́кꙋ сотворѝ, понéже а̂ра́пи взѧ̀ли А҆рме́нїю, и̂ Ми́дїю лꙋ̀чшїѧ зе́мли царе́ви. того̀ ра́ди молѝ А҆сѣ̂нѧ, и̂ а̂бїе А҆сѣ́нь ѿи̂де с вои́нствомъ свои́мъ на а̂ра́пы, и̂ безчи́сленныѧ поразѝ, и прогна̀ и̂хъ, а̂ А҆рме́нїю и̂ Ми́дїю ѹ҆свои́, и̂ предадѐ ке́сарю Львꙋ̀, и̂ дрꙋѕи́ѧ а̂ра́пы ѹ҆боѧ̀ша сѧ,

ӥ не покѹсиша сѧ прочее бити сѧ с҆ греки. ӥ за таковѹю | по- 3b
бѣдѹ даде ёмѹ кесарь титлѹ ӥ коронѹ царскѹ. а҆ по нёмъ
наста на царство сродникъ ёгѡ, ӥменемъ **Добре**, ѽнъ і҃
не бѧше миренъ ӥ многѡ кратъ сотвори брань, с кесаремъ
греческимъ за землю, ӥ за грады, ӥсперва побѣждаше, а҆
послѣ побѣждаше сѧ, понеже ѡ҆скорбиша сѧ болгарскїѧ бо-
лѧре на него ӥ ѹ҆биша ёгѡ. ӥ ѡ҆корони сѧ. **Телезвїѧ**, а҃і
ӥ ѽнъ не бѧше щастливъ в҆ побѣдѣ, ӥ болше гѹбѧше, не-
жели добываше. того ради ӥ ёгѡ господа ѹ҆биша. ӥ ѡ҆ко-
рониша **Савина**, ѡ҆ же сластолюбивъ бѧше: миръ с кеса- в҃і
ремъ сотвори, ӥ не радѧше да возвратитъ землю ю҆же бѧхѹ
кесари ѹ҆своили: того ради болгарскїѧ господа ѹ҆чиниша
совѣтъ да ѹ҆бїютъ ёгѡ, ѽнже разѹмѣвъ, ѹ҆бѣже в҆Мисим-
врїю ӥ тамо до смерти поживе. ӥ прїѧтъ коронѹ **Таганъ** г҃і
но ӥ ѽнъ не ѹ҆годенъ ӥ нещасливъ ѹ҆ войскѹ. по неко-
лико времѧ ӥзгнаша ёгѡ. ӥ прїѧтъ коронѹ. **Телерика**: во д҃і
времѧ Копронима кесарѧ, и бѧше силенъ ӥ би сѧ много
кратъ с҆ царемъ, ӥ землю свою взѧ: но болгары развра-
тиша сѧ, в҆ тое времѧ ѿ ї҆кѡно|борцевъ, ӥ паки сташа 4a
ї҆долослѹжители, защо бѣ, Телерикъ миръ ѹ҆чинилъ: ӥ рѣша
да ѹ҆бїютъ ёгѡ, ѽнъ же разѹмѣ той совѣтъ ӥ бѣжа в҆
Царь градъ: ӥ крести сѧ ӥ прїемъ ёресь ї҆кѡноборскѹю, того
ради даде ёмѹ Копроним҆ сестрѹ свою в҆ женѹ, ӥ санъ маги-
стрїанства, а҆ господа болгарскїѧ даша коронѹ, **Карданѹ**. є҃і
ӥ бѣ старъ ӥмѹще лѣтъ седмь десѧтъ, но силный во брани,
ӥ много кратъ би сѧ с҆ царемъ греческимъ ӥ побѣждаше,
ӥ много землю в҆ зѧтъ, ӥ в҆старости ѹ҆мре. по нем же наста:
Крѹмъ ѽнъ весма славенъ бѧше ӥ лютъ, но ї҆долослѹжи- ѕ҃і
тель, ӥ не возможе ёмѹ ник҆тоже противити сѧ, ѽнъ расшири
болгарскѹю державѹ даже до францѹскїѧ земли, ӥ ѹ҆би
Борна долматїйскагѡ кралѧ, ӥ возврати сѧ, ӥ ѹ҆дари Царь
градъ, ӥ би ёгѡ годъ ёдинъ, ӥ ӥз҆сече шесть сотъ тысѧщъ:
ӥ взѧ ’Андрїанополь силою ӥ всѧ поробы: понеже кесарь
Никифоръ сь ѧ҆ростїю поѧтъ силное войско свое, ӥ ѿ

Козль баша, и҆ ѿ татаръ хана, и҆ бі́ сѧ с҆Крꙋномъ, но Крꙋнъ воиско е҆гѡ посѣчѐ, и҆ е҆гѡ самогѡ в҆зѧтъ жи́ва, и҆ посѣчѐ, и҆ ѿ главы̀ е҆гѡ ча́шꙋ напра́ви, и҆ ѡ҆кова̀ ю҆ зла́- 4б
томъ и҆ ка́менїемъ драги́мъ, и҆ во вре́мѧ весе́лїѧ господа здра́вїицꙋ пїѧхꙋ. пото́мъ па́ки прїи́де на Крꙋна с҆вели́кою си́лою Миха́илъ, но и҆ е҆гѡ Крꙋнъ порази̇. и҆ е҆два̀ Миха́илъ ке́са с҆ не́колико ꙋ҆бѣжа̀ в҆ Ца́рь гра́дъ: по́слѣ Михаі́ла наста̀ ца́рь Ле́въ ʼАрмени́нъ, и҆ ѻ҆нъ собра̀ вели́кое во́инство: и҆ ꙋ҆да́ри болга́рскꙋю зе́млю, но и҆ е҆гѡ Крꙋнъ прїѧ лѣпо, и҆ во́инство е҆гѡ порази̇, и҆ ʼАндрїа́нополь поработи́: и҆ мно́ги хр҇тїа́ны посѣчѐ и҆ поработи̇, и҆ в҆ болга́рскꙋю зе́млю ѿведѐ, тогда̀ плѣни̇ и҆ с҇таго Васи́лїѧ ʼАндрїанопо́лскаго и҆ с ни́мъ много с҇ще́нницы, и҆ хр҇тїа́ны, и҆ ѿ сі́хъ плѣнникѡвъ, мно́гїѧ болга́ры вѣроваша в҆ вѣрꙋ христїа́нскꙋю, и҆ в҆ то̀ вре́мѧ. с҇тый Кѵри́ллъ филосо́въ написа̀ болга́рѡмъ кни́гꙋ по своѐмꙋ ꙗ҆зы́кꙋ сꙋ́щимъ при̇ Дꙋна́и рѣцѣ живꙋ́щы҇, хр҇тїа́нѡмъ. По Крꙋна наста̀ бра́тъ е҆гѡ **Мꙋртагѡ́нъ** что̀ зова́тъ гре́цы Волгари́съ, а҆ лати́ны, Богари́съ и҆ **Бори́съ**, ѻ҆нъ бѣ̀ сла́венъ с побѣ́дами, и҆ великомꙋ́дръ в҆ дѣ́лахъ, всѐ своѐ во́инство нача́лницы положи̇, и҆ сꙋдїи̇ ꙋ҆тверди̇, и҆ зрѧше | на всѧкъ де́нь, ꙗ҆́кѡ ѡ҆браща́хꙋ сѧ болга́ры въ вѣрꙋ хр҇то́вꙋ по наꙋче́нїю Васи́лїа 5а
влади́ки ʼАдрїанопо́лскаго, и҆ дрꙋги́хъ с҇щенникѡвъ, и҆ разгнѣва҆сѧ, и҆ мно́гими мꙋ́ками погꙋби̇ ѧ҆: и҆ ми́ръ сотвори̇ с ке́саревою жено́ю в҆довицею Ѳеѡ́дѡрою. Ѳео́фила і҆кѡноѡ́рца, и҆ на по́мощъ с во́инствомъ свои́мъ и҆́де да́же до вели́кїѧ ʼАрмені́и проти́вꙋ ѿме́тника е҆ѧ Ѳомꙋ: и сраци́новъ всѣхъ посѣчѐ и прогна̀ и Ѳомꙋ жи́ва ѧ҆тъ, и҆ мꙋками ꙋ҆би̇: ѻ҆нъ е҆щѐ ѿ бра́та своегѡ̀ и҆мѣ́аше под҆ ѡ҆бла́стїю всю̀ гре́ческꙋю зе́млю да́же до ʼИта́лїи, и҆ и҆́де с во́инствомъ в҆ Пано́нїю то̀ е҆сть во ꙋ҆ Сре́мъ, и҆ бі́ сѧ с҆ кесаремъ неме́цкимъ Лꙋдо́викомъ, и҆ ѕѣло̀ побѣди̇ ке́сарево во́йско, и҆ пороби̇ и҆ ꙋ҆свои̇ тыѧ страны̀, пото́мъ и҆ слава́ны покори̇ за́падныѧ и҆ ꙋ҆свои̇: сꙋдїи̇ и҆ нача́лницы постави

ймъ ѿ своихъ болгаровъ, й паки возврати сѧ на свой пре-
столъ, й по мало позна с̃тȣю вѣрȣ й крести сѧ, понеже
ймѣѧше сестрȣ плѣненȣ в' царскій дворъ в' Царѣградѣ,
бѧше крещена й наȣчена хр̃тіанскѡ вѣрѣ, й пріиде ко
братȣ своемȣ: й ймѧше | с' собою ёдинаго Іконописца: 5б
йменемъ Меѳодіѧ монаха, а братъ ёѧ бѧше царскій дво̃
новъ созданъ, й повелѣ ёмȣ да напишетъ дворъ ёгѡ с'
различными дȣбравы й ловцы како ловатъ: а Меѳодій
написа различны Історіи хр̃тіанскіѧ. й на единой стѣнѣ
великѡ, написа страшный сȣдъ хр̃товъ, й ѹбоѧ сѧ, й сестра
ёгѡ ѹчаше, Меѳодій же ймѣѧ нѣкоегѡ секратара река
Ѳеодора, й той Мȣртагона часто ѹчаше вѣры хр̃тіанскіа,
й ѡбрати сѧ й вѣрова, й посла в' Царь градъ Мȣртагѡнъ,
ѩкѡ да пошлютъ ёмȣ архіереѧ й с̃щенницы да крестит сѧ,
но тогда бѧше смȣщеніе в' Царѣ градѣ; за царство
й патріаршество когда Фотій патр̃архъ прю ймѣѧ на
с̃таго Ігнатіа, того ради никтоже пріиде йз' Царѧ града,
царь болгарскіи посла в' Римъ к' папѣ Николаю, й посла
архіереа Формоса кой послѣ, й папа бысть, й Павла,
й крестиша царѧ, й всю Болгарію, й нареченъ бысть
Мȣртагонъ во с̃томъ крещеніи Михаиль Іѡанъ, по тріехъ
лѣтѣхъ по ѹмиреніи молвы в' Царѣ градѣ, наста кесарь |
Василій македонѧнинъ. тогда патріархъ с̃тый Ігнатій посла 6а
архіеп̃копа Ѳеофілакта перваго со много с̃щенницы, в'
Болгарію й пріѧша йхъ ч̃тно, латынскихъ же поповъ
йзгнаша, й начаша грецы многȣ дань взимати за по̃тав-
леніе архіеп̃копа. того ради царь болгарскіи, собра соборъ
й постави в' Т̃рновѣ патріарха, дабы прочее не ходили
в' Царь градъ за пос̃щеніе архіеп̃копа, й зато послѣ бысть
молва не мала междȣ грецы й латыны. й ѹтвͤрди царъ
Михаилъ престолъ свой в' Т̃рновѣ, й поживе б̃гоȣгодно,
й с миромъ ѹспе. по негоже ста на царство сынъ ёгѡ
С̃ѵмеѡнъ й ѡнъ бѧше крѣпокъ й славодобытливъ: но ні
никогда не ймѣѧше миръ с' четыри кесари: цареградскими,

с Кѡнстантиномъ седмы́м, Лво́мъ, ’Алеѯа́ндромъ, Рома́номъ, и҆ всегда̀ побѣжда́ше ꙗ҆, и҆ мно́го и҆мѣ́ніе вза, и҆ во́йско и҆зби. и҆ с мажари бра́ са и҆ хорва́ты. и҆ по него̀ наста̀ ца́рь сы́нъ е҆гѡ̀ **Пе́тръ.** ѻ҆н и҆мѣ̀ любо́вь с гре́ческими ке́сари, и҆ вза внꙋ́кꙋ ке́саревꙋ в женꙋ̀, и҆ в то̀ вре́мѧ бѧ́ше гла́дъ вели́къ в болга́рской земли̇̀, и҆ и҆ма́ше сто́лъ | царе́въ в Софі́и, и҆ в то̀ вре́мѧ бѧ́ше. с҃тый ’Іѡа҃ пр҃бный в ры́лской пꙋсты́ни, ро́домъ бѣ̀ ѿ софі́йска села̀, и҆ царь Пе́трь и҆де к немꙋ̀ благослове́ніѧ ра́ди, и҆ мн҃трь е҆мꙋ̀ ѹ҆стро́и, и҆ гра́мотꙋ с ца́рскою злато́ю печа́тїю дадѐ е҆мꙋ̀ ꙗ҆́же и҆ до дне́съ е҆сть. по сме́рти е҆гѡ̀ прїѧ́тъ престо́лъ сы́нъ е҆гѡ. **Бори́съ,** ѻ҆́нъ и҆маше ра́тъ с ке́саремъ маджа́рскимъ, и҆ со Светосла́вомъ кралѐмъ се́рскимъ, и҆ побѣди̇̀ и҆хъ и҆ смири́ сѧ, по́слѣ прїиде на него̀, нечаѧнно с во́инствомъ си́лнымъ ке́саръ гре́ческїй ’Іѡа́нпъ Цїмисхі́ѧ, и҆ ѧтъ е҆гѡ̀ и҆ ѿведѐ в Ца́рь гра́дъ, и҆ почтѐ е҆гѡ̀ в чи́нъ магі́стрїанства, но ѻ҆нъ в скорѣ ѹ҆́утечѐ и҆з Цари гра́да, и҆ и҆дꙋ́щꙋ е҆мꙋ̀ чре́съ Болга́рїю бѧ́ше ѻ҆бле́ченъ в гре́ческое ѻ҆дѣ́ѧнїе, ви́дѣвше же е҆гѡ болга́ри реко́ша се нѣ́кїй гре́къ шашитъ и҆ ѹ҆би́ша е҆гѡ̀. по него́же **Селе́вкїѧ,** и҆ ѻ҆́нъ бѣ̀ сла́венъ на во́йскꙋ. и҆ всю́дꙋ добива́ше, и҆ мно́го, кеса́рское во́йско порази̇̀, и҆ ѹ҆усво́и То́плицꙋ, и҆ Сарди́кꙋ бли́зъ Царѧ̀ гра́да. по не́мъ наста̀. **Сꙋббо́тинъ,** ѻ҆нъ неꙋго́де҃, и҆ нещасли́въ, на во́йскꙋ, и҆ мно́го кра́тъ во́йско | е҆гѡ, гре́ческїа ке́сари порази́ша, и҆ зе́млю мно́го ѹ҆усво̀иша, и҆ та́ко ѹ҆мре смꙋще́нъ. по него прїѧ́тъ престо́лъ сы́нъ комиста́ловъ. **Давы́дъ,** ѻ҆нъ бѣ̀ до́бръ во все́мъ, и҆ с҃то́е житїѐ и҆мѣ́ѧше, и҆ мі́ръ творѧ́ше ко всѣ́мъ, а҆, поне́же болга́рскїи господа̀ не могоша терпѣ́ти ѹ҆мире́нїѧ, нача́ша ѕлѡ̀ бѣсѣ́дити. ѻ҆нъ же разꙋмѣ̀ самово́лно оста́ви ца́рство: и҆ и҆де в мн҃трь и҆ бы́стъ мона́хъ, и҆ с҃ты́й мо́щи цѣлокꙋ́пны ѡ҆ста́ша. по не́мъ, **Самꙋі́лъ** ста на ца́рство. и҆ ѻ҆нъ бѣ̀ си́ленъ и҆ свобо́дъ, но ѕо҃ и҆ зави́стливъ, в пе́рвое и҆мѣ̀ тѧ́жкꙋ бра́нъ с ца́рі̇ цареградскими, и҆ побежда́ше и҆, и҆ болга́рскꙋю зе́млю свободи̇̀ ѿ всѧ́кагѡ ѕла̀, и҆ и҆де

Margin notes (right): ѯі, 6ᵇ (line 6), к, ка, кв, 7ᵃ, кг, кд

на за́падныѧ страны̀ в̓ латы́нскꙋ зе́млю, и҆ е҆два̀ оу҆мири́ша
е҆гѡ̀ с̓дара́ми, и҆ оу҆да́ри на Далма́цїю, и҆ ꙗ҆́тъ кралѧ̀ Вла-
ди́мира, и҆ заробѝ, пред̓гра́дїе же Рагꙋ́скю поналѝ, и҆ Кото̑
разбѝ. и҆ взѧ̀ ѿ гре́ческихъ царе́й Солꙋ́нь, и҆ Енишехе́ръ,
и҆ Карафе́ри, и҆ Ла́рса, и҆ Бе́рїю, и҆ всю Тета́лїю, и҆ пре-
селѝ та́мо кꙋцовла́си, и҆ арнаꙋ́ты, а҆ гре́цы населѝ оу҆ Т҃рно́во.
и҆ оу҆ Ва́рнꙋ, и҆ бѧ́ше долматїйскаго кралѧ̀ оу҆ та́вницꙋ | по- 7б
ста́ви, и҆ возлюби́ла бѧ́ше дщи̇̀ е҆гѡ̀ Косса́ра, и҆ оу҆молѝ
ѻ҃ца своего и҆ свободѝ е҆ и҆ дадѐ емꙋ̀ старѣ́йшꙋю дще́рь
Коса́рꙋ в̓ женꙋ̀, и҆ ѿдадѐ е҆мꙋ̀ па́ки крале́вство, и҆ че́стно
проводѝ оу҆ Далма́цию, по́слѣ позави́дѣ, на фами́лїю ца́рскꙋ,
и҆ мно́гихъ непра́ведно и҆збѝ. а҆ Гаврї́ила бра́та своего̀ за-
точѝ оу҆ Влахї́ю со двѣма̀ сыно́ма, Асѣ́номъ и҆ Петро́мъ,
и҆ А҆аро́на, бра́та же е҆гѡ̀ І҆ѡа́нна сы́нъ Влади́ми̑ ди́вно
сохране́нъ бы́сть ѿ оу҆бивства. а҆ зане же Самꙋ́їлъ про-
гнѣ́ва г҃да, и҆ подви́же на него царѧ̀ Никифо́ра Фо́кꙋ,
и҆ собра́ си́лное во́йско, и҆ по́йде на̀ Самꙋи́ла, и҆ хожда́ше
но́щи а҆ в̓де́нь почива́ше оу҆ горы̀, и҆ ѡ҆брѣ́те Самꙋ́їла въ
е҆ди́номъ ро́вѣ при рецѣ̀ с во́инство̑ ве́сь де́нь бѧ́хꙋ пи́ли
и҆ и҆гра̀ли, и҆ поспа́ли ꙗ҆́ки закла́ни, и҆ оу҆да́ри и҆́мъ спѧ́щымъ,
пре̑ са́мꙋю заре́ю, и҆ и҆зсѣчѐ два́десѧтъ тысѧщ̓, и҆ ꙗ҆́тъ
живі́й пѧ́тъ на десѧтъ ты́сѧщь, и҆ и҆збодѐ и҆́мъ ѻ҆́чи, на сто̀
е҆ди́наго ѡ҆ста́ви, со е҆ди́нымъ ѻ҆́комъ да и҆ води: а҆ Самꙋи́лъ
с̓ сы́номъ своимъ, и҆ с̓ нѣ́колико во́йны бѣжа, ѡ҆бачѐ ꙗ҆звенъ
бѧ́ше, и҆ когда̀ сказа́ше е҆мꙋ̀ | ꙗ҆кѡ Никифо́ръ поразѝ во́инство 8а
е҆гѡ̀, в̓ третїй де́нь, ѿ болѣ́зни и҆ ско́рби оу҆мре, и҆ тогда̀
Ники́форъ взѧ̀ тыѧ жезлы̀ що сꙋ̑ оу҆ Ца́ръ градъ и҆ до
дне́сь, оу҆ сто́лпъ нѣ́кїй. зане болга́рскїй царѝ, всегда̀ сꙋ́ть
и҆мѣ́ли по неколико ты́сѧщи во́йны з жезла́ми да разбива́ю̑
кри́ла ѿ страны̀, и҆ е҆гда̀ смѣша́ютсѧ да бї́ютъ на оу҆стрем-
ле́нїе. по Самꙋи́ла же ста̀ на ца́рство сы́нъ е҆гѡ̀, **Радомиръ**, кє
и҆ ѻ҆́нъ бѣ̀ си́ленъ и҆ же́стоко ѿмстѝ царю̀ Ники́форꙋ: мно́го
войнство е҆гѡ̀ и҆збѝ и҆ зе́млю плѣни̇̀ без ми́лости, занѐ не
можѐ Ники́форъ проти́вити сѧ но посла̀ тайно нѣ́коего

Владисла́ва ѹби́ти е҆го̀ неѿмѣ́нно, и҆ ѡ҆бѣща̀ е҆мѹ̀ да́ти цар҆ство болга́рско, и҆ ѡ҆нъ и҆де при Радоми́ра, понеже и҆ ѡ҆нъ бѧ́ше ѿ болга́рска ро́да, и҆ и҆до́ша на ло́въ и҆ ѹ҆бѝ е҆го̀ та́мо, и҆ бѣжѐ ѹ҆ Ца́рь гра́дъ, а҆ болга́рскї господа̀ ѡ҆коро- ни́ша, І҆ѡа́нна Влади́мира, сына ’Аро́нѡва брата́нца Самѹи́лова, и҆ Давыдова, и҆ царствова три лѣта с҇то и҆ б҇гоѹ- го́дно, и҆мѣ женѹ̀ ѿ гре́ческихъ царе́й сро́дницѹ, и҆ бра́тъ ѥ҆ѧ̀ дво́рный генера́лъ бѧ́ше, и҆ бѧ́хѹ е҆ретицы | новатїане 8б
и҆ ра́ди с҇та́гѡ житїѧ̀ возненави́дѣша Влади́мира бра́тъ и҆ сестра̀, и҆ совѣ́товаша, нѣ́когда и҆дѹ́щымъ чре́съ нѣ́кѹю го́рѹ и҆ обнажѝ ме́чь шѹ́ра е҆го̀, и ѡ҆бзагла́ви е҆го̀ ѡ҆нъ же взѧ̀ гла́вѹ свои́ма рѹка́ма, и҆ сѣ́де на конѧ̀, и҆ и҆де носѧ́й главѹ̀ свою̀, даже до Елбаса́нъ ѹ҆ сво́й монасты́рь, и҆ тамо са́мъ с҆ конѧ̀ слезе, и҆дѣ́же и҆ до дне́сь мо́щы е҆го̀ а҆ ѹ҆сѣ- че́нъ бѣ̀ ѹ҆ ’Охри́дскїѧ горы: тогда̀ Никифо́ръ ке́сарь посла̀ того̀ Владисла́ва ѹ҆ Се́рбїю, и҆ престѹпѝ клѧ́твы, и҆ ѹ҆бѝ кралѧ̀ се́рбскагѡ Влади́мира зѧ́та Самѹи́лова и҆ ѡ҆короні́ сѧ за царѧ̀ болга́рскаго то̀й Владисла́въ, и҆ а҆бїе и҆дѐ с во́инствомъ кз
и҆ поразѝ и҆ ѹ҆своѝ се́рбскѹю зе́млю и҆ ѡ҆блежѐ зад҆ нѣ́кое дре́во да ѹ҆бїе е҆го̀, и҆ тѹ̀ за дре́вомъ, наве́черъ ѹ҆ ѹ҆ лицѹ̀ Влади́мировѹ а҆г҇гелъ поразѝ е҆го̀, и҆ болга́рское во́инство воз҆врати сѧ без҆ царѧ̀, тогда̀ па́ки Никифо́ръ завоева̀ всю̀ Болга́рїю, и҆ поста́ви сѹдїи, и҆ вои́н҇во по гра́ды свои́хъ, и҆ бѣ̀ Болга́рїа под҆ вла́стїю гре́ческою кє лѣ́тъ. по то́мъ ѹ҆мре ке́сарь Михаи́лъ Пафлаго́нскїй, и҆ бѧ́ше нѣ́кїй плѣ́ненъ | болга́ринъ и҆менемъ Долѧ́нинъ, и҆ бѣжа̀ и҆з҆ Царѧ̀ гра́да 9а
ѹ҆ Болгарїю и҆ ѡ҆брѣ́те ѹ҆ Стрѹмница во́йны болга́рскїи, и҆дѣ́же бѧ́хѹ со́брани, и҆ ре́че ꙗ҆кѡ а҆зъ е҆смъ бра́тъ Вла- дисла́ва пре́ждебы́вшаго царѧ̀: ѡ҆ни́ же поста́виша До҇лѧ- нинка (sic), царѐмъ, ѡ҆нъ же а҆бїе показа̀ свою̀ си́лѹ, и҆ собра̀ во́йни, и҆ поразѝ и҆ прогна̀ всю̀ войскѹ гре́ческѹ, и҆ в҆ Бол- гарїи взѧ гра́дъ На̀пѹлѹ, со всѣ́мъ держа́вомъ е҆го̀ и҆ мно́гѹ зе́млю ѹ҆своѝ и҆ всегда̀ побѣжда́ше во̀и ке́саревы, тогда́ посла̀ ца́рь Михаи́лъ, бра́та Владисла́вова ѹ҆ Болга́рїю, дабы̀ взѧ́лъ ца́рство, ѡ҆нъ же сказа себе бы́ти Владисла̀ва

царѧ бра́тъ, и҆ позна́ша ꙗ҆́кѡ ѻ҆́нъ є҆́сть, тогда̀ ꙗ҆́ша Долѧ-
ни́ка и҆ и҆звертѣ́ша є҆мȣ̀ ѻ҆́чи, и҆ ѡ҆корѡни́ша, А҆лѹсїа́на бра́та кд
Владисла́вова ѻ҆́нъ не бѣ̀ си́ленъ и҆ ѹ҆бо́ѧ сѧ да не ѹ҆бїю́тъ
є҆гѡ̀ и҆ ше́дъ в҆ Ца́рь гра́дъ дадѐ своѐ ца́рство ке́сарю,
и҆ па́ки бѣ̀ под҆вла́сть царе́й гре́ческихъ де́сѧть лѣ́тъ. па́ки
болга̀ры не могȣ́ще терпѣ́ти вели́кое наси́лїе ѿ гре́ковъ но
по́йдоша всѝ | и҆ и҆зби́ша всю̀ греческȣю во́йскȣ: що бѧ́хȣ ѹ҆ 9б
Болга́рїю и҆ нѐ бѣ̀ таковы́й досто́инъ человѣ́къ за царѧ̀ тогда́
ꙗ҆ви́ сѧ с҃тый Дими́трїй Солȣ́нскїй патрїа́рхȣ терно́вскомȣ
І҆ѡа́ннȣ, и҆ речѐ є҆мȣ̀, А҆сѣ́на Гаврїи́лова сы́на що̀ є҆ за-
точе́н҆ Самȣ́иломъ ѹ҆ Влахі́ю приведи́те є҆гѡ на ца́рство,
и҆ ѻ҆́нъ ѹ҆мири́ти бȣ́детъ всю̀ Болга́рїю. почита́хȣ бо бол-
га́рскїи царѝ велмѝ с҃та́гѡ Дими́трїа и҆ і҆кѡ́нȣ є҆гѡ̀ ѹ҆краша́хȣ.
тогѡ̀ ра́ди помога́ше и҆́мъ. тогда̀ всѝ и҆зво́лиша и҆ призва́ша
на ца́рство ѿ[1]: А҆сѣ́на Калима́на про́званагѡ, в҆ лѣ́то л
хр҃то́во ҂ахпє (1185) в҆ ца́рство гре́ческаго царѧ̀ А҆леѯі́а:
и҆ ѻ҆́нъ свободѝ Болга́рїю, и҆ ѹ҆свои гре́ческȣ зе́млю мно́гȣ
и҆ се́рбскȣ да́же до Вене́цїю, и҆ до Бȣ́димъ и҆ до Лехі́ю
и҆ до Тата́рїю и҆ А҆мо́рїю, а҆ бра́та своегѡ̀ Петра̀ поста́ви
над҆ всѐ во́инство, магїстрїа́на, и҆ чи́ны ѹ҆ во́инство рас-
положѝ: А҆леѯїй ке́сарь би́ сѧ с҆ А҆сѣ́номъ но ѻ҆долѣ̀ є҆мȣ̀
А҆сѣ́нь и҆ ѧ҆́тъ А҆леѯі́а и҆ ѹ҆бѝ є҆гѡ̀ и҆ назва́ сѧ ца́рь гре́-
кѡмъ: посме́рти патрїа́рха І҆ѡа́нна призва̀ с҃та́го Ѳеофи-
ла́кта втора́го а҆рхїеп҃копа ѻ҆хри́дскаго и҆столкова́телѧ с҃та́го
є҆ѵ҃лїа, и҆ поста́ви на патрїа́ршество ѹ҆ Те́рново, | тогда̀ 10а
и҆ с҃тый І҆ларїѡ́нъ Мегли́нскї а҆рхїеп҃кп҆ бѧ́ше: и҆ ѻ҆нѝ два́
с҆ца́рскою по́мощїю и҆скорени́ша и҆з Болга́рїи є҆́ресь нова-
тїа́нскȣю и҆ а҆рме́нскȣю, и҆ навыко́ша не чита́ти латы́нски,
но болга́рски. поживѐ, ї҃, лѣ́тъ ца́рствова бо́лше м҃ лѣ́тъ,
и҆ ѹ҆бѝ є҆гѡ̀, єди́нъ бола́ри҃ І҆ва́нко кото́рый бѣ̀ ѡ҆сȣжде́нъ
ѿ него̀ на сме́рть. по него́ же наста̀ бра́тъ є҆гѡ̀ Петръ, ѻ҆́нъ ла
до́бръ бѣ̀, и҆ ми́рно поживѐ на ца́рствѣ, є҃, лѣ́тъ и҆ преста́ви
сѧ. по не́мъ наста̀, І҆ѡа́нна Калима́на сы́нъ А҆сѣ́новъ, лв
ѻ҆́н҆ бѣ̀ до́бръ крѣ́покъ, и҆ приведѐ на него Рȣ́се. Гмитръ

[1] Вѣроятно вм. І҆ѡ:

бра́та Іва̀нкова, но Іѡа́ннъ, Рѹсата прогна̀, и҆ Гми́тра ѹ҆би̇. тогда̀ ѡ҆долѣша латы́ни и҆ взѧша Ца́рь гра́дъ, и҆ поста́ви своего̀ ке́сарѧ Балдви́на, а҆ гре́ческїй ке́сарь бѧше Ка̀лѡ Іѡа́ннъ, и҆з'бѣглъ бѣ ѹ҆ Виѳи́нїю, и҆ны́й же в' Солѹнъ Ѳео́доръ Ла́скарь, а҆ дрѹгїи болѧры бѣжа́ша ѹ҆ Болга́рїю к' царю болга́рскомѹ Іѡа́ннѹ, а҆ Балдви́нъ хотѧше прогна̀ти и҆хъ, того̀ ра́ди воз̾дви́же бра́нь и҆ и҆де ѹ҆ Болга́рїю хотѧше плѣни́ти ю҆ тогда̀ Іѡа́ннъ по́йде проти́вѹ е҆го̀, и҆ во́йскѹ е҆гѡ посѣчѐ и҆ | е҆гѡ̀ прогна̀ и҆з' Цари́ гра́дъ: и҆ взѧ и҆ дадѐ 10б
е҆гѡ̀ Кало̀ Іѡа́ннѹ и҆ арнаѹти побѣди̇ и҆ ѹ҆своѝ, в то̀ вре́мѧ прі́йде с҃тый Савва ѹ҆ Те́рново, и҆ преста́ви сѧ, брата́ничъ ст҃а́го Са́ввы Вл҃дисла́вовъ кра́ль се́рбски, дще́рь е҆го̀ и҆мѣѧше в' женѹ, и҆ по сме́рти е҆гѡ̀ бы́сть Петро́въ сы́н' **Бори́съ** ѡ҆нъ до́бръ бѣ и҆ ми́рно поживѐ, є҃, лѣтъ на лг
ца́рствѣ, и҆ ѹ҆спѣ ѡ҆ г҃дѣ ѹ҆ Те́рново. по не́мъ наста̀ **Мѵ́рѹѡ** лд
ца́рствова к҃є лѣтъ и҆ не бѣ благополѹченъ и҆ и҆згна́нъ бы́сть, и҆ ѡ҆корони́ сѧ **Кѡнстанти́нъ** зе́ко Шишма́н внѹкъ ле
Петро́въ, ѡ҆нъ во́зра́стомъ вели́къ, и҆ лице́мъ кра́сенъ бѣ и҆ си́ленъ и҆мѣѧше женѹ ѿ царе́й гре́ческихъ, ѡ҆нъ пе́рвѣе живѧше ѹ҆ Ви́динъ, и҆ бра́нь и҆ма́ше с'кра́лемъ Милѹти́номъ се́рбскимъ, и҆ по сме́рти те́ста е҆гѡ̀ Ѳео́дора ке́сарѧ, рази́ма с' Михаи́ломъ Палеоло́гомъ, ра́ди що шѹрѹ е҆гѡ̀ Іѡа́нна ѡ҆слѣпи̇, но по сме́рти сестри̇ Іѡа́нновы коѧ бѧше е҆мѹ жена̀ а҆ дщи̇ ке́сарѧ Ѳео́дора, дад҃е Михаі́лъ ке́сарь свою̀ внѹкѹ в' женѹ и҆мене̑ Марі́ю, и҆ та́ко ве ми́рно поживѐ, и҆ ѹ҆би̇ е҆гѡ̀ нѣкто чоба́нъ, и҆менемъ Лага́нъ, | и҆ взѧ ца́рство, 11а
но а҆бїе прогна́ша е҆гѡ̀, и҆ бѣжа̀ к Татаръ ха́нѹ, и҆ та́мо ѹ҆би́ша е҆гѡ̀ по Костанті́на Асѣновъ сы́нъ бы́сть, **Іѡа҃нъ** лз
До́бри сирѣчь **Кало̀ Іѡа́ннъ** ѡ҆нъ поѧтъ женѹ ке́сарѧ Михаи́ла дщѐрь Іри́нѹ, и҆ ми́рно поживѐ со всѣми ѡ҆нъ пресѣли̇ гре́цы ѹ҆ Болга́рїю, и҆ Болга́ры ѹ҆ гре́цы, и҆ заповѣда да же́нѧт сѧ гре́цы ѿ болга́ры, а҆ болга́ры ѿ гре́цы, и҆ та́ко ѹ҆мири̇ да бы сѧ не би́ли про́чее, и҆ сестрѹ и҆мѣѧше за пе́рвагѡ болѧрина своегѡ̀, и҆менемъ Терте́рѹ и҆ли̇ Петрѹ, ѿ него̀ понѹжде́нъ бѣ за̀ ца́рство и҆ ѡ҆ста́ви и҆ и҆де з'жено́ю

ѹ҆ Ца́ри гра́дъ, поживѐ ми́рно до сме́рти, и҆ по не́мъ зе́тъ
є҆гѡ̀ **Пе́тръ**, на него̀ воста̀ тата́рханъ Но́га с҆ во́йска ве- л҃з
ли́ка, но Пе́тръ, побѣдѝ, и҆ Но́гꙋ ѹ҆бѝ и҆ поне́кое вре́мѧ
возненави́дѣша є҆гѡ̀ господа́ри и҆ хотѧ́хꙋ ѹ҆би́ти є҆гѡ̀, ѻ҆нъ
же разꙋмѣ̀, и҆ бѣжа̀ во Андрїано́поль, и҆ по не́мъ **Свети-** л҃и
сла́въ, ѻ҆ поѧ́тъ женꙋ̀ дще́рь ке́саревꙋ, и҆ дадѐ є҆мꙋ̀ по́мощь
во́йны, проти́въ Казльба́ша, и҆ побѣдѝ; и҆ возврати́ сѧ, и҆
срѣто́ша во́йскꙋ є҆гѡ̀ казльба́ши, и҆ лю́то порази́ша є҆два̀
ма́ло ѡ҆ста́ша, а̀ Владисла́въ ѡ҆бвинѝ патрїа́рха терно́вскаго 11б
Іѡаки́ма ꙗ҆кѝ бы ѻ҆нъ ре́клъ Казльба́шꙋ. и҆ ѹ҆бѝ ѿ высо́къ
ка́мен҆ низве́рже непра́ведно, зато̀ болга́ры и҆ є҆го ѹ҆би́ша,
и҆ окорѡни́ша Константи́нова сына. **Миха́ила** ѻ҆нъ и҆ма́ше л҃д
женꙋ̀ дще́рь се́рбскаго кралѧ̀, Милꙋти́на, ѻ҆нъ с҆во́инствомъ
поидѐ на Ита́лїю, и҆ мно́гими дара́ми ѹ҆моле́нъ бѣ̀ воз-
врати́ сѧ, пото́мъ возненави́дѣ Не́дꙋ женꙋ̀ свою̀ и҆ посла̀ ю҆
ко ѻ҆́цꙋ родѝ с҆не́ю сына Стефа́на, за то́ кра́ль Милꙋти́нъ
ѻ҆скорби́ сѧ, и҆ посла̀ сына своегѡ̀ с во̀инствомъ и҆ побѣдѝ
Михаі́ла и҆ є҆го̀ ѹ҆бѝ по не́мъ наста̀ **Алеѯа́ндръ**, брата́ничь м҃
Светисла́вовъ, и҆ бра́нь и҆мѣ̀ кра́ль се́рбски ра́ди постав-
ле́нїе сына своегѡ̀ Стефа́на на ца́рство, Не́да щѐ бѧ́ше
роди́ла, ѿ Миха́ила: ѻ҆нъ и҆мѣ̀ бра́нъ с ке́саремъ гре́ческимъ
Іѡа́нномъ Кантакꙋзиномъ, послѣ̀ ѹ҆мири́ сѧ, и҆ поѧ́тъ дще́рь
Іѡа́нновꙋ в҆ женꙋ̀, и҆ родѝ с не́ю два̀ сына, Іѡа́нна и҆ Стра-
жи́мира, по не́кое вре́мѧ послѣ̀ ѡ҆ста́ви женꙋ̀ свою̀, и҆ поѧ́тъ
еди́нꙋ є҆врейкꙋ | в҆ женꙋ̀ себѣ̀, и҆ родѝ є҆мꙋ̀ два сына и҆ единꙋ 12а
дще́рь Марі́ю но дадѐ ю҆ сꙋлта́нъ Мꙋра̀тꙋ въ женꙋ̀, тогда̀
бѧ́ше Брꙋсꙋ ѹ҆своилъ, в҆ лѣ́то ѕ҃ѡ҃ѯ҃г (1363 г.) по хр҇тѣ̀,
и҆ еѵре́йка ѻ҆травѝ старѣ́йшаго сына є҆гѡ̀ Іѡа́нна ѿ пе́рвыѧ
женꙑ̀: а̂ ѻ҆нъ ѹ҆боѧ́сѧ да не ѡтра́вленъ бꙋдетъ и҆ Стражи́-
миръ, и҆ дадѐ є҆мꙋ̀ Ви́динъ, и҆ всю̀ Заго́рꙋ. и҆ и҆дѐ Стражи-
ми́ръ с ма́терїю своею ѹ҆ Види́нъ. по сме́рти Алеѯа́ндровы,
ста̀ старѣ́йшїй сын҆ є҆гѡ̀ рожде́нный ѿ жидовѝни **Ши́шманъ** м҃а
ѻ҆нъ ѹ҆зѐ и҆ Ви́динъ ѿ бра́та своего̀, и҆ посла̀ бра́та своегѡ̀,
А҆сѣ́на с во́йны на Ви́динъ, но Стражими́ръ порази́ и҆хъ,
и҆ А҆сѣ́на бра́та є҆гѡ̀ ѹ҆бѝ, по́слѣ Ши́шманъ бѣжа̀ ко зе́тꙋ

своемꙋ царю тꙋрскомꙋ, и҆ молѝ е҆гѡ̀ и҆ дадѐ е҆мꙋ̀ войска, и҆ и҆де и҆ бѝ Видинъ, но пàки Стражимѝръ побѣдѝ и҆ прогнà, а҆ ѻ҆нъ тогдà с тꙋрскою войскꙋ прїи҆де ѹ҆ Влахїю да плѣни҄, но ѹ҆дàри на нѝхъ Мѝрче воевóда влàшски, и҆ поразѝ лю́то, и҆ едвà и҆збы́ша, тогдà и҆де пàки к҆ зѧ́тю дà вóзметъ бóлше вóйны, а҆ Мꙋрáтъ вѝде ꙗ҆кѡ мóжетъ взѧ́ти цáрство е҆гѡ̀, и҆ пóйде со всѧ̀ сѝла, и҆ ѹ҆дáри | пéрвое на негò и҆ взѧ̀ 12[б]
Тéрново, и҆ и҆дѐ нà Вѝдинъ и҆ взѧ̀ е҆гѡ̀, а҆ Шишмáнъ бѣжá ѹ҆ Сóфїю, Стражимѝръ и҆де с мáтерїю ѹ҆ Влахїю при Мѝрчета, а Мꙋрáтъ ѿ Вѝдинъ и҆де ѹ҆ Софїю, и҆ бѝ сѧ с҆Шишмáна и҆ ѹ҆би е҆гѡ̀, и҆ цàрство ѹ҆своѝ, и҆дѣ́же е҆сть и҆ до днéсъ пóслѣ и҆де на сéрбскаго кнѧ́зѧ Лàзарѧ, на Косово и҆ е҆гѡ̀ ѹ҆бѝ, и҆ вóйскꙋ поразѝ. но и҆ сáмъ погѝбе ѿ Милóша Кобилѝтбѧ. по негò стà цáрь Паѧзѝтъ, и҆ сѣ́де ѹ҆ Андрїанопóли. а҆ Цáрь грáдъ е҆щѐ грéческїи царѝ владѣ́хꙋ. а Ѻхрѝдъ. и҆ Прѝлепъ тогдà в҆ладѧ́шѐ Кралéвичъ Мáрко сы́нъ Вꙋкáшинов҆: защò бѣ̀ поклонѝл сѧ царю, и҆ погѝбе ѹ҆ Влахїю, тогдà бѝ сѧ цáрь с҆ Мѝрчета, и҆ ѹ҆дáри е҆гѡ̀ стрелóю Мѝрчета в҆ сáмое гóрло

Вꙋкáшинъ бѣ̀ рóдомъ а҆рнѧ́вецъ, племенóмъ и҆з҆ Ерцеговѝне ѿ сéло Ѡ҆панцы.

С҃тїи ѿ Болгáрскагѡ нарóда. 13[а]

Прп҃бный	Ѳеоктѝстъ крáль	а҃
Прп҃бный	Дв҃дъ ц҃рь Болгáрскїй	в҃
Ц҃рь	Ї҆ѡáннъ Владимиръ Болгáрскїй	г҃
Ц҃рь	Ї҆ѡáннъ Михаѝлъ Болгáрскїй	д҃
Патрїáрхъ	Ї҆ѡáннъ Тернóвскїй	е҃
Патрїáрхъ	Ѳеофилáктъ Тернóвскїй	ѕ҃
Патрїáрхъ	Е҆ѵѳѵмїе Тернóвскїй	з҃
Патрїáрхъ	Ї҆ѡáкимъ Тернóвскїй	и҃
Архїеп҃кпъ	Клѝментъ Ѻ҆хрѝдскїй	ѳ҃
Наꙋ́мъ,	Ѻ҆хрѝдскїй	ї҃

Еразмъ	писе́цъ болга́рскій	аі
Аггела́рій	писецъ	ві
Сав̾атіе	предво́дчикъ (sic)	гі
Никола́й	архіеп҃кпъ 'Охри́дскій	ді
'Іларіо́нъ	Мегле́нскій еп҃кпъ	еі
Никоди́мъ	'Охри́дскій	ѕі
Прп҃бный	'Іωа́ннъ Рылскій	зі
Лѹка̀	отроча̀	иі
Прп҃бный	Гавріи́лъ Лесно́вскій	ѳі
Прп҃бный	Про́хоръ Пши́нскіи	к
Прп҃бный	'Іωаки́мъ Сарандопо́лскіи	ка
Прп҃бный	'Іωа̃ни́кіе Дѣви́ческій	кв
Ѳеωдо́сіе	Терно́вскій	кг
Прп҃бный	Ма́рко Преславскій	кд
Прп҃бнаѧ	Пе́тка Параске́ѵа	ке
Прп҃бный	Козма̀ Зографскій	кѕ
Прп҃бный	Филоѳе́й С҃тогорскій	кз
Сѵмонъ	Петръ С҃тогорскій	ки
Пименъ	Зографскій ѿ Софіа	кѳ
Михаи́лъ	Во́инъ що̀ ѹби́ зміѧ	л
Дими́трій	но́вый Басербо́вскій	ла
Мч҃никъ	Гео́ргій но́вы Софі́йскій	лв
Мч҃никъ	Никола́й но́вы ѹ Софіа	лг
Мч҃никъ	Аг҃глъ ѹ Бито́ла	лд
Мч҃цы ке	Зогра́фскіи ѻгне̃ с҆горе́ны	ле
Мч҃нца	Висса в Солѹнѣ	лѕ

Ке́сари ѿ Болга́рωвъ.

Маѯи́мъ мч҃нкъ и҆з 'Андріанопо́ли	а
'Іѹсти́нъ Цр҃еграс҃кі из Андріанопо́ли	в
'Іѹстиніа̃ вели́кій ѿ 'Охри́дъ	г
'Іѹсти́нъ сестри́чни 'Іѹстиніанω̃	д
'Іѹсти́нъ мла́дій ѿ 'Охри́дъ	е

Тази кратка българска история, Історіа в кратцѣ ѿ болгарословенскωмъ народѣ, се намира въ ръкописния сборникъ № 701 на зографската библиотека.[1] Въ този ръкописъ, 61 листъ in 8°, съ извънредно красиво полууставно писмо, е помѣстена още историята на Атонъ, прѣписана отъ печатаната въ 1659 год. книга Рáй мысленный; прибавенъ е и образецъ за условно, сключено въ Солунъ прѣзъ 1708 год. Цѣлиятъ ръкописъ е прѣписванъ въ 1785 г. отъ краснописеца монаха Якова, въ параклиса Св. Апостоли, който отстои на 20 минути източно отъ Зографъ. На л. 31б прѣписвачътъ добавя: Писáлъ монáхъ Іакώвъ при цéркви С҃тыхъ Ап҃лъ: в предѣлѣхъ мн҃тра Зографа: повелѣніемъ тоѧжъ ѻбители. Всепреподóбнѣйшемꙋ господúнꙋ пройгꙋменꙋ кѵръ Кωнстáнтію. в лѣто ҂ах҃пє (1785). м҃ца декéмвріѧ. Същиятъ Яковъ е прѣписалъ прѣзъ същата година и една служба за архимандрита Акакия — Зогрáфскіѧ ѻбители повелúтелѧ, както четемъ на началния листъ на ръкописа № 139. Проигуменъ Константи подарилъ прѣди своята смърть, 1802 г., българската си история на отца Илариона, който много пъти му услужвалъ съ прѣписванье.[2] На листове 1—17 на ръкописа № 701 е разхвърлена приписката: Сію кни́жицꙋ даровáлъ а҃зъ проигꙋме҃ Константій при смерти своей ѻтцꙋ Іларіωнꙋ понéже ѻнъ мнѣ писáніемъ мнóгажды послꙋжй 1802 года іюніа: 18:

За съществуваньето на нашата история, която Златарски добрѣ нарече „Зографска“ [3], пръвъ оповѣсти Раковски въ своята Българска старина, 1865 год., стр. 200 и сл., и помѣсти началото ѝ. Сега, съ обнародванье на цѣлата Зографска българска история,[4] ще се даде възможность на ученитѣ да направятъ своитѣ заключения за нейното потекло и извори, за явнитѣ връзки на отецъ Спиридоновата българска история съ Зографската, за отношенията между Паисиевата история и Зографската и т. н. За улеснение на бъдещитѣ издир-

---

[1]) Историята се помѣства на л. 39а—52а на ръкописа, но си има отѣдлна пагинация а҃, в҃ и т. н.

[2]) Че Иларионъ се занимавалъ съ прѣписванье, увѣряваме се отъ приписката на л. 97б въ № 152 (Канонникъ): Сéй параклиси два писа҃ азъ Іларіонъ мона богатій во гресéхъ, ѹ҆бóгій в добродѣтелехъ. в лѣто 1797 года: мáій м҃цъ.

[3]) *Спиридонъ,* Історія во кратцѣ о болгарскомъ народѣ славенскомъ. Обн. В. Н. Златарски. София 1900, стр. XIII.

[4]) Неотколѣ тя биде напечатана и отъ С. Аргировъ въ Исп. кн. LXVIII, но съ промѣнени прѣпинателни знаци и безъ придихания.

ванья ще приведа нѣкои указания, които се намиратъ въ зографскитѣ ржкописи. 1-о. Книгата **Рáй мысленный** се нахожда въ зографската библиотека, подвързана заедно съ друга книга **Діоптра йли Зерцáло**, № 332. Отъ нея компилаторътъ на № 701 е взелъ историята на Атонъ. 2-о. — Чудото на св. Георгия на 1714 г., станало въ полуострова Лонгосъ, дѣто Зографскиятъ монастирь има владѣния, е прибавено въ № 701 отъ № 136, дѣто то е записано най-напрѣдъ, т. е. около 1714 год. — 3-о. Другата прибавка въ сборника № 701, дѣто е помѣстена Зографската история, именно продавателното (ходжетъ), е отъ година 1708. — 4-о. Въ прибавкитѣ за българскитѣ светци е поменатъ, както и у Паисия, битолскиятъ светецъ Ангелъ, който билъ мжченъ прѣзъ 1750 г. Споредъ това, прибавката за светцитѣ ще трѣбва да се отнесе слѣдъ тази дата. — 5-о. Прибавката за българскитѣ светци се срѣща и въ другъ зографски ржкописъ, № 124 (Мали патерикъ), писанъ къмъ края на XVIII вѣкъ. Прѣписвачътъ ѝ билъ дошълъ, както се казва на листъ 64[б], въ Зографъ прѣзъ 1793 г. и се покалугерилъ прѣзъ 1795. — 6-о. Характеренъ е единъ изразъ въ историята: по нéмъ наста̀. Ἰωάννа Калимáна сы́нъ Ἀсѣновъ. Явно е, че компилаторътъ е ималъ прѣдъ себе си словѣнски текстъ, чийто форми Ἰωάнна Калимáна той тука е схваналъ въ именителенъ падежъ. — 7-о. Въ зографската библиотека се намиратъ съчиненията на Барония, Дим. Ростковски, стари и нови издания отъ минеитѣ, лѣтописни сборници, словѣнски прѣводъ на Зонара, Паисиевата история (ржкописъ) и др. източници. — 8-о. Още отъ първа сличка се вижда, че отецъ Спиридонъ, който написалъ своята история въ 1792 г., е ималъ на ржка Зографската история и се ползувалъ много отъ нея, като е взелъ дори и заглавието ѝ. — 9-о. Изобщо цѣлата редакция на Зографската история, съобщенитѣ въ нея вѣсти, нѣкои гръцки и други форми и думи показватъ на отдѣленъ трудъ по българската история. Особено личи, че Паиси и авторътъ на Зографската история са черпѣли, но всѣки по своему, отъ нѣкои общи извори. Внимателната критика ще рѣши кога е била съвокупена Зографската история; а това ще стане по-лесно, когато се издаде първообраза на Паисия и се оповѣстятъ и други исторически извори и лѣтописи.

XXII.

Първообразътъ на Паисиевата българска история.

Историята на отца Паисия бѣше позната само по прѣписи, и ученитѣ бѣха изгубили надежда да се намѣри първообразното дѣло на бащата на българската история. Голѣма бѣ обаче изненадата и радостьта ми, когато, прѣзъ декември 1906 г., между ржкописитѣ на Зографския монастирь открихъ туй, което се смѣташе за изгубено. Три нѣща изпърво ме наведоха на мисъль, че имамъ работа съ първообраза на Паисия: 1-о въ заглавието се посочва кога е дошълъ авторътъ въ Св. Гора, именно въ 1745 г., нѣщо което не се срѣща въ другитѣ познати прѣписи на Паисия; 2-о въ правописа се забѣлѣзватъ повече особености отъ самоковски говоръ, отколкото въ другитѣ познати прѣписи на Паисия и 3-о ржкописътъ съ нѣкои зачеркванья и отпращанья напомня повечето работа на първомайсторъ, отколкото на простъ прѣписвачъ.[1] Но това не стигаше да убѣдя напълно себе си и още повече другиго. Знаехъ, че въ Ягичовия Archiv (XXII, 620—621) бѣ обнародвана една разписка, подписана саморжчно отъ отца Паисия,[2] и че сравнението на почерка въ историята и подписа въ разписката ще рѣши най-лесно въпроса. Прѣзъ юли на слѣдната 1907 г. посѣтихъ за втори пжть Св. Гора и имахъ възможность да сравня фотографската снимка на подписа съ прѣдполагаемия му ржкописъ. Приликата излѣзе съвсѣмъ еднаква въ всичкитѣ

[1]) Твърдѣ е възможно тази тетрада да е самата черновка.

[2]) Разписката е писана въ Карловецъ на 21 май 1761 г., въ увѣрение на това, че Паиси, проводенъ отъ хилендарското братство, е получилъ паритѣ и нещитѣ, които останали слѣдъ смъртьта на хилендарския архимандритъ Герасима въ Карловецъ, и че ще ги прѣдаде въ монастиря. Разписката е дадена на карловецкия сръбски архиепископъ Павла Ненадовича. Съдържанието ѝ е писано отъ друга ржка, а само подписътъ и печатътъ са отъ ржката на Паисия.

1. Фотографска снимка отъ Паисиевата история, листъ 1б.

[illegible]

2. Фотографска снимка отъ Паисиевия подписъ въ Карловската разписка.

Паисіа проигуменъ

Хиландарски

букви и тѣхнитѣ части, и въ менъ не остана никакво съмнѣние, че първообразътъ на Паисиевата история е намѣренъ. Читательтъ самъ ще може да види това отъ приложенитѣ тукъ (стр. 176) фотографски снимки отъ ржкописа на историята, 1[б] листъ, и подписа въ разписката.

Първообразната ржкописна Паисиева българска история се пази подъ № 169 въ книгохранилището на Зографъ. Тя е написана на тетрада, 61 листъ, форматъ in 8°, 21·5 × 15·5 см. Въ срѣдата и края липсватъ нѣколко листа. Писмото е прѣходъ между полууставъ и скорописъ, мжчно четливо и некрасиво; отъ страницата захваща 18·5 × 11·5 см. Като оставямъ на други да издадатъ и проучатъ паметника както подобава, тука ще се задоволя да дамъ вѣренъ прѣписъ отъ първитѣ му 4 страници и да сведа въ едно датитѣ отъ живота на Паисия. Паиси е роденъ около 1722 г. въ самоковската епархия. Отъ диалектичнитѣ особици на ржкописа ще се опрѣдѣли отъ коя именно покраина на бившата самоковска епархия (Самоковско, Дупнишко, Ихтиманско) е билъ Паиси. Прѣзъ 1745 г. Паиси отишълъ въ Хилендаръ, дѣто билъ по̀-стариятъ му братъ (10 год. по̀-старъ) игуменъ Лаврентi. Прѣзъ 1760 г. се заелъ да събира материали за българската си история. На слѣдната 1761 г. мѣсецъ май той билъ пращанъ, вече като проигуменъ, по монастирски нужди въ Карловецъ, дѣто, покрай друго, мислѣлъ да намѣри нѣкои вѣсти по българското минало (**и оу Нѣмска землѧ повече за то намѣренїе ходихъ**). Поради монастирски неуредици, прѣзъ сжщата 1761 или слѣдната 1762 г., Паиси напусналъ Хилендаръ и се прѣхвърлилъ въ Зографъ. Тамъ намѣрилъ нови извѣстия за българетѣ и довършилъ историята си въ 1762 г. Вѣроятно, като зографски таксидиотъ, той е билъ пращанъ изъ Българско, та въ 1764—1765 г. го виждаме въ Котелъ, дѣто прѣзъ януари 1765 г. историята му била прѣписана отъ бждещия български дѣецъ и владика Софрония Врачански. Кои други български крайща е посѣщавалъ Паиси, за това ще се научимъ отчасти отъ старитѣ, непосрѣдни прѣписи отъ неговата история, какъвто напр. може да е самоковскиятъ отъ 1771 г. Прѣзъ 1785 г. сръбскиятъ скиталецъ архимандритъ Герасимъ Зеличъ срѣщналъ, както четемъ въ неговия животописъ, въ Зографъ единъ монахъ Паиси, който разпалено му говорилъ за народнитѣ

работи и който досжщъ подсѣща за нашия историкъ и духа на неговата история. Въ поменицитѣ на Зографъ отъ края на XVIII в. вѣрвамъ да се намѣри поменъ и за бѣлѣжития български историкъ; а въ непроученаната още архива на сжщия монастирь отъ XVIII—XIX в. може би ще се намѣрятъ и нѣкои други вѣсти или таксидиотски писма, които да засѣгатъ Паисия.

Ето прѣписъ отъ началото на Паисиевата история и фотография па 1ª страница:

1ª Ӥсторїѧ. славѣноболгарскаѧ. ѿ народе. и ѿ цареи и ѿ стыхъ. болгарскихъ и ѿ въсехъ деѧнїа і битиа болгарскаѧ. събрано. и нарежденно Паисїемъ. їеромонахомъ бившаго и пришедъшаго ва Стые гори Ѧфонские ѿ епархїи. Самоковские въ лето ҂зсѱме (1745) и събравшаго. їсторїю. сию. в лѣто. ҂зсѱѯв (1762) на ползѹ. родѹ болгарскомѹ.

Предословїе къ хотещїмъ читати и послѹшатї напїсанаѧ. въ їсторїицѹ. сию. Внемлите. вї чїтатели. и слишателї. роде болгарскї кои ревнѹете и ѹсрдсвѹете. по своего. рода и по свое. ѿтечество болгарское и желаете. разѹмети и знати извѣстно заради своего рода болгарскаго. и за ваши ѿци и преѿци и царове. и патриарси. и стыхъ како са испрво поживели. и преишли и въмъ потребно. и полезно естъ да знаете извесно. деѧнїа ѿцъ вашихъ. како що знаютъ. свї дрѹги родовѣ и ѩзици за нїхенъ родъ ї азикъ имаютъ їсторїи и сваки кнїжнїкъ ѿ нихъ знаетъ и сказѹетъ. и хвалит се за свой родъ ї азикъ(.) Тако и азъ вамъ напїсахъ. по редѹ извѣсно за в(а)шъ родъ и ѩзикъ читаите и знаите да не бивате ѿ дрѹги родове и
1б ѩзици под"метаеми ї ѹкораемї(.) | Азъ излиха поревновахъ. по рода. и по ѡтечесво. болгарское и много трѹдъ. съ(т)ворихъ. събирати ѿ различни кнїгї и їсторїи дондеже. събрахъ и съв(ъ)кѹпїхъ деѧнїе рода болгарскаго въ кнїжицѹ сїю ради ваша полза. и похвала. вамъ напїсахъ кої любите свой родъ ї ѿчество благарское ї лю-

З. Б. № 43

История славяноболгарская · о народе и о царех и о
святых болгарских и о всех деяния и бытия
болгарская · собрано и наредено Паисием иеро
монахом бывшаго и пришедшаго в Святую Гору Афо
нскую от епархии Самоковской · иже спохождением
и возтрудившаго историю сию · в лето ҂аѱѯв на
пользу роду болгарскому

Предисловие к хотящим прочитати и послушати
написаная в сей историйце · сия внимайте вы чи
татели и слышатели · роде болгарски · которые ревнуете
и присердечно имате · свой род и свое отечество
болгарское · и желаете разумети и знати известно
за своего рода болгарскаго и за ваши отци и пра
отци и царие и патриарси · и святии · како исперво
жители и провождали · вам есть потребно и полезно есть
да знаете известно деяния отцев ваших · якоже
знают вси прочие роди и язици свои род и язик
имат историю · и всякий грамотен от них знает

бите знати за свои родъ и ꙗзикъ преписѹйте історицѹ сию и платите нека вамъ. препішатъ кои ѹмеютъ. пі-сати. и имените ю да се не погѹби(.) А кои не любатъ за свой. родъ болгарски знати но се ѡбращаютъ на чѹжда политика и на чѹжди ꙗзикъ. и не радатъ. за свой ꙗзикъ болгарски. но се ѹчатъ четати и дѹмати по грчки и срамат се. да се наречатъ болгаре ѿ неразѹмне і юроде поради что се. срамишъ да се наречешъ болга-ринъ и не четишъ. по свои ꙗзикъ и не дѹмашъ или не са имали. болгари. црство и г(о)сподство: за толіко лета црсѹвали. и били славни и чѹені по сва земла и много пѹти ѿ сілні римлане и ѿ мѹдрі грци данъ възи-мали и давали имъ царовѣ. и кралеве свої царски дъ-щери въ сѹпрѹжество да би имели миръ і лю(бо)вь с царі
2ᵃ болгарскиїе(.) | И ѿ всѣго славѣнскаго. народа. наи славні били болгари прво се ѡні царовѣ нареклі наі боле земла ѡні ѡсвоілі тако ѿ свего. народа. славѣнскаго. наі силні и чесні били и прві свети славѣнски ѿ болгарскиї родъ и ꙗзикъ просіалъ како за то по редѹ све въ сию історію. написахъ і за то имеютъ болгари. ѿ много. істории свидетелство защо е истина све за болгари како и поме-нѹхъ(.) Но ѿ що се ті неразѹмне. срамишъ ѿ свой родъ и влачишъ се на чѹжъ ꙗзикъ. но са рече грци по мѹдри и по политичні. а болгаре са прости и глѹпаві и не имеатъ речи политичні. зе то рече лѹчше пристати по грци(.) Но віждъ неразѹмне ѿ грци има много народи по мѹдри и славні далі ѡставъл некой гръгъ свой ꙗзикъ. і ѹченіе і родъ како ти безѹмне що ѡста(в)лашъ немашъ нікои прибитокъ. Ѿ гръчка мѹдростъ и политика ти болга-рине не прелащаі се знай свои родъ і ꙗзікъ и ѹчи се по своемѹ ꙗзикѹ боле естъ. болгарска простота и незлобие. Болгари прости. свакого оу свой. домъ примаютъ и го-
2ᵇ штаваютъ | и дарѹютъ. мілостинѹ. кои ѹ ніхъ просатъ. а мѹдрі и політични (грци) то нікако не творатъ. но і

ѿимають ѿ прости ї похїщають неправѣдно и вїше грехъ а не полза ѿ нїхна мѹдростъ и полїтика приемлють(.) Или се срамишъ предъ мѹдри и трговци. и славнї на земли. ѿ свои родъ и ѩзикъ. защо са болгаре прости и нема ѿ нїхъ много трговци и кнїжнїци и и хїтри и славнї на земли на това време. но са повѣче ѿ нїхъ прости ѡраче и копачее и ѡвчаре и прости занаѩтлии(.) Азъ на то въ кратце ти. скажѹ. ѿ Адама. до Давїда ї праведного Їѡакима. Иѡсифа ѡбрѹчнїка колїко биха правѣднї и с҃ты пророци патрїарси нарекоха се велїки на земли. и предъ Бо҃га. не беше ѿ нїхъ нїкои. трговѣцъ или прехїтръ и горделивъ како сегашни хїтрци що гї ти имашъ за почестъ и чѹдиш се ѹ нїхъ и влачиш се на нїхенъ ѩзикъ ї ѡбичаи(.) Но ѡни правѣднї праѡц҃и свї са били земледелатели ї ѡвчаре и били богати съ съкоти и с плоди земнї и били прости на землї и незлобиви. и самъ Хр҃тосъ оу домъ простаго и нїщетнаго Iѡсифа слезе и поживе. Вїждъ како повече Бг҃ъ мїлѹе прости и незлобиви ѡраче и пр.

XXIII.

Надписи и бѣлѣжки отъ Зографъ.

Тука събрахъ всички по́-важни за езика и историята бѣлѣжки и надписи, които намѣрихъ въ Зографския монастиръ, по ржкописи, стѣни, каменни плочи, кръстове, икони и др. Наредихъ ги, по древностьта имъ, въ номера — 1, 2, 3 и пр. Датитѣ стоятъ въ начало на бѣлѣжкитѣ. Ржкописитѣ са поменати споредъ номера на библиотечния каталогъ.

№ 1. 980 г.

† Макарие ероманахъ. игꙋменъ Ꙁꙋграфъскъı: ꙁа истиниѫ подъписахъ

(Подписъ въ грьцко продавателно писмо на пергаментъ. Срв. стр. 10 и сл.)

№ 2. 1251 г.

Твоа мт҃и твоа г҃и въспож въ рѡ и рѡ възвєщѫ истиниѫ (ѕ)(з)(и)(ѳ) (9759—1251).

(Бѣлѣжка въ триодъ № 1, на послѣдния 299б листъ).

№ 3. XIII в.

† Пиши ѡкаанїче Драгане ꙗко ꙁа грѣхы твоѫ бъ твоı мѫчитъ та. пиши странниче.

(Приписка [1]) въ миней № 55, л 94б).

№ 4.

† Сїа слꙋжба прѣведена ѿ грьцкꙑ. книгъ ⁘

(Приписка въ сжщия миней, на л. 16б).

---

[1]) Подъ „приписка“ разбирамъ извънтекстова бѣлѣжка отъ писача на ржкописа.

№ 5. 1359 г.

Бг҃ великы, бг҃ мл҃рдїи, бг҃ безначал'ный. в'сѣхь милоуа и спсаа, своимь бж҃твомь и ни єдиномоу ч҃лкоу погыбнѫти хота. нѫ҃ всѣмь сп҃ти са, и вь разоумь истин'ный прїити. спси и помлоуи раба своєго, многогрѣш'наго, Младена. послоужив'шаго ти оугод'но вь вѣцѣ семь, и не ѡслабо троудив'ша са вь в'сѣко дѣло дховно. въспоминаа бж҃ьнихь бл҃гь наслаждєнїє. и пакы малокрѣмен'наго сего прѣхождєнїа. Того ра҃ подвизаа са, повелѣ прѣложити сна книгѫ гл҃емѫа ап҃ль прахи. рек'ше дѣанїа и посланїа ст҃хь ап҃ль х҃вѣхь. иже вьселенѫа просвѣтишѫ, и приведошѫ ѿ т'мы кь свѣтоу. Въ пама҃ и вь вѣч'ни пои҃ своимъ родителемь, и на славословїє бж҃їє. Тог҃ прѣдрьжаше скѵфтро цр҃тва вльгар҃каго прѣстола бл҃говѣрни и х҃олюбиви и самодрьжавнїи, Їѡ Алеѯан'дрь цр҃ь. Лѣтоу сѫщоу тог҃ текѫщоу. ѕ҃ѡѯз҃. (6867—1359) єн'диктиѡнь, ги҃ ·:·

Грѣш'ни и непотрѣбни и м'ногостр҃тный, иже недостоинь нарещи са рабь х҃оу. Лалоє, писа сиє, иже и прѣложихь сиѧ помощиа вл҃кы моєго х҃а, и ст҃го и прѣслав'наго Вьзнесенїа г҃а и б҃а и сп҃са нашего і҃у х҃а. ємоуже слава вь вѣкы и вь вѣкь вѣкѡ҃ ами҃ ·:·

(Приписка въ апостолъ № 49, на послѣдния 227а листъ).

№ 6. 1331—1365 г.

† ⰰⰸⱏ ⰴⰰⱀⰺⰾⱏ ⱂⰺⱄⰰⱈⱏ ⱄⰺⰵ

(Глаголска приписка въ миней № 102, листъ 36а, отъ XIV в. Прочетено: † азъ Данїилъ пісахъ сїє).

№ 7.

† Оутврьди бг҃ вѣрѫ хрїстїанскѫѫ, и спси бл҃говѣрнаго цар҃ѣ нашего Іѡнна Алеѯан҃дра.

(Бѣлѣжка на листъ 179а въ сѫщия паметникъ).

№ 8. 1367 г.

† В л҃ѣ ѕ҃ѡое. (6875—1367) написа са

(Приписка въ правила на св. Василия Велики № 3, л. 298б, отъ ръката на прѣписвача).

№ 9. 1375—1393 г.

..... азъ Брата многогрѣшны писахъ. въ дни бл҃го(вѣ)р҆наго (ца)р(ѣ) б(лъг) Ӏѡана Шишмана. при вь .....

.... патр(иар)се, Еѵѳимии. в лѣ ѕ....

(Приписка въ миней № 109, на послѣдния листъ 310, отъ ржката на самия прѣписвачъ).

№ 10. 1397 г.

Литургіа Еѵѳиміа Търновскіи патріархъ. въ лѣто 1397.

(Бѣлѣжка отъ ново врѣме на първия листъ на Евтимиевата литургия № 46).

№ 11. XIV в.

Кѐ δ҆ξα συ

(Бѣлѣжка съ червено мастило въ поучения на Ив. Дамаскина № 119, листъ 3а, паметникъ отъ XIV в., срѣдньобългарски изводъ. Прочетено:

Кѐ δόξα συ (вм. σοί) = Κύριε δόξα σοί = Господи, слава тебѣ).

№ 12. 1483 г.

(Въ новия надписъ, подъ иконата на св. Георги, подарена нѣкога отъ Стефана войвода, е поставена стара дата ѧѵ҃пд — 1484 г., вѣроятно прѣписана отъ по-старня надписъ. Войводата подарилъ тази икона на Зографъ слѣдъ една своя побѣда надъ турцитѣ).

№ 13. 1494 г.

† Съ тетроеѵ҃лъ коупилъ г҃нъ Ӏѡ Стефа҃ воевѡ с҃нъ Богдана воевѡ и Ѡлти. и положи его въ монѫ себѣ в҆ храмѣ Оуспеніе, пр҃тыи бл҃ци нашеи б҃ци и приснодѣви Мр҃іи. въ гркѡ ѿ Бѡзещи на Тотрꙋ. ꙗко да бѫде емꙋ пам҃. непоколѣбима доде стои съ хра. а кто им҃е рꙋшати и поколѣбати сіа пам҃. или еп҃кпь. или по или бо кто таковыи да мꙋ боуде съприи стжа б҃цж в҆ днь страшнаго сѫдища х҃ва. а лѣто гн҃тво его, лн (38) текѫщеи. В лѣ ѕ҃зг (7003—1494 ноември 3) м҃ца ноебріа г д...

(Бѣлѣжка въ четвероевангелие № 76, на л. 214б).

№ 14. 1495 г.

ЧС҃ | ХС
НИ | КА
Иже въ х҃а б҃а вѣр҃. Iѡ Стефан воевода м҃тїж | б҃жїею г҃пдрь ꙁемли Молдовлахїискои. с҃нь | Богдана воеводꙋ. сътворы сїю трапеꙁарїю. вь | л҃ѣ ꙁ҃г҃. (7003—1495) съꙁда се и сьвршн сѐ м҃ц ю҃ ѕ | а҃ г҃птва єго текꙋщи л҃ѣ, м҃ (40) :·

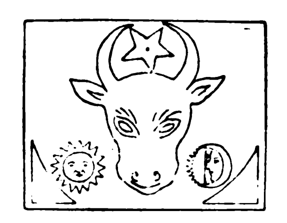

(Надписъ на мраморна плоча, която стояла надъ вратата на старата зографска трапезария. Плочата се пази въ сѫдохранилницата. Въ десния доленъ жгълъ на плочата е изписанъ молдовлахийскиятъ гербъ, какъвто билъ прѣзъ 1495 г.).

№ 15. 1500 г.

† Ѡ страстотръпче и побѣдоносче. великiи Геѡргiе иже въ бѣд҃ и въ напаст҃ ск|орiи прѣдстателю. и топлiи помошничє. и скръбѧщи ѡ радости неиꙁглаемаа. прiими ѿ нась и се молене | смѣренаго своего раба н҃а Iѡана Стефана воеводы. б҃жїею м҃тїю гр҃ѣ[1] ꙁемли Мѡлдавскои. и съхрани | его невръдим въ съ вѣкъ. и въ бѫдѫщи. м҃твами чтѫщи҃ та. ꙗко да прославлѣет а въ вѣкы аминь. и сътвори е въ л҃то ꙁ҃и (7008—1500). а г҃пва своего лѣта. м҃ г҃. (43).

(Надписъ около везената икона на св. Георги, който седи на прѣстолъ и е настжпилъ ламя. Отъ двѣтѣ страни на прѣстола стои надписъ

— Г —	С Я
О Я	О
ГЄѠРГОIС	КЯПЯДКIО

т. е. ὁ ἅγιος Γεώργιος ὁ Καππαδόκιος. Размѣрътъ на цѣлата икона е 1.16 м. × 1 м. Монастирското прѣдание казва, че иконата била везена отъ дъщерята на Стефана войвода).

№ 16. XV в.

† Сїе м, тетра҃ съписа п п҃ Iѡ Милошевъ ѿ Дебра ѿ селѡ Пїскопїе : — и при краи бра҃ мꙋ Никола — : —

(Приписка въ прологъ № 47, л. 307б. Воденъ знакъ — стълба съ 4 прѣчки. Срв. Лихачевъ, Палеографическое значенiе бумажныхъ водяныхъ знаковъ. Спб. 1899, т. II, 278; т. III, № 4239).

[1]) Гр҃ѣ = господарѣ.

№ 17.

Сим рѹка Гюрина † сїю книгѹ исписа҃ бж҃свни панагирикь ѹ гра҃ Кратовѹ ѥродиаконѹ ѹчени҃ бо҃ да и҃ прости вь цр҃тве си вь вѣки амїнь: свщ҃еникь ли:· дипакон ли:· дипакь ли:· прост ли:· ако тко оѵзме. да препише. илы да чьти. молю вы се:· и коленемь касаю:· испра(в)лмите:· а не кльнете:· а вась б҃ь да проститъ:· амїнь:·:

ІС ХС
НІ КА

(Приписка въ синаксарь-панегирикъ № 103, отд. II г 8, на л. 307а. Паметникътъ и приписката отъ XV в., ако се сѫди между друго и отъ воднитѣ знакове на хартията: кѫпони въ крѫгъ и звѣзда. Срв. Лихачевъ II, 122; III, № 1446, 1447. На листове 287—293 изводътъ е срѣдньобългарски).

№ 18. 1503 г.

Исписа се҃. вь лѣ҃. ҂з҃.аі (7011—1503), писа мн҃огрѣшнїи. папа Стама҃. да до ко҃ доиде҃ сїа҃ книга. четѣте съ мирωмь.

(Приписка въ служебникъ № 171, на последния л. 120б).

№ 19. 1517 г.

† Бл҃гочтивы и҃ хр҃столюбивы Іω҃ Бода҃ воевода създа҃ пиргъ. съ. въ имѣ стмѹ Николае. в лѣ҃. зке (7025—1517).

(Надписъ на мраморна плоча, зазидана надъ вѫтрѣшната врата на кулата при Арсаната т. е. пристанището на Зографъ. До кулата се намира подновена черква св. Никола).

№ 20. 1533 г.

† Іω҃ Петръ вωевода: господар: земли Молдовьской: искѹпї воденицѹ: и҃ е҃ близ метоха Каламарскаго: и҃ приложи своемѹ монастирю: Изѹграфѹ: въ свою. вѣчнѹ па(меть) вь лѣ҃ зма҃: (7041—1533). Сїмеω҃. ієрм исправникъ:·

(Надписъ на мраморна плоча, прибрана въ сѫдохранилището на Зографъ).

№ 21. 1543 г.

† Изволенїемь ωц҃а и҃ поспешенїемъ сн҃а и҃ ѹтврьженїемь ст҃го дх҃а. сы҃ сты҃и тетравагль сьписа грѣшнїи по҃ Петръ ω҃

Баню въ лѣ҇ ҂зѳ҃н҃а (7051—1543). въ то лѣто бы҇ кѵ҇ ѿпаха (?) въ дн҃и цр҃а Сꙋлеима҇ егда воинствова на Бечь:

(Приписка въ четвероевангелие № 28, л. 276б).

№ 22. 1544 г.

Изволенїемь ѿц҃а и поспѣшенїе сн҃а. и съвръшенїе ст҃аго дх҃а. съписа се сїа книга четвороблговѣстїе. рабоу бжїемоу иже въ добрїи дѣлѣ хртїанства, жꙋпа҇ Ива҇ велики вистїа҇. ѿ мѣста нарицаема҇ Рївни. въ покрилїе горы глемые Папꙋша. въ монастире нарицае҇ Бистрица. при игоумени кѵ҇ Сѡнꙋфрїю. Въ лѣ ҂зѳ҃нв (7052—1544). кроу҇ слнцоу кд҃. а҃ лоуни, г҃. Ѳемелїе ѕ҃ ипахѳа. в҃. Въ дн҃и блгочьтиваго и хртолюбиваго гсподина. Іѡ҇. Петрь воеводы. и сн҃а его Іѡ҇. Ела҇ воевы. въ тожде време начал'ствоуещꙋ, и ѿбла҇ дръжещꙋ, многыми странами, великомоу амїре соутѳа҇ Сꙋїлема҇ бегу. въ славнемь градѣ новѣмь Римѣ Цриградѣ ·:·

(Приписка въ четвероевангелие № 18, србълг. изводъ, на послѣднитѣ два листа).

№ 23. 1550 г.

Сла҇ съвръшителю бꙋ давшемꙋ кнізѣ се҇ нало и конець. Сїевиц҃ꙋ бꙋ прѣблгомꙋ сла и велицїе дръжава и ѿбласть въ безконеныѧ вѣкы аминъ:

Изволенїемь ѿц҃а и поспѣшенїемь сн҃а и дѣиство ст҃а дх҃а изволи҇ сїа кніга написати рꙋкою мнѡгрѣшна҇ раба бжїа ереа Лꙋкы Винника. Въ лѣ ҂зн҃и (7058—1550). при епкпѣ Премыско҇ и Сабор'ско҇ кѵ҇ Арсенїи

Помѧни ги дшѧ ра свои҇ їереа Лꙋкы. Данилїа. Василисы. Леѡтїа. мі҇ Ѳесифа. мі҇. їермонаха Ѳедимїа. Семїѡна. Стефана иже въ блгочестивѣи вѣрѣ скончавшиисѧ:

(Приписка въ четвероевангелие № 33, л. 582б).

№ 24. 1558 г.

Писа сїе стое и бжств'ное еѵлїе послѣдны҇ вь сіѥн'ныцѣхь, по Іѡань. вь мѣсто Кратѡво: вь лѣто, ҂зѯѕ (7066—1558). мца гюнꙋарїа крꙋ҇ слнцꙋ ї, лꙋн'ны ж҃ зї:

(Приписка въ четвероевангелие № 25, л. 317б).

№ 25. 1562 г.

† Сьи тетроеѵль, Павль начне, и Ефре исправи: — и исправи са въ стжа горж Адѡскжа въ лѣ ѕз о ∴ (7070—1562).

(Приписка въ четвероевангелие № 30, л. 288б послѣденъ).

№ 26.

† Сїю тетроеѵль ѡкова е ѿ жꙋпа Држги лѡфе. и азь Ївако лѡ рѡте е сбе жию. простити ни ѡци сти: — ле

(Бѣлѣжка слѣдъ горнята приписка, но отъ друга ржка).

№ 27. 1563 г.

† Сїа книга глемы сты тетроеѵль коупи жоупань Нѣгое велики бань кралевски. и жоупаница его Анка. и приложише ю въ хра стаго архїерѐа и чютворца ѡца нашего Николае. въ село Коганн. іако да работи. за тѣ дше. и за дше родителе, их и чедѡ, их, въ сты хра. Въ дни блгочтиваго и хо любиве гне наше Їѡ Петроу воевѡ и г сна прѣдобраго. Їѡ Мирча воевѡ. Въ лѣ .ѕз. о а. (7071—1563) мца. ге. аі. днь.

(Бѣлѣжка въ четвероевангелие № 33, листъ 354б).

№ 28. 1567 г.

Иже изволенїе ѡца и съпоспѣшенїе сна и съвръшенїе стаго дха. сла и хвала гꙋ бꙋ и прѣчто его бжїе мтери. и силь стїи бесплътны арханггль и аггль гны и вьсѣ стїи бжїи гь вь наче и сьврьши сла мꙋ и хвала. Сїа иста и бжтвнаа книга еѵлїе почело ска . . . пресловїа и . д . главѣ Матѳеи, Марко, Лꙋка. Їѡаннь, . . мць. ін стыи еѵлїсти. Писае сїа стаа книга жодь храма Ѹспенїа прѣстїе влчце наше бце и. прно двїи Марїе ѥине госпоже. И тога прѣѡблаꙋщꙋ ѡцꙋ и ꙋчителю и бла боещаго се. архїепкпа ста мꙋжа сръбскїе землю кꙋръ имерѣкъ Макарїа :· И ѡца прѣзвитера блженаго попа Сїмона. трꙋдившаго се съ бжїею помощїю и сь брато Стѣпано и стрїко Раѡ. и съ сꙋпрꙋжницаи и сь всѣ домомъ. И съ приложив ше

на сїю книгꙋ съ ꙋсрьдїе҃ и без погова любо мало люмнѿ. (?) бгъ да ихъ прости въ сй вѣкъ и въ бꙋщи. а҃минъ :· ⌒

Съвршисе сїа книга божїею помощїю въ лѣ. ѕ҃з. тїсꙋшно й. о҃е. (7075—1567) лѣ въ хра҃ ѹспенїе на слꙋ при екаѕе. и кто е ꙋзме ѿ се храа҃ бесовкы прихоженїе да е пркле. ѿ га ба и вск стїи. Писа сїю книгꙋ мнѿгрѣшни и манши паче все члкъ дїакъ Сїмѿ добримй дели ꙋбогїи а злй богати. И къ бакой пакоти дшегꙋбїтел'ней ꙋхїщрени и брьзи а г добрꙋ делꙋ лениви и тешкїи. ѿци и братїе молю е и колене и главꙋ прѣкланяю до стїе зели ѡбщее мре. аще бꙋдоу что погрѣшй йли ѿписал се а ви ѡбхоещи йли прѣчтꙋщим или прѣписꙋющй. исправите вашй добри ѿ ба данй ꙋмо. блвите а не клънит ре хс блж мltиви ти ты помиловани бꙋдь. не може рꙋка брѣна и ꙋ мꙋтань чтаа словеса възати бꙋ не кльните нь блвите мене трꙋдивша е раба бжїа Сїмон а ва бь вь вѣ, амйнь :·

Сьписа се сїа истаа и бжтвнаа книга еѵлїе бжїею помощїю и прѣчте и вск стїи слава и хвала имь ѿ почелꙋ и ѿ сьвршенню и мене трꙋдивша е блвите а в'сь бь и мти хва вь си вѣкь и вь бꙋщи, амин :· писа сїю книгꙋ йзь крива из(в)ода паки дониеше дроу правїю на почело исправй Маѳеевꙋ глоу. писа ꙋ днь цра сꙋлтань Селима крьвник. блꙋдник вннопїиа те гойне по вcеи зели своей бра ганичаре за те трав'нинꙋ. и люто зло приепивел емй тело и на многа зла ꙋ то лѣ люта и прискрьбна врена то ра немо добрѣ сьписати противе амин' : ⌒ бь да прости ковача Томꙋ ере ми скова манисторию и прилож и пола и ты попе Сїмоне тако те бь против плати ми сїю книгꙋ с'миро а немо како Томо ꙋ Девнꙋ ере бь неправй не ощеть : ⌒

(Приписка въ четвероевангелие № 39, на последния 192а листъ).

№ 29. 1569 г.

Сїи сты и бжтвны тетроеѵлъ по дарꙋ стго дха. писа послѣднїи и мън'шїи въ сщенниц та пѡ Іѡ. въ мѣсто глемо Кратово, въ лѣ ѕзоз. (7077—1569) мца мартїа, і, кроу слнцоу ка. лоуны, і :· ⌒

(Приписка въ четвероевангелие № 26, л. 316а. Срв. приписка № 24).

№ 30. 1578 г.

Сла҃ съвръшителю б҃у нашему въ векы аминъ. Сїю лѵр҄гїю писа҃, азъ гра҃ти Θеѡ҃ръ, ѿ село Кона҃, при еп҃кпа прѣ=сла҃ска҃, кѵ҃, Грїгорїе, и при цр҃а тур҄скаго соул҄тань Муратъ, Силимовь синь.

Въ лѣ҃, ҂зпѕ (7086—1578) ·: кру, а҃. а҃ лу. ѕі. зла҃. а҃. ѥпа҃. в҃. инди҃, ѕ҃. де҃, г҃ ·: сьврьши се м҃ца авгу҃, кд. д҃нь ·:

(Приписка въ служебникъ № 226, листъ 277б).

№ 31. 1585 г.

† Се азь рабъ х҃а б҃а моего Малахїа еродїакѡ҃. съписа҃ сїю книгу гл҃еми ѱал҄ти. и съ синаѯаре҃. и съ инеми потребами црк҃ѡ҃ними и келїйними приложи҃ ıако бы могъ боу съ едино҃ ею слжи҃ и молити се. кѡму бжде҃ ıа прочитати, или препи= сѡва҃ млю са ва҃ чтны ѿци и братїа. прощенїю на҃ спѡ҃блаите а не клѧтвою, поне҃ пише҃ проклинаıаи҃ прокла҃. а блг҃ланаи блвенъ. е҃. бо не писа аггл҃ъ нъ ч҃лкъ гроуби, и оумомъ разсѣıани҃. вражими в҄три а по смрти мое да бжде҃ сїа кни҃ монасиру Изѡгра҃ въ Ядѡ҃скѡ горѣ. да бжде҃ прокла҃ во б҃жїе натѡ ч҃лка кто ке҃ ıа ѿ мона҃ти оуза҃ пи҃ в҄лѣ ҂з҃.ч҃г҃. (7093—1585) м҃ца ма... ѕ҃ д҃нь :

(Приписка въ псалтирь № 184, листъ 152б).

№ 32. 1589 г.

† Сїи ѿ҄той съвръши҃ въ Сѣ҃ горѣ Ядѡ҃стѣ. въ ст҃ѣи ѡ҃бит҃ѣ Изоугра҃ иде҃ е҃ хра҃ вел҃ Гео҃ ржкож мнѡ҃ грѣ҃на мона҃ Силимѡ҃ роуси҃. Пр ігоуменѣ кѵ҃ Паѵсіе ѥмона҃. в҄лт ҂зч҃з (7097—1589) :

(Приписка въ осмогласникъ № 29).

№ 33. 1591 г.

† Сїю книгу пен҃икоста҃ коупи҃ азъ см҃ѣренїи Василїе ми= трѡ҃лі҃ и приложи҃ его монастиру смѵрїком храму Вьзнѣ҃нїа г҃а б҃а и спса наше҃ ıс҃ х҃а. И кто его хоще҃ ѿети ѿ сїе црк҃ви.

да є҆ проклє́тъ ѿ г҃а б҃а и҆ то... порожьшеє. и҆ ѿ въсѣхъ с҃тїи а҆ми҃ : —

Подписа сїє своєю рꙋкою, въ л҃ѣ ҂з҃ц҃ѳ, (7099—1591) м҃ца м҃а. з҃. д҃нь.

(Бѣлѣжка въ осмогласникъ № 82, л. 226ᵃ послѣденъ).

№ 34. 1593 г.

† Мнѡга лѣта сътвори г҃и бл҃жє́нномꙋ, и҆ прѣѡс҃щенномꙋ а҆рхїєп҃кпꙋ въ бльгарскыє землѝ вл҃цѣ и҆ гд҃нꙋ на́шемꙋ, к҃v і҆м҃є мнѡ́га лѣ́та вл҃ко.

(Бѣлѣжка въ служебникъ № 180, л. 105 послѣденъ).

№ 35. XVI в.

Грїго́рїю дꙋ панїє́рѡтатꙋ, и҆мѡ҃ а҆фе́ндѡ҃ кю́ дєспо́тꙋ, мїтро́политꙋ, ди҃ а҆гиѡтати҃. митрополѣ́ѡ҃ Софїа҃ и҆пєр́димꙋ. кю́ є҆зар́хꙋ паси҃ Сар́дыки҃. кю́ то҃ доп҃о є҆х҃о́ндꙋ сар́де́ѡнь, пола та є҆́тыи : —

Ѳеѡлип́тꙋ тꙋ панагїотатꙋ. кю́ и҆кꙋменикꙋ. патрїа́рхꙋ пола та є҆́тїи : —

(На Григория, прѣосвещенѣйши нашъ господарь и владика, митрополитъ на светѣйшата Софийска митрополия, прѣчестнѣйши екзархъ на цѣла Сардика и на зависещитѣ мѣста сардикийски, за много години.

На Теолипта, всесветѣйши и вселенски патриархъ, за много години).

(Приписка въ служебникъ № 238, л. 10ᵃ. Има двама патриарси съ име Теолиптъ, единъ прѣзъ 1514—20, други прѣзъ 1585—86; споредъ това и софийскиятъ владика Григори ще да е живѣлъ прѣзъ XVI в.).

№ 36.

† Сїа книга бл҃говѣстїє, ч҃тнагѡ и҆ славнагѡ пр҃рка пр҃тча кр҃тителꙗ І҆ѡа҃ виш є се҃ Стре́жево кто̑ да ꙗ ѹ҆кра́де҃ бꙋди емꙋ а҆на́ѳема въ си҆ вѣкъ и҆ въ бꙋдꙋщи а҆ми҃ а҆ми́нъ : —

(Приписка въ четвероевангелие № 34, на листове 15—35 разредено).

№ 37.

Книга Грачаница велика патриіаршиіа Ипески сиіа божественно глаюми евачелиѣ искосава Богичь манастирь Успение то е манастирь подь Пекь Ярсюниіа пачаре и сеǂаве срибли до Бѹдима и до Беча мллисти .. аставиче благоѹтробиіа скровищеницимь бисть застѹпникь светителѹ Ярсюниѣ Сава Данило Ѥвремь.

(Приписка на 1 листъ въ четвероевангелие № 39. Срв. друга приписка въ сѫщата книга, отъ год. 1567).

№ 38.

† Понеже блговолен(і)емь оца. и поспѣшеніе дха въсестаго ѥдинородныиа снь и слово бжіе. ѥдинь сы и стыѫ троицѫ. блгоизволи исплънити своѫ црковь, различными книгами, ѡвы оубѡ чьтѫще православніи хрістіане. паче же и иноци, приемати оутѣшеніе ѿ различны. напасти и ратоуеми ѿ съпострата, приходити къ оумиленію и къ покааніоу. ѡвы же, въспѣвати величіе бжіе славимомоу въ троийци. и того прчтѫѫ мтерь ѥдинѫ вцѫ. и стыѫ его иже ѿ вѣка томоу оугождиш.

Видѣвь азь ѡкаанныи и послѣдныи въ члцѣ. чьтець имене Василіе. црковь Зѡграфскаго монастирѣ. іако сы и ѥдинь мць не достатъ чьствоуаше къ славословиоу бжиоу. прийдо въ ревность ни ѿ кого понжжень. и написа аще и грѫбыми словы сиѫ книгѫ. и приложи црькви стго великомника и побѣдоносца Геѡргіа. іако же ѡна вдова двѣ лептѣ. тѣ же молѫ рабьскы въсѣкого чьтѫщаго и прѣписоуѫщаго, не злословите, нѫ паче поминайте и мое ѡкаанство въ млтва ваши. да и вы спообите сѧ мъздѣ, ѡ дажщаго млтвѫ млѧщйсѧ. и блвѧща лѣта праведны, аминъ: —

(Приписка въ миней за октомври № 62, л. 149б. Отъ писмото и запазената отчасти дата (,зр...) на л. 149а личи, че приписката е отъ XVI в.)

№ 39. 1612—1620 г.

† Цона Милчовь плати за сию книгѹ і за повезию даде (р) и (л) (130) да слоужи за неговѹ доу дшѹ и за бащинѹ дшѣ

и за Тошинѹ дшѹ оу стаго пробока Илию лѣ зрк . . . коги . . . ѹзе Дѹпницѹ.

(Приписка въ прологъ № 5, на последния 341б листъ)

№ 40. 1617 г.

Книга сїѧ октай написа сѧ смиренымъ чърноризъцемъ Цвѣтаномъ пѹ повелѣнїю господара Гергїѧ блаженѣйшаго архїепискѹпа Пьрве Їѹстинїѧне всѣмъ бльгаромъ срьблемъ Македонїи Албанїи Боснїи Ѹгровлахїи и прочимъ дакїйскимъ земълѣамъ патрїархъ и обладатель. въ лѣто ѿ рожества христова ҂ахзі.

(Приписка въ осмогласникъ псалтикия № 112, на първия листъ, вѣроятно послѣ прибавена споредъ друга по-стара. Самиятъ паметникъ е отъ руска редакция).

№ 41. 1622 г.

сїа кни преповѧ Лаза ахїмадри Прилески. и Зѡграфскы. в лѣ. ҂з.р.л (7130—1622). мца. ма. ке. днъ. и в то лѣто бы чоума въ монати Ізѡграф. мнѡзи претависа сѧ. бѫди и вѣчнаа памѧ. а дне лежа ..л. братїа. мца ма кд. оу монати Зѡграф . . . . съ бк сѧ ѿное за непослѹшанїе съмртъ и запоустенїе . . . .

. . . . сїа кни тога . . . .

. . . . ѡ мно. и инїи братїа . . . .

. . . . ѿ ны что бѫде бъ . . .

(Бѣлѣжка въ псалтирь № 124, на последния л. 365б).

№ 42.

Въ лѣ ҂з р л (7130—1622) мца ма. л днь при дике Сїлвестрѹ ермонѹ. преповеза сїю книгѹ пѧтѡгланикъ съ свои хачѡ за своѧ грѣшна дшѧ смѣрений Лаза ахїмадри. на съвона келии беше веми расипана. тѣже млю сѧ ва братїа і ѿци прочитаите и на спобланте процѣнїю ꙗко да и сами прощени бѫде. въ то лѣто и того мца бы чоума въ монати Ізѡграф за грѣхи наши. и мнѡѕи ѿ братїа ѿтидоша къ гоу бѫди и вѣчнаа пѧ (sic).

(Бѣлѣжка въ осмогласникъ № 118, л. 146б).

13

№ 43.

† Ѿ р҃ство х҃во. л҃ѣ. ҂а҃х҃к҃. (1620?) въ л҃ѣ текѹщее ѿ сътворенїи свѣта. сьїречъ ѿ Ядама. до сего дн҃ѣ л҃ѣ ҂з҃р҃л. (7130—1622) м҃ца ію. д҃. днъ. се азъ р҃а бжїи Леѡтїе архїмадрит Прилеп'скы. дадох и дарох съ сїю книгѹ глемаа, ѱалтир тлъкованїе иже въ ст҃ы ѡца нашего Ядanасїа архїепкпа алеѯандрьскаго. стмѹ монастирѹ Ізωграф въ горѹ Ядѡскыю иде е хра ст҃го и славнаго великомнка и победоносца хва Геѡргїа.

(Бѣлѣжка въ псалтирь № 117, л. 212б. Годината отъ Адама е по-положителна у старитѣ, слѣдов. тукъ 1622—7130).

№ 44. 1627 г.

† Се тетроеѵглїе, ѿвновил. и ѿковал.... благочьстиваго и хртолюбиваго сїн.... Мирон Брънов'скїи Могила воевода..... гдръ землй Молдавскои. ради душа р........ и за душе рдва си, и за здравїе гдва си.... мти гдва си Єлисавета. и даде а ѹ црков.... прежде ѹ храм Пртки влцж нашеи бци, и прн... Мрїи. ѹ село Бозещи на Тотрѹ. да бжд.... памат, да поменжтсѧ на въсекж слѹжбж цр... яко же поманжтсѧ и поко' на сїнъ Іѡ С.... воевода' снъ Бодана воевод. и мти его Ѡта... а' кто име рѹшати, и поколебати сїѧ па..... ѿ сїѧ цркв дон'деже стои' съ храм ѹспенїи Бцй. или... или попъ. или бждет. кто бждет. а тогоже да бж.... емѹ съпенй съ стжѧ бцж въ днь страшнаго сждища хва амин: ⌣

в лто ҂зрле (7135—1627) ⌣ мца авгѹста ѕі д...

(Бѣлѣжка въ четвероевангелие № 76, л. 215а).

№ 45. 1630 г.

(Съвръ)ши се сїа книга глемн (апостолъ) монастирь Чирепи .... е бци. роукою грешнѹю..... на въ лето. ҂зрлн (7138—1630) поче ..... ѕı. и съвръши се мца ..... велй пнелни. д ча дне ..... (погре)шено а вїе исправите (и не) клънете кѹпи ю Ико(въ) (з)а своюю душѹ: ⌣

(Приписка въ апостолъ № 7, л. 238б послѣденъ).

№ 46. 1638 г.

† Сига книга. монастира. Изъграфа. стаго. великомъченика. хва. Геѡргига. смерени егъме Пайсей. иермонах. да се зна когда ста егъме. семъ. монастиръ. вишеречено́мъ азь Паисей въ лѣто з.р.м.з. (7147—1638) мцѧ. април̈ига к.г. днь.

(Бѣлѣжка въ лѣствица № 2, л. 204б).

№ 47. 1640 г.

Слава въ трци славимомъ бгꙋ. По зачлѣ давшемъ конець. сьврьши сѧ мѣсечникь рекомы маи. мнѡгѡгрѣшны. Кирил, Хлъбѡча. свщенномъ ѡтьчьства ѿ землѣ Молдѡвлахїиской. и при игꙋменѣ кир Паисїе

Въ лѣто зрми. (7148—1640) мца, іюнѧ

(Приписка въ миней за май № 68, л. 157а).

№ 48.

Изволенїе ѡца и сь поспѣшенїе сна и сьвръшенїе стго Дха. Почах сїа богоразꙋмлѣемаа книга рекомаа тльковдніе ѱалтириѡе, повелѣнїем прпбнейшагѡ прѣѡсщеннѡинѡцѣ ѡца нашего ієромонаха Паисїа ігꙋмена Зꙋграфскѡго :.

Съписа сѧ рꙋкою мнѡгрѣшнаго и недостоинаго раба бжїа, Кирил, свщенна родом земли Молдовлахїискїѧ племене ѡришахамана. снь Урсꙋлов. тѣм же млю и милѣ дѣѧ въсѣкомꙋ блгчтивомꙋ члкꙋ прикасаюштомꙋ и читаюше въ книзѣ ки бгодхновеннѣ. Старешомꙋ ꙗко ѡцꙋ, равнѡ мꙋ ꙗко братꙋ, аще ли что ѡбрѣщете неисправленнѡ или погрѣшено. вы свои блгоразꙋмїем исправлѣите а не кльнѣте. понеже не писа агглъ ни пркъ. нъ бреннаа и грѣшнаа рꙋка члча. или свои небреженїем ѡписах сѧ или ѿ извода бѣше не исправленно. ꙋбо прѣвѡдил ѿ срьбскїи изводь на блъгаскїи. того ради бѣше ми ѹгонил помысли. и вас хс бь блвить и прости.

Лѣтꙋ текꙋщꙋ ѿ създанїа мира. семь тысꙋщное и сто. и четирыдсетно девятое. мца декврїа, тридесатаго, днѧ : Писано въ Стѣи Горѣ Аѳѡнстѣи въ монастиры Зꙋграф, сирѣч. самописец :

(Приписка въ тълк. псалтирь № 86, л. 194а).

№ 49. 1642 г.

† Сьи минеи иcписа и Басилиа. Софиани въ место Итропо оу монатиръ. рекоми Тршица и принесе и въ Стоую гору въ монатиръ Зиграф и приложи и оу црква. въ даръ стго мника Геwргiа. ҂з. р. н (7150—1642).

(Приписка въ миней за септември № 69, на началния бѣлъ листъ).

№ 50. 1644 г.

Писа се сiа книга глеми петоглани въ име чтнаго и славнаго въ мницѣх и побѣдоносца Геwргiа. и того чьстнѣй обитѣли, глемѣй Зографь. въ сгенiе же и полꙁѫ имѫщимь и пѣвающи тъ. и въ въспоминанiе писавшоумоу се по. Ѕдедwвн,[1] недостойни ѿ гра Тръновъ, глеми Трапезонь, ѿ село, Ѕцюелил.[2] млю ва ѿци и братiа чьтоущи или прѣписоуѫщи. аще чтѡ ѡбрѣщет се погрѣшено. и вы принесѣте тръновскы изво, и ресавскы. и съгледайте добрѣ, понеже бѣ велика мльва оу монастирь. егда почехь писати и писахь мало. и прiидоше френци, и ѡплѣнихѫ Ярьсанѫ. и того ради не ѡставихѫ ме писати. нъ съ великою ноуѫею ме послахѫ на пѫть. и пѫтюва, едино лѣто и по и пакы прiидо и поче писати. и помощiю бжiю, съвръши. въ лѣто ҂з р н в. (7152) и ѿ ро хва, ахмд (1644):

(Приписка въ петогласникъ № 96, л. 251а).

№ 51. 1650 г.

† Изволенiе ѡца и поспѣшенiе сна и свршенiе стго дха :· понови се и създа се сы архондарика. в. и црква. и келии. ѿ ѡснованiе. до покрова. настоанiе. иживенiе. дикеа Костантiа. м. Iерисограскаго. въ лѣ. з. р. н. и (7158) ·:· а ѿ ржество хво. ıѕ.з8. енді. 2.

(Надписъ изрѣзанъ на мряморна плоча, прибрана въ ссѫдохранилището на Зографъ. Отъ двѣтѣ дати, тази отъ създание мира е вѣрната и се схожда съ индикта).

---

1) Манасие.

2) Дрѣново.

№ 52. 1653 г.

Бл҃говолє́нїємь с҃тиє тро́йици йсписа се сїа бж҃тв(н)а книга въ ѻбители Рил'скыє хр҃а прѣпо҃бнаго ѻ҃ца настоѧнїємъ й потрꙋженїємъ їєрмона҃ ӏгꙋмена хаџїи 'Ѳданасїа йсписа й҃ своєю рꙋкою а поза҃ азъ по҃ Мїлен'тїє да слꙋжє ст҃моу Геѡргїю въ манастиръ гл҃єми 'Изꙋгра҃ въ ле҃, ҂з.р҃ѯ҃а. (7161) кр҃ꙋ сл҃нцꙋ. к҃. а лꙋный ҂ѕ҃і. й по́ си҃ бра́тїє аще что бꙋде҃ погрѣшено҃ а въ̀ исправлѧйте а нѣ кл'нете поч'то не писа д҃хъ с҃тѝ ны агг҃лъ нъ рꙋка грѣшна и брѣна. ам҃нъ :

[illegible]

[illegible]

(Приписка въ миней за февруари № 62, л. 157б).

№ 53.

Бл҃говолє́нїємъ с҃тиє тройцє йсписа се сїѧ бж҃тва҃ книга въ ѻбители Рил'скыє настоѧнїємъ й потрꙋженїємъ їєрмона҃ ӏгꙋме҃ хаџїи 'Ѳданасїа а повѣза҃ азъ по҃ Мелен'тїє. да слꙋжє с҃мꙋ Геѡ҃ргїю въ манастиръ гл҃єми 'Изꙋгра҃ въ ле҃ ҂з҃р҃ѯ҃а. (7161—1653) кр҃гꙋ сл҃цꙋ ҂к҃. а лꙋнѣ. ѕ҃і. й по си҃ братїє аще что бꙋде҃ погрѣшено а ви йсправлайте а не клънетє спи҃ ви х҃с амӣнъ :

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(Приписка въ миней за ноември № 67, л. 172а).

№ 54. 1655 г.

† Да се знаетъ. си минеи. пѡпоу Димит̇рию. ѿ село Отрълменикъ за. т҃. и л҃ (330) аспри. мар̇тири. по́пъ Питрѡнита и х҃с вла́ка. въ лето. ҂з.р.ѯ.г. (7163—1655) ами҃ и то що ми даде. минеи поп̇ прѣзвитеръ :· Пет̇кѡ.

(Бѣлѣжка въ минеи общъ № 98, л. 404б последенъ).

№ 55. 1656 г.

† Да се знае сїа книгꙋ глѥми прол҃. принесохъ азь грѣшнӣ Сава хацїи. кꙋпи ю ѿ попа Петра на Враца. за хк҃. (620) и принес ю. оу манасти҃. Изогра́фъ хра. ст҃го великаго м҃ника х҃а. Геѡргїа. аще кто̀ покꙋсити. хоще̑ изнестї ю ѿ више́рен҃аго̀ хра́ма. да бꙋде̑ прокле̑ ѿ ст҃аго Геѡргїа. ѱоз̇ѕд. кхѱхид[8] ивслпъ[1]). не ѿбрето ничесо. сбцд ио[з]пд. ѡлфвѡпи кцлѡїѡ[2]) въса. азь грѣшни. сѱвѕл[8]. ед ицдрд[3]). благодари ба̃ и ст҃го Геѡргїа. Въ лето ҂зрѯд. (7164—1656) при дикеа. дпдпїд.[4])

(Бѣлѣжка въ прологъ № 4, л. 250б. Срв. бѣлѣжкитѣ въ № № 56—59).

№ 56.

† Бе̑ оу твое име да̑ з(н)ае щѡ съ паднѫ. Сави. книже. прог҃ъ. два ѿфтаика. а ег҃а а дрꙋги. а҃. ап҃толь. и м҃лт-вьникь ·: — :

(Бѣлѣжка въ сѫщия прологъ, л. 246б).

№ 57.

† квщн. всдеъ. ѿвıа. ѿолид. пcв хѯнıе. ѕд ꙋв. мдѱн-дпсв. ен хѯнıе. ѕд ѿд мхѕв: [5])

(Бѣлѣжка съ тайни букви въ прологъ № 4, л. 250б).

---

[1]) тогда. пꙋтꙋва Високъ

[2]) ..... влка. софиски ......

[3]) ѡтидо. на Враца.

[4]) Акакїа.

[5]) Пише Иѡанъ сиа слова кѡи ꙋмеıе да хи чате а кѡи не ꙋмеıе да са чꙋдıт

№ 58.

† Бѣ̃ ꙋ̑ имѥ тй. да̑ (сѥ) знаѥ когй седелй Сава и Ѡвань звѥ Сва къщатъ голѣмаж. й Ѡвань малкꙋютꙋ. и придадѥ Сава Иѡ҃анꙋ ҂а (1000) аспри. а земникь имь ѥ заедно. Сави голѣмиѡ конь. и здрѣвѥ. а Иванꙋ ѥ̃ по ма̑и. мца а̑гста. а̃ на Макавѥи:

(Бѣлѣжка въ прологъ № 4, л. 251а).

№ 59.

(. . . . Сава) хаџи оу̑зе̃ ѿ Іакова. й при-
(несо̃ оу̑ Зо)графь. хра̃ стго велико-
(мчника Геѡргіа въ) лето ҂зрѯд. (7164—1656) аще кто̀
(хоще̃ йзнестї ю ѿ виш)еренаго храма да бꙋдеть
(прокле̃ ѿ стго Геѡргіа):∙ ѱлзѕд кхѱхид. и вѡл [1)]
. . . . шл. свцд. влка. ѡлфвѡпв. [2)]
. . . . и тврьдо злѣ блгодари
. . . . въсѣми писа блгодари
хаџи ꙋзехъ ѿ Ꙗкова [3)]

(Бѣлѣжка въ апостолъ № 7, л. 238б послѣденъ. Часть отъ листа и отъ бѣлѣжката съдрани. Допълнението е споредъ бѣлѣжка № 55, писана отъ сѫщата рѫка).

№ 60. 1666 г.

† Сїа́ кнїга Мелетїа настоа́тель бысть є̑же є̑ ѿ Зне-поле поиде въ Стꙋю го́рꙋ Ядона си̑ре̑ кꙋ́пї ю тъжде іе́ромона Мелетїа й ѿнесе ю въ Стые го̀ры Ядона сьи дꙋ́овникь Мелетїа іе́рмона сꙋ́хорꙋкы покло́нникь стмꙋ гра́дꙋ Іе́рлимꙋ. є̑ є̑ по нашемꙋ имени хаџїа. й па̃ ѥще воденичарь Зꙋграфскыи:

---

1) Тогда пꙋтꙋва. Висок
2) . . . . . влка Софиски
3) Послѣднитѣ два реда писани отъ друга рѫка.

† Сьи воденичарь Мелетіа сьгради воденици ѿвѣ вь лѣто ҂зрод. (7174) а҃ ѿ р҃ѡ га҃ нашего і҃у ха҃ ҂а҃х҃ѯѕ (1666):

(Бѣлѣжка въ псалтирь № 77, л. 153б послѣд. Може да е писано 3 до 4 год. по-сетнѣ отъ 1666 г.).

№ 61.

† Въ лѣто ӡрод (7174—1666) повѣза се сіа книга при дікеіа Висаріѡнъ. а клисаръ Паисіа попъ, а повезаніемъ Кѵрілъ монахъ, ѿ града Враца, и бысть въ тѡ времѧ воевах8 т8рци на Критъ и бысть н8жда веліа по всей землй нъи паче на Стѣй горѣ по морѣ и по с8хо, прійде везиръ оу Сол8нѧ и дадохмо многѡ пешкешъ ѿ многы вещіи. м҃ца і8ліа. ві҃ днѧ.

(Бѣлѣжка въ сборникъ № 80, на нач. листъ).

№ 62. 1669 г.

Роука начрьтав'ша҃ ѱалты҃ сьи грѣшнъıи и мън'шіи Аврамъ іерей Димитріеви҃.

† Съврьши се вь лѣто ҂зрос҃. (7177) а҃ ѿ р҃ѡ га нашѐ і҃у ха҃. ҂а.х.ѯд. (1669) м҃ца іюліа ді҃. кр҃8 слнца д҃. а҃ л8нны ді҃. де҃, з҃. злато число, ні҃. індікто з҃. епа҃ лѣт8 д҃: въ ѿбласті Пловив'скые покрыліе Старіе планінѣ се҃ С8шица. имен8емо касаба Карлово:

(Приписка въ псалтирь № 77, на посл. л. 153б).

№ 63. 1680 г.

† Да се знае кога пратихме. тиа пролози по д8ховника. Митрофана: в л҃о .з.р̃ п.и. (7188—1680) и ти д8ховниче Єтимие. що се моли҃ за тиа книги та хи пратихме по д8ховника Митрофана. нека работа паки да знаешъ. да хи препишете. що ѿтиде. харачъ а ти пиши та ни прати. ние щеме плати така да знаете по҃ поповъ. ере҃. Стако. Радъ. Калина ере҃. Илиа Михаилъ Вока. Влчо Дѡда Цветко Влкана Рада Раќа Стана Калина Дмитра. Нехра Герго В8кна препишите тиа. имена и поменете. и васъ б҃ъ да помене и помил8е.

(Бѣлѣжка въ прологъ № 5, на л. 341б последенъ).

№ 64. 1687 г.

Прочетено: Сти Георги

† Сїи. печать. монастира. Зографа. стго. Георгїа. въ Стѣи. горѣ. Адона. 1687.

(Старъ печатъ на Зографския монастирь).

№ 65. 1688 г.

Въ лто. ѕз.р.ч з.

† да сѣ знаетъ кога. помръкна. лоуна мца. сектеврїа. дї. днь. бльзь: при днъ и тога. тырци агарнѣ родъ. погані воеваше на немци. и царъ Сулемаанъ. тоги у Софіа седше нартъ. съ во.семи силами.

(Бѣлѣжка въ сборникъ индийски разкази № 91, л. 176б).

№ 66. 1695 г.

† Сїа книга глемы синаѯаръ есть. покоинагѡ Козма ермона рѹсина иже прѣстави се въ лѣто ѕзсд (7204—1695) мца ное е. и положи ю во цркви Зографскои вь пѣвница да служи за егову дшу донели буде. а которы бра полакоми се изнесе ѡ цркву и присвои себѣ. таковы да буде проке ѿ гa ба вьседрьжителя и ѿ сты тиі бгоносны ѿць и вь Никеи и ѿ стгѿ ве м Геѡ и ѿ вьсего сьбора браска тьчію до припра за нужду да исходи аще дру не има па на свое мѣто да ѿнеть:

(Бѣлѣжка въ синаксарь № 160, на листове 1—12 разхвърлена. Може да е писана и по-послѣ отъ 1695 г., слѣдъ като умрѣлъ Козма).

№ 67. XVII в.

Ѿ прѣбл͠веный часы. Исидоръ мн͠грѣшныи. (Съ друга ржка):

† Сию гнигу. приложи г͠нъ Костадиⷩ. с͠нъ г͠на Костадина. внукъ великаго воеводж Десимира св͠тмоу Іѡ Өеѡлогоу.

(Бѣлѣжки въ правила на св. Василия № 120, л. 266б последепъ).

№ 68.

† Послѣднѣиши. и грѣшнѣиши въ сщ͠еннойноцѣхъ Бенедиктъ. писа сію книгу дховнику кѵ Герасѵму: — а име Правилж: —

(Приписка въ законникъ № 87, л. 454а послѣденъ).

№ 69. 1705 г.

† Изволениѥ ѡ͠ца и дѣиствѡ с͠на и съвръшенѥ с͠тго дх͠а сіе з͠дніе въз͠дкиже архімандриⷮ Маѳиⷭ ктиторски поможеніе ѿ основаніе даже и до връха дохіа и судіанца и а͠і келіи и с͠тл с͠тго прѣѡбраженіа и въве͠деніе потврьдⷭ и г келіи вн͠ пирга и д внутрь пирга. л͠ѣ ѿ х͠а ,аѱе м͠ца маⷬ а дн͠ь.

(Надписъ на мряморна плоча, пазена въ сеждохранилището).

№ 70. 1710 г.

† Сію с͠тую книгу глемую словеса с͠тго славнаго великомнника и побѣдоносца хва Геѡргіа сьписа дакаль п͠о Макаріа иже поживе на пещера близ с͠та Анна глемаа Карулъ и приложи ю с͠томоу зографскому на празникь вь прочитаніе вь памеⷮ и сп͠еніе дши его и родителие, и кто ке ѿлучити ю или продати или посвойти да бжде проке ѿ б͠а и с͠тго Геѡргіа. л͠ѣ ,зсиі. (7218—1710).

(Приписка въ житие на св. Георги № 194, л. 84 послѣденъ).

№ 71.

Помѣни г͠и раба своего Кѵріла монаха родители его лѣто 1710.

(Подписъ на икона на Сергия Вакха 25×20 см. Пази се въ одеждохранилището).

№ 72. 1713 г.

Бл҃говоле́нїемъ ѿц҃а дѣйство сн҃а и҆ съвръше́нїем ст҃го дх҃а. А҆зь оу҆бо ѡ҆бремене́ный грѣхѡвнагѡ ї҆ерма рабь Кѵриль. бывъ е҆к'содїа́сть ст҃ыя ѡ҆бители Зѡгра́фскыя м҃ (40) лѣ. желанїемь въжелѣх и҆ потьщах се съ великымь трудѡм и҆ млъвами многыми, поне́же не и҆мѣх ѡ҆сла́бу ни поко́и въ дѣлѣ се́мь. нъ оу҆праждна́х се въ службѣ монастир'скои, и҆ не могох писати по оу҆ставу и҆ подобїю, ѡ҆бвогда ѿ млъвою и҆ногда же ѿ оу҆нынїем и҆ метежа множъство съгрѣшенїа и҆справлявайте, а҆ мнѣ трудившому се грѣхѡв прощенїю спод(о)бляйте, да и҆ самѝ възмьздїе ѿ б҃а получите. а҆ сподобивый се се́й кладене́ живопоны по моей с'мръ'ти наслѣднику быти заклинаю е҆ въ б҃а слова да не и҆мат ѡ҆бластво продати ю, и҆лѝ ѿ монастир ѿтужити, нъ прочитати и҆ менѐ грѣшнаго Кѵрилла поминат, и҆ ѡ҆ц҃а моего Сїме́ѡна е҆ромон, и҆ мт҃ре Ста́мену не забывати. лѣ ҂зск҃а. ҂аѱгі. (7221—1713).

№ 73.

† Лѣто ҂зскв (7222) мц҃а ѡк е. вь ча д нощи престави че(р)нй Са́ва бывъ челнй ѡ҆вца і лѣ: 1731.

(Приписки въ псалтирь № 136, първата на л. 533ª, втората на първата корица отвътрѣ. Датата 1731 = 1713, защото 31 е на написано по буквения цифренъ редъ гі = 13).

№ 74. 1764 г.

† Во сла́ву ст҃ыя е҆диносу́щныя и҆ нераздѣлимыя тр҃цы ѡ҆ц҃а и҆ сн҃а и҆ ст҃агѡ дх҃а а҆минь. возѡбнови ся ст҃ая ѡ҆битель сїя ст҃агѡ великом҃ченика Геѡргїа, глемая Зѡграфъ въ лѣто ѿ рожства хрстова ҂аѱни (1758): ктїторство и҆ и҆ждивенїе бл҃городнаго гд҃на хаџи Колчѡ ѿ села Банскѡ, ради душевнагѡ е҆гѡ спасе́нїя и҆ вѣчныхъ бл҃гихъ воспрїятїя. паки же въ лѣтѡ ҂аѱѯд (1764): и҆ждивенїемъ и҆ оу҆се́рдїемъ тогожде ктїтора бл҃горо́днагѡ гд҃ина хаџи Колчѡ, возгради ся ст҃ый храмъ вѡ и҆мя пресвтыя б҃гоматере, чт҃нагѡ и҆ славнагѡ е҆я оу҆спенїя. тщанїемъ же и҆ труды рече́нныя ѡ҆бители Зѡгра́фа, че́стныхъ

проистώвъ ӑрхимандрита Ӗакáкїа, и҆ дꙋхо́вника Данїи҆ла. скеꙋо-фѵ́лака Ӗрсе́нїа. —

(Надписъ на мряморна плоча надъ входната врата на черквата Св. Богородица, която е въ монастирския дворъ).

№ 75. 1768 г.

1768 „ го́да ктѵ́торъ сеѧ̀ с҃тыѧ цр҃кви хаџи̇̀ Васі́лій ѿ Ло́вичь.

(Ликъ и надписъ на сѣверната външна стѣна въ параклиса Св. Ив. Прѣдтеча, който се намира въ източното крило на монастиря).

№ 76. 1770 г.

† Сїе записахъ. ӑзъ. реко́ми̇̀ Ѿвѯнлеф[1] да се зна́е кг҃а прочáто̃ сїе с҃то́е. е҃ѵ̃е и҆онѱл[2] ҂з҃.с҃.о҃.и҃ (7278—1770).

(Бѣлѣжка въ четвероевангелие № 34, на прѣдпослѣдния празенъ листъ).

№ 77. 1776-7[3] г.

† аноікодомиди ꙋтос о іерос. к(аі) севáсміос, наос тӥс деото́кꙋ, діа дапанис, тꙋ паносіотáтꙋ проигоѵменꙋ, кѵ̃ Діонѵсі́ꙋ ек тӥс епархі́ас Сісаніω, еіѕ мнимосѵни тꙋ ⁖ аѱо҃ к(аі) ек хорас Крмни.

(Поднови се този свещенъ и честенъ храмъ на Св. Богородица съ иждивението на всепрѣподобнѣйшия проигуменъ господинъ Дионисия, отъ епархията Сисанийска, отъ село Криминъ, въ год. 1777, за негово въспоминание).

(Надписъ на мряморна плоча, поставена въ западната стѣна на гробарската черквичка Св. Благовѣщение).

№ 78. 1781 г.

Се́й про́логъ разсмотре́хъ и҆ прочто́хъ а҃зъ грѣ́шнїй. ӑрхїмандрит Ӏгна́тїй и҆ прошꙋ̀ ӧпрощéнїе ѿ всѣ́хъ бра́тїй 1781: марта 4:

(Бѣлѣжка въ прологъ № 47, л. 307б).

---

1) Симеонъ.

2) к̓ лето.

3) Въ датата аѱо҃ послѣдната цифра ще е арабско 7 или турско 6.

№ 79. 1783 г.

Во славꙋ стыѧ единосꙋщныѧ животворѧщыѧ и нераздѣлимиѧ трцы ѿца и сна и стаго дха аминь: созда сѧ чешма сїѧ за иждивенїемъ гдра[1] кѵ хаџи Ѳеѡдора и гпжа егѡ хаџикѣ Драгни ѿ славнагѡ гра Рꙋщꙋкъ ради дшевнаго своего спасенїѧ и вѣчнихъ блгъ[2] воспрїѧтїѧ: лѣта: аѱѡг: їꙋнїа а днѧ.

(Надписъ на мряморна плоча на чешмата ю.-и. отъ черквата Св. Богородица, въ монастирския дворъ).

№ 80. 1785 г.

Сей. кртъ поклониха оу митръ Зѡграфскїи стомꙋ Геѡргїю, ѿ Неготинъ обрс книжица госпогѧ Сарра и чеда еѧ Нїколай, Михаилъ и Елисавета 1785 гѡда.

(Надписъ на дъното на сребъренъ кръстъ, позлатенъ, дъл. 47 см., съ цѣнни камъчета. Пази се въ одеждохранилището).

№ 81. 1792 г.

1792, гоAда.

Сїа книжица Харїтѡна їе(ро)монаха рылца, ѿкꙋпи на... оца Ѳеѡфила когда седеше на посница, и исписа ѧ а трꙋд егѡ плати, азъ Харїтонъ.

(Бѣлѣжка въ ржкописа чудеса на св. Богородица № 155, л. 11[a]).

№ 82. 1793 г.

† Оци и братїѧ стыѧ ега кой прочитаете сїа чудеса пртїѧ Бцы помените и мене грѣшнаго Ѳеѡфила еросхимонаха писавшаго ихъ на постнца въ лѣто зѳа (7301) ѿ ха ,аѱчг.

(Бѣлѣжка въ сжщия ржкописъ и листъ).

---

[1]) Господара.

[2]) Благихъ. Срв. № 85.

№ 83. 1795 г.

† Да сѐ знаѐ кога̀ дойдо̀хъ на Свѣта̀ гора̀ въ лѣто 1793 мца октомрїа а҃ днь покалѹгерихъ сѧ в' лѣто 1795 мца сеп-темрїа ѕ҃і день.

(Бѣлѣжка въ патерикъ № 124, л. 64б).

№ 84. 1797 г.

1797 гѡ года̀ мца феврѹарїй 22 д... великїнѡ пѡстъ первѹю неделю бысть трѹсь многочастный, и страшный и паки бысть трѹсь тогожде поста̀ и. лѣтѡ вторыѧ семицы в' сѹботѹ в'нощи пятыи часъ.

(Бѣлѣжка въ сѫщата книга, л. 65б).

№ 85. 1801 г.

† Во сла́вѹ : стыѧ · единосѹщныѧ животворѧщїа и нераз-дѣлимыѧ трцы оца и сна и стгѡ дха созда сѧ ѿ ѡснованїѧ сщеный сеи храм на мѣсто стараго во имѧ стагѡ славнагѡ великомчника побѣдоносца и чѹдотворца Геѡргїа ктиторствомъ иждивенїемъ же и настоѧнїемъ честныхъ проїетѡвъ епитроп-ствѹющагѡ гдина проигѹмена Єѵдѵмїа и гдина проигѹмена Порфѵрїа и трѹды прочїихъ ѡ Хртѣ общебратїи ради дѹше-нагѡ ихъ спасенїѧ и вѣчныхъ блгихъ восприѧтїѧ въ лѣто ѿ рждтва хртова ͵аѿа.

(Надписъ на мраморна плоча, надъ входната врата въ съборната черква Св. Георги).

№ 86.

† Іѡрда(ки) Єѵдѵмїи ѡ (Багл)атъ : Яни Димитрїи ѿ Арбанасите ѿ Баглатъ : 1801.

(Надписъ на горния мраморенъ прагъ на сѣверната врата въ сѫщата черква).

№ 87. 1802 г.

Никола хаџи Михаиловичъ ѿ Девина 1802.

(Надписъ на горнята мраморна рамка на лѣвъ прозорецъ въ сѫщата черква).

№ 88. 1804 г.

† Сеи свѣтилникъ приложилъ г: кѵръ х. Іωанчо, съ сопрѹгою х: Калѫ ѿ Рѹсчѹкъ въ свѧщен: обит. Зωграф: с: Геωргїа ,а ѿ д.

(Надписъ на бронзовъ свѣтилникъ въ сѫщата черква).

№ 89. 1806 г.

† Петръ Михаилъ Семко Мана ѿ Тетевенъ: 1806.

(Надписъ на бронзовъ свѣтилникъ въ сѫщата черква).

№ 90.

Сеи свѣтилникъ приложи бъ соборнѣи церкви с: в: м: Геωргїа: геронта Зωграфскїи кѵ Софрωнїи: 1806.

(Надписъ на бронзовъ свѣтилникъ въ сѫщата черква).

№ 91. 1815 г.

Маи 22 1815 г. Бидинлии
Петръ абаџи Чобанъ ωлѹ
Петко абаџи
Радѹлъ берберъ
Петаръ бакалъ Бенчовъ
Михаилъ абаџи Єванови ...
Стефанъ боѧџи
Єωнъ абаџи
Банчо кюрчи Синовичь
Найденъ ширади

(Надписъ съ мастило по страничната мряморна рамка на лѣвъ прозорецъ, въ сѫщата черква).

№ 92. 1817 г.

† Здѣ написана сѹть имена и прочїихъ церковнѣи зωграфїи помогшихъ проигѹмена: х: Серапїωна, Аверкїа ієромо геронтъ Паїсїа: х: Неофѵта: х: Бикетїа, Галактїωна; Нїкифора ієромо, Анамо, Рамада, геро Неофѵта дохїарскагω,

великаго постелника Маношилаки Мановъ, и Павла ѿ Копривщица. въ лѣто ͵аѿѕі. и Тимоѳеа монаха 1817. δια χειρος Митрофану.[1]

(Надписъ надъ входнитѣ врата отвжтрѣ на сжщата черква).

№ 93. 1818 г.

Проигумена Захаріа Зографскагѡ и куръ Мила ѿ Окната: 1818 года:·

№ 94.

Проигумена Іѡанникіа Зографскагѡ и куръ Мила ѿ Окната: 1818:·

№ 95.

Въ памать хажи Вікентіа Зографскагѡ иже ѿ Тернова ѿ села Бѣлаковецъ: 1818:·

№ 96.

Въ памать архімандріта Анѳіма Зографскагѡ иже ѿ Сѣрреза: 1818: года:·

(Надписи на мряморни прѣстоли въ папертата на сжщата черква).

№ 97. 1820 (вм. 1821) г.

† Знайно будетъ ва летѡ ͵аѿк. на месецъ мартъ к. числѡ — на црство на Султанъ Мамуда на днитѣ как са разбрука та обесиха патрихара Григорія на Цари гратъ и исклаха беовете и много ротъ хртянски и морянитѣ вдигнаха глави ѿ тугава †

(Приписка въ сборникъ отъ слова и поучения № 283, на послѣдния листъ).

№ 98. 1822 г.

Сія чудотворная ікѡна стаго славнагѡ великомчнка, побѣдоносца и чудотворца Геѡргіа, неизслѣдимыми бжіими судбами изъ Аравіи моремъ преплыла во стую Аѳѡнскую

---

[1]) δια χειρος Митрофану = съ ржката на Митрофана.

горꙋ, и въ первыхъ возсіѧла ꙗкѡ лꙋчи солнечныѧ, въ пристаници Ватопедскагѡ монастырѧ, оувидѣши же сїю монаси и ис прочихъ мн̃тырей Ядѡнскихъ стекоша сѧ на сїе чꙋдо, желающе всѧкъ ѿ нихъ приѡбрѣсти ю во свой мн̃тырь; но волею бж҃їею и страстотерпца Геѡргїа паки чꙋдеснѣ ѿ тамо прейде и всели сѧ въ сїю Зѡграфскꙋю обитель ꙗже и до нн҃ѣ ікѡна сїѧ непрестаннаѧ чꙋдеса точитъ оусерднимъ бг҃омолцемъ съ вѣрою приходѧщимъ во ст҃ꙋю обитель сїю на поклоненіе: —

Въ чт҃ь и памѧтъ ст҃агѡ славнагѡ великомч҃нка Геѡргїа, сїѧ риза сребреннаѧ оустроена стараніемъ преп҃бныхъ ѡ҃цевъ Зѡграфскагѡ мн̃тырѧ Викентїа и Анатолїа, и подаѧніемъ хр҃толюбивыхъ рабѡвъ бж҃іихъ ѻдесскихъ кꙋпцѡвъ Славенноболгарскихъ Македонскихъ оурожденцѡвъ изъ разныхъ епархїѧхъ, ихже почтеннаѧ имена написана сꙋть въ сѵнодалнꙋю книгꙋ ради вѣчнагѡ споменовеніѧ съ достоблж҃енными ктиторами ст҃ыѧ ѻбители сеѧ. ҂аѿкв: — въ Санктпетербꙋргѣ.

(Подписъ на метална плоча подъ „арабската" икона на св. Георги, въ съборната черква).

№ 99. 1825 г.

Знайно бꙋде ва лето ҂аѿке (1825) на месецъ септеврїѧ ка са беше родила кꙋюрꙋклиѧта звезда п. . че са загꙋби слетъ малко време †

№ 100. 1826 г.

Знайно бꙋде ва лето ҂аѡкѕ на месецъ їанꙋарїй кї число как са потрѵси землѧта три пати пресъ ноща † и потрѵси са и априла ГI на воскрѵсеніе ѻ неделя на ꙋт....

№ 101.

† Знайно бꙋде ва лето ҂аѿкѕ на месецъ їꙋнїй денъ ГI как изби̂ха еничеретъ на Цариградъ та станаха низамъ щедитъ изби аа па. —

(Бѣлѣжки въ сборникъ № 283, на послѣдния листъ, срв. № 97).

№ 102. 1837 г.

Бл҃гословеніемъ высокопр҃ѡсвѧщеннѣйшагѡ Серафіма митрополіта Новогородскаго и Санкт-Петербурскагѡ оусердіемъ хр҃толюбивѣйшихъ бл҃готворителей, попеченіемъ же бывшаго єпітропомъ сегѡ Аѳѡнско-Зѡграфскаго мнтырѧ архімандрита Анатѡліа, оустрой сѧ риза сіѧ чꙋдотворной икѡнѣ ст҃агѡ влкомꙋченика Геѡргіа побѣдоносца здѣ ꙗвльшей сѧ, ꙗкѡ столпъ ѻгненный, тремъ оусердно моливших сѧ бг҃ꙋ єдинꙋтробнымъ ведꙋщимъ родъ свой ѿ Іꙋстініана великагѡ, иже на семъ мѣстѣ, въ 898мъ годꙋ своимъ иждивеніемъ первые воздвигнꙋша ст҃ꙋю ѻбитель сію, и по живописанномꙋ ѻбразꙋ чꙋдотворца, прозванномꙋ издревле Зѡграфосъ. нарекоша ю Зѡграфскою ѻбителію. С.П. ѕаѿлз года.

(Надписъ на метална плоча, прѣдъ самописната икона на св. Георги, въ съборната черква).

№ 103. 1848 г.

Іеродей ієросхімонахъ проигꙋменъ Зѡграфскій, прежде бывшіи Іѡаникій ѿ града Софіѧ. 1848. го = года.

(Надписъ на бронзовъ свѣтилникъ въ черквата Св. Богородица).

XXIV.

Надписи и бѣлѣжки отъ разни мѣста на Македония.

Охридъ.

1. Черква (сега джамия) Св. София. Тухленъ едноредовъ надписъ, взиданъ въ външната западна стѣна на притвора:

////// ΤΙΩϹΗϹΟΓΡΗΓΟΡΙ ////////

ΙΖΔΝΕΩΚΗΝΗΝΕΓΕΙΡΑϹΤΟΝ

ΘΕΟΓΡΑΦΟΝΝΟΜΟΝ:ΕΘΝΗ

ΤΑΜΥϹΩΝΕΚΔΙΔΑϹΚΕΙΠΑΝ

ϹΟΦΩϹ·:· ϚЯΩΚΕ

Прочетено: .. μωσης ὁ Γρηγόριο(ς) .... σκηνὴν ἐγείρας τὸν θεόγραφον νόμον: ἔθνη τὰ Μυσῶν ἐκδιδάσκει πανσόφως ·:· ἔτους ϛωκε′ (6825—1317).

Прѣведено: ..... Григори, като въздигна храмъ, мизийскитѣ (български) народи поучава всемѫдро на богописания законъ. Година 6825 (отъ Хр. 1317).

2. На амвона въ Св. София стоятъ 4 монограма, на които се чете: 1-о Γρηγόριος, 2-о Γρηγόριος, 3-о ἀρχιεπίσκοπος, 4-о Βουλγάρ(ων) т. е. Григори, архиепископъ на българетѣ.

3. Черква Св. Богородица, позната у населението съ име Св. Климентъ. Надписъ надъ входната врата, за основание на черквата прѣзъ 1295 г.:

† Ἀνηγέρθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς οὗτος τῆς πανυπεραγίου δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου τῆς περιβλέπτου. διὰ συνδρομῆς κ(αὶ) ἐξόδου κυρίου Προγόνου τοῦ Σγούρου μεγάλου. ἑταιριάρχου κ(αὶ) τῆς συζύγου αὐτοῦ κυρ(ᾶς) Εὐδοκίας κ(αὶ) γαμβροῦ τοῦ κρατίστου κ(αὶ) ἁγίου ἡμῶν αὐτοκ(ράτορος) βασιλέως. ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως κ(αὶ) αὐτοκράτορος Ρωμαίων Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου κ(αὶ) Εἰρήνης τῆς εὐσεβεστάτης αὐγούστης. ἀρχιερατεύοντος δὲ Μακαρίου τοῦ παναγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς κ(αὶ) πάσης Βουλγαρίας ἐπὶ ἔτους ϛω̅γ̅ ἰνδ(ικτιῶνος) β′.

(Въздигна се този божественъ и всечестенъ храмъ на всепрѣсветата владичица наша Богородица Перивлепта, съ съдѣйствието и разходитѣ на господина Прогона Сгура, великъ етериархъ, и на съпругата му госпожа Евдокия, зеть на силния и свещенъ нашъ самодържецъ царь, въ царствуването на благочестивѣйшия царь и самодържецъ на роменитѣ Андроникъ Палеологъ и благочестивѣйшата му съпруга Ирина. Прѣзъ архиерейството на Макария, всесветѣйши архиепископъ на Първа Юстинияна и всичка България, въ год. 6803 (отъ Хр. 1295), индиктъ 2-и.)

4. Надписъ отъ 1365 г., надъ вратата на сѣверното крило:

† Ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορίθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναός. τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου τοῦ θεολόγου. διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ πανιερωτάτου ἐπισκόπου Διαβόλεως Γρηγορίου ἤτοι Σελασφόρου. ἐπὶ τῆς βασιλείας Στεφάνου τοῦ Οὐρέσι. ἀρχιερατεύοντος δὲ τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς τοῦ πανιερωτάτου ἀρχιεπισκόπου Γρηγορίου. ἐπὶ ἔτους ϛω̅ο̅γ̅ : ἰνδ(ικτιῶνος) ιγ′.

(Въздигна се и изписа този божественъ и всечестенъ храмъ на нашия между светцитѣ отецъ архиепископъ цариградски Григори Богословъ, съ съдѣйствието и разходитѣ на прѣосвещенѣйшия епископъ на Дѣволъ т. е. Селасфоръ Григория, въ царуването на Стефана Уроша, въ година 6873 (отъ Хр. 1365), индиктъ 13).

5. Надписъ на плащаница, подарена отъ Андроника Палеолога (1282—1328) на охридския архиепископъ:

† Μέμνησο ποιμὴν Βουλγάρων ἐν θυσίαις:·
ἄνακτος Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου:·

(Пастирьо на българетѣ, спомни си, при жъртвоприношенията, за владѣтеля Андроника Палеолога).

6. Надписъ отъ 1379 г., въ притвора отлѣво, надъ гроба на Остоя:

† Прѣстави се рабь бжіи Ѡстоꙗ Раꙗковикь по гоуслому Ѹгарчикь. и сродникъ кралꙗ Марка. зеть жупана Грьпе. лѣтѡ ѕѯ. ѡ. пи. (7888) **мсца октѡмвріа. г. инд. г. Вась же мою братіꙗ моꙗ любимаꙗ проучитающе простите ра ба**[1] **ꙗко вы можете б(ы)ти како ꙗ. а ꙗ како въі николіже.**

7. Надписъ на бронзовъ кръгъ на голѣмия полиелей, отъ 1549 г.:

† Прохѡ мастию бжию архіепкпь прьви Ѹстініани бльгром и срьблюмь и грц вь лѣт ѕзнз (7057—1549).

Отъ странитѣ на горния кръгълъ надписъ са прибавени два реда букви:

ІС	**ХС ф**
е к	**р е и**
л и	**п е т**
с і а	**а р ь**
р х ь	**ї е р**
г е .	**о д**
о р г	**ї ꙗ**
и е	**к ѡ**
ї е	

т. е. **Исоусъ Христосъ**, φῶς (свѣтлина), **Еклисіархь Георгие Їереи Петарь їеродіꙗкѡ(нь).**

---

[1] **ра Ба** = **ради Бога.**

8. Слабо запазенъ надписъ на Прохоровия дървенъ тронъ. Възстановенитѣ мѣста споредъ горния надписъ № 7:

† Прохорь ми(лост)ию божиею архиепкп(ь) прь(ви) ю(стинияни) .... в(ь) лѣто змн (7048—1540) мца[1] ....

9. Надгробенъ надписъ на св. Климента, на каменна плоча, прибрана въ черквата. Правописни и старописни бѣлѣзи показватъ, че надписътъ е дълбанъ много по-късно:

† Въ лѣто ѕѵкд' (6424—916) месеца іѹли ...
прѣстаниwе
сть Климѣть
ѡхритьски.[2]

10. Надписъ отъ 1550 г. за смъртьта на архиепископа Прохора, на сѫщата Климентова плоча на горния крайчецъ:

Въ лѣто зни (7508) прѣстави се .... гнъ архіепкпь кр. Прхѡ мц Іюл.[3]

11. **Черквичка стари Св. Климентъ** въ махалата Болница. Надписъ отъ 1378 г., надъ южната врата отвѫтрѣ:

† Ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὁ θεῖος ὗτος ναός, εἰς ὄνομα τῦ αὐθέντυ ἡμῶν καὶ θαυματυργῦ μεγάλυ ἁγίυ Κλήμεντος, διὰ συνδρομῆς, ἐξόδου ϛ' κ(αὶ) κόπυ οἰκείυ τῦ θεοσεβαστάτυ ἱερέως Στεφάνυ τῦ προφήτυ ἐπίκρατῦσις τῆς λαμπρᾶς πόλεως ταύτης Ἀχρίδας θεοσώστυ τῦ, πανευγενεστάτυ αὐθέντυ ἡμῶν μεγάλυ ζουπάνυ κυρ Ἀνδρέα τυ Γρώπα[4]. ἀρχιερατεύοντως παναγιοτάτυ ἀρχιεπισκόπυ τῆς πρώτης Ἰουστϊνιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας κυρ Γρηγορίυ. μηνὶ ἰυλίῳ ἰνδ ∠ ἔτους ϛѡпѕ (6856—1378).[5]

---

[1]) Архимандритъ Антонинъ прѣзъ 1865 г. прочелъ: Прохоръ, милостію божією Первые Іѹстиніанін пр.ъ Ѹчнни сін дронъ въ лѣто ѕзлѕ (7036—1528), мѣсяца маіа, индіктіона д. Изъ Румеліи, стр. 40.

[2]) Надолу е повторено отъ друга рѫка сѫщото, като са размѣстени редоветѣ: 3, 4, 1, 2.

[3]) Писмото е много дребно; писано е слѣдъ голѣмия Климентовъ надписъ.

[4]) [monogram]

[5]) Криво е прѣдадена датата у Милюкова: ѕѡнѕ. Отъ тамъ произтичатъ и прѣсиленитѣ му тълкувания. Извѣстія IV, 95—96.

(Въздизна се и се изписа този божественъ храмъ въ името на нашия господарь и чудотворецъ свети Климента, съ съдѣйствието, разхода и труда на богочестивия свещеникъ Стефана пророка, при владѣнието надъ свѣтлия този и богоспасаемъ градъ Ахрида ..... на всеблагороднѣйшия нашъ господарь, великъ жупанъ киръ Андрея Гропа, при архиерейството на всесветѣйшия архиепископъ на Първа Юстинияна и на всичка България киръ Григория, мѣсецъ юли, индиктъ 15, година 6886—1378).

12. **Книгохранилище** при черквата Св. Богородица — Св. Климентъ. Приписка отъ 1550 г., на послѣднята корица на номоканонъ № 1, прѣводъ отъ Матея Властара:

† Въ лѣто .ѯ҃н҃и. (7058) оумрѣ архиепискоупъ, кѵ҃, Проръ, по его прѣставленїе бы҃ митрополитъ Рашкы Сумеѡнъ, аръхиепискѹ. по҃ лѣта, нѣ съмрътию, нъ неволни҃ ѡставленїемъ.

Пó-долу отъ друга ржка:

† Да се знаетъ ѿ петога събора, иже бы҃ при велимъ Їѹстинїанѹ, лѣтъ ҁҁв҃. (992) до нина настоеть до лѣта ,ѯ҃н҃и (7058).

Още пò-долу:

† Рѹка проча да не дързнет' писатї ѿ прѹта доле храни се клет(в)и. понезе бъствѹет'. застжпнице хртїанѡ(мъ) вѣликаа.

13. Приписка съ тайни букви въ прологъ № 7, отъ XIV в., юсовъ изводъ, на стр. 805:

..Хпоѳнгоѯл ѕоѯвоно фдѹ, доввѹл вна ѹѡдъѕве:

(Т. е. ..окаан.аго Дамиана трѹ҃, раи..хо не о ѹсрьдие).

14. Приписка отъ 1446 г. въ сжщия прологъ, на стр. 806:

В лѣ҃ ѕ҃ч҃н҃д (6954) въ дни блгочтиваго и хртолюбиваго гна деспота Гюргїа и с(ы)нѡ҃ нго азь смерени Никади҃ и по млти бжини патрїархь приложи҃ сиа книгѹ великои цркви патрїарскиє Жичи кто го кие ѿнти ѿ цркве да б(ѹде) прокле҃ аминъ.

15. Приписка отъ 1598 г. въ прологъ № 11, юсовъ изводъ отъ XIV в., на стр. 27:

† Кл лѣто. ҂зрѕ. (7106) мцѧ маиа. ки. данъ архиепископоу ѿхрискомꙋ крь Каламоу главꙋ емоу ѿсѣкоше тꙋрци ꙋ градоу оу Келѣсꙋ кои створїха велианъ моука. а немꙋ вечна емоу паметъ.:

16. Въ сѫщия прологъ, стр. 196, на края въ проложното житие на св. Ивана Рилски, стои обрѫщение към светеца:

... млн сѧ късемлтнвомꙋ влцѣ спти твоѧ сърѡдникы єдинорѡдныи ти ѧзыкъ блъгарскыи. и помоѕи дръжавноѡмꙋ црю нашемꙋ и пр.[1]

17. Приписка отъ XIV в. (между 1345—1355) въ миней за августъ № 14, сръбски изводъ, стр. 504:

Бжтвны мти промысломь хс. вса добра изволивше. мьздовьздатель боуди, блговѣр'номоу црю нашемоу Стефаноу и кралю нашьмоу Оурошоу. и троуднв'шомꙋ се, игоуменꙋ Хилан'дар'скомоу іеромонахоу Ιωаноу ·: ⁓

18. Приписка въ жития за декември, гръцки пергаментенъ рѫкописъ отъ XII в., № 23. На стр. 50 прѣписвачътъ българинъ прибавя:

† конъухахъ ꙁа млнтвѫ деспотинѫ аминъ.

19. На дъсчена икона (триптикъ) е написанъ малограмотно поменикъ на архиереи, свещеници, монаси и мирски. Ето списъка на архиереитѣ:

Ἀντέγραφα. 178 μαρτίȣ κα' σὺμ... τῶν ἀρχιερέων καὶ ἐπισκόπων τὰ ὀνόματα: ⁓ μνήσθητι κ(ύρι)ε:·

Πρωχώρου.	ἀρχιερεύς	Δαβίδ	ἀρχιερεύς
Παυνουτίου.	„	Χριστῶφορος	„
Ἰγνατίου	„	Ἀρτεμιου	„
Κυπριάνου	„	Ζωσιμὰ	„
Δανηηλ	„	Μελετίου	„
Νεοφητοῦ	„	Γερασίμου	„
Διονησίȣ	„	Ἀνθήμου	„
Διονησίȣ	„	Παχωμήȣ	„
		Παρθενιȣ	„
		Νικηφώρου	„
		Ρoζωθέου	„
		Κοσμα	„

[1]) Срв. стр. 110.

20. Надписъ отъ 1674 г. на иконата на Спасителя (донесена отъ другадѣ), въ старинската черква Св. Богословъ, надъ самото езеро:

† **Пописаше се сие ст҃е иконе при игѹмень** (sic) **иеръмонахь** (sic) **Иосифь ва лето ѕзрпв.** (7182).

Монастирь Св. Наумъ, на южния брѣгъ на Охридското езеро.

21. Кирило-глаголски надписъ, издълбанъ съ острие на една (южната) отъ мряморнитѣ старински колонки, що отдѣлятъ притвора отъ главния храмъ:

Положително може да се прочете само думата **писа** въ втория редъ. Въ третия и четвърти редъ се съдържатъ и глаголски букви +, 8, Ⰼ, 8, +, покрай кирилскитѣ — п, о, ъ и др. Трѣбва да се забѣлѣжи, че двѣтѣ колонки се различаватъ по капителитѣ си и изглежда, че първото имъ прѣдназначение не е било за сегашното имъ мѣсто. Тѣ ще са отъ по́-стара постройка (прѣди XII в.), а сегашниятъ храмъ подсѣща за постройки отъ XIII в.

22. Надписъ издълбанъ съ острие на сѣверната мряморна колонка въ сѫщата черква. Втората дума е **попа** или по гръцки *παπά*.

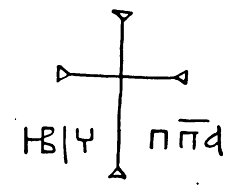

23. Надписъ надъ входната врата на черквата Св. Наумъ, отъ г. 1806:

Ἀνιστορήθη ὁ παρῶν ȣ̓τος καὶ σεβάσμιος ναὸς τȣ̃ ὁσίȣ κ(αὶ) θεοφόρȣ πατρὸς ἡμῶν Ναȣ̓μ τȣ̃ θαυματȣργȣ̃ διὰ ἐξόδων καὶ ἐπιστασίας τȣ̃ πανοσιοτάτȣ καθηγουμένȣ κὺρ Στεφάνȣ ἐκ Φιλιππȣπόλεως. τȣ̃ καὶ νέȣ κτήτορος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τȣ̃ πανιεροτάτȣ μ^ροπολίτȣ ἁγίȣ Πρεσπῶν κυρίȣ Καλλινίκȣ, καὶ τȣ̃ συνδρομίτȣ χατζῆ κυρίȣ Ἰακώβȣ, καὶ τȣ̃ ἐπιτρόπȣ τῆς ἱερᾶς ταύτης μονῆς κὺρ Ἰωάννȣ Γαβριήλ. Διὰ χειρὸς ἐμȣ̃ Τέρπȣ ζωγράφȣ υἱȣ̃ Κωνσταντίνȣ ζωγράφȣ ἐκ Κοριτζᾶς. ἐπὶ ἔτος ͵αωϛ: σεπτεμβρίȣ ϛ':

(Изписа се този честенъ храмъ на прѣподобния и богоносенъ отецъ нашъ чудотворецъ Наумъ, съ иждивението и надзора на всепрѣподобния катигуменъ господинъ Стефана отъ Пловдивъ, новъ ктиторъ, прѣзъ днитѣ на всесветѣйшия митрополитъ на Прѣспитѣ господина Калиника, съ помощьта на хаджи киръ Якова и епитропа на свещения този монастирь господина Иоана Гавриловъ. Написа се съ ржката на зографа Търпо, синъ на зографа Константина отъ Корица (Корча), въ год. 1806, септември 6).

Монастирь Зăумъ, на юго-източния брѣгъ на Охридското езеро.

24. Надписъ отъ 1361 г., надъ входната врата отвжтрѣ:

Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκȣ τῆς Ζαχλουμήστισας δι' ἐξόδȣ τȣ̃ πανευτυχεστάτȣ καίσαρος Γούργουρα καὶ κτήτωρος, ἀνιστορίθη δὲ παρὰ τȣ̃ πανιεροτάτȣ ἐπισκόπȣ Δεαβόλαιως καὶ πρωτοθρόνȣ κὺρ Γρηγορίȣ καὶ κτήτωρος ἐπὶ τῆς βασιλείας Στεφάνȣ τȣ̃ Οὔροσιοι μηνὶ αὐγȣ́στω κε'. ἔτους ͵ϛωξθ ἰνδ. ιδ'.[1]

(Въздигна се отъ основи този божественъ и всечестенъ храмъ на прѣсветата Богородица Захлъмска,[2] съ иждивението на всеблагочестивѣйшия кесарь Гургуръ и ктиторъ. Изписа се отъ прѣосвещенния епископъ на Дѣволъ, първопрѣстолния господинъ Григория, въ царуваньето на Стефана Уроша, мѣсецъ августъ 25, год. 6869, отъ Хр. 1361 г., индиктъ 14).

---

[1]) Надписътъ е пострадалъ, та тукъ го прѣдавамъ по пó-прѣжнитѣ прѣписи, у Милюкова, у Мсб. X, 570.

[2]) Оттукъ и названието на монастиря — Зăумъ.

Прѣспа.

25. С. Германъ. Надписъ отъ 993 г. отъ българския царь Самуила, за споменъ на родителитѣ си и брата си Давида. Пó-подробно гл. стр. 24 сл.

† В(ъ) имѧ ѡтьца и сына и стаго доуха азъ Самоилъ рабъ бж(и) полагаѭ памѧть (ѡтьц)ѹ и матери и брат(ѹ и)а крьстѣхъ си(хъ) имена оусъпъш(ихъ Ни)кола рабъ бжи (Ри-ѱими)ѣ Дав(и)дъ написа (сѧ въ) лѣто отъ сътв(орениꙗ миро)ѹ ҂ѕ ⁖ ф а. инъди(ктѧ ѕ).

26. Надписъ надъ вратата на притвора, въ черквата Св. Германъ:

† Ἐδδ[1] ἐγράψαμεν τῶν παλεων ἔτος ἀνηκοδομίθη εἰς τὸν κερῶν τȣ̃ ἁγίȣ Γερμανȣ̃ πατριάρχου Κονσταντινȣπόλεος. κε παλην ἡ δευτερα ἱστορία εὑρηκαμεν τον ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ ͵αϛ (1006) .. χρονι ... κε ἐ τȣτη ἦνε τρίτη οἱστρία εἰς ͵αψμγ (1743).

(Тука написахме нѣкогашната дата. Въздигна се въ врѣмето на свети Германа, патриархъ цариградски; втори пѫть се изписа прѣзъ година отъ Христа 1006; това е третьото изписванье, въ година 1743).

27. Надписъ на западната стѣна на сѫщата черква:

† Ἀνιστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ȣ̃τος ναὸς τȣ̃ ἐν ἁγίοις πατρος ἡμῶν Γερμανȣ̃ πατριάρχȣ Κωνσταντινοπόλεος διὰ ἐξόδον τῶν χριστηανων τῆς χὁρας Γερμανις ἀρχηερατεύοντος τȣ θεφιλεστατȣ κυρίȣ κυρίȣ Παρτενίȣ τȣ̃ ἁγίȣ Πρεσπὸν κε τȣ̃ εὐλαβεστάτȣ ἐφημερος κυριȣ Κωνσταντινȣ ἐν ἔτε ἀπὸ Χριστου 1743 ἐν μηνι σεπτεμβρίȣ.

(Изписа се този божественъ и всечестенъ храмъ на нашия между светцитѣ отецъ Германа, патриархъ цариградски, съ иждивението на християнетѣ на селото Германъ, при архиерейството на негово високопрѣосвещенство господина господина Партения свето-прѣспански и при благочестивѣйшия ефимери господинъ Константина, въ година отъ Христа 1743, мѣсецъ септември).

---

[1]) Германскитѣ надписи (буквален прѣписъ, съ грѣшкитѣ) №№ 26—28 вземамъ отъ Милюкова.

28. Списъкъ на дарителитѣ за възобновление на черквата прѣзъ XVIII в., въ жъртвеника, отъ лѣва страна:

† Σηνδρομίτε δια τῆς ϊστορΐαν Κωνσταντινος ἱερεύς παπ
600 [1])
Σταση Δάμο Μίλε Ὀγνέν, Δήμο, Ἀγγέλκο, Στοίκο, Ιοβανε,
2000 8000 400 3000 2000 1300 8000 2000
Καραφήλ Πέτρε Ταρπέν Γροσδάν Βλαίκο Νετέλκο Γιώβαν
1200 1000 1000 1000 700 50
Κρόστα Ιβάνα Βολκο.

29. Островъ Ахилъ. Списъкъ на епархиитѣ, подчинени на Прѣспанската българска патриаршия, написанъ отвѫтрѣ на абсидата на черквата *Св. Ахилъ:*

1.	. . . .	(. . . . . .
2.	. ρον . . π . . . πεδ . . .	Прѣстолъ . . . . .
3.	† ϑρόν . . π . Βιδήνη .	„ Видински
4.	† ϑρόν . . Κεφαλονίας.	„ Главинички (Кефалонийски)
5.	ϑρ . . . . π . Βερ . . ίας	„ Берски
6.	† ϑρόν . . πο Ἡρακλ . . .	„ Битолски (Ираклийски)
7.	ϑρ . . . πο Β . . υδ . ȣ (?)	„ Велбуждски?
8.	. . . . . . π	„ . . . . . .
9.	ϑρόν . . Σελασ	„ Селасфорски
10.	. . . . νος πȣ Σκωπίων	„ Скопски
11.	† ϑρόν . . πο Σαρδικῆς	„ Срѣдешки
12.	. ϑρόν . . πȣ ἕδρου (?)	„ . . . . . .
13.	. ϑρο . . . πȣ ισρις (?)	„ . . . . . .
14.	† ϑρόν	„ . . . . . .)

30. Надписъ отъ 1524 г., надъ входнитѣ врата на монастирската черква Св. Богородица:

† Ἀνηγέρθη κ(αὶ) ἀνιστορήθη ὁ ϑεῖος κ(αὶ) πάνσεπτος ναὸς ȣ̓τος τῆς ὑπεραγί(ας) ϑ(εοτό)κȣ διὰ συνδρόμοις κόπȣ κ(αὶ) ἐξόδου τȣ͂ τιμιωτάτου Θεοδοσίου ἱερομ(ονάχȣ) σὺν τῷ γαμπρῷ αὐτȣ͂ Νικολάȣ ἱερέος. κ(αὶ) ἑτέρου Νικολάȣ ἱερέος Θεοδοσίȣ ἱερο(μονάχου) αὐταδέλφȣ ἐπὶ ἔτους ͵ζ̄΄ λ̄β΄ ἰνδ. ιβ΄.

(Въздигна се и изписа този божественъ и всечестенъ храмъ на всесветата Богородица съ съдѣйствието, труда и иждивението на честнѣйшия свещеномонахъ Теодосия и зетя

[1]) Цифритѣ, вѣроятно, посочватъ подаренитѣ пари или грошове.

му свещеникъ Николая, и другия свещеникъ Николая, братъ на свещеника Теодосия, въ година 7032 или 1524 отъ Хр., индиктъ 12).

31. Надписъ отъ 1741 год., подъ южното прозорче на монастирската черква Св. Богородица:

Ἀνηστορήθη δὲ τὸ ἅγιον βίμα καὶ τοῦτο τὸ δεξηὸν μέρος, ἐν ἔτη ͵αψμα διὰ ἐξόδον ὅλων τῶν χριστιανῶν τῶν περιχορήων ἀρχηιερατεύοντος δὲ κῦ κῦ Παρθενίȣ, καὶ ἐφημερέβοντος δὲ παπα Ταρπένος πρὸ τȣτον τὸν χρόνον ἔναν ἔτος ͵αψμ ἔγινεν ἡ μεγάλι γήνα το κηλὸ σιτάρι δέκα γρόσια. ὄκαδες. λε̃. εἰς ὃλην τὴν Ρȣ́μελη.

(Изписа се светиятъ алтарь и тази десна страна въ година 1741, съ иждивението на всичкитѣ християне отъ околностьта, при архиерейството на господина господина Партения и при ефимерството на папа Търпена. Прѣзъ миналата 1740 г. стана голѣмо плодородие: кило (по 35 оки) жито 10 гроша, по цѣлата Румелия).

32. Островъ Градъ. Слабо запазена часть отъ словѣнски надписъ, на юго-източнитѣ канари на острова, 5 метра надъ водитѣ:

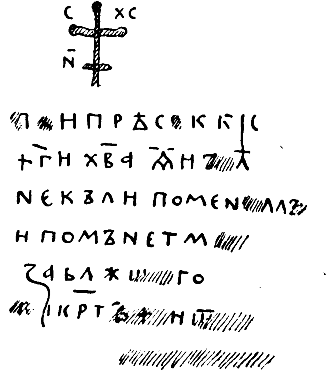

33. Островъ Мали-Градъ. Надписъ отъ 1607 г., надъ вратата на черквата Св. Богородица, съградена въ голѣма пещеря:

† Ἀνεγέρθην ἐκ βά(θρου καὶ ἀν)ιστορήθη ὁ θῆος καὶ πάνσεπτος ναὸς τις θ(εο)τ(όκου) δηὰ συνδρομῆ(ς) . . . κ . . . . . . ἐπʳ ἔτ(ους) ͵ζριξ μηνὶ δηκεβρηος εἰς τϋς.
λ

(Въздигна се[1] отъ основа и изписа този божественъ и всечестенъ храмъ на св. Богородица, съ сѫдѣйствието на . . . . въ година 7116 или 1607 отъ Хр., мѣсецъ декемврн 30).

34. Надписи на западната стѣна, около образитѣ на ктитора Новака и сѣмейството му, въ сѫщата черква:

1. Πανευτυχέστατος κέσαρης ὁ Νόβακος.
(Всеблагочестивѣйши кесарь Новакъ).
2. Πανευγενεστάτη κεσαρισα κυρ(ία) Καλῆ.
(Всеблагороднѣйша кесарица госпожа Каля).
3. Πανευγενεστάτη κυρ(ία) Μαρία θυγ(άτηρ αὐτοῦ).
(Всеблагороднѣйша госпожа Мария, негова дъщеря).
4. Ὁ πανευγενέστατος Ἀμηράλης υἱὸς αὐτοῦ.
(Всеблагороднѣйшиятъ Амиралъ, territoriesговъ синъ).

35. Надписъ (безграмотенъ) отъ 1369 г., на вѫтрѣшната десна стѣна, за сѫщия ктиторъ Новака:

Ἀνηγέρθη ἐκ βαθρϋ κ(αὶ) κοπϋ. κ(αὶ) μόχθϋ ὁ θῖος κὲ πανσεπτος ναῶς. ϋτος. τῆς ϋπεραγίας δεσπίνης ἡμῶν θ(εοτό)κϋ κ(αὶ) ἀνηστορίθη παρὰ τῧ αυφθέντϋ αὐτῧ, πανευτυχεστάτϋ. κέσαρος Νοβάκϋ, ἡγϋμενέϐωντος δὲ Ἰωνᾶ μ(οναχοῦ). αὐφθεντεύϐτος πανυφιλοτάτϋ κραλῆϋ. τῧ Βελῆκασίνϋ. ἀρχαιερατεύων(τος) δὲ τῆς ἁγιοτάτης αρ͂επησκοπῆς τῆς πρότης Ιϋστινηανῆς — ἔτους ͵ς͵ωοζ: —

(Съгради се отъ основа[2] (съ трудъ) този божи и всечестенъ храмъ на прѣсветата владичица наша Богородица и се изписа отъ господаря, всеблагочестивѣйшия кесарь Новакъ, при игуменството на монаха Йона, при владичеството на прѣвисокия краль Вълкашина и при архиерейството на светѣйшия архиепископъ на Първа Юстинияна . . . . Година 6877 или 1369 сл. Хр.).

[1]) Тогава е само възобновенъ храмътъ.
[2]) Срв. по-долу надписъ за по-стари ктитори, отъ 1345 г.

36. Надписъ отъ 1345 г., въ абсидата на сжщата черква.

† Δέησης τῦ δύλυ τῦ θ(εο)ῦ Μπῶεϊκυ καὶ Εὐδῶκείας, τῆς εὐγενεστάτης. καὶ τὸν τέκνον αὐτῆς. ἀνηστωρΐθὲν. τὸ βίμα παρ' αὐτὸν :· ἔτους ϛ ω ν ἐ.

(Моление на божия рабъ Бойко и на благороднѣйшата Евдокия и на чедото й. Изписа се олтарьтъ отъ тѣхъ, въ година 6853 или 1345 отъ Хр.).

37. Надписъ (безграмотенъ) отъ 1604 год. въ абсидата:

Δεῆστον δύλος ον . . . τῦ θέυ Προδανυ ἔτος ζ ρ ι β.

(Моление на раба божия Продана, година 7112 или 1604 отъ Хр.).

38. Село Сливница. Надписъ отъ 1607 г., надъ входната врата отвжтрѣ, на сливнишката монастирска черква:[1]

† **Изволением wтца и сапоспешением сина. и савьршением стго дха. и сиї божестьвни храмь прѣстеї владичицѣ наше Бце. сагради се и пописа се трꙋдом и сапотьщанїем. и настоянемъ кѵр. Никанꙋр. ермонахь. егꙋмень. манастир.скї и ктиторь. ва лѣто ҂зріе (7115—1607). и ва тоо лѣто пописа се. и владичествꙋюше тогда же кѵр Мадеа Пресопский. и ктитор. приложи. ҂г (3000) и бисть мастор. Наварь: и иниї ктитори що сꙋ приложиле. кѵр Михаило. Петков. wт Битол. ҂д (9000). и брата ему. Грꙋю. ҂а (1000). Иwн. Милешево. ҂в (2000). Стоико Мйлевь. ҂а (1000). wт Слимница. Стоянь. и Милко. ҂а (1000). wт Рохотино, Тодор Ельчево. ҂в (2000). wт Любоино. Ельчинь Петковь. ҂г (3000). wт Трескавець. еромонахь Иwсафь. ҂а (1000). wт Харвати. Стефань. еромнахь. ҂а (1000) wт Кономлати, Акакиа монахь. ҂а (1000). и брата мꙋ. Сотир. ф (500). и брат мꙋ Никола. ф (500) wт Бохꙋна. попь Михаило ҂а (1000). wт . . . . ромо ҂а (1000). wт Градешница. еромонахь Стефань. ф. (500) и Михаило. wт Пꙋстець мали. еромонахь. Никанꙋрь ф (500).**

---

[1]) Сливнишкитѣ три надписа помѣстямъ по прѣписа у Милюкова.

39. Надписъ отъ 1614 г. за довръшванье на черквата, надъ входнитѣ врата отвънъ. Началото както въ по́-горния надписъ до думата **Бцѥ**. Краятъ развalенъ:

... и прснодвы Марие съи ... съгради се въ лето ҂з р к в (7122—1614), **а пис .... владичествꙋаше тогда кѵр Мадеи а настоꙗнием игꙋм ...**

40. Надписъ до лика на ктиторския синъ Купена, на сѣверната стѣна долу:

Престави сѧ рабъ бжій Кꙋпень в лѣто ҂зрз (7107—1599) **синь кѵр Михаиловь и Стоине отъ града Битоль, ктиторь манастырски.**

41. Село Янковецъ. Надписъ на алтарната врата, въ старинската черквица Св. Атанасъ:

Пророк Соломо прѣчста царица пророкъ Дави слиниши дьщерь и вижди.

Прилѣпско.

42. С. Варошъ. Старобългарски надписъ отъ 996 г., на мряморенъ стълбъ, въ черквата на монастиря Св. Архангелъ. Подробно срв. стр. 27 сл.

Въ лѣто ҂ѕфд пωѵ(н) Андрн(е) еп(н)с(ко)пъ феѵр(оуарн) зі.

43. Запазена часть отъ гръцки надписъ отъ 1299 г., въ черквата Св. Никола:

† ἀνιγέ(ρθη) ...... ἔτους ҂ѕωζ...

(Съгради се ...... година 6807)...

44. Часть отъ надписи около лика на Крали-Марка и този на единъ бѣловласъ старецъ, — вѣроятно Вълкашиновия, на западната стѣна на монастирската черква Св. Архангелъ:

В(ѣ)рень крл **въ ха ба**

Мӑрко

45. Надписъ отъ 1438 г., надъ входната врата отвънъ на черквата Прѣчиста:

. . . вж голе . . . агаго . . . . еи свзидас и пописа сьи ωбраз прстию владце наше бце сь потрѹ . . . . кѹпо раба бжїего Павла и брата мѹ Радослав снове Өеωдорови и подрѹжи юго Добрѹ ро . . . . . нови ктитори стаго мѣста сего вь вѣчнѹю их паметь вь лѣто ѕѱцмз (6946—1438): —

46. Монастирь Трескавецъ. Ктиторски надписъ надъ входната западна монастирска врата, на долнята мазилка:[1])

(Μιχαὴλ) παντοκράτωρ Ῥωμαίων Κομνηνὸς ὁ Παλαιολόγος.

(Вседържитель на ромеитѣ Михаилъ Комненъ Палеологъ).

47. Слабо запазенъ триредовъ надписъ, на десно отъ входната западна врата въ притвора. Наумѣва за ктиторството на краль Милютина:

Στέφανος ἐν χῷ τῷ Θεῷ πιστὼς
κράλης καὶ αὐτωκράτωρ πάσης Σερ-
βίας καὶ Παραθαλασίας.

(Стефанъ въ Христа Бога вѣренъ краль и самодържецъ на цѣла Сърбия и на Приморието).

48. Надписъ отъ 1362 г. на камъкъ, въ сѣверната външна стѣна на черквата:

.:. Мѣца генара: оуспе
рабь бен Дабнжн-
вь: єнохнѡрь: цра
Оуроша: вь срьбь-
скьıє земьле: грьчь-
скıє: и поморьскıє
вь лѣ: ѕ: ω: о: —
єнькто: . єı: .

---

[1]) На втората (горня) мазилка, изронена на мѣста, стои новъ български надписъ. Името на Михаила въ него подсѣща за Михаила Комнена (1295—1320) на първия доленъ надписъ.

49. Надписъ въ алтаря, на десно отъ абсидата:

✝ Изволенїемь оца. и съпоспѣшенїемь сна и съвършенїемь стго дха съ'и стын бжтъвн олтарь .... оукраси рабь бжїн Стоань ....

50. Изъ Трескавския поменикъ, на стр. 1:

Помѣни ги рабь своихь.
епкпы православныю:

Генадїа епкпа
Іакова „
Іакова „
Герасима „
Неофита „
. . . .
Іоаникїа
. . . .

На стр. 45 са поменати:

Болѧре молдовлахїнскыю

ха ма Димитра
Андрїмїю
толи Іонь
Никорж
логофе Гаврїила и др.

Между поменатитѣ прилѣпчане срѣщаме имена:

Влъка, Милкж, Раджа, Вишж, Иванж, Станж, Владж и др.

Воденъ.

51. Надписъ отъ 1659 г., на сребърнитѣ кори на евангелие, пазено въ гръцката митрополия:[1]

Васкрисенню Христово сию евангелию .... светомꙋ Атанасию ѿ Вохрища[2] манастрю ктитор кир хачина попъ Димьчи

[1]) По прѣписа у Милюкова.
[2]) Вохрища=Вѫдрища, село въ пазарската каза (Пазаръ=Енидже Вардаръ).

и ктитор кир иеромонахъ Іакимь и положише ф҃ (500) драма сребро те имь ста денадесет хилıаде аспре мастор Панаıотъ ѿ Ѳкопию и Іано ѿ Пазар и почеше иоуни дни і҃е и се направи іоулиа к҃е дни ѿ Христово роздаство ахнд и богородице преставлению. . .

52. Надписъ отъ 1619 г. на мряморенъ ссѫдъ за св. вода, въ грьцката митрополитска черква:[1]

† Δέησης τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἀγγελάκη καὶ μέγα λογοθέτα τῆς α̃ (πρώτης) Ἰουστινιάνης καὶ πάσης Βουλγαρίας ἔτους ζρκζ. Δίμος.

(† Моление на божия рабъ Ангелаки, великъ логотетъ на Първа Юстинияна и цѣла България. Година 7127. Димо).

53. Изъ списъка (въ алтаря на лѣво) на ктитори и спомощници на черквата Св. Врачъ. Черквата е поправяна въ 1843 г.:

Μποζῆν, Στουΐαν, Στόϊȣ, Πέτκȣ, Μπίνω, Σφέτας, Μπίνας, Δήμου, Δέλιȣ, Βελίκας, Ζλάτας и др.

Солунско.

54. С. Нáрѫшъ. Два надписа за границата между българе и ромеи, отъ врѣмето на българския царь Симеона.

1° Ἔτο(υς ἀ)πὸ κτ(ίσεως) κ(όσμου) **ѕѵіѕ** ἰν(δικτιῶνος) ζ̄ ὅρος Ῥωμαίων κ(αὶ) Βȣλγάρ(ων) ἐπὶ Συμεὼν ἐκ Θεοῦ ἄρχ(οντος) Βȣλγάρ(ων) ἐπὶ Θεοδώρȣ ὄλγου τρακανȣ̃ ἐπὶ Δρίστρȣ κομίτου.

2° . . . ς Ρωμ . . . ν καὶ Βȣργαρ . . . . . θῦ . . . βου . . . . . γου τρακανοῦ . . . . ου κομίτου.

Срв. повече на стр. 7 и сл.

Велешко.

55. Надписъ на мряморна плоча, въ монастиря Св. Димитъръ, при стария Велесъ (Долни градъ):

Прѣдстави (с)е рабь б҃жи. Геѡргıе а рекомы Мирославь Илининь с҃нь а вьноукь жоупана . а Страцимира и Альтимира[2] м҃ца се͠. к҃ѕ. дњь, в и҃лю на Іѡ҃а бо͠словац. еѵ҃листа.

---

[1]) По прѣписа у Милюкова.

[2]) Писано: и а͞льимира.

56. Бронзовъ кржгълъ печатъ съ кръстовидна дръжка, отъ 1705 г. На печата стои образъ на архангела Михаила (А М) и надписъ въ два кржга:

† Сиꙗ печать ва Велешькьи предели ва гори Клепа близꙋ река. Варьдарь. Света и свеціена обитель глеми монастирь Орьле храмь светаго Арьханла.[1]

Надписъ около дръжката:

Писа то печꙗть масторь Симѡнь. Костадиновь вь лато (sic) ҂ꙁ҃сг҃ї (7213) мць генарь дьнь к҃в.

57. Бронзовъ кржгълъ печатъ съ образа на архангела Михаила и надписъ въ два кржга:[2]

[1]) Монастирьтъ Св. Архангелъ или Чи́чевски се намира въ мѣстностьта Кле́па, при с. Чи́чево (Горно и Долно). Печатътъ се пази въ Велешката българска митрополия.

[2]) Пази се въ Велешката българска митрополия.

58. Надписъ отъ 1670 г. на стѣната на монастиря св. Иванъ Вѣтерски, при устието на р. Пчиня (лѣвъ притокъ на Вардаръ):

† Изволѣнїе ѡ҆ца҃ и съпоспешенїе сн҃а. и сьврьшенїе ст҃го дха. сї бж҃евнї хра Ѡрѣшїчь зовоми. ст҃го славнаго прр҃ка и прѣдитеча и кра҃тителѣ Їѡана. сьзда се, ѿ темель и по҃пи̏са се, трꙋдо и настоꙗнием сь своею спензꙋ. бг҃олꙋбиваго. епископа кирь Иѡсифь ве(ле)шького ѿ манастира Зографь. вь врѣме патрїꙗрьтвꙋюще тога блаженѣишомꙋ и велеречеваго господина и вла прьви Юстиниꙗни Охрид кѵ Зосима. и при нечьстиви цр҃и амирѣ солтань Мехьметь тога и Гирить вазеть бисть и бисть ктитори ѿ Рꙋдникь Їѡве Неда Нераньца Продань Стефана Васе Угринь Дамче Таса † в л҃о ѿ р҃о ... а҃хо҃ (1670) новар Иоан зрпд (7184—1676) ...[1]

Щипъ.

59. Надписъ отъ 1601 г., отвѫтрѣ надъ вратата на черквичката *Св. Спасъ,* между Щипъ и махалата Ново-село:

† Изволенїемь ѡ҆ца і поспешенїемь сн҃а і сьврьшенїемь ст҃го дха сьпись се сиї бжствьнї храмь светое Вьзнесенїе гн҃е и спасꙋ нашемꙋ ї҃сꙋ хрїстꙋ прї смѣреннааго Рꙋвїма епи҃копа і прї свещенїкь Доїко. Помени гї ктїтора Павла мꙋтавчїи. ва лѣто ꙁ҃рд (7109). Поче се мц҃а маіа: г҃ї дн҃ь ї саврьшї се мц҃а ꙋнїа з днь ...

60. Записи по зидоветѣ на сѫщата черква:

Да се знае кога се преставі Филаретъ архиереꙗ — 1783. ꙋниꙗ на два сахато на денъ . . .

Престави се архиере Єфрем въ цркв Єдпничкꙋ (sic) погребенъ бисть аг ки ... (1734)

[1]) Датата ахо т. е. 1670 ще е вѣрната. Тя се схожда съ извѣстието че тогава Критъ (Гиритъ) билъ прѣвзетъ, което станало въ 1669 г.

61. Хубавата старинска черква Фитията (Св. Архангелъ) съхранява още фрески и словѣнски надписи. При лика на св. Козма напр. стои: с҃ы Козма и пр.

Скопье.

62. Бѣлѣжка отъ 1650 г., въ ръкописна палея на послѣдния листъ. Пази се въ библиотеката на свещ. Евтимъ Икономовъ:

† Лѣтѹ мимотекѹщѹ ѕ҃з. и р҃.м҃.ѕ҃ (7156—1648) прѣстави се г҃нь сръблемъ. арх҃еп(ископь) кѵрь Паисеи бѹде моу вечна памет ... и расхїщено бы҃ събранѐ ѐго ѿ неко та .... рекомаго проклети чифѹть Ахмеі ..... и многи потрѣби красни цр҃квъ вел... и петрахили и кн҃ге и ѿбрѐто҃ сию кн...га деливаш... Скопїе. мъниши въ чел҃цъ .. иноц҃е. Едплнь[1] іермон҃ и ѿкѹпи҃ ю ... и приложи҃ .... Николе юже .... Аще ли се ѿкто ѡ҃брещетъ ктиторъ да възвратить ю въ вишеречнаго хр(ама)... пѹстиньа да бѹдеть. да подастъ еже ли аще ли нан҃ъ стра҃нѹ да не бѹдеть аще ли к... хощеть лѹка҃вствомъ ѿе҃ти ю или сило... тамо да ѿветь да҃ въ д҃нъ страшнаго сѹда. Пи҃ ѹ лѣ҃то ѕ҃з.р҃.н҃.и҃ (1758—1650).

63. Бѣлѣжка въ сѫщата книга на прѣдпослѣдния листъ:

† Сїа кн҃и гл҃ема палѐа, естъ была, Ката҃кѹзина госпо҃ра. Ан҃дроника[2] и҃ Моѵсѐа, и҃ подаше ю своѐмѹ манастирѹ храмѹ ст҃го а҃рхїѐрѐа Николи зово҃ Юни пѹстиньа, и да нѣстъ ники҃. ѿе҃млюма ѿ сеѐ цр҃кви н҃ь да слоѵ҃ зде за .... ѿно҃го д҃шѹ трѹдившаго се.

---

[1]) Т. е. Иаковъ.

[2]) Андроникъ Кантакузинъ, виденъ велможа и управитель въ Сѣрско при Душана. Гласник XXXII, 280.

64. Бѣлѣжка на български езикъ съ гръцки букви, на сжщия прѣдпослѣденъ листъ:

ιс	χс
ни	ка

† Τάκῶ δα σε σναε σια κνοιγα σφετωε Πάλε κνίγα δα ε πρώκλεχί κο ... ὑσβαδἰ οτ῾ι σφετωγο Σπασα υ ωτ μαίκα υ ὃ τατκα υ μαίτζινω μλεχο ζαρᾶδι γεε χὓπαβα γνιγα.

† κακο σε ζαβεζαλα γνιγα υμα ρθπ γωδινι.

(Т. е. † Тако да се знае сиа книга светое Палеа книга да е проклетъ ко(и) .. извади отъ светого Спаса и отъ майка и отъ татка и майчино млѣко заради йе хубава книга.

† Како се завезала книга има 189(?) години).

65. Приписка въ слова на св. отци, ржкописъ отъ XVI—XVII в., намѣренъ въ Скопската Черна-Гора, сега въ Скопското българско агентство:

До здѣ трѹдй се ѿ мнѡгогрѣшнїи. Пахомїе й прїложї ю монастирѹ Стыѥ Тройце зовома Рѹсйница [1] Бь да го простыи: й кто ю ке ѿеть ѿ монастира. да мѹ ѿмьсти стаа Тройца :

66. Послѣсловна приписка отъ прѣписвачката калугерка, въ миней отъ 1420 год. Намира се въ Скопското българско агентство:

Сла съврьшителю боу в вѣ амин :· Ги бе нашь йже Петровиї й блоудныцы, сльзамиї грѣхь ѿставлиеї. й митара познав'ша своѧ прѣгрѣшенїа ѿправдав"ъ. да милѹєть калогерицѹ Єлисаведѹ, вь сиї вѣкыї й й вь боудщиї. понеже твораѣше добраа дѣлаа й блгаа й многымь блгй приѡбьщи сѧ. за не пишеть йщеи ѡбрѣщє тѹкоущомоу се ѿврьзоуть. великоу бо кротость имею. пишеть бо сѧ. блжени кротци ѩко ты наслѣдѣть землю. блжении плачюще й ѩко ты оутешет'сѧ. блжен'ныї млтиви ѩко ты помиловаиы боудѹть. да

[1]) Въ Призрѣнско.

йзволить гь бь ѥю на страшномь й нелицемер'номь соудищꙋ. ѥгда хоще назы прѣстати да дѣсніе страни.. й прчтаа бгомти да ю помилꙋе.

Исписа ●ыхь (sic) оу сию кныгоу стыхь слоужьбами да ю помилоую. й кто прочте рци бь да ю прости вь вѣкы аминь. бь да прости калоугерицꙋ дрꙋю Єлисаведꙋ, понеже великымь й стымь ѡбразѡ Марина нарицаѥт'се. вь бѫщи вѣкь аминь да ю блвена ѿ. тии сти ѿцьь йже соуть вь Никеи. Одѣѩ бо наготꙋ стоуднаго тѣла моѥго й кто прочте рци. бь да ю прости. бь да прости Калиноу коѩ приношаа'ше ѡвощіа вса блгаа на снѣдѣніе намь й многащи во ни оупокой винѡ да ю помилꙋе гь бь й прчтаа бгомти й сты ѿць нашь чютвор'ць Николаѥ й кто проч'те рци бь да ю помилꙋе. ѿци й братіе поне не писа дхь стыи нь роука брѣн'наа да ѥда боудѣ срока недосталюена йли слово йсправлѩюще поите. а мене блвлѩите.

Почи'ни оубоги мнѡю ѿ велика'го троуда писа се сіа книга вь лѣ ѕ.ц.к.и (6928).

67. Приписка въ сѫщия миней отъ прѣписвачката, на л. 154а:

Бь да прости й помилꙋи калгерицꙋ Өеѡсію вь сі вѣк'ы й вь бѫщіи поне желаше апльско житиѥ й приношаа'ше на снѣднаа блгаа й ꙋтешаше ни поне великиме трꙋдь постиже вь дкь пишꙋки ѡна же ме напои вина ѻчи ми се йсправише а рꙋцѣ ꙋкрѣписта й кто проч'те рци да ю бь прости вь вѣки ами ами прсте ами а ва бь :·

68. Приписка въ сѫщия миней отъ притежателя му попъ Любана, л. 182б:

Си мінеі попа кѵ Любана. за. р. і еі (115). коуп е оу Свиница.[1] оу Димитра. Прости бе доб'ро т'ворещи и любещих ха пописа . . .

[1]) Свинища е село въ Кумановско.

69. Титуленъ надписъ на краля Вълкашина:

Вь х҃а б҃а благовѣрни краль Вькашинь.

Излѣнъ е въ бронзовъ кржгъ, 16 см. въ диаметра. Билъ е окаченъ на голѣмата полиелея, подарена отъ Вълкашина на

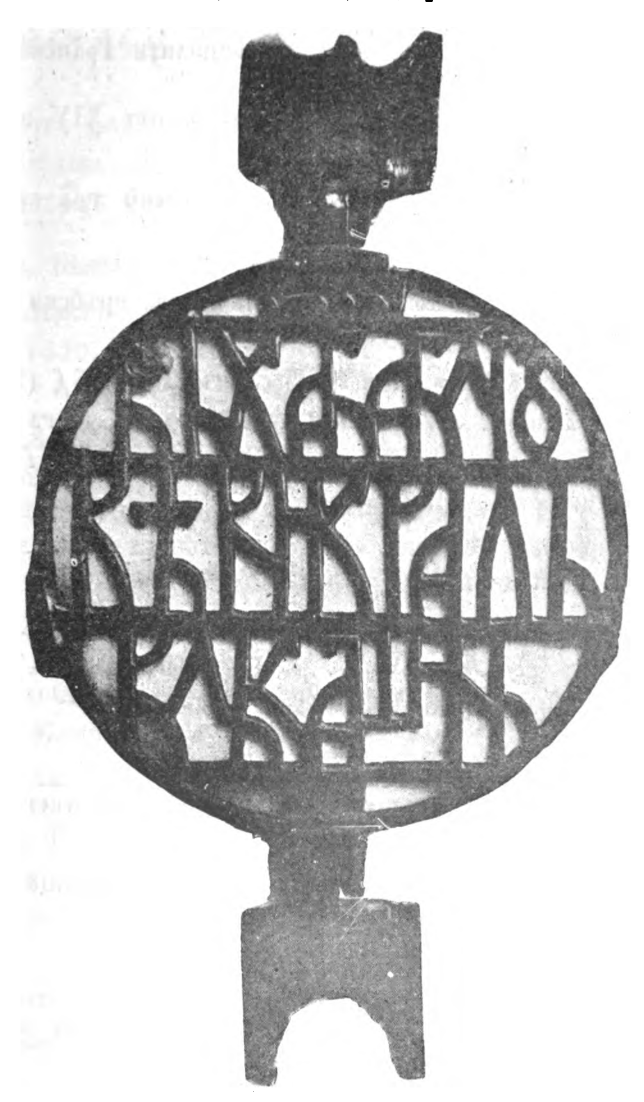

Марковия монастирь Св. Димитъръ въ Скопско. Пази се въ Скопската българска митрополия. Втория екземпляръ, безъ висулкитѣ, видѣхъ въ Бѣлградския държавенъ музей.

70. Бѣлѣжка на листъ 87[б] въ пергаментенъ псалтирь, сръбски изводъ, въ Скопското българско агентство:

Ψалтирь Давидовь ѿ цра Шишмана. еваньѣлие.

71. Бѣлѣжка отъ друга ржка, въ сжщия псалтирь на л. 79[б]:

† Гнꙋ мн҃ прѣѡсвеномꙋ кѵ҃ митрополитꙋ Гранскомꙋ . . .

72. Бѣлѣжка на л. 28[б] въ сборникъ отъ XIV вѣкъ, въ Скопското българско агентство:

Вь лѣ ҂ѕцді. (6919—1411) ѡбьстоанїе гра бы҃ Номꙋ Брьдꙋ.

73. Бѣлѣжка на края на пендикостарь, сръбски изводъ, въ Скопското българско агентство:

† Сїю книгꙋ направи кї Герасї въ лѣ. ҂зод (7074—1566). мца априлїа. ꙋ монастирꙋ Стене вода бь да га прости. Кто ке ѿети ѿ стго монастира Стене водѣ да мꙋ е прчтаа съпрътница на страшномь соудѣ.

Двѣ по-нови бѣлѣжки, едната на първия бѣлъ листъ, а другата на послѣдния:

Сиꙋ книгꙋ пишетъ пендикостаръ Дꙋко писихъ писахъ азь грѣшних и недостоини... Дꙋко полагани ѣакь ...ѡх много согрѣшеное. Трпко Стамнко 1818 ....

---

† Село Аракаре. Писа се Младеновь Пеѡ ꙋ свети поменикь и ѡста дльгь н

Село .икита Илиѣ Ѡвкинь поклони. вь рьницꙋ Благовещению.

Тетовско.

74. Надписъ отъ 1577 г., надъ вратата на черквата Св. Никола, въ албано-българското село **Новаке:**

† Їзволенїемь ѿца ї поспешьнїемь сьниа (sic) ї саврьшенїе стаго дꙋха. сапйса се сїѵ сты храмъ божьставнї стаго ѿца. Николае: прї васеѣьѡсфещенаго. митрополить. кїр **Никанорь:**

ктіторь. Стамать. Бог да прости потрӯді се во за сты Никола. Петрь. Аврамвь. Єлка. х҃. ни ї кресте: зпе. (7085—1577).

75. Лѣшечки монастирь. Бѣлѣжка отъ 1737 г., въ тълковенъ псалтирь, л. 12а:

,ҁаѱлз Да се знае когда беше вь Нишѣ воиска тогаа немци . . .

(Друга ржка) Да се знае к'да беше ва Нишъ войска т'гаю нем'цъ сӯдева тӯръкомъ и великй стра беше, а Кратовъски попови скӯбехӯ телѣиꙗ та се хранехӯ.

76. Бѣлѣжка отъ 1620 г., въ сжщия псалтирь, л. 12б:

† Макаріе. епископ Кратовӯ. и Щипӯ, въ лѣ. ,ҁзрк і и. 7128—1620) мца мар'та. и. днь. да се зна. како продадох сию кні . . . кѵрь Геωргію. за оу а. ӯ Древеньско лозье за ха-рачь зйд (69).

Приложенъ е печатъ, на който личатъ думитѣ: ..пера...ю вжіею епкпъ .... Щипӯ. Има и турски нечетливи думи.

77. Бѣлѣжка отъ 1788 г., въ сжщия псалтирь на последния листъ б:

Да се знае ког'да беше рана шиꙗка . . . ,ҁаѱпи . . . и гла виде шйникь по гро и тогаї слнце зайде и плени се Нишевачко и Елаш'ко и твй лето щип'ски вака Діωниси'ꙗ дїг'наха га ѿ масаг'.

78. Приписка отъ прѣписвача на послѣдния б листъ, въ миней отъ 1623 г.:

† Изволѣніемь оца и поспешеніемь сна и съвръшеніемь стго дха сътписа се сы минѣи се ѿкӯпо ма Злата въ ха ба влговѣрнаго ра бжіа кѵр Аврама Кӯтрев'чевика и приложі ю цркви славны архистратигь Михаила и Гавріила. и кто е ће ѿтимити да мӯ е съпарникь славни архистрати на страшномь сӯдищи въ мѣсто мати. Въ лѣ ,ҁзрлв. (1732—1623) мца ноемвріа і днь ӯ Кӯчевищӯ: — повелѣніемь въсеосщеннаго митрополита Скопскаго влкы кѵр Сѵмеωна.

79. **Бѣлѣжка отъ 1626 г., на послѣдната корица на сжщата книга:**

Въ лѣто ҂з҃рлд. (7134—1626) бѣ тов'рь п'шѐница цѣ́ною срѐбра. х҃. (600) а҃спрїи.

80. Образъ на Кирила Пейчиновичъ отъ ученика **му** Арсения, на първата корица на сжщата книга. При **лика** Арсени написалъ: **Кѵрѝлъ ѿ Тѐарце Аризановъ мѹчителъ,**[1] а при своя ликъ: **ѿва е Арсѐнїа бѹдалѝната Теаречка.**[2]

Ликъ на Кирила Пейчиновичъ.

[1]) Аризанъ ще да е билъ нѣкой монастирски послушникъ, често наказванъ отъ К. Пейчиновичъ.

[2]) Почеркътъ на Арсения се повтаря и въ други ржкописи. Срв. по̀долу № 81, 83.

81. Бѣлѣжки за историята на единъ ржкописенъ миней (за февруари) и за монастиря Лѣшекъ, на първата корица, отъ ржката на Пейчиновичевия ученикъ Арсения:

По запѹстѣ́нїе мн҃трѧ ст҃а́го великомч҃нка Геѡ́ргїа ꙗ҆́же во подкры́лїе Ѡ҆ѹхїе горы сирѣ́чь Е҆́лковскїи м҃тръ бѣ книга сїѧ̀ во Ѡ҆копско во мн҃тръ ст҃аго Николае лета: ро҃е: (175) и҆ по запѹстѣнїе е҆гѡ̑ пребы́стъ въ мн҃тръ ст҃ыи А҆рх҃а́гг҃лъ паки лѣ́та: р҃. (100) по тѡмъ и҆гѹ҃менъ Лешечкаго мн҃трѧ. принесѐ ю҆̑ во Долни Пологъ по ѡ҆бновле́нїе Лешечкагѡ мн҃трѧ ст҃а̀гѡ А҆ѳана́сїа положѝ ю҆̑ во свои мн҃тръ во лѣ́то ҂аѿке҃ (1825): и҆ бѣ и҆гѹменъ то́й Кѵрі́ллъ і҆ёромонахъ ѿ селѡ Те́арце и҆ неговъ по плоти ѻ҆́ц҃ъ Пи́менъ монахъ и҆ Пименовъ по плоти братъ Далмантъ монахъ постриженъ во Ст҃ѹю горѹ во Хїленда́рѣ.

82. Бѣлѣжка отъ 1733 г., отъ патриарха Арсения Черноевичъ, на 1[а] листъ на сжщата книга:

Въ лето гн҃ю ҂а҃ѱ҃л҃г, маі҃а во а҃ дн҃ъ ми нижеи҆мѣновати придохѡ̑ на видѣнїе с҃томѹ мана҃тирѹ и҆же въ нире х҆рамѹ с҃тлагѡ чѹдотвѡр҆ца х҃ва Николаѧ, съ прѣѡ҆с҃щени҃ митрѡ҃лито҃ Ѡ҆кѡп҆ски҃ кѵ҃ Кѵріло҃, ѡ҆ тог҆да лю́тїе бе̑ и҆ насилїа православ҆номѹ на́радѹ ѿ чедъ А҆гари҃, а҆ наи пачѣ пастире҃ христоимѣнитаго с҆тада: ꙗ҆ко же и҆ на҃, б҃жїа крѣп҆каа де҃ница да избави҃ за ходатайствомь прѣч҃тїе Б҃це и҆ с҃тагѡ Николаа скóрагѡ̀ помощ҆ника, и҆ васе҃ с҃ты҃:

Б҃жї҆ею м҃тїю А҆р҆хїепк҃пъ Пек҆скы҃ и҆ васе҃ срьблие҃ болгаро҃, и҆ въсегѡ̀ Іл҆лирїка патрїархь смѣр҆нїи А҆р҆сенїи Чет҆в҆ертїи рѹкою̀.

83. Бѣлѣжки за историята на Лѣшечкия монастирь, сткмени отъ Кирила Пейчиновичъ и прѣписани отъ ученика му Арсения, въ житието и службата на „царь“ Лазаря.

На л. 57[б] се посочва за основатель на монастиря князь Лазарь:

Оу҆ще мало нещо да кажемо що направилъ манастиръ во Тетоски вылаетъ Легена града ѹ҆ место Лешокъ выше кале

Лешечко[1] созыда мнⷭтирь во ймѧ стому ῎Аѳанасїю й тамо щό му беше потребно ѹустрои наместѝ и подъ калето чифликъ му направи й ѻколо со зитъ го загради и четири врати му остави: й во дворотъ другый хра́мъ созыда Оуспе́нїе пресⷮтыѧ Бцⷣе[2] й нюгꙋ го исписа со всѧкимъ блⷢголепїемъ и ꙋще доходокъ мꙋ вр̓за мꙋ кꙋпи се́ло Ра́тае го поклони на манастиротъ да емъ идетъ доходъ на тиѧ бⷢгомолцы що седатъ во мнⷭтротъ.

На 2ᵃ листъ:

Препи́сахъ сїю книжи́цꙋ а҃зъ грѣшни и недосто́ини во їеромона́сѣхъ ῎Арсе́нїа со повеленїемъ їегꙋменомъ Кѵрїломъ тогоже ѡ҆бителѧ стⷢа́го ʼАѳанасїа а҃иратъ стⷢаго мчⷣника кнѣза Лазара ср̓бскаго во лѣто ѿ хрⷭта ҂а҃ѡ҃м҃а (1841).

На л. 2ᵇ шаблоненъ ликъ на св. князь Лазара.

На л. 3ᵃ: ... ῎Исписа се книга сїѧ Правило стⷢомꙋ ѹугоднику гⷭнꙋ й мꙋченикꙋ. книга сїѧ преведе се ѿ соборникъ сербскїи, преписа́хъ сїе правило а҃зъ недостойнїй во їеромона́сѣхъ Кѵрїллъ ро́дѡмъ ѿ Тетовско ѿ До́лнагѡ По́лога ѿ се́ло Те́арце недосто́йнїй йгꙋменъ Лешечкаго мнⷭтрѧ стⷢа́гѡ ʼАѳана́сїѧ выше се́ло Ле́шокъ мнⷭтръ хайратъ стⷢо́мꙋ кнезꙋ Лазарю ѻбаче пребива́ше мнⷭтръ то́й во запостенїе разоре́нъ лѣто р҃к҃: (120) по то́мъ йзволенїемъ бжⷭїимъ по моемꙋ желанїю во лѣто ҂а҃ѡ҃і҃и҃ (1818) ѿ стⷪою Го́рꙋ ѿ мнⷭтиръ Хїлендаръ й взѧхъ блⷢгословенїе ѿ стⷪый ѡ҆цⷭы хїлендарски й ѿ моегѡ ро́днагѡ ѻцⷭа́ Пимена мона́ха й ѿ е́гѡ брата моего. йстго. срика. Да́лманта монаха: посри́женнїѧ во Хїленда́ръ, йхже блⷢгословенїемъ й помощїю бжⷭїею во вїшеписанїе лѣто прїйдохъ а҃зъ вишесказаний Кѵрїллъ придохъ й ѻбновихъ ѿ ча́сти мнⷭсръ то́й ѻбаче ѕѣлѡ ма́ло

---

[1]) Надъ с. Ле́шекъ или Лешокъ стои една зидина и основитѣ на калето, което прѣзъ 1189 г. разрушилъ сръбскиятъ жупанъ Стефанъ Неманя. Монастирскитѣ развалини, собствено на черквата Св. Атанасъ, се нахождатъ още по́-горѣ, въ Шарскитѣ хълмове. Сегашниятъ монастирь е съвсѣмъ на ново въздигнатъ въ началото на XIX в., долу надъ селото, дѣто е билъ нѣкога чифликътъ на монастиря.

[2]) Тази черквичка е запазена на изтокъ отъ сегашнитѣ монастирски сгради.

нещо понеже последно време хр҇таніте що беа ѹ вилаетъ Тетовски Долні Пологъ и҆ Го́рни Пологъ све беха мошно голи ѿ (та) голотата ба́шка стѹдѐни ѿ каде ревность домꙋ̀ бж҇їа того ради велйкъ трѹдъ бистъ во ѡ҆бновленіе мн҇тра того. во това време и҆маше прьви люди по селата що хощеа и҆ радеа да се ѡ҆бнови мн҇тротъ радеа ко́й со ср҇це ко́й со ѹ҆ста̀ и҆ ко́й со рѹка ко́й со па́ра ко́й како беше мѹ кѹветотъ и҆́ли ср҇цето и҆́ли верата и҆́ли ѹ҆сердіето си́речъ ре́вность домѹ бж҇їа.

И҆ма́ше во ви́лаетъ по села що ра́деа̀ за мн҇тиротъ да се ѡ҆бнови, перви во село Лешо́къ попъ Петре ѻ҆нъ ра҇ше со све ср҇це а҆ма недочека, но бр҇го по́чина Бг҇ъ да го, проститъ, и҆ по него Паѹнъ, Ма́заракъ, ра́деше: и ᾿Іѡанъ Дабо́вићъ со све, си́нови, него́ви и҆ по него Ї҆ѡвче и҆ Ми́тре Големъ и҆ Геѡрђиа. ᾿Огнанъ. Маринко ко́ларъ. Тралнъ гое́даръ, Санда́ровцй Стайко и҆ Тр҇пко ѿ Старо село. Гюро, ѿ Вратніца. Петре ѿ Шишко. ѿ Белоища попъ Милошъ попъ ᾿Аѳанасіа и҆ попъ Деспотъ и҆ Кр҇сте и҆ Анђелко коларъ ѿ О҆дры никой и҆ ѿ голођи и҆ ѿ ᾿Елошні́къ и҆ а҆ко и҆маше некой да поради попотъ нихни ги бранеше да не поможѹватъ ѿ ᾿Отѹшища Никола Вѹчевићъ сосе браћа и҆ ѹ҆ще кекой ѿ село ѿ Теарце ᾿Ендреа Дурлевићъ и҆ Грѹї́ѡ Лазарче, во ѹ҆спеніе е҆́гѡ Гри́горі́а, монахъ ѿ Слатина Никола Оу҆рошко ѿ Брезно Ендрі́а. Милеићъ и҆ оу҆ще некойцина ѿ село негово порадиле Бг҇ъ да имъ поможе а҆ ѿ Варвара Пр҇нцовцы свите и҆ Ковачовцы саде еденъ Ѩ҆ковче що некеше хичъ ни мало и҆ велеше по харно да етъ пѹсто а҆ не ѡ҆бновено такожде рѣша и҆ сви градски попови и҆ ни́хни кметъ хаџи Сто́йче и҆ по нихъ ѹ҆ще некой безѹменъ мѹжъ во градъ и҆ по села сі́речъ, неразѹменъ а҆ горни пологски попови сви и҆ миряни сви́ све сатъ радиле велайкимъ и кои радилъ и҆ кой на радилъ све бг҇ъ да́ ги́ проститъ понеже должни смо да се молимо и҆ за брати́ нашаа а҆ма ѿ то́гай до сега е҆дни до́йдоха на покаяніе а҆ е҆дни се пре́ставиха со чифотското ср҇це: е҆дни ѹ҆ще сатъ. живы а҆ непокаяни ѻ҆ба́че и҆ тіа попови да ги донесе на покаяніе и҆ на́съ и҆ сви́ хр҇тяни ᾿ами́нь. И҆маше горни

пологски сщенницы тіа сщенството го имаатъ свите ꙗкоже подобаетъ сиречъ хотеа и радеха свите мнтири що сатъ пусти да са обноватъ а тетовски граждани свите помогнуаа кой со ѿ що беше кадръ во Лешокъ имаше неколцина що радеа да го расипатъ мнтиротъ ама не можеа защо не оставаше млтвата пречтыѧ двы бцы и стагѡ 'Аѳанасіа множина беха таквиа безвѣрници и бездушни ама во нихъ имъ беше прьвъ душогубецъ го викаха Петре Жарко а другіи села сви сатъ помогнале и радіиле и най напредъ и най многу порадиле паши забити рахметлу[1] старъ паша и по него негови любезни чеда негови честни 'Абдилъ Рахманъ паша и честни Хъвзи паша и честни 'Асанъ паша и честни Вели бегъ и честни Џеладинъ бегъ и нихни дайџо честни Мехметъ ага они най многу се радиле и наи много марифетъ учиниле и нимъ Гдь да имъ дарувать угурліе години и конаците да им сатъ блгословени на чедо и пречедо нихно да седитъ во нихни конацы џедъ бе џедъ сіречъ во вѣки 'аминъ.

84. Надписъ и стихове на надгробната мряморна плоча на Кирила Пейчиновичъ, игуменъ на Лѣшечкия монастирь:

іс хс

По запустеніе монастирѧ стагѡ Аѳанасіа паки се обнове во лѣто а҃ѡ҃ (з҃і?) (1817) трудомъ и иждивеніемъ Кѷріла іеромонаха бившагѡ егумена монастирю сему иже и написа плочу сію своею рукою еще во животѣ своемъ во лето ѿ Хрта а҃ѡ҃л҃е҃ (1835) пак обнови се ктиторіѧ стагѡ кнеза Лазара србскагѡ †

Стиховы . . . гласъ трапезечки

Теарце му негово рожденіе
Пречиста и Хиландаръ построженіе
Лешокъ му е негоѡ воспитаніе
Подъ плочава негоѡ почиваніе

---

[1]) Рахметлу = покоенъ.

Ѿ негово свое Ѿшествіе
До Хрстово второ пришествіе
Молитъ васъ браћа негои любиміа
Хотѧщіѧ прочитати сіѧ
Да речете Бгъ да ви го простилъ
Зере оу гробъ црьвите гостилъ

ъ ъ
ъ л л ъ
л л і л ъ
л л і р і л ъ
ъ л л і р ѵ р і л ъ
ъ л і р ѷ к ѵ р і л л ъ
ъ л і р ѷ і л л ъ
ъ л і р і л ъ
ъ л л і л ъ
ъ ъ л ъ ъ
ъ ъ ъ ъ
ъ

Овде лежи | Киріілово | тело
оу манастири оу | Лешокъ село
Да Бъ за дѹброе дѣло

85. Надписъ на Кирилъ Пейчиновичевия надгробенъ кръстъ:

Зде почиваетъ рабъ божи Киріллa іеромонахъ ігѹменъ во монастір стго Афанасіѧ во село Лешекъ престáві сѧ во лéто 1845 магга:[1] 12 пріложи его попъ Хрïсто Ѿ Скопѣ.

86. Заглавие и извадки отъ много рѣдката книга на Кирила Пейчиновичъ — „Огледало" отъ 1816 г.

А. Заглавенъ листъ на Огледалото (фотогр. снимка):

---

[1]) Може да се чете марта и маиа.

Книга сїѧ зовомаѧ

Ѡгледало

Ѿписасѧ ради потребы и ползованїѧ препростѣишымъ и не книжнымъ языкомъ Болгарскимъ долнїѧ Мvссїи, многогрѣшнымъ во Їеромонасѣхъ и недостойнѣйшымъ Їгvменомъ Краль Марковагѡ Монастырѧ; иже во Скопїе оу Маркоа река храма стагѡ великомvченика Димитрїа

Кvрїллъ Тетовецъ Пейчиновићь

И издасѧ на тvпъ иждивенїемъ и потщанїемъ Благоговѣйнагѡ во Свѧщенницѣхъ Гдна Косто Стошићѧ Попа ѿ Призрена града.

Въ Будинѣ Градѣ,
Писмены Кралевск: Оунїверсїтета Пещанскагѡ.

1816.

Извадка отъ текста на Огледалото, стр. є҃—ѕ҃:

Овое сказа́нїе да чатѝ ѝли са́мъ себѣ̀ ѝлѝ дрꙋгомꙋ на главꙋ̀, ко́и е҃ мощно бо́ленъ, ѝлѝ во го́лемъ саклетъ се наокатъ ѝлѝ во длабоки грѣхови не́кои влеголъ, ѝлѝ некáква нáпасть го нашла ѿ грѣхотъ свои ѝлѝ во стоката̀ ѝлѝ во кꙋѓата̀ ѝлѝ во челáдъта̀, ѝлѝ во нѝвата̀ ѝлѝ во лозѣ̀то, ѝлѝ во др҄вата̀ ѝлѝ во бáхчата кáква невóла да бꙋ̀де првѡ да се ѝсповéдаатъ свѐ че́ладъ ѝ да се ѿпро́статъ меѓу себѐ ѝ да се покáлтъ ѝ да ѿставатъ да не чинáтъ лошо ка що чинѝле ѝ да се помо́латъ попу ѝ попъ дá ѝмъ чáти ѻ҃вал мл҃тва ѝ да знáа цвр҃ство е҃лѐ ѝмáатъ селаметъ кꙋртꙋлꙋсъ сѝрѣчъ спасéнїе, ѝ да се чáти чл҃вѣкꙋ на глава̀ кога̀ бере дꙋша̀ а҆ кога̀ примѝра сѝрѣчь на ѝсходъ дꙋшѝ е҃мъ грехоите му се простꙋатъ ѿ Хр҃та Нѝфонта е҃мъ леснѡ мóже да се престáви сѝречь да ѹ҆мре рахатъ.

Стр. рм҃д — рм҃з (Наставление за първитѣ земни плодове):

Ако сакашъ да ти се раѓатъ бо́станъ, бахчалакъ, ꙗ҆блки, крꙋши, слѝвы, ло́зницы, ѻ҆ра́си, костéни, мѝгдали, хéръ що да бы́детъ да раздáдешь за Бóга ѿ првата ко(ш)ница, що ѓе заберешь, е҃мъ ѿ най-хꙋбаво мéсто да заберешь пр҄вото, ѝ челното да̀ го дáдешъ на некои просїакъ, ѝли во цр҄ква ѿнеси, ѝ раздáди по сиромáсы, ѝлѝ ѹ҆ некои мáнастырь херъ кадегóдеръ да дáдешь, а҆ма̀ най-хꙋбáто е҃мъ най-чéлното за ѝме Бóжїо пр҄во да дáдешь после сáмъ да заиáдешь, ѝлѝ пешкешь да дáдешъ е҃мъ да дáдешь, а҆кѡ ѝмашь бо́станъ най-сефте, най-голéмата лꙋбенѝца, на про́сацы да ѧ҆ дáдешь, после на забита пешкешь по мáла да ѿнéсешь, тáка ѝ ѿ гро́зѣ, тáка ѝ ѿ ѻ҆воѓки, тáка ѝ ѿ жѝто, зере про́саkотъ ѓе го нóситъ Бг҃ꙋ, а҆ забитотъ ѓе го ꙗ҆детъ сáмъ, ѝли кого се боишъ помошно да ѿ Бóга ѝлѝ ѿ чоéка що е҃стъ ѝ ѻ҆нъ пóдъ Бг҃а, е҃мъ ѿ прво най-чесното най-едрото, най-големото най-напрéдъ за Бг҃а да го дáдешь . . . .

Кратовско.

87. Кратово. Надписъ надъ западната врата на черквата Св. Иванъ Прѣдтеча, въ махалата Варошъ.

Во славꙋ ст҃ыѧ и жывотворѧщїѧ троци. обнови сѧ сей ст҃ый храмъ. ст҃аго Іоанна Предтечи. трꙋдомъ и иждивенїемъ ѡбщымъ христіанскимъ, ихже да помѧнетъ Бг҃ъ во црствии своемъ. в лѣто ѿ Адама. зтмд. а ѿ Хрта. 1836. маіи.

88. Надписъ надъ западната врата на черквата Св. Никола:

† Сие божествении храмъ великаго свѧтителѧ Николаѧ обнови сѧ иждивениемъ общимъ христиѧномъ. во царство сꙋлтанъ Абдꙋлъ Мецитово: при Захариѧ архиереѧ во лето господне 1848. †.

89. Бѣлѣжка въ недѣлно ржкописно евангелие отъ XVI—XVII в., листъ 76⁶—77ᵃ. Пази се въ черквата Св. Иванъ Прѣдтеча:

Да се знае когда приде иереи Лазаръ ѿ Ковачевци въ Лесновски ѡбителъ храмъ архистратигъ Михаил и ст҃ихъ прѣподобниꙗ ѿцъ Гаврилъ Лѣсновски пꙋстиножителѧ еже постившаго се въ горꙋ ѡбловскꙋ тако да се знае кога доходи Лазаръ при егꙋмена Ісаіе еромонахъ Филодей мл҃ ѣ бл҃гости влка Костендилски и прочи. Кето ти бꙋди ти попе Христо въ Кочане да знаешъ сщ҃еннейшемꙋ и словеснеишемꙋ ѿцꙋ и господинꙋ кѵр Висаріѡнꙋ їеромонахꙋ въ Рилска ѡбителъ.

90. Бѣлѣжка въ миней, срѣдньобългарска редакция, слѣдъ службата на 8-и ноември. Пази се въ сжщата черква:

Сиѧ лоза[1] попъ Велко написа 1789 го лета.

91. Лѣсновски монастирь. Надписъ на каменна плоча, зазидана отвънъ въ абсидата на монастирската черква. При посѣщението си въ Лѣсново, забѣлѣжихъ отъ надписа нѣколко букви. Като разкъртихъ зида, излѣзоха два реда писмо, не-

[1]) Нарисувана е лозница.

довършено. Сегашнята черква е прѣзиждана прѣзъ 1341 г. Надписътъ е слѣдователно отъ пó-ранно врѣме, отъ пó-старий монастирь, както се вижда и отъ начъртанието на буквитѣ:

ЗНЬРГ РБШЬЧННАПНСА

НАПНСА

92. Надписъ отъ 1341 г., на мряморенъ хубавъ горенъ прагъ на срѣдната черква, за възобновлението изцѣло на храма отъ Ивана Оливера и владѣнията на монастиря:

† Съза҃ те сїи свѣтлыи и чьны҃ храмь великаго воєводе вышни(хь) силь. архистратига Мїхаила. Създа се и сьврьши се. вь дни Стефа҃ кра҃. сь трудомь і подааниємь раба Бжїа Їωа҃ великаго воєводе Олнвера. и подроужнꙗ его рабꙋ Бжию Анноу Марꙋ. и възлюбленнаго ємꙋ сна Кранка. в. лѣ҃ ѕ. ω. м҃. ѳ. (6849). Се же села и метохїє село кони црькве Лѣсново. сь заселкомъ Лꙋковꙋ и ꙋ Баковѣ црькве стга Николе сь селомъ. ї на рѣцѣ заселькь Глобница и село Добрьево и ꙋ Дрѣвено҃. єть Їелїсеѓ и засель(кь) Пещнїк(ь) сты҃ Прокопие. и катꙋнь Вла҃ на строн(?)и ꙋ Щипѣ сты҃ Никола поп Сїфневь. и. к҃. кꙋкеи :·

Че и прѣди Оливера (1341 год.) е имало храмъ и монастирь, личи отъ писаното тука житие на светеца прѣзъ 1340 год.[1] Оливеръ е утвърдилъ старитѣ монастирски владѣния и, може би, нѣкои нови приложилъ. Отъ поменатитѣ въ надписа мѣста сега се знаятъ:

1. Лѣсново, село, дѣто стои и сега монастирьтъ.

2. Луково, селце подъ Обловъ-върхъ, на с.-и. отъ монастиря 1 часъ пжть. Има 11 кжщи и е турски чифликъ.

3. Баково, мѣстность на $^1/_2$ часъ източно отъ Лѣсново Има монастирски ниви, горичка и развалини отъ черква, съ храмъ Св. Спиридонъ.

---

[1]) Срв. Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония, 95—105.

4. Глóбица, селце отъ 4 кжщи (2 турски и 2 монастирски). Намира се на 2 ч. на югъ отъ Лѣсново. Монастирьтъ притежава тамъ повече отъ 300 уврата ниви и ливади.

5. Добрéво, село на 1 часъ на западъ отъ Лѣсново. Черква Св. Варвара.

6. Пéщникъ, мѣстность на 1/4 ч. на югъ отъ Лѣсново. Развалена черквичка.

7. Черквичка Св. Прокопия се намира между Лѣсново и Пéщникъ.

8. Черква Св. Никола въ Щипъ, поправена, служи сега за съборна.

93. Надписъ отъ ктиторитѣ отъ г. 1349, надъ вратата на срѣдната часть на черквата и слѣдователно надъ пóгорния (№ 92) надписъ:

Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων, καὶ ἀνηστορίθη ὁ θεῖος καὶ πάν(σε)πτος ναὸς τοῦ ταξιαρχȣ Μιχ͡ δι' ἐξόδȣ τȣ̃ πανευτύχεστάτȣ δεσπότου Ἰω̅ τȣ̃ Λύβερί. κ(αὶ) τῆς πανευτυχεστάτης βασιλείσης Μαρί' τῆς Λυβερίσης καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν, Κράϊκȣ κ(αὶ) Δαμϊάνȣ̃. ἐπὶ τῆς βασιλεί' Στεφάνȣ κ(αὶ) Ἐλένης, κ(αὶ) τȣ̃ υἱȣ̃ αὐτῶν κράλη τȣ̃ Ȣροσί, μηνὶ αὐγȣ́στῳ ѕ̅'. ἔτȣς ҁ̅.ѡ̅.н̅з̅: ἰνδ в : †

(Съгради се отъ основи и се изписа божествениятъ храмъ на военачалника Михаила съ иждивението на всеблагочестивѣйшия деспотъ Иоана Ливеръ и на всеблагочестивѣйшата царица Мария и тѣхнитѣ чеда Крайка и Дамяна, прѣзъ царуваньето на Стефана и Елена и тѣхния синъ краль Уроша. Мѣсецъ августъ 6-и, година 6857 (1349 отъ Хр.) индиктъ 2-и).

94. Надписъ при лика на Оливера, на сѣверната вжтрѣшна стѣна, въ срѣдния корабъ на черквата:

Азь рабь х҃вь Iwаньь Wливерь по м҃лти б҃жии г҃на ми крала Стефана бихь ѹ срьблемь великь наѵелникь. по҃мь велики слѹга по҃мь великы воевода по҃мь великы .... за вѣрное емѹ порлботание по м҃лти б҃жиеи и великы деспоть всеа срьбскые земле и поморьские и ѹѵестникь грькомь.

95. Надписи при ликоветѣ на Оливера и жена му, на сѣверната вжтрѣшна стѣна, въ прѣдния корабъ:

ἡ πανευτυχαστάτη βασίλεισσα. Μαρία. ἡ Λυβερίνα
ὁ πανευτυχέστατος (δεσπό)της ....
(Всеблагочестивѣйшата „царица" Мария Оливеровица).
(Всеблагочестивѣйшиятъ деспотъ ...).

96. Надписъ на горния мраморенъ прагъ на южната врата, за границитѣ на монастирскитѣ земи прѣзъ врѣме на Оливера:

.... ωвин. ω .. є щ ... о низ доль до . ом . а подь Гдко лозне, до дѣла. и по дѣлу к Волуяку. та изь доль та уз Коритницу до Пуак .... сѥє .. кь на Блатце. и на Пламу и на Ухо на Букову равьнь и путемь написаны борь на Брѣзу на Планину на Клобучець. до пута на долѣ та ...... єнне прѣз Липовець подь присадь низь колникь надь гѣско лозне подь пешю на доль по Златовскаго р .... сто перперь , ... орь. узь Млатьєвь потокь и прѣз Равьникь по дѣлу. кь камену на Кисѣлицу и прѣко прѣзь брьдо. прѣз .... доль на друмь кь Прьчеву и узь дрмь ω Крта низ доль к' Бунишу и прѣз брьдо кь Крту. и прѣко на Мрамрь. и низь дѣль кь Млатѣеву долу прѣзь рѣку .....

Отъ помeнатитѣ мѣста въ този слабозапазенъ надписъ, който замѣстя грамота за владѣние и граници, сега се знаятъ слѣднитѣ:

1. Волу́якъ, хълмъ до Злетово, $1/4$ часъ.
2. Кори́тница, суходолица, $1/2$ часъ отъ Злетово.
3. Па́яковица (Пуаковица), мѣстность при с. Щалковица.
4. У́о (Ухо), мѣстность надъ с. Бли́зънци.
5. Брѣ́за, планинска мѣстность между с. Мушково и с. Нежи́лово.
6. Колни́къ се нарича всѣки коларски пжть по тия мѣста.
7. Мла́кье е селце надъ с. Горно Кратово.

8. Раваникъ, хълмисто мѣсто между селата Ратевици и Неокѣзи.

9. Киселица е рѣка при с. Раваникъ.

10. Прьчево може да отговаря на Прчиkракъ, мѣстность въ Раванишко.

11. Бунешъ е село.

12. Крсъ е мѣстность между селата Бунешъ и Врбица.

97. Надписъ отъ 1627 г., на мряморна плоча, зазидана отсетнѣ отвънъ въ южната стѣна на черквата:

† Въ лѣтω ,зрле (7135—1647) създа се сіа магерніца троудомь и потьщаниемь раба бжіа Михаила и сна его Іωана. при игумена Маξима и ко що приложи Бъ да прими въ своюрукu и Бъ да помѣнеть братію кои се трudише въ цртво нбное.

98. Надписъ отъ 1581 г., на оловенитѣ плочи на покрива на черквата:[1]

Препокрие кназь Кратовски Никола Боичикь, при егумене Спиридона и масторъ Даманъ и Богое. Петъръ. лѣто отъ Адама 7089, отъ Христа 1581.

99. Надписъ отъ 1635 г., на монастирската чешма:

† Привѣде се сіа вода трudωм и потьщаніемъ блгочьстываго хтытора нашего кур Сvмона и подроужіе его Весса ω грд Шипа и гь да подасть имъ источникь воды блгъ вь животе вѣчнѣм. и кои що приложи бь да прим(и) вь свою роу. вь лѣт ,з.р.м.г. (7143).

100. Надписъ отъ сѫщата 1635 год., до кладенеца на монастиря:

† Прiвед(е) с(е) вода сіа троудωм и потьщаніем блгочьстьваго хтьтора хажи кур Михаила и Анна гь да подасть имь сторицею вь цртво небсное ,з.р.м.г.

[1]) При моето посѣщение въ Лѣсново (януари 1908 г.) имаше снѣгъ на покрива, та се задоволявамъ съ прѣписа на Е. Карановъ.

101. Бѣлѣжки[1]) отъ кривопаланчанина Стоянъ (Стефанъ) Ивановъ по мряморнитѣ подпорки на южната черковна врата:

† Стоіань Ивановь в лто ꙁ҃. с҃. еі (7215—1707).

† Стефань Иванов'кь в лто ꙁ҃. с҃. кд (7229—1721) мцъ авгꙋ. еі днь торнікь ѿ Кріва река Палка

102. Надписъ надъ група светци въ южното прозорче на срѣдния корабъ, отъ врѣме на зографисваньето при Оливера:

вьсхвалѫ^то прпбни вь славѣ.

103. Поменични бѣлѣжки въ пергаментенъ служебникъ отъ XIV в. (листове 42^б, 43^а, 43^б, 44^а, 75^б. 76^а):

. . . помене гь бь рабь свой Дѣана и Вишоу. и покой идеже присѣщае свѣть лица твоюего ги

. . . помѣне бь гь рабь свой . . . . ѡфи

Помені ги рабоу свою Євгенію. и поко ю. идеже присѣщаеть . . свѣть лица твоюего . . .

Да помѣнеть гь бь рабь свой. Иѡте Добрѣка сна подроуга ѥмоу Сеславоу . . .

104. Извадки отъ житието на св. Сава Сръбски, написано отъ Теодосия. Това житие е познато по нѣколко прѣписа. По прѣписъ отъ XV в. го издаде Даничичъ въ 1860 г., и по погрѣшка го отдаде на Доментияна. Освѣнъ неиздадения хилендарски прѣписъ отъ г. 1336, въ Лѣсновския монастирь се намира другъ, който открихъ тази година. Лѣсновскиятъ прѣписъ е отъ началото на XIV вѣкъ, и може би най-старъ отъ досега познатитѣ. Сравненъ съ обнародвания отъ Даничича, той показва нѣкои малки отклонения въ изразитѣ. Тука изваждамъ онѣзи запазени редове, които се отнасятъ до българската история, именно за Стрѣза, за Калояна, за идваньето на св. Сава въ Търново:

---

[1]) Писмото е много хубаво, издълбано съ остриe въ мрямора.

Етерь ѹбо Стрѣзъ на(рица)аѥмыи.[1] аще и ѕломыи, нъ благородънъ (сы) ѿ бльгарькыѥ страны цр҃ьскаго рода (сы), ѹжика бо сы, Калоꙗна цр҃а Загорькаго, (ег)о же гл҃ю ѹби ст҃ы Димитрие. Ть бо Ка(ло)ꙗнь црь загорькы повинѹвь се, и многыхъ (гра)довь грьчскыхь, по всеи Тракыи. и по всеи (Ма)кедоныи разори, тьгда бо фрѹгомь (цр)ствѹющи Костадиновь гра прѣдрьжещи, и не поболѣвшиимь ѿ разореныи (прочи)и градовь, ꙗкоже и не своихь пом(ышлꙗю)щихь, ть же пѹстѣхь и безь помощи (обрѣ)таѥ разараше все же ѿ ба бываѥмо (быва)ше. Приде же сь многыми сила(ми ꙗко)же Синахериммь дрѣвле на бжии гра, на краи земле православнѥмь словѹщи се. бгохранимии, великыи гра Солѹнь, на ѿтьчьство великомѹчника ст҃ товос цра Димитриꙗ. вь иже и чтьниѥ ѥго мощи, мѵро и тачающе лежетъ. (Калоянъ, като искалъ да разори и Солунъ, както другитѣ градове, св. Димитъръ забранилъ града, та) кѹпно же сь пришьствиѥмь кь градѹ. бжиимь сѹдомь. ꙗзкѹ невидимѹ, вь срдци своѥмь сьмрть приѥмь, напрасно скончасе. (Изплашенитѣ отъ св. Димитрия български войски искали да се разбѣгатъ, но като не искали да оставятъ царското тѣло на поругание на солунскитѣ граждане или на звѣроветѣ и птицитѣ, то) пришьшеѥ же сили . . . сь собою мртва цра понесоше. Дльгаго же ра пѹти боѥще се ѹтробѹ ѥг разрѣзавше, и вьнѹтрьнꙗ вся изьметавше и тѣло ѥго прѣсоливше вь своꙗ донесоше.

Ть же вышереченыи Стрѣзо по ѹмртвыи цра Калоꙗна ѿ прѣѥмшаго цртво Борила цра гониме бѣаше, ꙗко ѹжика цревь ѹби се. Бѣ бо и ть готинь, Стрѣзо глѥмыи. мѹжьствомь ѹдивлѥнь много. Того бо ра паче и вь зависть бѣше и сьмрьти искахѹ дшю ѥго. боꙗхѹ бо се да не ѡнь выринвсе ѡнѣхь ѹбиѥть, и ѹбо гониме ѿ нихь. и ѡнѹд ѿгнань бы. И не ими гдѣ пристраити се. прибѣгь бы кь благочьстивомѹ великомѹ жѹпанѹ и самодрьжцѹ Стефанѹ . . . . Прежде же

[1]) Възстановенитѣ мѣста са по изданието на **Даничича**.

того. гѡмь вьз'мог'шимь, и мног(ынхь) градовь грьскыихъ, ѩко же сказахомъ пѹстыхь и безьпомощныхь ѡбрѣтьше. и прѣюм'ше дрьж(ахоу ть) вьмѣщахѹ же се и ѡкрьтныхь градовь Солѹн(а) и Ѡхридь прѣдрьжеще, благоуьстывы же Стефа(нь) нѣкыихь властель загорьскыхь иже тьгда град(е) прѣдрьжахѹ. кь семѹ Стрѣзѹ, ѩко кь сѹрѡн(ыкоу) цревѹ. и себѣ братѹ привеща, иже и сь градовы (кь ние)мѹ присвоише се. И прьвѣе же вь гра ед(инь) тврь, Просѣкь нарицаемыи Стефаномь (вь)вень бы. дав'ше емѹ конскѹ свою вь пом(ощь) и самь помогь емѹ, и ѹтврьдив'же и ѡ(господ)инвь дрѹга себѣ и брата имѣти ѹдостоивь. помощь всакѹ. кьжо комѹжо ѡбрѣтати. Ѡ семь ѹвещав'ша. и дрѹгых'же градовь пр(неиь) и людии ѹмножив'се, знаахѹ бо его Загорции л(юдие) и прихождахѹ к' немѹ мнози. Хощѹ же зѣ безѹмие его сказати. аще и ѹдльжимь повѣсть.

М'ного ѹбо раз'богатѣвь ѩко рещи ѡнемь побно ѹтии и ѹтльстѣ и рашнрѣ безѹмиемь. и заби ба. вьзькыси се ѹмомь. ѹбиица б и немлти ѩр же и не кратькь и зѣло и безьчьстивь показа се. Ѹтврьдивь бо себѣ домь на камени, вь вы'шереньномь Просѣцѣ. еже камень ть и зѣло вы'сокь, ѩко дьвѣстѣ сѹжаныи. и болѥ. по ним'же прилѣплающїи се рѣка е. текѹщїи велика Варьдарь нарицаемии, на то ѹбо камени дрьвиемь по мости вь позорище свое сьтвориш. Вьнегда же веселити се бѣше ѡканномѹ, прѣсѣдѣаше ѹпиваѥсе мрьз'комь томь и сьмртномь сѹдищи. играѥ и веселе се, веселие же его сь'мрть бѣаше чловча. и за малѹю бо винѹ сьгрѣшьшаго. сьмртию ѡсѹждаше. и низь камень ѡнь страшии'и висотою ѿ позорища ѡного. низьринѹти повелѣваше.

Вьнегда же кого низьринѣахѹ, весель би к немѹ вьсклицаше. блюди да си кожѹ не искалсиши. нигдѣ же ко тьчию вь самѹю рѣкѹ ѡнѹ пасти бѣаше низькрьжен'номѹ. и аще кто кого своихь имѣль би, или чловѣци боещиїи се ба. ѡбьхождахѹ ѡнѹ рѣкѹ ищѹще. Аще би гдѣ кода изькрьг'ла, ѩко да приемше. чловкомѹ подобеть погребению, аще ли гдѣ вь гльбинѣ дрьжа би би. то рыбамь вьсидѣь быкаше. Сице

бо ꙗко же рекохѡ. веселие его сьмрть бѣше улвуа. Сицева ѿ таковаго у него сьдѣвахѹ се. на свою бо крѣпость, и вь тврдинѹ вы̏сокаго камене каменоумьны̏, и не на ба ѹпва себѣ ре. и ктѡ е иже ѿ здѣ мене сьврьжеть, непоменувь ѡкааньный: вь таковому реньное, поне̏же всуьстивь еси зѣло, и прѣзорь срца твоего вьзнесе те. Вьзвизаей хра свой на висотѹ. и вь срци своемь глѥи ктѡ ме сьврьже. Аще и ꙗко ѡрль вьзнесешисе. и срѣ звѣзьд гнѣздо стжорши. и ѿ туду сьврьгуть те глеть гь:·

Си ꙗже слыше ѿ не̏мь благоуьстивы Стефа, скрьбѣаше и свѣстию ба боесе ѡсужа̏ше се, ꙗко таковаго юнца скврѣпоумна. ѿ сьмрьти сиᲆша вьсхранивша же и ѡгосподнѣвша. вь мрѣзост̏же, и еже вь нему братства помыш̏лꙗше, Многащи же поучаей писаше вь нему, молей ѿ такови прѣстати. Нь ꙗкоже Соломо сказае глѥ. ѡбличай мѹдраго и вьзлюби те. безум̏наго же и вьзненавидить те, Сице и ть̏ по истинѣ безумный любещаго и вьзненавидѣ вса бо ꙗ̏же хь не̏му Стефанова. вь заби положи. и ѡблагодѣти не вьзблагодѣть̏, вь нему бы̏вь, поправь бо запвѣ бжию. клеткопрѣступникь бы и еуаское братотворение прѣѡбидѣвь, ѿвѣже ѿ него любовию, ѿступи же и вѣрою, зависти же и злобѣ ра бывь и бестрашиемь бжиемь растьливь дшю свою (Слѣдватъ дълги реторични излияния противъ Срѣза, задѣто се отметналъ отъ сърбитѣ. Стефанъ провожда брата си Сава да го моли. Легендата посочва какъ Стрѣзо бива убитъ отъ ангелъ) ꙗко етерь юноша страшь, Савомь ре повѣлѣнь, на̏ спеща ме припа̏, исхытивь мь мой промьче нимь вьнутрьнаа моꙗ скоростию же великою, Саву звати, всѣ оумилень нь моліше, те̏кущен же притекши, и ѿшьшага его не ѡбрѣтоше, тако бо и усмотрій бь. ꙗко не ѡбрѣсти се исцѣлꙗющаго и тако страшномь стенанием и вимую. ѡбьдрьже срчную ꙗзву тои нощи напрасно испусти дхь.......

(Слѣдва за пѫтуваньето на св. Сава отъ Цариградъ въ Търново, при Асѣня II) Ѿ Констан̏динова же гра, пакы̏ вь

корабли подвигь се, на Загорскую землю, моремь шьствие творй, хоте видѣти свата своего, Асаніа цра загорскаг, сего бо дьщи, за Владислава крл носагъшй бѣше. Пріиде же вь гра Несебрь. й кь реченномоу Асанію нославь. свое вьзвѣсты пришьствие. царь же благородныхь слугь своихь, и сь своими пославь коми. ѣко сь всакаю поуьстнію, стго, й сь потрѣбами его ѿ морѣ подвигнути. Пришьшоу же стмоу, вь гра Трьновь, и цроу усрѣтьшоу и и любьзно того приемшоу, трьжьство же велико, ѡ прішьствы его створшоу, й вь своихь топлыхь полатахь, настоюещее. ради студени, прѣбыкати емоу повелѣвша ⁖ Свѣтломоу же й великымоу празнікоу, бжствьнаго, бгоѣвлениа, пришьшоу, црь, й блжньнын Їѡакимь патріархь, прѣпоуитающе стго повелѣша емоу, вь наввериие бгоѣвлениа, служьбу стую, сьвршити, вь оутрѣи же пакы патріархоу. такоже сьврьшити, стыи же цра й патріарха, послоушавь, й вь наверние бгоѣвлениа. стоую слоужбоу сьврьшае.

(Св. Сава гостувалъ въ българскитѣ дворци, а царь Асѣнъ II излѣзълъ на ловъ. Гостътъ, като заболѣлъ, проводилъ ученицитѣ си да си идатъ въ Сърбия. Той се поминалъ въ Търново, на 12 ян. 1236 г. Тѣлото му било положено въ монастирската черква Св. Четиридесеть. Асѣнъ не заварилъ въ животъ скжпия си гостъ. Слѣдъ година врѣме краль Владиславъ сръбски дошълъ въ Търново и взелъ, не слѣдъ малки молби, останкитѣ на св. Сава).

105. Приписка въ ржкописенъ сборникъ отъ XIV в. На послѣдния листъ прѣписвачътъ е забѣлѣжилъ:

Блговоленіемь ѡца. й сьпоспешеніемь сна. й сьвршеніе стго дха. иже й прѣдасть нам писаніа. (Слѣдва за ползата отъ божественитѣ книги, а слѣдъ това) Азь смѣренніи іеромонах Филимонь, ѿ ѡбласти Златокьщичькіе. вь храме иже вь сты ѡца наше Николи, мѣсто рекомое Воинегь. Сьписа сію книгоу, при вьсеѡсщенномь іепкпѣ Морозвнскіе, кѵрь, Михаи (Слѣдва обръщание къмъ четцитѣ за опрощение на грѣшкитѣ).

106. Бѣлѣжка въ сѫщия сборникъ на края:

Да се знае кога приидохъ азъ грѣшникъ Иванъ ѿ Кратово ꙋ Лесново монастръ ҂аѱо҃д (1779). Тогаи бѣше ереиіеръ монахъ попъ Хрито ѿ Стрꙋмица.

107. Бѣлѣжка въ сѫщия сборникъ на края:

Висаріѡнь іепкпь Баскыі. въ пѡкриліе горы Ѡсоговсцѣи. пи своею рꙋкою, лѣ. ҂зскг (7223—1715) а рѡ, ҂аѱоі[1] мца. Іюніа. кѕ.

108. Бѣлѣжка въ сѫщия сборникъ на края.

Да знае кога приохъ азъ грѣшнихъ и мниши Иѡнникие въ греехъ гра Сарайѣискаго въ монатир Лѣновски при игꙋмѣна Ісаие иеромона ҂аѱме (1745). ѿ и

109. Бѣлѣжка въ сѫщия сборникъ на края:

Да се знае. кога. приохъ. азь. грешни. папа. Иѡвань. ѿ нахию. Тиквешкꙋ та доидо. ꙋ село Лесново. ꙋ манастиръ. Лесновски. ҂а.ѱ.п.а. (1781).

110. Бѣлѣжка въ сѫщия сборникъ на края:

Здѣ придѡ: азъ грѣніхъ и маший, ва слꙋжилихъ ещен'нѡ. дияко, — Иѡв'анъ п'ри котихъ гна блажен'нейшагѡ: кѵ. Арсенія Иѡанови въ тїи хобитъ. глема Леновацъ :· Тог'да пꙋть. шатева. въ бгох'раніймо'ю епарр'хїю Коланскꙋ. при гнꙋ митрполитꙋ. кѵ Ефремꙋ Станиковичꙋ: — летѡ. витія: ҂зслѕ :· ѿ рождат'ва: га бга: и спаса нашегѡ. Іса Хрта аѱ.к.и: — (1728) рꙋкою :

111. Бѣлѣжка въ сѫщия сборникъ на края:

Да се знае кога беше житѡ. р. (па)ри. ва летѡ ҂з. ҂с. мз. (1739).

112. Приписка въ миней отъ XVI в., на послѣдния листъ:

Азь смѣреніи іерѡдіаконь Силивестрь ѿ страны Дечан'скые. съписахь сы миней въ монастыры глемомь Пыргь. въ лѣт. з. тысꙋщ'но м. ѕ (7046—1538).

---

[1]) Единицитѣ и десетицитѣ по турски оі т. е. 1715.

113. Бѣлѣжка въ сѫщия миней, на послѣдната дървена корица:

Да сѣ знае кога приидѣ гакъ Смиле ѿ Рокарци на манастиръ Лесновски ѿ Миховци Геѡргиевъ синъ: месеца априлия ігі дьнъ ѕѱпз (1787).

114. Бѣлѣжка отъ старческа рѫка, на сѫщата корица:

Смиреніѥ наше Филаретъ Щипъски Кочанъски Кратовъски Кеостедилъски.

115. Бѣлѣжка въ пендикостарь, на послѣдната корица:

† Сию кнїгꙋ. пендикострь кꙋпи прѣзвитерь Стоико вь лѣ. з. тисꙋшне и рӥ.к.д (7124—1615) за триста и 4 аспри. и за странꙋ жїто мѣць секвриа. дı днь

116. Бѣлѣжка въ миней, на послѣдния листъ:

† Сїа книга Лѣсновскагѡ монастира. подписахъ азъ многогрѣшний мїтрѡлїт. Михаи Баскы Кратовскы, и Щи, да несть. никы ѿемлюема ѿ сеѥ црькви. въ. лѣ. ѕз.рн.з. (7157—1649) мца. ге кє.

117. Приписка отъ прѣписвача (листъ 21[б]) въ Акатістъ стѡмꙋ архангелꙋ Михаилꙋ, грозномꙋ воеводе силы нбныѧ, която била написана при йеромонаситѣ Теодосия, Гаврила, Неофита и Евтимия: при сих слꙋжебникомъ стомꙋ архангелꙋ Михаилꙋ списа се сиѧ бжественаѧ книжица ѕаѡаı (1811):

Знано бꙋды како спреписахъ азъ, попа Нико сию бжественꙋю книжицꙋ, акадистъ стомꙋ архангелꙋ Михаилꙋ, в Лесновскиѧ стыѧ Лаври, да слꙋжи за мою дшꙋ и за мои родители, кои гꙋ извади ѿ техъ стиѧ ѡбители да ѥстъ проклетъ ѿ триста и. иı. стх бгоносних ѡць, и ѿ стаго архангела Михаила силы нбниѧ, да мꙋ естъ сопротивникъ, всего вѣка, и бꙋдꙋщимъ веце аминъ ⁘

попа: Нико: ⁘ в лѣто: ѕаѿаı ⁘

118. Бѣлѣжки въ апостолски дѣяния, на първата корица:

ѕзсдı (7219—1711) ѿ създаніе міра въ то време црт҃вующії беше велікаго аміра без'бож'наго сіна пагѹб'наго сѹл'тан ъ Ахмедъ и подвіже бранъ на М'сковъ. То време прідоше ѿ въсдоч'ніе страні съкач'кі[1] множ'ство когда летахѹ велікі се гледахѹ ꙗкоже некоі птіце и сън'чн'ню зарѹ закрівахѹ ꙗкоже и облакъ м҃ца ав'гѹста д д҃нъ пет'къ и много ѿ ні фатас'мо и імахѹ ѿ четірі ката кріла на коліко чатіс'мо пісано беше на лево кріло д҃нъ црт҃вѹіющії і дрѹгі слова пріліченхѹ како елін'ска і жідов'ска не е л'жа него истіна а немаше съвакомѹ пісано и по много места жіта изеде гѹ.

119. Бѣлѣжка въ сжщата книга, на послѣднята корица:

Да се знае що самъ далъ на вера за ракіѧ оу Лесново оу Маркоте (кд) парй за ѿпинци и оу Атанаса ді пари оу Павна д пари ѹ Стоилкоте а пара оу Иѡвана гърьчира (і) пара ѹ Стамена а пара ѹ Цветана Станболиевика д пари ѹ Златана в пари ѹ Маринкоте в пари ѹ Кртъте і пари ѹ дедо Галаба г пари ракиѧ ѹ попъ Андреѧ (і) пари. Месеца иѹлиѧ иі денъ ѕаѱпз (1787).

120. Бѣлѣжки въ сжщата книга, на л. 26[а] и 30[б], отъ „даскалъ Петка“:

1) Знано бѫдй кога беше даскалъ Петко ѹ село Довезенцй лета ѿ сотворенйа мира ҂ѡмо2[2]:

2) Знатй са кога беше мѹка ѿ арнаѹтй много по землѧ много рйстанй йзгйнѹше на еднй стока ѹзедоше на еднй чада ѹзедоше сйломахъ на еднй хрсъ[3] расйпаше й родй се царо на нйхъ много сйла бйхъ ҂ѡмо4 года (1844?) пйса асъ Петко ѿ село Довезенцй ѹ сйхъ кнйга ѿ манастиръ Лесновски.

121. Бѣлѣжка въ псалтирь, на първата кора:

Въ ле҃т зскд (7229—1721) кога изидо азъ грешні Гавріл ъ Діꙗконъ ѡ Лесновѡ.

---

[1]) Скачки = скакалци.
[2]) Датата изглежда да е аѡмв (1842) отъ Христа.
[3]) Честь.

122. Бѣлѣжка въ сѫщия псалтирь и мѣсто:

Да сѐ зна какѡ приде пѡпъ Стефанъ иеромона Стѹденичанинъ ѹ манастиръ Лесновѡ храмъ стии архангелъ: — лѣто ,зскд (7229—1720) декемриа днъ д.

123. Бѣлѣжка въ миней, на послѣдната кора:

Приде Софроніе срблинъ ѿ Пећи ѹ мастир Лесновски мца фер 28 днъ 1726 лето гоп. дне.

124. Бѣлѣжка въ края на триодъ:

Лѣтъ ,зснз (7257) а летъ ѿ рожста бга слова. аѱми (1748) състіса азъ дїакъ Христѡ ѹ селѡ Ѿризаръ за знаменіе ѿ .. ѹ Хамеда проклетаго, ,аразѯа (1161).

11ᵕ11[1] 1161[2] 1748

125. Първата печатна книга на новобългарски езикъ. Тя е Хаджи Якимовата Пóвѣсть рáди стрáшнагѡ и҆ вторáгѡ пришéствїѧ Хрїстóва. Будинъ 1814 г. Освѣнъ тази книжка сѣверомакедонскиятъ книжовникъ и учитель е печаталъ още три други: Митарства отъ 1817 г., Чудеса прѣсвятия Богородици (изъ Амартолонъ сотирия) отъ 1817 г., Различни поучителни наставления отъ 1719 г. „Повѣстьта" е малка книжица, 46 стр. на малка осмина. Съдържа двѣ слова, едното за страшния сѫдъ, другото — слово на пророкъ Данила. Отъ Повѣстьта до сега се знаятъ запазени само два екземпляра; единъ отъ тѣхъ видѣлъ Ал. Теодоровъ въ Кюстендилъ,[3] а другиятъ, у менъ, намѣрихъ въ Щипско Ново-село. На първата корица вь моя екземпляръ стои бѣлѣжка: **Сїѧ книга на Цветана сапѹнџїю Манасиѧ Димитрїѧ Стоѧне Пецѡ аџїѧ** (т. е. хаджия). Книжката ще е останала у рода на Пецови. Хаджи Пецо, който се подписва на корицата, е сътрудничилъ за издаваньето на книжката заедно съ други търговци отъ сѣверна Македония, както личи и отъ заглавния листъ:

[1]) и [2]) Турско лѣточисление, отъ егира 1161 г., отъ Хр. 1748.

[3]) Спсп. LXI, 202.

Повѣсть ради Страшнагѡ и вторагѡ

пришествія Христова,

Собранная ѿ различныхъ стыхъ писаніахъ, и преведенна на простѣйшій языкъ Болгарскій, ползованія ради простѣйшыхъ члвѣкѡвъ и некнижнихъ·

Списанная
ѿ
Хаджи Іѡакіма Даскала,
и преведіся на тупъ Потщаніемъ
Господаря
Куръ Хаджи Нєца ѿ Щипъ,
и
Куръ Хаджи Станко ѿ Кратово,
и
Куръ Димитрій Філіпповичъ
ѿ Ѹгри Дере Паланка
за
Душевное ихъ Спасеніе
Настоятель бысть
Димитрій Іѡанновичъ
Зѹзѹра ѿ Сѣница.

Въ Будинѣ Градѣ
Письмены Кралев: Всеѹчилища Ѹнгарскагѡ
1814

Ето извадки отъ словата, за да се види какъвъ е билъ езикътъ на българския учитель-писатель, който почналъ първъ да печата книги на новобългарска рѣчь[1]:

... Ймáло товá врéме царь невѣренъ: той цáрь нéщо мꙋ завидѣлъ ѿ гáрасъ на тогò ст҃áго пр҃рока Данїйла, й го фрълúлъ на ȃрслáни: жúвъ да гò изéдатъ: ѡ̂ле чꙋ́до дúвно, й мнóгꙋ голéмо! тáковїи сúлнїи, й стрáшни ȃрслáни, ȃмѝ мꙋ сè поклонúле, й нóги мꙋ лизáле, й крóтки мꙋ сè ѹ̂чинúле, кáкѡ ѿвцы на ȏвчáрь; глéдайте сегà, кóй йма вѣра й чúсто живéе... Тéшко й гóрко вамъ кѣ дà бúде на вáше ѹ̂мирáнѣ; сéкїй дéнь давáте на дїáвола хїлїáди: вáшы грѣшни рéчи й збброви й сúте вáши рéчи грéшни гú пúше дїáволъ ѹ̂ негóви тевтéри; вы́ е слéпъ ѹ̂мъ не вúдите тúе ѹ̂здѝ, що вы̀ заꙋздúлъ дїáволъ; й вы̀ влечè ѹ̂ вѣчна мꙋ́ка, сегà човéцы кáкѡ слéпи на сéко ѕлò трѣчатъ, кáкѡ тѝ на сиджúри псúте, гѝ вúкатъ, да гѝ врѣзатъ, й ȏнѝ ходатъ, й трѣчатъ да гѝ врѣзатъ ѹ̂ сиджúри, тáка й дїáволъ трѣга й хóди по човéци, скóрѡ да ймъ връзе ѹ̂мотъ, да не познаѧтъ свойте грѣхови; мнóгꙋ сè рáдꙋе дїáволъ за тúе човéцы, кои не мы́слѧтъ грѣхóвите й ѹ̂мирáнѣ тїе кóи ѹ̂мúратъ безъ покáѧнїе (отъ стр. 26—28).

Паланешко.

126. Криворѣчна (Егри-дере) паланка. Турски стихотворенъ надписъ на мряморъ, за съграждането на кривопаланешката крѣпость, стои надъ входната врата на керванъ-сарая, сега правителственъ домъ, конакъ. Срв. за това въ моето дѣло Сѣверна Македония, 192. Ето фотографска снимка на надписа и съотвѣтенъ прѣводъ:[2])

[1]) **Книгитѣ на Софрония Врачански още не могатъ да се броятъ за написани на новобългарски езикъ.** Тѣхната рѣчь е словѣно-болгарска.

[2]) Направенъ отъ г. Гаджановъ.

Негово прѣвъзходителство далновидниятъ Байрамъ-паша, който е въвелъ редъ въ цѣлата държава, най-първо положи голѣми старания и реорганизира войската, принуди държавнитѣ сановници да не се отклонявать отъ правдата, а сетнѣ, когато се научи, че въ страната има бунтъ, той потуши и него безъ бой и война. Кой ли герой е минавалъ безъ бой

прѣзъ главния държавенъ пѫть въ егридеренската клисура? Прѣзъ единъ петъкъ пашата, като събра безработни хора и жътваре, съ умнитѣ си мѣрки, турна край на бунта, прѣдизвиканъ отъ заблудения народъ. Неизвѣстниятъ пѣвецъ възпѣ тѣзи му добри дѣла, а пъкъ безсмъртниятъ Богъ нека запази вѣчна паметьта му. Година 1043 (отъ Христа 1633).

127. Отъ ктиторския образъ на Хаджи Якимовия синъ, въ черквата Св. Тройца (градена 1833 г.) въ Паланка, отъ надписа при него и надгробната му плоча узнаваме, че йерей Давидъ хаджи попа Якимовичъ, билъ роденъ въ Паланка и се поминалъ прѣзъ 1844 г. Това извѣстие хвърля свѣтлина върху биографията и на Якима.

128. Осоговски монастирь Св. Якимъ. Надписъ отъ 1350 г., на два кѫса красиво дѣланъ мрямо&rъ.

1°. . . . . . . и . . . цѫве . . .
. . . ꙁрѣлъ юси мардние ѿц . .
. . . горко сльꙁещи . т . . . .
. . . ем прикры . . . .

	† въ лѣ ѕго. ни....
2°. . . . вера[1] во дворѣ цркы . . .	ы своими весе....
. . . ѣде мѣꙁандем	свѣ . . ми . ꙁ
. . . ꙗкѡ оставим	. . ѡмр . . и . . .

129. Въ пергаментната служба на св. Якима, запазена въ монастиря, въ единъ отъ канонитѣ (д гласъ, листъ 3б) четемъ обрѫщението: сщенньства во свѣтлою ѡдеждею оукраси се. Явно е отъ това, че св. Якимъ е билъ йеромонахъ, както и право го изобразяватъ съ благословеща рѫка. Въ житието не се поменава за този монашески чинъ, който прѣдставя св. Якима не като испостникъ само, като егоистъ отшелникъ, а книжовенъ, просвѣтенъ свещеномонахъ.

130. С. Търново. Надписъ отъ 1505 (или 1605) г., надъ вратата на селската стара черква:

† Изволеніе ѡца. и поспешение и сьврьшение ста дха, і сьврьши се си. бжствни. храмь. ста. і чудотворьца христова. Николае. і саградi се трудомь. и сьписа се. вь лето ѕзiгi (7013 или 7113) презвитера. Пен. і подружіе. Проіка.[2]

---

[1]) Може би да е (Оли)вера. Цѣлиятъ надписъ ще е билъ надгробна плоча на нѣкой Оливеровъ близъкъ. Оливеръ, сѣверомакедонски владѣтель, се чува до 1355 г.

[2]) Прѣписъ ми достави г. В. Димитровъ.

Дойранъ.

131. Надписъ отъ 1362 г., на голѣма мряморна плоча, зазидана въ притвора на черквата Св. Илия. Съдържа четири монограма и двѣ стълбчета надписъ, едно на словѣнски и друго на гръцки.

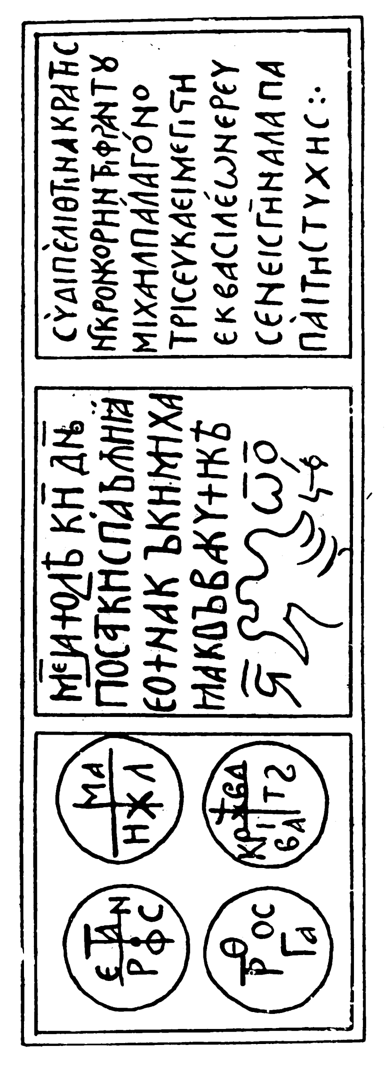

Начъртанието на буквитѣ колкото и да е ясно, словѣнскиятъ текстъ не може да се прочете удовлетворително, защото дълбачътъ на писмото несъзнателно е рисувалъ дадената му епитафия.

Монограмитѣ могатъ се развърза тъй:

1. Ἀφιέρωσεν 2. Θυγατρὸς 3. Μιχαὴλ 4. Κρ.βα..τ.. т. е. Посвети на дъщеря си Михаилъ Кр.ва..чъ.

Словѣнскитѣ редове могатъ се проче тъй:

М(ѣс)ѣца юл(н)ѣ кн (28) **дьнь пр(ѣд)стави с(е) (ра)ба б(о)жиа .о..на къки** (т. е. **дъщи**) **Михаила Кръва....кѣ ѕѡо** (6870—1362 г.) ἔτος.

Гръцкитѣ редове:

Σὺ δ' (ε)ἰπὲ, λίθε, τίνα κρατεῖς; νεκρὸν κόρην .... Μιχαὴλ πάλαι γόνῳ τρις εὐκαλ(λ)ει μεγίστῃ ἐκ βασιλέων ἔρ(ρ)ευσεν εἰς γῆν ἀλ(λ)ὰ παπαὶ τῆς τύχης.

(А ти, камъко, кажи кого съхранявашъ? — Починала дѣвойка ...... Михаила отъ древенъ царски родъ, най-благороденъ и могжщъ. Отиде въ земята, но уви, каква злочестина!)

132. Къмъ съчиненията на архимандрита Теодосия, български писатель и печатарь отъ Дойранъ. Едни отъ съчиненията на папа̀ Теодосия са твърдѣ рѣдко запазени, а други са познати по единствени екземпляри. Въ Дойранъ намѣрихъ двѣ-три отъ неговитѣ книги. Ето, на слѣдната страница, загдавния листъ на Теодосиевия букварь отъ 1838 г.[1]:

Арх. Теодоси написалъ и прѣдисловие къмъ книгата Утѣшение грѣшнимъ на Кирила Пейчиновичъ и я печаталъ въ своята солунска печатница. Ето страница отъ това прѣдисловие:

Блаже́нъ е̂сть ѿ любочита́тели христїа́ны, и̂ ѡ̂вой человѣ́къ преподобнїй і̂еромона́хъ Кѵ́рілъ что ѡ̂брета́ется во монасты́ръ ст҃а́гѡ Ἀѳана́сїа, кті́торъ бы́сть кнѧ́зъ Ла́заръ се́рпскїй. за ѡ̂вой ѡ̂те́цъ глаго́лю: а̂́ще не бы̀ би́лъ онъ помо́гналъ: не бѝ би́ла ѡ̂пра́вена и̂ тѵ̂погра́фїа на́ша, оти бе́ше и̂зго́рела, и̂ сега надѣ́еме на Бг҃а ѡ̂ти пе́ли то́лкѡ а̂ ѡ̂пра́вихме, и̂ма

[1]) Прьвъ оповѣсти за тази начална книжка Шоповъ, въ съчинението си Изъ новата история на българитѣ въ Турция, Пловдивъ 1895, стр. 13 сл.

Началное оученіе

съ молитвы оутренніа

Славянноболгарскїи и греческыя

напечатася во градъ Солунъ,
со изновъ тупъ:
при хаџи папа деодосїа ар-
хїмандрита Сунайтскагѡ.

лѣта аѡли

Бг҃ъ и҆ за по́више. Но ѡ҆вой блаже́нїй человѣ́къ: со то́лко трꙋдъ и҆ со любо́въ, седѐ и҆ приведѐ ѻ҆ваѧ кни́жица, глаго́лемаѧ: Оу҆тѣше́нїе грѣшнымъ, какѡ седѐ и҆ собра̀ слово ѿ бж҃веное писа́нїе, ѿ є҆ва́нге́лїе, ѿ вѣ́тхаѧ завѣ́тъ ѿ ѱалти́ръ, и҆ ѿ кни́ги глаго́лемїѧ Илїѧ Минїѧ́тъ, и҆ ѿ дрꙋги примѣ́рными і҆стори́ами. да приведе́ ги со толкова́нїе на прости ѧзы́къ болга́рскїй долнїѧ Мѷссїй Ско́пскїй, и҆ Те́товскїй да ѧ ча́татъ и҆ про́стїю на́родъ да ѹ҆блажа́етъ на такѡ́въ правосла́внїй ѹ҆чи́телъ, ѻ҆ти мо́жатъ да позна́ѧтъ ѿ сїе ѹ҆че́нїе. и҆ не мо́жꙋтъ да ре́чатъ, по що не́можеме да позна́еме ѻ҆ти є҆сть по сла́ванскїи и҆лѝ по рѡссї́іски ѧзыкь, є҆ве ключъ что̀ ѿтворꙋтъ се́рдцето ваше: не ключъ ѿ ꙁлато и҆лѝ ѿ сре́бро, но ключъ ѿ же́лезо и҆ чили́къ, что̀ да не се вїи, ѻ҆ти сре́брото и ꙁла́тото є҆сть меко и҆ се вїе скорѡ и пр. (л. в—г).

Сѣръ.

133. Тухленъ надписъ, взиданъ въ сѣверната стѣна на кулата на сѣрската стара крѣпость. Не изглежда на гръцки:

134. Гръцки тухленъ надписъ, малко по́-горѣ отъ първия и по́-надесно отъ него:

Може да се прочете положително само: † Πύργος …… ἔκτησεν (Кула …… съгради …). Папагеоргиу иска да прочете: „Πύργος αὐγούστου βασιλέως ὃν ἔκτη(ι)σεν Ὀρέστης(?)„ Срв. Byzantinische Zeitschrift III, 239.

Филипи (Кавалска каза).

135. Надписъ отъ врѣме на първото българско царство, говорещь за походъ на българетѣ въ земята на смолѣнетѣ. ... ον βου ..... ἐκ Θεοῦ ἄρχων ... ἀνος ἀπέστ(ε)ιλε(ν) ... οὔλον τὸν καυχά(ν)ον δώσας αὐτὸν φοσά(τον) τακτὸν ...... κ(αὶ) ... κο-(λ)οβρὸν κ(αὶ) ὁ καυχάνος (ἐπὶ) τοὺς Σμολεάνου(ς) ... Гл. повече на стр. 1 и сл.

Разлогъ.

136. Черковнословѣнски букварь отъ 1792 год., издаденъ въ Вѣна, съ иждивението на Марка Теодоровичъ, бѹлгара родомъ йзъ Разлога. Отъ запазени писма и тефтери на разложки търговци знаемъ, че, къмъ края на XVIII в. и първото десетилѣтие на XIX, главната износна търговия съ сѣрски и драмски памукъ се е намирала въ рѫцѣтѣ на български търговци отъ с. Банско (Разложко). Въ Вѣна е било главното стоварище на памука. Тамъ се намирали едни отъ търговцитѣ, а други въ Бѣлградъ и Сѣръ. Срв. Мсб. XII, 256—258. Къмъ тѣзи български търговци ще е принадлежалъ и Марко Теодоровичъ. Любородни сърби, съ които е билъ въ търговски връзки, ще са го подканили да се заеме съ изданието на поменатия букварь, главно за полза на сръбскитѣ дѣца, както това узнаваме и отъ прѣдисловието. До тогава сръбчетата употрѣбявали киевски и московски букваре. Нѣма съмнѣние, че Марковиятъ букварь ще да се е пръскалъ и изъ българскитѣ земи, дѣто не бѣ прѣстанала да се учи словѣнската книга. Въ това се увѣряваме отъ разпространението и на други сръбски учебни книги въ Българско и прѣзъ XIX вѣкъ. Освѣнъ това, единствениятъ познатъ у насъ екземпляръ на Марковия букварь се намѣри въ Самоковско.

Марковиятъ букварь е напечатанъ на малка осмина, па 130 страници. Той съдържа упражнения по черковнословѣнската азбука, срички, думи; наставления и уяснения за вѣрата; молитви; кратки понятия отъ числителницата; понятия отъ историята и географията, и на края календарь по септемврийската година. Ето прѣписъ на цѣлия заглавенъ листъ (Въ каталога на Бѣлградската библиотека, при описа на сѫщата книга, са изхвърлени думитѣ: бѹлгара родомъ йзъ Разлога):

Пе́рвое оу҆че́ніе

Хотѧ́щымъ оу҆чи́тисѧ кни́гъ пи́смены Славе́нскими, называ́емое.

БУКВА́РЪ.

Съ мно́гими поле́зными и҆ потре́бными Наставле́нїѧми,
по кото́рыма возмо́жно въ кра́ткомъ вре́мени ѻ҆́трока, не то́кмо Церко́вныѧ, но и҆ Гра́жданскїѧ

СЛАВЕ́НСКАГѠ Ѧ҆ЗЫКА ПИСА́НЇѦ

соверше́нно чита́ти ѡ҆бꙋчи́ти; къ прѧ́момꙋ Бг҃опозна́нїю и҆ Бг҃опочита́нїю наста́вити; и҆ къ понѧ́тїю ра́зныхъ въ Гра́жданскомъ жи́тїи нꙋ́ждныхъ веще́й привестѝ:

И҆ждиве́нїемъ

Г. МАРКА ѲЕОДОРОВИЧА

Бꙋлгара родомъ и҆зъ Разлога.

Въ Вѣннѣ,
при Г. Стефанꙋ ѿ Новаковичъ,
въ Славенно-Сербской, Влахїйской и Восто́чныхъ Ѧ҆зыкѡвъ Привилег. Тѵпографїй
1792.

XXV.

Зографски помениկъ.

Монастирскитѣ списъци на вѣруещи, прочитани при божествена служба за упокой или за благословение, се наричатъ поменици. Стариятъ Зографски поменикъ, който поради това, че изрежда царски имена и може да се нарече Царски поменикъ, е билъ обнародванъ отъ Хилфердинга по прѣписъ отъ 1502 г.[1] Този Царски поменикъ, съ заглавие **Помени Господи въ православной вѣрѣ царе блъгарскые**, съдържа въ избърканъ редъ, поради честото прѣписванье, имената на слѣднитѣ владѣтели: Борисъ, Симеонъ, Петъръ, Борисъ, Романъ, Шишманъ, Давидъ, Самуилъ, Гаврилъ, Радомиръ, Фружинъ, Иванъ Шишманъ (два пѫти). Отъ епохата на второто българско царство поменикътъ не е запазенъ. Само имената на ктиторитѣ Иванъ Асѣнъ, Иванъ Александъръ се поменаватъ въ сърѣмени прѣписи.

Нашиятъ (втори) поменикъ, помѣстенъ цѣлъ по̀-долу, обхваща епо̀хата отъ 1527 до 1728 год. т. е. цѣли два вѣка. Оригиналътъ е запазенъ.

Трети поменикъ, отъ XVIII и XIX вѣкове, е много общиренъ. Той е запазенъ, по новъ прѣписъ, въ алтаря на Зографската съборна черква. Освѣнъ имената на поклонницитѣ, той съдържа и мѣсторождението имъ и датата на записваньето имъ, и поради това прѣдставя голѣмъ интересъ не само за историята на Зографъ, но и за издирвачитѣ по българското народно свѣстяванье, градове и села.

---

[1]) *Гильфердингъ*. Сочиненія I, 270. Списъкътъ билъ съобщенъ на Хилфердинга отъ К. Д. Петковича.

Вторият Зографски помяникъ е написанъ на една тетрада отъ 21 листъ, първитѣ 16 отъ които иматъ голѣмина 27·5 см. × 19 см., а останалитѣ 25·5 см. × 18 см. Тетрадата е прошита и облѣпена съ ясносини корици. На врѣме още поменикътъ билъ прѣписанъ на чисто, и старата тетрада захвърлена извънъ книгитѣ на библиотеката. На нѣколко мѣста листоветѣ са проядени отъ молци, а долниятъ десенъ край на всичкитѣ е почернѣлъ отъ често прѣобръщанье. Отъ отбѣлѣзанитѣ тукъ-тамѣ дати, както и отъ имената на познати войводи, владици и патриарси, узнаваме, че поменикътъ захваща отъ 1527 г. Прѣзъ 1706 г. цѣлиятъ паметникъ билъ прѣписанъ на чисто съ хубавъ почеркъ. Слѣдъ тази дата, още двадесетина години, до 1728 г., били дописвани нови имена съ различни почерци. Тѣ са печатани съ звѣздица (*).

Въ поменика са записани имената на християнетѣ, които били дали по 10 сребърника. Понеже между имената срѣщаме и женски имена и такива на монахини, явно е, че записването не е ставало само въ Зографъ отъ поклонници, които са бивали само мѫжье, но и изъ областитѣ, дѣто са обикаляли монастирски таксидиоти. На послѣднитѣ петь листа, писани отъ друга рѫка, са помѣстени имена само на покойни зографски монаси: Ѿ оупокоє́нїи преста́влшихсѧ рабо́въ бж҃їихъ мона́ховъ Ꙁѡгра́фскї҃. Тѣ по́-долу не са печатани.

Първитѣ 16 листа са разпрѣдѣлени на по 4 стълбчета — двѣ и двѣ, въ които са се вписвали имената на вѣруюещитѣ и роднитѣ имъ мѣста. Всѣко стълбче е обградено въ рамки отъ жълтъ цвѣтъ. Въ началото отгорѣ на страницитѣ са поставени общи киноварни заглавия: страната (българска, сръбска, гръцка и пр.), областьта и градътъ, отдѣто били записалитѣ се за поменъ лица. Съ киноваръ са записани имената на градоветѣ и селата и началнитѣ букви на собственитѣ лични имена.

По мѣстожителство и рождение, записанитѣ въ поменика лица са разпрѣдѣлени на слѣднитѣ групи: Св. Гора, Българска земя, Гръцка земя, Сръбска земя, Патриаршия Ипекъ, Угровлахия и Молдовлахия, Русия. Българската и сръбска земи са още и подраздѣлени на свои области: Загорье, Срѣдецъ, Пелагония (въ ориг. Пефлагония) т. е. Битолско, Бачка,

Срѣмъ и др. Това придава на този старъ поменикъ голѣма важность за етнографското прѣдставянье на балканскитѣ страни прѣзъ срѣдата на турското владичество и особено къмъ началото на XVI в., когато билъ почнатъ Помениктъ.

Правилото обаче — на всѣка отдѣлна страница да се записватъ имена отъ една само область, не е могло да се спази навсѣкждѣ, защото послѣдующитѣ записвачи са помѣстяли имената кждѣто е останало праздно мѣсто, безъ огледъ къмъ заглавието на страницата. Слѣдователно, положителни са само свѣдѣнията за първитѣ градове и села, писани като заглавия или слѣдватъ непосрѣдно слѣдъ заглавията. Само тѣ могатъ да иматъ цѣна за историческата етнография, тамъ нѣма никаква погрѣшка. Такива са напримѣръ областитѣ и градоветѣ, посочени за „българска земя“ въ самитѣ заглавия: область Загорье, Търново, Ловечъ, Габрово, Етрополе, Враца, Чирепишки монастирь, Касинецки монастирь, покраина Високъ съ градъ Пиротъ, область Пелагония, Енидже Вардаръ, Битоля, Прилѣпъ, Велесъ, Струмица, Радовишъ, покраина Долня Прѣспа, Полошки монастирь, Трескавецки монастирь при Прилѣпъ, область Разлогъ, область „Пловдивско поле“, Пловдивъ, Пещера, монастирь Св. Теодоръ. Областитѣ, градоветѣ, селата и монастиритѣ, които са поменати въ поменика и се намиратъ вжтрѣ въ прѣдѣлитѣ на горнитѣ български краища, са още повече. Ето, споредъ това, общия спискъ на познати български земи, споменати въ паметника:

Загорье: г. Търново, с. Габрово, г. Свищовъ, с. Трѣвна, с. Присой, с. Елена, монастирь Дрѣновски, маданъ Костенецъ, Ямболъ, г. Ловечъ, мѣсто Етрополе, мон. Св. Тройца, г. Видинъ, г. Силистра, Русчукъ, с. Тетевенъ, с. Митрополия, с. Брѣстъ, г. Враца, мон. Чирепишъ, мон. Касинецъ, мѣсто Кипровци, Червена-вода, Орѣховица, Малко Търново.

Срѣдецъ (область): г. София, с. Връбница, с. Драгалевци, с. Локорско, с. Железъ, мон. Кремиковски, мон. Дивотински, мон. Драгалевски, с. Перникъ, с. Мещица, мон. Желѣзнички, с. Корубляно, с. Челопечани, с. Кривена, с. Желява, с. Понoръ, мон. Рила, с. Дрѣнъ, г. Самоковъ, Палакария (покраина), маданъ Рила, с. Рила.

Зленолье:[1] мон. Св. Архангелъ на г. Ерма.

Високъ:[2] г. Пиротъ.

Пелагония:[3] г. Енидже-Пазаръ, Серменинъ, Хума, с. Вѫдрища, с. Гвоздово, Хайватово, с. Кракопеци, Тиквешъ, г. Прилѣпъ, Велесъ, Струмица, Радовищъ, с. Дедино, с. Чичево, Оризаре, с. Расоманъ, с. Грънчища, Криволакъ, Златаре, мон. Янков(ецки), Скопье, г. Битоля, Маловища, Гръляни, мон. Кованецъ, мон. Орле, Долна-Прѣспа, мон. Свети Илия, мон. Бигоръ, г. Щипъ, Ново-село подъ Щипъ, мон. Полошко, мон. Продромъ, мон. Дихово, с. Рѣсенъ, мон. Трескавецъ, мон. Дзрѫзей, мон. Бошава, мон. Градище, мон. Кръниио, мон. Буковецъ, мон. Стрежево, г. Кичево, с. Пл . . . ва, Гомендже, Струга, Върбани, Дебъръ, мон. Лѣсново, Небрѫдско, Криварѣка, с. Косоврасти долно, Пожарско, Костуръ, Беръ, Полянинъ, Кукушъ.

Разлогъ: с. Магарево, с. Банско, мон. Св. Теодоръ на Трълизъ, г. Неврокопъ, Бѣлица.

Пловдивско поле или **Пловдински** (sic) **кадилъкъ:** с. Пещера, г. Пазарджикъ, Кричимъ, с. Перущица, мон. Св. Теодоръ, мон. Св. Врачи, Кара-дере, Райково, Чокманово, г. Пловдивъ, Станимака.

Къмъ сръбската земя са отнесени, като положителни:

Бѣлградъ, с. Корморанъ (ягодински окрѫгъ), Ибаянъ, Смедерево, (Темишваръ), Бечкерекъ, с. Хоросинъ, с. Комлоушъ, с. Селеушъ, Срѣдня Бачка.

---

[1]) Трънско.

[2]) Така се нарича и сега източната пиротска покраина до Стара-планина.

[3]) Въ оригинала Пефлагония. Подъ тази область са поставени всички македонски градове.

Сїа кнїга глетсе кѵнові́ю сирѣ ѡбщи лїсть. и҆же помина́е҆се на въса́ку Бжтъвнѹю лѵргі҆ю и҆же здѐ въписѹ́ейсе, да́етъ г҃ сре́бръи҃. и҆ никто́ кромѣ бл҃ве́нїа настоѧ́щаго да не дрьзне въписатн, да не въ бл҃венїи мѣ́сто клеве прї:

Здѐ въписѹютсе Стые горы монастыри и҆ скитов

Ла́кра	Дїѡнисїе патрїар[1]	Вике́нтїа е҆рмо	Хїланда́
Зеропота́скїи	Данила еромо	Гео́ргїа е҆рмон	
	Козма́	Висарїѡна дхо	Каре́
	Силохма мона	Нектарїа дхов	
Каре́	А҆нто́нїа	Данила е҆рм	
	Митрофа́на ерм	Дамаскина е҆р	
	Кѵ́рїлла мона	Никанора дхов	Спасова во
	Гена́дїа е҆рмо	Сте́фана е҆рмо	
	Кѵ́рїла	Мина е҆рмо	
	Сте́фана е҆ромо	Петро́нїа мона	Каре́
	Сїмеѡ́на е҆рмо	Висарїѡ а҆рхїе́ре	Зено
	И҆са́їа е҆ромо́на	Нико́дїи а҆рхїерей	Каре́
*Дїониса	*Митрофанѹ	*Климей архї	*Влашка
*Карлока	*Викентїю мїтрополи[2]		
*Икески мона	*Парѳенїе ї҆еромона		

---

[1]) Диониси III, патриархъ цариградски (1662—1665). Той прѣкаралъ старинитѣ си въ м. Лавра. Срв. Γεδεών. Πατριαρχ. πίνακες, 588—590.

[2]) Викенти Йоановичъ. Подъ това име са познати двама карловецки митрополити, единъ прѣзъ 1731—1737, а другъ прѣзъ 1774—1780 г. Срв. Голубинскій, Краткій очеркъ, 618, 620.

Ст҃а гора̀

Ѯено̑	Ві́ктора а̂рхіе	Ѩса́їа е̂ромо̑	Сп̑ова во́да
Кареа̂	Михаи́ла а̂рхіерѐ	Нико́дима а̂рхї	Кареа̂
	Сілоа́ма е̂ромо̑	Ѩлі́а	
	Манасі́а	Сте́фань	
	Сте́фана е̂рмо̑	Гаврі́ла е̂рмона̑	
	Па́вла е̂рмона	Петро́нїа мона̑	Хте́ны
	Ї̂ѡакѷма мон̑	Їакѡ̀ва мона̑	
	*Ї̂ѡань їере́й	Ѳеѡ̑́сїа мона̑	
	*Марі́а	Ї̂ѡанні́кїа е̂ром̑	Ст҃ы Па́вль
Ꙁогра̀ф'	Коста́нтїа мон̑	*А̂ръсен... е̃ромон̑	
	Хрїсто́фо̑ мон̑	А̂ввакꙋ́ма е̂ром̑	Ме́сикь
	А̂ка́кїа е̂рмона̑	Мака́рїа е̂ромон̑	
	Е̂лисафта мон̑	Сте́пана	
	Некта́рїе мон̑	Ї̂ѡси́фа	
	Сїмеѡ́на е̂рмон̑	Хр̑тофо́ра а̂рхї	Ѩверь
	Кѷпрїа́на	Дамаскі́на	
	*Кали́ни̑ ї̂еромона̀	Ї̂ѡа́нна е̂ромон̑	
	*Данїи́л' ѥромона̑	Е̂ф̑е́ма мона̑	Кареа̂
	*Никифо́ра	*Ꙁаха́рии̂	
	*Ста́мо	Дионисі́а ерм̑	
	Ке́на Са́ва	Никиф̑ мон̑	
	Е̂рл, Ѳеѡ́филъ	Никифо́ра	
Мона̑ Хиландарь	Ѳеѡ́дора е̂рмо̑	Ї̂ѡаса́фа е̂ромо̑	
	А̂какꙋ́ма е̂рм̑	Ї̂ѡа́на е̂ромо̑	
	Мака́рїа мона̑		
	Мі́на е̂рмона̑		
	Гаврі́ла хаці́а		

Ȥагóрїє
Грáдъ Трънѡвь
Бл҃гарска ȥємлѧ

Се̑ Гáброво	Стáно їерей	Петра їерéа	
	Недéлко	Пахомїа ѥрмона̑	
	Стáно їереи	Їакѡва мона̑	
	Гѫца	Алéѯа	Гра̑ Свищо̑
	Стоика їерей	Сѫва Тодорáнь	
	Никóла	Желѣска	
	Стáнѩ	Пéтра	
	Слáвꙋа	Пéнѩ	
	Пéйка	Їѡáнна	
	Нéна	Ангелина	
Се̑ Трéвна	Гéрги	Пéтра	Гра̑ Трънѡ̑
	Ȥлáта	Дрáгна	
	Никóла	Пéтка	
	Бóгдана	Рáдосава хаџи	Ко̑тéнець мада̑
	Стóйка	Сéкꙋла хаџїа	
	Нóѩ	Пéтра ѡртáка	
	Гéрги	Цвѣта̑ Бóйѡ	
Се Присóй	Костантї̑ ѥрей	Михаила	Ѧмболь
Се̑ Елéна	Васила̑	Өеѡ̑ра Стóнѡ ѥрéи	
Мона̑ Дре-нѡ̑вски	Їѡсифа ѥрмона̑	Дꙋшка	
	Харїтóна	Жéйка	
	Серапїѡ̑	Өеѡ̑ра	
	Стáнїѡ ѥрей	Ȥлáтка їерéа	
	Сáвꙋо Новáка	Ѧнка	
		Сáвѡ	

Ꙁагóрїє

Блъ́гар̓ска ꙁемлꙗ̀

Гра́дь	Геѡ́ргїа іереа	Крьсте хаџи	Мѣсто
(Лове)чь	Бръна	Васїлїа ѥрмонаⷯ	Єтро́поле
	Сьба	Пеа́гїа монахї	
	Стама́та	Вита́на іере́н	Сеⷧ Те́тов̓ꙗ
	Пе́тра	Вла́дъ	
Монаⷭ Стаⷯ	Сте́фань ермоⷯ	Данїла ѥрмонаⷯ	Сеⷧ Митрⷪ҇олїа
Трⷪ҇ца	Пансїа	Де́йа	
	Па́лка	Дукница	
	Ста́на	Дима	Сеⷧ Бре́сть
	Ра́да	Агоращи̇	
	Момчила хаџї	Кїра́ца	
	Петронїа ѥромоⷯ	Пе́тка	
	Никóдима моⷯ	Пе́на	
Граⷣ Бди́нь	Магдали́на монахї	Ꙗ̑ны хаџи	Солнⷰ граⷣ
	Анастасїа монахїа	Пансїа монаⷯ	Дохї́ѧрь
*Гра́дъ	*Ісаїе ѥромоⷯ	Єѵѳимїа монаⷯ	Ꙁогра́фъ
Силистра	*Василъ ермоⷯ	Меле́нтїа монаⷯ	
Хїландаⷬ	Викторa ѥрмонаⷯ	Педе́л̓ка	
Се́ресь граⷣ	Ка́мче іере́н	Ꙗ̑на презвите́ра	Сеⷧ Урѣна
	Спа́са	*Єрóѳеи архїереї	река
	Марѹда	*Димиⷮтрашко хаџи	
Єѵ̓рипо	Калинника архїере́а	*Арсенїа іеронаⷯ	
*Бди́нь	*Пе́тко дреⷡ	*Димїтра Димїтри	
*Рѹхчѹкь	*То́шко хаџи		
*Гюргево	*Гѣѡ́ргиа		

Ꙁагóрїє
Грáдъ Врáца

	Монастирь Тиренишь	Монастирь Каснеецъ	
	Сáва Данїла ѥрмо҃	Їпатїа	
	Сїмеѡна ѥрмо҃	Нéофїта	
	Сава	Григóрїа	
	Михаила	Кѵра	
	Пéтка	Кръсте	
Мона҃ Шáрей	Герáсима	Михаила	
	Сїмеѡна	Никáнора ѥрмо҃	мѣсто Кипоровци
	Стоиáна	Стóїѡ їерей	
	Дéйка	Їѡва	
	Їѡвáна	Сáва ѥрмона҃	
	Драгáна	Мїнѡ	
Геракарци при Сóвинъ	Нéда	Никїфора	
	Кáля	Софрóнїа	
	Недéлко	Дамаскїна	
	Стóйка	Стéпана	
	Михаила	Стéфана	
Гра҃ Врáца	Нéда Стойка ѥрей	Їѡáнь	
	Костадина	Їѡáнна ѥрей	
	Їѡвáна Нѣла	Панагїѡти	Варна
	Тóдора Їѡвáна	Ꙁмарáгда	
	Пéтка Їѡáна	Їѡáнна	Цри гра҃

Срѣдецъ

Градъ Софїа

Гра҃ Софїа	Маргарѡна	Кръстїѡ ієрє̂н	Се҃ Врѣбница
	Іѡанна	Цвѣтка	
	Степана	Стойко	
	Герѵа	Павелъ	
	Младена	Герго	
Се҃ Драгалев҃	Никола	Влъѵа	
Се҃ Локор'ско	Илїа	Цона	
Се҃ Желень	Пешѹна	Никола	
Мо҃ Кремнико҃	Григорїа	Герѵа	
Мо҃ Дивотни҃	Горасима	Аѳанаса	
	Бойкюла	Іѡанна	
	Димитра	Братом	
	Дана	Ѳеѡ҃ръ	
	Апостола	Петко	
Мон҃	Милоша	Спаса	
Ст҃ Архагг҃	Макарїа	Вела	
на рѣце Ерме	Іѡнѧ	Продана	
	Никола	Вела	
	Стефанѧ	Стоѧна ієрей	
	Геро	Неделка	
Ꙁисполє	Бошко	Анна монахїѧ	
		Ко҃стантинъ	

Ѕнепо́лѥ

	Мωѷ҇сн і҆ерей	Пансі҆а є҆рмонⷯ	
	І҆ωнѝла монⷯ	Митрофаⷩ монⷯ	
	Мѝлка	Стоѧ́на	
	Ѳеѡ҃сїе монⷯ	Михаѝла	
	Стоѧ́на	Влъ́ча і҆ерей	
	Стоѧ	Џѹ́рџа	
	Пелагі҃а монахї́а	Кръ́сте	
	Єлисавта мона́хїа	Меле́нтїа є҆ромоⷯ	
	Ѻ҃лѧ	Ве́лка	
	Ѵрѣ́на	І҆ѡ҃а́нна	
	Неде́лка	Стонѝла	
	Ѩ҃на	Стоѧ́нка	
	Не́гра	Џѡ́ла	
	Ста́нко	Хрїстофо́ра є҆рмоⷯ	
	Ста́нко	Мѝлоша	
	Сто́йка	Џвѣ́тка	
	Вышнѧ	Магдалѝна	
	Ѩва́на	Сте́ѧ	
	Нико́ла	Ѩ҃никѹла	
	Кѵ́рїѧка монⷯ	Миленка	
	Дамаскі́на	Кръ́ста	
	І҆ѡа́нна і҆ерей	Ѩвча Ѳеѡ҃ра	
		*Гав҆рло є҆рмонⷯ	

Блъ́гар'ска ꙁемлꙗ

Гра́дъ Пи́ротъ

Гра҃ Пиро҃	Да́нча	Младена	Мѣсто Висо́къ
	Нико́ла	І҆ѡва́на	
	О҆ка́на	Ради́вока	
	Стоꙗ́на	Цо́ла	
	Стану́ла	Цу́р'жа	
	Ру́жа	Стоꙗ́на	
	Никі́фора ѥ҆рмон҃	Ради́вока	
	Бо́йка	Стоꙗ́на	
	Ꙗ҆нка	Дамаскі́на ѥ҆рм҃	
	Ми́ха	Мартирі́а ѥ҆рмон҃	
	Илїꙗ	Никі́фора	
	Вита́на	Ни́фона	
	Влахи́нꙗ	Вла́да	
	Младе́нъ	Пе́цо і҆ерей	
	Ѳеѡ҃ра	Неде́л'ка і҆ерей	
	Пе́ца	Лепоꙗ	
	Пе́тра	Марча Младена	
	И҆лїꙗ ѥ҆рей	Ра́дула Нейо	
	Цвѣ́тко	Ѳеѡ҃ра	
	Богосло́въ	Цо́ца Мелетїе	Сты Арха҃ггль
	Ми́лчо	Пе́ца Мелетїе	
	Пе́ца	Пе́нꙗ	
		*Тимоѳей : ѥ҆рмон҃	

Грьчьска земля

Іверта

Гра Трапезо	Климь еромона	Гер'мана архіере	Мона Продро
Иверь	Двда еромона	Малахіа ермон	Ста Синаа
	Павлу мона	Іакѡвь ермона	
	Сава іеромо	*Ѳеѡдосиѡ мона	
	*Гіки	*Костандіа . архереіа	
Касандра	Никола. Метаха	Огнянь	
	Панагіѡти	Никола	
Діѡниса	Митрофан' архіереа	Парѳеніа архіереа	Никоміта
ахо (1609)		Герасима мона	Лавра
Солунь	Геѡрги	Дамаскин мона	
	Антима	Давида еромона	Кареа
Скопело	Геѡргіе'	Якуми	Солунъ
Анбелакы	Никола	Маноли	Мѣникь
*Іеросали	*Севастіань іеромо	Якула	Височь
1719 Зѡграф	*Діонисіа іеро	Николуо	Софіа
	*Агапіа іеро	Пансіа еромо	Височь
	*Досиѳеи іеро	Нецъ іереа	
	*Дамаскинь іеро	Груиа	Пиро
	*Варла іеро	*Тимотеи	
	*Макаріа іеро	*Пахоміа мо	Зографа
	*Никифорь мо	Неѡфить іеро	Лавра
	*Іоаникіа	*Димитръ	
	*Іоанникіа	*. . ралое	
	*Герасимь		
	*Костаніа		

Пєфлагонїа

Бльгарска земли

Гра҃ Єнишъ Пазаръ	Статїа	Нойка	Село Вѣдрища
	Митрєта	Вєлика	
	Монасй монахїа	Нєда	
	Димитрїа	Димча	
	Сєрмєнина	Кєразїа	
	Дима Гюра	Манойла	
	Нойка ієрєа	Крьстє	
	Митра	Вєлко	
	Сава мона҃	Θєωфїла мо҃и	
	Іωанна	Кѵра	
	Проша	Сава	
	Маслина	Дїонисїа	
	Пєтра Гюра	Радє	
Сєрмєни҃	Никола	Добраинъ	
	Брайка	Стойна	
Хѹма	Аврама	Пєнка	
	Гюра. Дѹмо	Дима	
Сєрмєни҃	Дїωнисїє	Кєра Кѵра	
	Іакωва	Крьста	
	Миха	Милє	
	Дима	Божина	
	Сава Нєда	Алєкса	

Ст҃аа Гόра

Зде само-	Антонїа	Еремїа ермо	Мона
звани	Їωана	Неделка їереа	Троноша
	*Дѹмо	Давида еромо	
	Влъѵница	Данила еромо	
	*Гωрго	Йсаїа ермо	Лейово
	Рахна	Йсаїа еромо	Зографъ
	*Васнлїа мона	Михаила мона	
	Коста	Їωана Данила мона	Лавра
	*Мата . . . мона	Младена	
	Ѩнка	Никѵфора ермо	
	Керастїа	Арсенїа ермо	
	Еѵфимїа	Данила еромо	
*Селинь	*Алеѯа	Саво Їонила мо	
	Сїмеωна	Ананїа Їонила мона	
	Стефана	Никодим мона	Зографъ
*Кареа	*Кисарїо їеро	Доментїанъ	
	*Нектарїе мона	Мисаила	
	*Димїанъ мона	Росанда	
	*Арсенїа їермон	Симеωна ермо	
	Нектарїа	Їонила мона портарь	
	Ананїа	Еѵфимїе мона	
	Їакωвь	Живка	
	Кѵрила	Ангелїна	
	Андро	Прои Родїано мона	Карεа
	Димхо		
	Добрешко		
	Ставро		
	Стамо		
	Їωанина		
	Прохора мона		

Грѣ́чьска землꙗ̀

Єр'сѡ	Геѡ́рги	Геракина	Гра̑д Мє̑ник
	А҆нгела	Ласкаріна	
И҆зворь	Дамаскина	А҆весалом' мо̑н	
при Ситро̑ва	Дїѡ Проїѡ	Никола	Гра̑д Кости̑
	Нєда	Коста	Шїѡтница
Шнкѡ	Марѳа монахі́а	Манонла	Ꙗнина
Враста̀	Щеріѡ	Илѵсіа	А҆ртаки
	*Димо̀	Пар'ѳени	
Гра̑д Солꙋн'	Димитра прѣма̑	Геѡ́рги	Ꙗнина
Се̑ло Масларево	Димитри є҆рей	Логаро	
	Манолн є҆рей	Димо	
Село̀ Варвара	И҆лі́а мона̑х	Іѡанина	
	И҆лі́ѡ Рада	Серафі́ма є҆ром	Серфіца
Ли́мнѡ̑	Палолѡ́го	Миха	
	Стати хаџи	Давида є҆рмона̑х	
	Полихро	Іѡаникіа мо̑н	
	Ꙗны	Мелетіе мо̑н	Каса̑ндра
	*Пан'дꙋны	Скер'леть	Цри̑ гра̑
Цри̑ гра̑'	Геѡрго	Панаиѡта хаџи	Солꙋ̑
	*Кѵрица	Томаида	
Соло̑	Змараѓда	Кѵрица, и҆ ронтѐ є҆	Солунь
Лавра	Григоріа є҆рмона̑х		о.. φταντζοι
ѿ Карея	Гаврїла мона̑х		
	Леонтїа а҆рхїереа		
Келїа ѿ Карея Сты Никола	Макаріа мона̑х		

Пефлагоніа

Блъ́гар҆ска землѧ̀

Село̀ Гво́здово	А҆р҆гі́ра	Ни́нꙋа	Гра҃ При́ле́
	Шѐрѫ́ка	Гꙋ́де	и҆ Ве́лесъ
	А҆ргі́ра	Бисе́рника	и҆ Стрꙋ́ми
Ханка́тово	А҆на́сто	Пе́тко	и҆ Радовиш
	А҆ндѡ́на	Ма́но	
	Шѐрѫка	Ба́нка	
Па́заръ	Манꙋа	Ке́ра	
	Кера́на	Стама́та	
Село̀ Кракопе́щи	Клрафи́лъ ереѝ	Стоі́а	
	*І҆а́кова ереѝ	Кѵрі́ла е҆рмона́	
	*А҆нгге́ле	Сі́меѡ҆ е҆рмона́	
Ти́кве	І҆а́кѡва	Нико́ла	
	*Ма́ро	Не́стора	
Воншѧ́нци	Ста́нка	Кръ́сте	
	Никола	Цвѣ́тка	
	Гю́рга	Пе́тка	
	Божи́къ	Стоѝка	
	А҆ле́за	І҆ѡа́нъ А҆га́ѳи	
	Маврꙋді́а	І҆а́на Гюрга́на	
	Бо́гдана	Ѳеѡ́ра Ма́ра	
	Га́лъбъ	Пе́тка Дѣ́ꙗ	
	Зꙋ́на	Нико́ла	
	Цвѣ́та		

Пефлагонта
Бл҄гарска землꙗ
Градъ Веле҇

Село Дединно	Іωанна	Пеню	Гра҇ Гвеле҇
	Ананіа	Велисава	В
	Степана	Стоꙗна	С
	Петра	Марка	М
	Ника	Андона	
	Неωфит ерм҇	Мꙋрца	
	Дароѳеа еромон҇	Сава	
Се҇ Учево	Петко	Потана	
	Іωанікіа монахіа	Іωанка	
	Неделка	Г҄лъба	
Ωризаре	Неделко	Петра	
Село	Кр҄сте ереи	Ника	
Росоман	Митань ереи	Никола	
	Дамче	Нанка	
	Іωвко	Коста	
	Гавріль	Стоꙗнa	Село
Дединно	Макаріа ермона҇	Сергіа еромона҇	Гр҄нтиш҇
	Марко	Гюра	
	Кіраѕіа	Василь	Кривола҇к
	Стоина	Димитре	Златаре
	Хріста	Никанора	Мона҇ Іωан҇
	Димитра	*Гирасимо монахо	

Блъгарска земліа

Градъ Бытоліа

Бытоліа	Ѳомà	Влъкашин ѐрен	Дóлна Прѣспа
	Стóнıа	Митрофан ѐрмон	Монаст Ст Иліа
	Влъıа	Агáнïа	Монаст Бiго
	Стоıана	Бóгдана	Грáдь Щiпь
Маловища	Нáно	Ананiа архïерей	
	Миле	Грꙋ́нω	
	Сéкꙋла	Трéна	
	Стáле	Iωвица	
	Рáле	Ангель	
	Богóıа	Пéтко	Селò Нóво по Щипь
	Рꙋ́са	Никóла	
Грълıани	Стоıана	Пáкла Вéла	
	Пéтра	Фрꙋ́га	
	Венедикта	Аѳанáса	
	Захарïа	Ела	
	Кида	Мина	
	Павна	Станислава	
Мон Ковáнец	Петрóнïа ѐрмонах	Милосавь	
Мон Орлѣ	Ар сéнïа ѐр монах	Стáмена	
	Герáсима ѐрмон	Милоша	
	Елеѵѳéрïа ермон	Радикон	
	Лáзо ïерéн	Богóславь	

Пефлагоніа

Блъгарска землѧ

Монастир Полошко	Захаріа	Антоніа	Монастір Трескавец
	Андоніа	Іосифа	
	Дамаскіна	Никита	
	Іосіфа	*Гравріль ерона . . .	
	Сергіа	*Захаріа ером . . .	
	Іосифа	Іосифа ермонах	
	Самоила	Сергіа	
	Никодима	Стефана	
	Ефремь	Іосифа архіереа	Монастірь Зрзей
	Кениамінь	Никифора	
	Агапіа	Митрофан	Монастір Бошава
	Влъка	Макаріа	
Моин Продром	Ордана	Костантіа	Моин Градище
	Хрстофор	Антоніа ермонах	Моин Крнин
	Кипріана	Нестора ермонах	Монастир Буковецъ
	Кена	Дамаскіна	
Монастир Духово	Ера	Стефань	Моин Орле
	Макаріа архіереа	Мелетіа	Моин Стрежево
	Ананіа	Никола	Град Кичава
Монастир Лакоцере	Іосифа ермонах	Петка	
	Іоила монах	Моусо	
Село Ресень	Георгіа.	Янча	
	Дамаскин ермонах	Никола	
		Десинна	
		*Хрсто	*село Пл . . в'а

*Каднлѣкъ Пловдийнъскый[1]

Се҇ Пещера	Хаџи Никола	Їѡанина	Дамаціа
Скопїе	Новака	Ѻгнѣна	
Мона҇ Лєнѡ҇	Стойка	Ѳеѡфила ермона҇	
Сеѻ Нѡ҇ поѡ҇ Щи҇	Стоѩнка	Радена	
	*Бошко аваџи	*Неделко	
	*Тоша	*Васїлыа	*Село Рїла
	*Николїца	*Власафъ ѻр'такь	*Зде Върадинъ
	*Апостолъ	*Їѡванъ ѻр'такь	
*Белїца	*Митеѡ	*Лазо ѻр'такь	
	*Петръ	*Стоїно	
*Несрко	*Проїуо	*Марїа	
	*Стамо	*Стамо	
	*Радивон	*Лаѹшъ	
	*Їѡвїца	*Живкѣъ	
Прилепь градь	Їаковь ієрѣи	*Адамъ	
	Траіань *Їѡвань	*Аноѵка	
	Проіца *Стоино	*Сѹбота	
	*Дешанъ *Цветко	*Марїа	
*Пазарџикъ	*Проїуо	*Лоѵка	
	*Хаџи Сапа	*Хаџи Маїмъ	
*Крїуїм	*Наѹмъ ермо҇	*Стоіанъ	

[1]) Цѣлата тази страница, и заглавието, сѫ написани разбъркано отъ разни рѫцѣ и врѣме, та и заглавието не отговаря на съдържанието.

*Место Срѣмь[1]

Нишь	Ѿ Паросїа	Параскева̀	Ӡмирны ѧ҃ѣ ҂ӡ҃с҃в (7202—1694)
Никола	Мисаила Герасїм	–	
Па́вль	А҆нтима Соса́на мо҃	Софїа Сава	Вѹраа҃ ҂аѱ҃ді (1714)
Стано́ю е҆рїи	Никїфора		
Стоюнь	Серафи́ма Іо́сїфа мо҃	А҆рхо́ндиса	Ӡмирны
Вѹа	Нико́дима А҆нтима	Вике́нтїа митр [2]	Варошь
Стано҃	А҆ѳана́сїа А҆лезандрѹ		Карловци
Лѹ́ка	Димитрїа Васи́лїа		҂аѱ҃еі (1715)
Ѹ҆рѹ́шь	А҆на́гности Дими́трїа	Бо́гдана	Митил
И҆лїа	Кѷрїзи Ма́ра	Никола	
Ѳеована мона҃	Гео́ргїа Манои́ла е҆рен	Ю҆ика	Нло҃ гра҃
Маѳеи	Масли́на Ѳома̀	Ла́зоѵ	
Гра҃ Сто҃	Стоюна Манои́ла	Савътїе і҆ером	
ци і҆ере́и	А҆ндро́ника Роза́нда	А҆ввакѹ́мь і҆рмо҃	Ѿпо́во
Доѹ́мо	Ста́тїа Іана́ки	Васи́лїе і҆ермо҃	Вѹто́гь
Бо́жо		Сава́тїе мона҃	Мона҃ Кѹве҃
Гоме́н- Нико	Мѹ́гре Митрѹ	І҆ѡ́анъ	Фѹто҃
це Ю҆ков'	Масли́на Гю́ра	Ста́н'ко	Ѿсе҃
Гала́бь	Ста́на Пе́ика	Пе́тръ	Фѹто҃
Тишово	Кръста Стоюна	Га́врила̑ а҆рхима̑ндрита̑	Монасти
Митре			Ракови . . .
Ореховица	Манои́ла А҆ѳа́на		ко҃ Белигра҃
Стоянь	Пейчо	Ди́мо і҆ере́и	Не́грѹци
Кѵ́ро		Дими́трї і҆ереи	Пожа҃ско
А҆ѳана́сїа	Велико	Си́ма Дино҃	
	Германика		

[1]) Съ изключение на двѣ-три мѣста, тази страница обхваща сръбски покраини. Писана слѣдъ първото прѣписванье, отъ нѣколко ржцѣ.

[2]) Викенти Поповичъ, сръбско-австрийски архиепископъ (1714—1725 г.). Голубинскій, 617.

Разло́гь

Блъ́гарска ζемлю

	Ζмара́гда	Стоѧна	Крива-Рѣка
Се̑ Мага́ре̑	Ко́йо	Гео́рга	Гра̑ Невроко̑
	Пе́тка	Корнилїа	Мон̑ Косинн
	Пе́тка	Феофана	
Се̑ Ба́н'ско	Ζлата́вь е҆ре́й	Сте́фана е҆рмо̑	
	Сто́йка	Гео́ргїа е҆рмона̑	Село̀
Мона̑ ст Фео̑ на Тръли́з'	Фео̑рь е҆ре́й	Сто́йко	Не́грил'цн
	Дани́ла е҆ромон̑	Ге́ро І҆оа́нь	гра̑ Невроко̑
Се̑ Ошане	Ма́н'чо	Стоя́нь	Се̑ Косовра̑т долно
Гра̑ Самоко̑	Кисарїо̑ а҆рхїере́й	Про́дань	
Мона̑ Рыла	А҆фанасїе е҆ромо̑	Пе́тръ	
	Пала́дїе	Бо́гдана	
	Радосла́ва	Ра́дула	Палакарїа
	Си́мо̑	Цвѣта́на	
*Стругы	*Про́нко е҆ре́й	Мило́сава	
	*Спирїдо́на мона̑	Мари́нко	
	*Ста́нко	Стоѧна	
	*Ди́мо	Воина	Рила мана̑
*Кръбани	*І҆а́но	Ку́ка хаџїа	
	*Гео́рго	Ми́лосава	
*Девре	*Секула̀	Радивон	
	*Манола		
Се̑ О҆шане	Гро́зїо е҆ре́й		

Пловдив'ско поле

Блъгар'ска землꙗ

Мѣсто	Манойла	Іѡсифа	Мост с҇т Ѳеѡрь
Пещера	Влъча	Герасима	
	Стойна	Илїа	
Се҇ Перꙋщи҇ц	Кала	Стоꙗ	
	Коста	Іѡсифь ѥрмона҇х	гра҇ Пловди҇в
	Богдана	Василїе ѥрмона҇х	
	Калꙋда	Никанора ѥрмо҇н	
	Ѳеѡдра	Филчо	
	Паскаль	Дамаскинь ѥрм҇	
Кричим'	Василїа	Іѡсифа ѥрмона҇х	
	Геѡргїа	Маврꙋди ѥрей	
	Петра	Неделка ѥрей	
Се҇ Пещера	Станиша	Ѳѡдана ѥрей	
	Коста	Ꙗны іерей	
	Апостола	Параскева	
Гра҇ Пазарџи҇к	Никола хаџи	Стоꙗна	
	Стоинъ	Косинꙋ	
	Стоїнь	Софїю	
Мона҇с҇т Вратци	Ѳеѡфа҇н ѥромона҇х	Димитра	
	Гер'васїе мона҇х	Петра	Пазарџи҇к
*Кара дере	Петронїе мона҇х	Коста	
*Ранково	*Геѡргѡ	Макѯїмь ѥрм҇	
*Чокмано҇в	*Димо	хаџи Димитрь	*Разлогь *Бѣлица

Гра́дъ Пиро̑

Пиро̑	Ста́нко	Симеѡ́на	Висо̑
	Дими́тра	Іѡа́нна іерей	
	Цвѣ́та	Неде́лка	
	Ста́йка	Младе́на	
	Михаи́ла	До́нка	
	Цвѣ́тка	Цо́на	
	Сїмеѡ́на іерей	Ма́ра	
	Неде́лка	Дими́тра	
	Цо́ла	Іѡа́нна	
	Ми́лча	Лꙋ́ка ерей	Гра̑ Нишь
Пакы Висо́кь	Дамаскі́на ермо̑	Ѳо́ма	
	Мака́рїа ермо̑	Ла́зара	
	Арсе́нїа ермо̑	Ми́ла	
	Матри́рїе ермо̑	Ика́нь	Висо̑
	Симеѡна ермо̑	Іѡ́ва	
	Сте́фана ермо̑	Іѡси́фа ером̑	Бг҃осло̑
	Дани́ла ермо̑	Никола ере̑	
	Никїфо́ра ермо̑	Некта́рїа ермо̑	
	Ма́ѯима ермо̑	Мисаи́ла ермо̑	
	Ꙗкі́ма мона̑	Іѡанна	
	Сте́фана ермо̑	Ѳеѡ̑ра	
	Магда́лина мо̑	Іѡа́нь	

Патрїаршїа Ипекъ

Градь Скопїе	Силвестрь митр	Паисїа архїепкпа[1]	Ипекь
	Θеоѳфана мїтрⷪ҇	Гаврїила архїепк	
1728	*Богдань	Маѯима архїепкⷪ҇	
*Граⷣ Бдиⷩ	*Христо	Арсенїа архїепⷪ҇	
*1728 Костѹ	*Хрїтодѹль	*Крⷬ҇ Капланъ	*Село Ене
	*Станко	*Тодоре	
	*Димо	Висарїѡна еромоⷪ҇	
	Николѹ	Василїа	
	Данила ермоⷪ҇	Неранжа	
	Їѡсифа	Сїмеѡна митрⷪ҇	Беⷪ҇ Градь
	Петка	Ісаїа еромонаⷯ҇	
	Ранита	Михаила митрⷪ҇	Граⷣ Темниⷲ҇
	Сава	Захарїа ермонаⷯ҇	Граⷣ Бдиⷩ
	Еѵѳимїа	Сїмеѡна мїтрⷪ҇лиⷮ҇	1601
	Игнатїе	Аѳанасїа	
	Їѡвицѹ	Николы ерей	
	Радоицѹ	Статїа хаџїа	
	Петра Василїа	Велко	
	Ивана Дима	Стоина	
	Лѹка Павла	Лепадать ерей	
		Никола	
		*Панаиотъ	

[1] Паиси, Гаврилъ, Максимъ, Арсени били ипекски архиепископи наредъ прѣзъ XVII в. Голубинскій, 479—483.

Є р е́ д е н ъ
Г р а́ д ъ С о ф і а

	Ве́луо Ѩника	В	лѣ 1721
	Манойла	*Өеѡ́доръ	*Бе́ръ 1722
	Ѩни́ка Добра	*Констатѝ	
	Ми́тра Бошка	*А̂рсеніа архие	Се́ръка (?)
	Младе́нъ хаџі и	*Ісаіа а̂рхие	
	Өа́на Ни̇кола	*Гавріла ерх	
	Добри́ла Өомà	*А̂таніа арх	
	Краи́слава	*Діонісиа а̂рх	
	Ста́на Іѡа́нна	*А̂таніа а̂рх	
1708 Гра Вра́ца	Герги	*Никодіа ерм	
	Димитри	*Митрꙋ	
	Мла́денъ	*Перо Сено	
	Мил̇іѡ	*Є̂фремꙋ	
Море́а	Даніла мона	*Стано	
	*Ѩны	*Петро Дино	
	*Сте́ргіо̀	*Андре́а	
*Скопіє	*Кѷрілъ ар'хіереи	*Маріа Лїыро	
	*Ѻстоіо		
Море́а Моновата	Геѡ́рго		
*Се Жж инц	*Стѡ́нча		
	*Іѡка́нъ		

Гра́дъ Софіа

	Нико́ла	Пе́тра е̑реи	Село̀ Пе́рни
	Младе́на	Мила́ца	
	А̑нтѡ	Ста́на	
	Ми́ха	Ло́за	
Мона̑ Драгале́вскы	Митрофа́на ермо̑	Петка́на	
	А̑нана̑іа е̑ромо̑	Кисаріѡ́на е̑ромо̑	Мона̑ Ри́ла
	Сте́фана е̑рмо̑	Вꙋ́ка	
Мона̑ Желѣзьни̑кы	І̑ѡань	Геѡ́ргїи е̑реи	Село̀ Дре́нь
		Дави́да	
Се̑ Корꙋ̑ла̑	Магдали́на	*Стоїань	
	Дими́три	*Петко	
Се Ѵелопе́ѵа̑	Стоѧ́на	*Никола	
Село̀ Кирвена̑	Ѧ̑лѣ̑а	*Хресте	
Село̀ Желꙗка	Божи́на	*Стоїкѡ	
Се̑ Поно́рь	Кꙋ́ѵе	*Пеїю	
	Пе́тко	*Ста́но	
Село̀ Врь́бница	Да́фина	*Драгьию ї́ереїи	
	Нико́ла	*Ми́тра	зе̑ Фꙋтокъ
	І̑ѡа́нь	*А̑ңріѧ	
	Драга́на	Неа̑	
	Никола́	Геѡ́ргїа	
	І̑ѡа́ннь	*А̑нг'лїна	
	Неде́лко	*Мила́вон	*Гаѵїи
		*Е̑фрем ...	*Ма̑ти̑ Гопово

Срⷪ҇бъска ꙁемлꙗ̀

Срѣ́дна Ба́чка

	Са́ва	Илїа	
	Ꙁахарїа	Солта́на	
	Ковьꙗна̀	Мартина	
	Бо́гдана	Продана	
	Вѹ́чикь	Ге́ѡргїа	
	Добровóи	Ма́рта	
	Ференáць	Вѹ́къ	
	Ма́рко	Комне́нїа	
	Вѹ́къ	Вѹчикь	
	Цвѣ́та	Ма́рка	
	Ꙗни́ца	Ма́рко	
	Цвѣ́тко	Жи́вка	
	Вѹ́лета	Ми́рко	
	Ꙗгли́ка	Жи́в҆ко	
	Ѳеѡ҇ръ	Хрéлꙗ	
	Рада́нь	Про́дана	
Три́ново мало	Връба́нь	Нико́дима а̂рхїерея	
	Петарь е̂рѐн	Ра́де Ѿва мона҇	
	Сѷмеѡ̂нь а҇ѯне҆н	Лилїꙗ́на	
	Кр҇то	А̂ѯе́нтїа моⷯ҇	
*Село̀ Пилѵгеро	*Христо́форъ	Драгоса́ва	
		*А̂та́насїа е҇рмо҇	*Кѿтиц
*Ꙁде Сре́мъ		*Ї̈саїа дiако҇	*Шаниць Вара҇ниски
*Село Вои́ка	*Х҆цїꙗ Гаврїло	*Радова҇	
		*Кѷрїль е҇рмо҇	*Мо҇ Кови҇…
		*Маѯи҇ е҇ромо҇	*Мо҇ Рако…
		*Мил҇к	
		*Вѹ́ница	*Вѹто . . .

Срѣбска земля

Сє Комлош	Живко	Милянко	Сє Селеуш
	Богослав	Янко	
	Хракъ	Марко	
	Познань	Степань	
	Цвѣтка	Голубъ	
	Саракіна	Лазо	
	Божа	Аврамъ	
Сє Вижеган	Радосав	Мишлень	
	Вукосав	Тръпина	
	Радоница	Иван	
	Радота	Милѥ	
	Берісавъ	Михаила	
	Радоница	Цвѣтко	Сє Бозитот
	Іован	Субо	
Сє Богарош	Петра	Петроніа	
	Живка	Стоянь	Сє Фелигь
	Груница	Живка	
	Михаль	Груница	Сє Ново
	Михаль	Данаила	
Сє Тамшвали	Младень	Продана	
	Ясна	Кръста	
	Цвѣтка	Куня	

Србьска землꙗ

Се Хоросинь	Іωа́нь	Сте́ѡ	Се Хоросинь
	Дамїа́на	Грꙋни́ца	
	А̂вра́ма	Не́да	
	Деѧ́на	Сте́пана	
	Мила́ка	Рада́на	
	Ра́донѧ	Пꙋ̆тника	Се Холовꙋ
	Є̂лашни́нь	Сте́пана	
	Ил̑ико	Мила́кь	
	Стре́тко	Драгосавь	
	Бого́ѧ	Ма́рко	
	Тодо́ра	И̂лїѧ	
	Миха́ило	Є̂фре́ма є̂рмона	
	Ѡ̂сто́ѧ	Є̂ремї́а	Се Тамава
	Па́вла	Вꙋ̆кмирь	
	Вника	Митрофа мона	Се Дꙋгѡ се́лище
	Ве́села	Вꙋ̆чникъ	
	Милоша	Ма́р'ка	
	Неде́лка	Мили́кѧ	
	Гюрни́ца	*Хрі́сто	*Пола̂інь
	Рі́zо їере́й	*Іωа́нь	*Меленикъ 1728
	*Маинкать	*Б	
	*Діωни́сїє, їеромо̄	*Ζоі́й	*Станимака

Срь́бска землꙗ̀

Гра҄ Темишва́рь	Не́на	Бо́ꙗ	Гра҄ Бечкере́к
	Ѩгли́ка	Продана	
	Ѡ҆сто́ꙗ	І҆ѡ́ка	
	Па́вель	Е҆ѵѳи́міа	
	Ра́ѡсавь	Геѡ́ргіа	
	А҆враама	Цвѣ́тка	
	Сте́фана	Нико́ла	
	Радова́на	Живка́на	
	Ѡ҆сто́ꙗ	І҆ѡ́сїфа	
	Милована	Васи́лїа	
	Сꙋба	Вꙋкади́на	
	Ма́ѯима	Ники́та	Ста́ры Вла҄
	Богдана	Сто́ина Ѩно	Кꙋкꙋ҄
	Гю́ка	І҆ѡанни́кїе е҆пкпь	Ни́шь
	А҆вра́мь	Сте́фана	
	Кꙋзмо	Сто́нка	
	Радони́ца	Ѩни́кїа і҆ере́и	
	Вꙋки́нь	Павелъ	
	Стоꙗ́нь	Ѳеѡ́филъ мона҄	
	Вꙋко́мань	Ни́на Ста́на	
	Кꙋзмань	Стоꙗ́на	
	Пе́тка	*І҆са́їа і҆еро́мо҄	
	*Кꙋфа		
*Село́ Гоменце	*Дꙋмо		
	*Захарꙗ		
	*Ѩко		

Срꙿ҆бска землꙗ

Бѣлы гра́дъ

	Бо́гдана	Сте́фана	
	Ста́нка	Гаврі́ила	
	Да́ба	Гю́рица	
	І҆ѡа́нна	Пе́тра	
	Мили́нка	Па́на	
	Неде́лка	Михаи́ла	
	Бо́гдана	Геѡ́р҆га	
	Геѡ́р҆гіє	Пе́тка	
	Жива́на	Са́ндꙋ	
	Ѳома̀	Рꙋ́жицꙋ	
	Ле́ка	Геѡ́ргіа кла҃кл	
	Ради́ча	Ста́на	
	Сте́пана	Богоса́ва	
	Нико́дима ермо҃	А҆кра́міа	
Гра҃ Сме́дере҃	Стоꙗ́на	І҆ѡа́нна	
Пожаре́вь҃ц	Коста́҃тіє	*Симоилъ мона҃	
	Ма́рѳа	А҆ндро́никосъ	
	Ѡ҆бра́да	*Раша	Ꙁие́по҃
Се҃ Пе́рникь	Ми́та	*Нико́ла і҆ере́н	
Се҃ Ме҃'щница	Стано́ꙗ	*Хрі́сто̀фо҃ мона҃	
	*І҆рі́мна монаха	*Ѳеѡ҃ръ	Сн҃'фо

Срь́бска землꙗ̀

Стóлни Бѣли гра̑

Ꙗкомара̑	Никóла	Конинъ	Ꙗбакинь
	Пéтръ. Ма́рко	Ста́на	
	Є̃ла. Є̃вва	Вꙋкóсавь	
	Геѡ́р̓ги	Тръни́на	
	Прода́нꙋ	Ста́на	
	І̑ѡ̑кꙋ	І̑ѡа́нна	
Мой̑ Хóпо̑	Варла́ма а̑рхїерей̑	І̑са́їа є̑рмой̑	Мо̑ Мора́ѵа
	Неѡ́фита є̑рмой̑	Неѡ́фїта є̑рмой̑	
	Ѳеѡ̑ра є̑рмой̑	Сава́тїа є̑рмона̑	
Мо̑ с̑ Проко̑	Сїмеѡ́на	А̑нни́кїа мона̑	
Тре́бинꙗ	І̑ѡа́нна хаџїа	Ꙗсаїа є̑рмой̑	
1709	Фимї́ю	Ра́де	
	Є̑лисáфта монахї́а	Добáна	
	Є̑леѵ̓ѳе́рїе є̑рмо̑	Ки́та	Веле̑
Геракáџы	А̑нко Пе́тро	Стóꙗна	
*Кранна Бꙋ-дниска	Миха̑ архїе́реї́н	Неде́лка	
	*Георгї Глигоі̑а	Ге ѡ́ргїа	
	*Стоико є̑ромона̑	Не́да. Вꙋ́нꙗъ	
	*Неѡ́фить е́ромо̑	*Грꙋ̀їа.	
	*Ѳимоѳеїа є̑ромо̑	*Гера̑симь і̑е́ро̑	
	*А̑нто Ѳеодора	*Кѵ̈то̀	
		*Ни̑кола є̑ре́н	
		*Сѵ̈меѡнь є̑р̓мо̑	*Ни̑ш
		*Ми́лоша	*Гра́дъ Де́ба̑р
		Костꙋ	Хр̓бели
		Грекли	
		Колю	
		Милица	
		*Мо̑на̑стирь А̑рха̑н̓гели	*Ꙁне́ по̑ле

Оѵгровлахїа		Молдовлахїа	
лѣто ҂зрч (7190—1682)	Їѡ Шер'банъ воевода[1]	Їѡ Стефа воево[2] и чеа и	
	Марїа гпжа	Їѡ Петра воево и че и	
	Костантинъ	Марїа гжа	
	Єлена	Алеѯандра Єлена:	
Солꙋ	Костантинъ архо	Їѡ Богдана воево и че и	
Црн гра	Іаковъ *Їѡанъ	Їѡ Стефа воево и че и	
	*Корнилїє ієро	Їѡ Алеѯандра воево и че и	
	*Захарию мо	Їѡ Єремїа воево и че и	
	*Фоти Ѳома	Петронїа	Хановскі
	Гинѣ	Їѡанъ	
	Даниила	Марїа Анка	
	Лазарꙋ	Насте Марїа	
	*Григорїа архїере	Гавріла Исака	
*Гра Солꙋнь	Панлоть	Никола	
*......рꙋшъ	*Петре	Василка	
	*Стано	Ѳѡдра	
*Гра Сараево	*Марко	Докіца	Црн гра
	*Гедеѡнъ арх'иереи	Киме	
	*Арксенїа іромона	*Илєна	
	*Геѡргїа	*Петре	
	*Геѡргїа	*Ране	
	*Гавріль ієрома	*Бнчꙋ	*ѿ Рꙋшчкꙋ
		*Їѡакимь мона	
		*Геѡргїю	
		и порꙋжию ..рꙋтино	
		*Магдалина монахна	*Чевена во

1) Щербанъ II Кантакузинъ (1679—1688).

2) Стефанъ VI (1527), Петръ (1527—1538), Александъръ (1540) и т. н. до Еремия (1595—1606).

Мо҇ Печеск	Їеронима	Са́вчо	Село́ Га́бро
	Їѡаса́фа архїмадри	Ста́нїѡ ерен	
Прїюсла	Дымитра́шка поковни	Ве́ла	
	Татїюна	Ма́рко ерен	Ловны́ др
ѿ Ниш	Але́ѯїа	Ранко ерен	
	Василїа	Неѡ́фитъ иеро	Зогра́фъ
	Їакима мона	Ста́на	
	Гер'ман'ка	Сто́ниа	
Прилѣпъ	Їѡа́на Про́йка	Ѻгнюна Хрїсто	Прилѣпъ
	Стоюна Ѻгнюна	Карафї́ла	гз Ѱ е
	Станою Стамата	То́рниа То́дора	
	Геѡ́ргїа Да́бета	Їѡанъ їере́н	
	Симо́на Влъчета	Станое Гроз'ено	
	Їѡ Митрета	Пе́тко	*Троиц
	Богиша Пе́тка	Неде́лко ерен	
	Сто́йчета Стано́ю	*Не́тко	*Бело
	Велюна Ѻгнюна	*Ма́ртинъ	
	Бо́гдана Влъка́на	*Стамзо хаџїе	
	Пе́тко Нико́ла	*Мартїнъ	
	Дамїанъ Захарїа ермо	*Екатерїна	
	Манойла Исаїа ермо	*Глїкерїе	
	Илїа Ле́во	*Екатерїна	
		*Лукїанъ	
		*Никоди	

Показалецъ.

(Съкращения: арх. — архиепископъ, б. — български, вл. — владика, гл. — гледай, еп. — епископъ, сл. — слѣдващи, ц. — царь, царица).

Погрѣшки.

Стр.	Редъ	Вмѣсто	Да се чете
46	5	бг҃ѿм҆	бг҃ѡм҆
50	5	цѣсецитѣ	мѣсецитѣ
59	11	Грогори	Григори
„	14	крагегранието	краегранието
82	9	Въ Станиславовия синаксарь отъ 1330 г.	Въ синаксаря отъ 1340 г.
116	15	стр. 46	стр. 41
241	21	дѹброє	доброє
252	23	Срѣза	Стрѣза
274	25	Єерапїѿ	Серапїѿ
275	21	ѐрєсь	Сѐрєсь
295	12	Кнрвєнꙋ	Крнвєнꙋ
302	23	Рвшѵѹкѹ	Рѹшѵѹкѹ

1323—1908

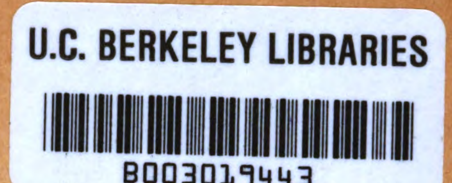
U.C. BERKELEY LIBRARIES
B003019443

Цѣна 4 лева.